

ՀԱՅԿՈՒՀԻ ՔՅՈՒՓԵԼՅԱՆ

ԵՅԼԱՆԻ ԲԱՐԲԱՌԸ

4(47.925)

x-71

h2

ՀԱՅԿՈՒՀՀԻ ՔՅՈՒՓԵԼՅԱՆ

ԲԵՅԼԱՆԻ ԲԱՐԲԱՌՈ

Հեղինակային իրատարակություն

ԵՐԵՎԱՆ · 2016

Քյուփելյան Հայկուհի

Ք 711 ԲԵՅԼԱՆԻ ԲԱՐԲԱՌԸ / Հ. Քյովելեյան. — Եր.: Հեղ. հրատ., 2016. — 344 էջ:

Ուսումնասիրության մեջ ըննարկվում է հայերենի ծայր հարավարևմտյան բարբառներից մեկը՝ Բեյլանի բարբառը։ Ներկայացվում են բարբառի հնչունական համակարգը, պատմական և համաժամանակյա տեղաշարժերն այդ համակարգում, ձևաբանական և շարահյուսական առանձնահատկությունները։

Բերվում են նմուշներ, ինչպես նաև հայերենի ու բարբառի համեմատական բառազաներ:

Կարող է օգտակար լինել բարբառագետներին, հայերենի պատմությամբ ու տեսությամբ զբաղվողներին և առհասարակ հայերենագետներին:

2S3 811.19'282

QUT 81.2 Z-67

ISBN 978-9939-0-1883-6

© Քուփեյան Հ., 2016

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Կիլիկյան խմբակցության բարբառների մեջ Բեյլանի բարբառն իր որոշ առանձնահատկություններով հետաքրքրություն է ներկայացնում: Ինչպես զիտենք, կիլիկյան խմբակցության ամենահոնդ հայաբնակ Աղանա քաղաքը 18-19-րդ դարերում թքքախոս դարձավ, որի բարբառի մասին ոչինչ հայտնի չէ: Նույն բախտին արժանացան նաև նրան հարեան միշտ շարք բարբառներ: Շնորհիվ անմատչելի արծվաբների, Բեյլանը և հարեան Ձեյթունը, Հաճընը, Մարաշը պահպանել են իրենց լեզուն, որը այս կամ այն շափով ազդվել է թուրքերենից:

Բարեկեն Եպիսկոպոս Կյուլեսերյանը բանափրական մի հոդվածում նշում է, որ հայը, շուրջ հինգ դար գտնվելով թուրքերի տիրապետության տակ, իր շահի համար ստիպված էր սովորել և խոսել թուրքերեն։ Սակայն հայը իր մայրենի լեզուն չպիտի մոռանար, եթե մասնավոր բռնություն չքաննեցվեր իր վրա։ Պատմվում է, թե ենիշերիների ժամանակ «մինչեւ իսկ հայերենախօս լեզուները կը ծայրատեն եղեք վայրագօրեն։ Աստիւ մնացած է Մարաշի, Այնթապի, Բեյլանի թուրքերէնին մեջ մեծերէ փոքրիկներու եղած սպառնալիքը։ «Տիլինի քեսերիմ հա՛», կամ «Աստամըն տիլինի քեսերիկ» (լեզուդ կիսրեմ կամ մարդու լեզուն կիսրեն)։ Թուրքը կ ընէր այդ բռնադատութիւնը Հայոց եւ ուրիշ փոքրամասնութեանց վրայ զանոնք ընկճելու եւ անոնց վրայ տիրելու համար, որովհետեւ ինքը՝ իբրև զինուորական եւ աւարառու ցեղ քաղաքականապէս ցած էր, քան իր տիրապետած ժողովուրդները։ Եւ այս բռնադատութիւնը ստիպած է, որ քաղաքներու բնակիչները աւելի շուտ մոռնան իրենց մայրենի լեզուն, քան զիղացիները, որոնք այդ տեսակէտով անմիջական ձեշումի տակ չեն, մանաւանդ բոլորովին հայաբնակ շրջաններու մեջ։ Հետեւարար, եղածը թրքախօսութիւն ըլլալէ աւելի բռնութեան տակ հայերենամոռացութիւն էր, ինչ որ աւելի յեսնազոյն ժամանակներու չարիք մըն էր»¹։

Թուրքական միաձուլման քաղաքականությունը Ադանայի բախտին կարող էր արժանացնել նաև Բեյլանը, սակայն մի կերպ այն խուսափել է ձուլման վտանգից:

¹ Բարեկեն Եպիսկոպոս Կիվլիսէրեան, «Տաթեւ» տարեցույց, 1929 թ.

Հայերենագիտությունը թեև բարբառագիտական բավական հարուստ ավանդույթներ ունի, սակայն լեզվի տարածքային որոշ տարրերակներ դեռևս առանձին, մենագրական հետազոտության չեն ենթարկվել: Իսկ այդ միավորներից շատերը կորել են կամ կորչելու վտանգի տակ են, ուստի յուրաքանչյուր հապաղում կարող է անվերադարձ կորուստների տեղիք տալ:

Ուսումնասիրվող բարբառը հայերենի ծայր հարավ-արևմտյան տարածքի միավորներից է:

Այն Բեյլան զավարի և շրջակա գյուղերի բարբառն է, որը, դեռևս անցյալ դարում, մինչև 1970-ական թվականները կենսունակ է եղել Բեյլանցիների ավագ սերնդի մեջ և եղել է ընտանեկան հաղորդակցման հիմնական միջոցը: Սակայն նոր սերունդը արդեն հաղորդակցվում է գրական արևելահայերեն և արևմտահայերեն տարրերակներով:

Բարբառախոսների նվազումը, լեզվական միասնական միջավայրի բացակայությունը, ինչպես և արտաքին ազդեցությունները ոչ միայն սահմանափակում, այլև դադարեցնում են բարբառի կենսունակությունը: Ներկայումս Բեյլանցիները սփոված են տարրեր աշխարհամասերում և այլևս չեն խոսում իրենց մայրենի բարբառով:

Տեղեկանալով, որ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում մի քանի հայրենակիցներ դեռևս խոսում են բարբառով, տողերիս հեղինակը 2001, 2002, 2005 թթ. այցելել է նրանց ու վերջին մոհիկաններից տեսազրություններ ու ձայնագրություններ կատարել:

Աշխատանքի կատարմանը իրենց գրույցներով, ժողովրդական խաղիկներով, հետաքրքիր պատմություններով, բարբառային նյութի իմացությամբ իրենց անմիջական մասնակցությունն են բերել Մարիցա և Հարություն, Մարտիրոս, Հակոբ, Ժիրայր, Հովհաննես Քյուփելյանները, Աբրահամ Աբրահամյանը, Իսկենդեր Աղազարյանը, Արուսյակ Վարդեսարյանը, Ռաֆայել և Հոհիսիմե Վրթանեսյանները, Սանվել Մարաշյանը, Վիկտորյա Գյողելյանը, Նուբար Միսի-Գևորգյանը, Վարդուհի Ֆոդուլյանը և ուրիշներ:

Այսօր մեր հայրենի Բեյլան բաղաքն այլևս անցել է պատմության գիրկը, իսկ բարբառն էլ բոլորովին մոռացվելու ու կորչելու վտանգին է ենթարկված: Մեր այս ամփոփ ուսումնասիրության նպատակն է՝ ներկայացնել բարբառի հնչունարանությունը, բառային կազմն ու բերականական կառուցվածքը, ինչպես նաև տալ բանահյուսական պատառիկներ բարբառով՝ փորձելով ամրողացնել բարբառի գիտական նկարագիրը: Սոռացությունից փրկելու համար աշխատությանը կցում ենք նաև ազգագրական նյութեր հարսանեկան ծեսերից,

շանզյուլումներից, ժողովրդական բանահյուսության նմուշներից և այլն, որոնք նույնպես շրջանառության մեջ կմտնեն որպես նոր համալրումներ ազգագրագետների ու բանահավաքների համար:

ԲԵՅԼԱՆԻ ԲԱՐԲԱՐԻ ՏԱՐԱԾՄԱՆ ՇՐՋԱՆԱԵՐԸ

Բեյլանը զավար (սանջակ) է Կիլիկիայում, Աղանայի (հետագայում՝ Հալեպի) նահանգում: Գտնվում է Իսկենդերունից (Ալեքսանդրեթ) մոտ 15 կմ հարավ-արևելք: Զանազան աղբուրներում, գրականության մեջ հանդիպում է Պիլան, Պէյլան, Բաղրասու Բէլսագ, Բաղրասու Բէլսանգ, Բէլան, Բէլանգ, Բէլսա, Բէլսանգ, Բէլսա, Բէլսանգ, Բէլսա, Պաղրասու Պէլսանգ, Պաղրասու Պէլսանկ տառադարձությամբ:

Բեյլանի ենթաշրջանի մեջ մտնում էին հետևյալ հայ գյուղերը. Բեյլան, Սօվուգ Օլուգ, Աթըխ, Նարկիզիք, Ֆարթըլը, Գյօգէլի, Ղանը Դէրէ, Պալլը Ղաստալ, Դէյիրմէն-Դէրէ, Մէզզիք Էօնու, Բէյլ-Դէրէ, Քյոմուր շուխուրու, Չաթախ, Չախալը, Պախրաս, Չինարը, Սալսը, Չարլախ, Ճիզմէլի, Գըրըգ Խան, Խոկենտէրուն, Սօղանձի:

Բեյլան գյուղաբաղաքը՝ համանուն շրջանի կենտրոնատեղին, հիմնվել է մի անձուկ ձորակում, դարի վրա, աստիճանաձև: Իսկենդերունից դեպի Հալեպ ձգվող երկարությին անցնում է այս գյուղաբաղաքի միջով: Բեյլանից 2 կիլոմետր հեռավորության վրա գտնվում է Ասորական դուռ լեռնացքը՝ Դրուն Ասորվոց (Pylae Syriae) կոչված կիրճը, որ այժմ ծանոթ է Բեյլան Կչիսի կամ Պէլի անունով: Հատ Ղ. Ալիշանի՝ թերևս համընկնում է ին շրջանում Պիկտանոս կոչված քաղաքի հետ:

«Քաղաքաւանն Պէյլան կամ Պիլան, որ և Պէլսանկ ըստ Թուրքաց, թուի կոչեցեալն՝ ի հնումն Պիկտանոս, Pictanus, զի՝ ի ճահ զայ տեղին Երուսաղեմեան ին ճանապարհորդեան, ինն մոօն յԱլեքսանդրեկէ և ուր ի Պաղրասայ տարակաց գոլ յերկոսին կողս անձուկ ձորակի կառուցեալ իբրև ի 600 Չ. բարձրաւանդակի, որոյ տրամագիծ է 50 Չ: Աստիճանաձև դար ի դարի վերայ հաստատեալ են տունքն, և պարտէզ ի տափարակս ուրեր, գեղեցիկ տեսարանաւ. ի ստորև հայելի իմն ունելով զգետակն համանուն՝ որ ի Տասս լեռն իշանէ, և շուրջ՝ զզանազան կերպարանն ծառոց և ժայռից. զով և առողջասու օղովք և առատահոս ջրովք. վասն որոյ և ամարանց է բնակչաց Աղեքսանդրեկի»²:

Համապատասխան անունով վայր Կիլիկիայի հայկական թագավորության շրջանում չի հիշատակված, բայց Ղ. Ալիշանը Լեռն 2-

² Ղ. Ալիշան, «Սիսուն»– Վենետիկ-Ս. Ղազար, 1885, էջ 420:

բդի պայմանագրերից մեկում հիշատակված Բյուլումը հնարավոր է համարում նույնացնել Բեյլանի հետ:

Այստեղից 13 կիլոմետրի վրա գտնվում է Թօփ պողազը, որտեղ Անտիոքի ուղին միանում է Հալեպ-Խսկենդերունի գծին:

Բեյլանի կիրճը, որտեղից տեղի է ունենում քարավանային անցուղարձը, ծովից 670 մետր բարձրության վրա է: Այս կիրճը ձգվում է դեպի հյուսիս, մինչև Բայաս: Այստեղից էր, որ Մեծն Ալեքսանդրը արագ հակընթաց շարժումով անցավ Ամանոս լեռները և հանդիպեց Դարեկին,— այսպես է նշվում «Կիլիկիա» աշխատության մեջ³:

Այս անցը մինչև այսօր կարևորություն ունի: Առևտրական ճանապարհ է դեպի Հայաստան, Միջազգետը:

Բարձունքից աջի առաջ պարզված տեսարանը սքանչելի է: Ամանոս և Տորոս լեռները իրենց բարձրաբերձ սարերով, իսկ Եփրատ գետն ու Միջերկրական ծովը՝ իրենց տարբեր հրապույրներով, պատկերանում են դիտողի աշքին:

Բեյլանը մի գեղազվարձ և սիրուն դիրք ունի: Հսկա ժայռերով պաշարված, բազմաթիվ ծառերով շրջապատված և հորդահոս ջրերով ոռոգված մի առողջավետ ամառանց էր, ուր դիմում էին Խսկենդերունի բարեկեցիկ ընտանիքները:

Այս զավառակի կեսը, որ Ամրդ կոչված դաշտի հյուսիսային մասում է և Գարա Սու գետակով բաժանվում է հարավային մասից՝ հողագործական և անասնաբուժական լավ պայմանների մեջ է: Իսկ մյուս կեսը՝ լեռնային դիրքի վրա՝ լավ մշակված արդյունաբեր հողերից է բաղկացած: Ամեն տեսակ ծառեր աճում են այնտեղ. կաղնիների, սոճիների հետ մեկտեղ բարձրանում են և պտղատու ծառեր: Մանավանդ առատ են թքենիները, որոնք կազմում են Բեյլանի համբավավոր մետարսի հարստության աղբյուրը:

Բեյլանը գրեթե պատմություն չունի և ոչ էլ որևէ հնություն: Հիշատակության արժանի են միայն ձորեզը որմը՝ 1 կիլոմետր երկարությամբ, որի վրա հաստատված է երկաթուղին:

Ծողովրդական ավանդությունը պատմում է, որ Սուլթան Սուլեյմանը Հալեպ գնալիս անցնում է այդ նեղ կիրճով, որտեղ և հարձակվում են ավազակները: Սուլթանը մի կերպ փրկվում է, և այդ վայրի անունը դնում Բելան, այսինքն՝ փորձանը: Ճշմարիտն այն է, որ Սուլթան Սուլեյմանը 1554-ին բնակիչներ բերեց այստեղ և քաղաք հաստատեց:

³ «Կիլիկիա» – Փորձ աշխարհագրութեան Արդի Կիլիկիոյ, Սատենադարան «Արար» – էջ 3:

Բեյլան (Պելեն) անունը ստուգարանում են որպես երկու պէլ, այսինքն՝ կիրճ կամ անցը: Այստեղը սկզբում կոչվում էր Պախրաս Պելի և Այն Յուր Բել:

Բեյլանից շատ հեռու չեն Պախրասի ավանը և ավերված բերդը: 1351 թվականին տակավին շեն էր Պախրասը: Պախրասից դեպի հարավ մեկ օրվա ճանապարհ էր դեպի Դարպասակ բերդը: Ավանդություններին նայելով՝ Դարպասակը այժմյան Սուրադ Փաշա կամուրջի մոտերքն էր, իսկ ումանք այս կամուրջի և Պախրասի մեջտեղ գտնվող Ազ դենիզ (Ճերմակ ծով) լճակում գտել են Դարպասակի վերաբերյալ հնություններ:

Պախրասից ավելի հեռու, Անտիոքյան լճի հյուսիս արևմուտքում գտնվում էր Շիհախահատիս կոչված տեղը, որը անկարևոր մի պահակակետ էր, բայց սահմանագույնի լինելու համար Հերուս թագավորը չկամեցավ հանձնել Բիպարսին և գլխավորապես սրա համար էր, որ տեղի ունեցավ 1266-ի ցավալի պատերազմը:

Հիշյալ լճի մոտերքում կամ Անտիոքի զավառակում պետք է փնտրել Կաստիմը կամ Կասդոնը, որ մի ամուր, եռապարիսպ և բրզավոր բերդ էր հայերի ձեռքում: Կաստիմը 1061-ին շինվել էր հույների ձեռքով, ինտ հաջորդաբար գրավել էին լատինները և հայերը: Անտիոքի իշխաններն իրենց սեփականությունն էին համարում այս բերդը և պահանջում էին հայերից: Լևոնը համաձայնվեց Տաճարական ասպետներին թողնել այն ժամանակ, եթե իր եղբոր թոռան (Ռուբեն-Ռեյմոնդի) իրավունքը հարզվի և Անտիոքի իշխան դառնա, բայց հետո, եթե Տաճարականները ուժ տվին Տրիպոլիսի կոմսին և Ռուբենը իրավազուրկ եղավ, այն ժամանակ Լևոնը ետ առավ Կաստիմը: Սակայն 1213-ին հաշտվեց և նրանց վերադարձեց: Բիպարսը 1265-ին գրավեց լատիններից: Թաթարներն էլ մի փոքր ժամանակ խլեցին այն եզիատացիների ձեռքից (1280):

Այս ենթաշրջանի բնորոշ բարբառը Բեյլանի բարբառն է, որից այս կամ այն չափով շեղվում են մյուս զյուղերի խոսվածքները, բայց ընդհանուր գծերով մնում են նման: «Լեզու հասարակաց տաճկերէն է. բայց Հայր իրենց բնական և մայրենի լեզուաւ կը վարուին, փոքր ինչ աղճաւեալ»⁴:

Կիլիկյան մեր իշխաններն ու արքաները կարողացան երեք երկար դարեր ապրել Կիլիկիա երկրում, որ շրջապատված էր ավելի գորավոր և բազմաթիվ թշնամիներով: Հանձնեցին Կիլիկիոյ դաշտային կարևոր բերդերը, տվին «Դրունք Ամանույան» կոչվող անցքերն ու ամրոցները, արքայական հրովարտակներով հանձնեցին Ֆրանկ ասպետներին,

⁴ Աստուածատուր Վարդապետ Տէր Հովհաննեսեան, «Կարձ ճանապարհորդութիւն Յասորիս», Սիոն – 1868, էջ 172:

որպեսզի կարողանան պահել լեռնային Կիլիկիան, նրա ստվարաթիվ վանքերն ու մենաստանները, ուր հայ մշակույթը բարձր զարգացում ու թոփք էր ապրել Կիլիկյան լեռնամասի այդ անմերձենալի անտառների, ձորերի և լեռնադաշտերի մեջ, եւ ուր շնորհալիներ, լամբրոնացիներ, սկսուացիներ, այգեկցիներ, Սարգիս պիծակներ անդուլ, անդադար, աղոտ մոմի ու ձերի ճրագների տակ բոլորանվեր անձնվիրությամբ դարբնում էին հայ մշակույթը: Մինույն պարագաների տակ մեր իշխանները, արքաներն ու ասպետները ևս, լինի բարձր քաղաքականությամբ, լինի դյուցագնական պատերազմներով, երկար դարեր պահեցին Կիլիկիան իրենց արյունով ու քրտինքով ոռոգելով նրա լեռները, ձորերն ու դաշտերը:

«Հայկական Կիլիկիոյ թագաւորութեան անկումէն յետոյ, դաշտային հողամասին վրայ գտնուող հայ գիւղացիութիւնը ասպատակող հորդաներու հալածանքէն տարուած, ապաստանեցան լեռներու անառիկ դիրքերու մեջ կամ մութ անտառներու ամայի առանձնութեանց քողածածուկ հովիտներու մեջ կամ սարերու վրայ, որով քանի մը դարեր յետոյ իսկ, մենք ունեցած չենք հայ գիւղացիութիւն դաշտային կոչուած Կիլիկեան հողամասին մեջ:

Կիլիկիոյ հայութեան վերջին արտագաղթէն առաջ, ինչպէս ծանօթ է, հայ գիւղեր չունեինք և չենք ունեցած դաշտային մասին մեջ: Փայտափ և Այսափ մօտերը կային քանի մը հայկական գիւղաքաղաքներ ու գիւղեր, որոնք Տեօրքեօլ-Երզին-Էօզերլի, Նաճարլի, Չօրմարգուան անունով ծանօթ են: Բայց կարծես այս տեղերու բնակչութիւնը, նորահաստատ հայութեան թեկորներ եղած են՝ Սասունէն, Տիգրանակերտէն, Խարբերդէն և այլ տեղերէ, մասնաւորաբար թրքախոս քաղաքներէ հաւաքուած:

Կիլիկեան պատմութեան մեջ այս տեղերուն կը տրուի Ճկեր անունը. այս բառն իսկ հայկական հնչում չունի:

Մեր յիշած այս գիւղերուն բնակչութիւնը թրքախոս եղած է. այս իսկ փաստ մըն է, որ անոնք կիլիկեան շրջանին գոյութիւն չեն ունեցած, մինչ թիշ անդին Ամանոսեան լեռներու վրայ գտնուող հայկական գիւղերը հայախոս են, ինչպէս Պեյլան և Աթըր հայկական գիւղերը, որոնք ունին իրենց գաւառաբարբառը:

Հայ գիւղացիները Կիլիկիոյ դաշտային հողամասէն հեռացած, անառիկ դիրքերու, անտառներու ու ձորերու անմատչելի ծերպերուն վրայ իրենց բոյնը դրած են, ենու մնալու համար հալածանքներէ: Զեյթուն, Հաճին, Վահկայ, Վապան, Անտեռուն և շրջակայքը հայ գիւղացիներով բնակուած են և ունեցած են իրենց յատուկ գաւառաբարբառները, վանքերը, աղօթատեղիները: Անվախ կեանք մը վարելու ներքին ազատ

բնագդէն մղուած, ընտրած են այդ մեկուսացած վայրերը, գեթ պահելու համար իրենց կիսանկախ գոյութիւնը»⁵:

Դ. Ալիշանը գրում է, որ 1773 թ. ոմն օտարազգի, օթևանելով Բեյլանում, գրում է բնակիչների և նրանց լեզվի մասին. «Մահմետականը և Հայր ամեներեան աւազակը են առ հասարակ. սորին վասն դեսպանն ամբողջանեալ ձիաւորեալ ընդ առաջ մեր տարաւ զմեզ ի Բեյլան...: Յելանելն մեր յանառիկ լեառն՝ զնալ ընդ քարավէծ ճանապարհն Բեյլանայ, ջորեպանքն խօսէին ընդ միմեանս, բայց ոչ իմանայար զբարբառ նոցա, զի ոչ Արաբացւց, ոչ Մարաց, ոչ այլ ազգաց և ոչ Հայոց նմանութիւն ինչ ունէր. իսկ մեք զարմանայար ընդ լեզուախօսութիւն նոցա. ապա այլ ազգական լեզուաւ հարցի ցնոսա, թէ յորոց զ ազգաց էք դուք. նոքա պատասխանի ետուն թէ, Հայ եմք և հայերէն խօսիմք...: Ապա ուշ եղեալ մեր բանից նոցա՝ սակաւ ուրեք բառու ինչ հայերէն իմանայար...»⁶:

Բեյլանի բարբառը «Կը» ճյուղի բարբառներից է: Մի շարք գծերով հիշեցնում է Հաճընի բարբառը, բայց նրանից տարբերվում է շատ հատկանիշներով, նկատվում է թերեւ նմանություն նաև Քեսարի և Սվեղիայի բարբառներին: Այս ճյուղի բարբառներից միմյանց համեմատաբար մոտ հարեան են Զեյթունի, Մարաշի, Սվեղիայի և Բեյլանի բարբառները, որոնք պատմականորեն միմյանց հետ առնչվել են: Այսպէս Զեյթունի և Մարաշի բարբառները գտնվել են պատմական Կիլիկիայում, իսկ Սվեղիայի և Բեյլանի բարբառները՝ Կիլիկիային հարեան Անտիոքի շրջանում, Աղանայի վիլայեթում, որը միջին դարերում հաճախ միացած է եղել Կիլիկիայի հետ զանազան կապերով:

Այս բարբառի մասին ամբողջական ուսումնասիրություն չի եղել մինչև հիմա: Միայն 1967 թվականին այս բարբառի գոյության մասին տեղեկանում ենք S. Անդրեասյանի «Սվեղիայի բարբառ» գրքից: Նա կազմել է «Տախտակ Քիսրինըզի և Կիլիկյան բարբառներու միջև հասարակաց բառերու», որտեղ բերել է Բեյլանի բարբառից բառային մի քանի նմուշներ: Նա նշում է, որ «համեմատությունը ալ ավելի Հաճընի և Մարաշի հետ եղած է, քանի որ մեր առջևը ունեցած ենք «Մարաշ» և «Հաճըն» ընդհանուր պատմությունը» գրքերուն լեզվական բաժինները: Իսկ Զեյթունի և Բեյլանի բարբառներուն շուրջ տպված ուսումնասիրություններ չունենալով՝ որչափ որ կրցանք, օգտվեցանք ապրող զեյթունցիներէ և բեյլանցիներէ»⁷:

⁵ Տորո. Յ. Տէր Ղազարեան, «Հայկական Կիլիկիա», Տեղագրություն, 1966, Լիբանան, էջ 43:

⁶ Դ. Ալիշան, «Սիսուան», էջ 420:

⁷ Տ. Անդրեասյան, «Սվեղիայի բարբառ» Երևան, 1967 թ., էջ 286:

Հայկ. ԽՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի Հր. Աճառյանի անվան Լեզվի ինստիտուտի կողմից 1977 թ. լույս տեսավ «Հայերենի բարբառագիտական ատլասի նյութերի հավաքման ծրագիրը», որի նպատակն էր նախապես որոշել լեզվական այն հիմնական հատկանիշները, որոնք պետք է դրվեն ապագա բարբառագիտական ատլասի քարտեզների հիմքում և մյուս կողմից, ապահովել այդ հատկանիշների համար անհրաժեշտ նյութերի հավաքումը:

Բեյլանի բաժնի նյութերի հավաքմամբ զբաղվեց Լեզվի ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող Ա. Հանեյանը 1983 թ.:

ԲԵՅԼԱՆԻ ԲԱՐԲԱՌԻ ՏԵՂԸ ԿԻԼԿԻԱՅԻ ԵՎ ԱՆՏԻՈՔԻ ԲԱՐԲԱՌԱԽԱԽԵՐԻ ՄԵԶ

Տարագրության ու գաղթականության ալիքը առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին ընդգրկեց ողջ արևմտյան Հայաստանի զավառները, ու քուրքահայ բնօրրանը դադարեց որպես այդպիսին գոյություն ունենալուց: Այդ շրջանների բարբառները իրենց ընտիր բառերով, բարդություններով, ոճերով ու ասույթներով հայ լեզվի տևական և առատ շտեմարաններ էին, որից օգտվում էր աշխարհաբարը գրականության վարպետների շնորհիվ: Այդ բարբառներից շատերը ուսումնասիրված են, փրկված անհետացումից: Սակայն շատերն են անցան պատմության գիրկը, փակված մնացին ու դատապարտվեցին հավիտենական մոռացման: Այդ վտանգի առջև է կանգնած Բեյլանի բարբառը:

«Կիլիկեան կոչուած հայերենը Միջնադարի արեւմտահայերենն է, որ կ'իշխէր Անիէն մինչեւ Կիլիկիա: Շատ բնական է ներառյել, թէ Քարային Կիլիկիայի հիւսիսային արեւելեան քանի մը քաղաքներուն եւ գիտերուն՝ ինչպէս Մարաշ, Զեյթուն, Հաճըն, նաև հարավային արեւելեան քաղաքներէն և գիտերէն մասնաւրապէս Սուհելիոյ հայ գիտերուն խոսված զաւառաբարբառները շարունակութիւնն ըլլան Կիլիկեան ուսմկօրէնին: Ան ալ՝ իր կարգին՝ շարունակութիւնը այն բարբառին, զոր կիսուէր Բազրատուննեաց անկումէն ետքը Մեծ Հայաստանն դեպ ի Քարային Կիլիկիայի հովիտներն ի վար տարածուող հայ մեծ զաղթականութիւնը:»

Հրաշյա Աճառեան՝ «Հայ բարբառագիտություն» երկին մեջ, էջ 199–200 (Էմինյան Ազգագրական Ժողովածու, հատոր Ը.) կը գրէ. «Այս ընդհանուր անուան տակ կուգենք ամփոփել Զեյթունի, Հաճընի, Մարաշի և ասոնցմէտելի հարաւ Քիլիսի, Փայտա, Ալեքսանտրէդի, Անթարիոյ և Սուհելիոյ

մեջ խոսուած հայերենը: Թէեւ ասոնք իրենց մեջ կը ներկայացնեն բաւական տարբերություններ, սակայն ընդհանուր յատկանիշները ավելի մեծ և հասարակաց ըլլալով՝ կարելի է զանոնք ենթաքարբառներ համարել»: Այս կերպով այս պատկառելի հեղինակությունն ալ կը նդունի, թէ Արեւելեան հայակիլիկիոյ բարբառը՝ յիշուած սահմաններուն մեջ ծագումով մեկ էր, որ յետոյ ստորաբաժնուած է ենթաքարբառներու»⁸:

Բնականաբար, լեռնային ինքնամփոփ զավառներում, ավաններում և գյուղերում զործածվող այս բարբառը ավելի երկար կանք ունեցավ, քան դաշտային քաղաքներում, ուր բարբառը տեղի տվեց թուրքերենի առջև: Լեռնային կենտրոնների իրարից հեռու գտնվելը և չհաղորդակցվելը նպաստեց բարբառը ենթաքարբառների ստորաբաժանվելուն: Այս երևույթը էր Կիլիկյան Հայաստանի դարասկզբի տեղահանություններից ու աղետներից առաջ: Ինչպէս նշում է Գր. Գալուստյանը իր «Մարաշ կամ Գերմանիկ և հերոս Զեյթուն» գրքում, «Մարաշ, Զեյթուն և Հաճըն կը կազմէին զաւառաբարբառներու խումբ մը, իրարմէ թիշ մը տարբեր: Արեւելեան Կիլիկիոյ հիւսիսային բարբառը մասնաւրապէս ազդուած էր թրբերէն՝ փոխ առնելով շատ մը բառեր: Հարաւային շրջանի, մանավանդ Քեսապի կողմերը, զգալի էր նաև Արաբերէնի ազդեցութիւնը: Իսկ Դաշտային Կիլիկիոյ քաղաքներուն եւ գիտերուն մեջ, մանաւանդ վերջին ժամանակները, արդէն դադրած էր այդ զաւառաբարբառներուն զործածությունը»:

Զեյթունի, Հաճընի, Բեյլանի, Մարաշի բարբառների համեմատությունը դյուրացնելու և դրանք որպէս կիլիկյան բարբառներ ներկայացնելու համար բերենք այդ բարբառներից բառերի և ոճերի մի կարճ ցանկ, Տերունական աղոթքը:

Տարակույս չկա, թէ այս բարբառները, նրանց հնչումներն ու շեշտերը ճիշտ ըմբռնելու և բաղդատելու համար դրանք պետք է լսել մարաշցու, զեյթունցու, հաճընցու, բեյլանցու և սվեղիացու բերանից: Սակայն, այստեղ բերված բառերն ու ոճերը, ինչպէս նաև թարգմանությունը ուշադրությամբ բաղդատելով կարելի է հաստատել մեր այն կարծիքը, թէ այս բարբառները ճյուղավորումներն են խոշոր մի բարբառի, որ երկար տարիներ խոսվում էր Կիլիկիոյ մեջ: Գրաբարյան հնաբանություններ, ձայնավորների փոփոխություններ, բաղաձայնների սղումներ ու երկրաբառների փոփոխություններ և բավական շատ այլ ընդհանրություններ կան այս բարբառների մեջ: Թուրքերենի ազդեցությունը բավական ուժեղ է այս բարբառներում, առավելապէս

⁸ Գր. Գալուստյան, «Մարաշ կամ Գերմանիկ և հերոս Զեյթուն», 1934, Նիւ Եռք:

Մարաշի բարբառում: Կարծում ենք հետաքրքրական կլինի ստորև ներկայացվող առօրեական բառերի համադրական աղյուսակը, որը կարող է ակնառու դարձնել այս բարբառներին մերձեցնող և տարբերիչ հնչյունական իրողությունները:

Աշխարհաբար	Մարաշ	Զեյթուն	Հաճըն	Բեյլան
հաց	hog	hog	hog	hog
ջուր	ձօր	ջօյ	ձույ	ձուր
կերակուր	ուտուզ	կէեակույ	ուտելիք	ուդրիք
ապուր	ապուր	ապոյ	ապույ	արուր
զգեստ	լաթիր	լաթէյ	լաթէյ	լաթիր
խոսք	ծրացք	խէոր	զըյից	խուսք
ժամ (եկեղեցի)	իժում	կիղիցէ	իժում	իժում
հայր	տատա,	տատա,	պօպ, հայիկ	դադա,
	պօպ	պօպ		բօք
մայր	մէր	մէյ	մայիկ	մնար
երեխա	պլուզ,	պլուզ,	պլոզ,	պուլուզ,
	պլուզտէք	պլուզտէք	պլոզտէք	պլուզդէք
աղջիկ	ախճին,	ախճն,	աջկընստէք	ախճին,
	ախճինտէք	ախճընտէք		ախճինդէք
աղեկ	բորստ	աղոյ	բոյինտ	բրինդ
էժան	բոռս	էժէն	բոռս	աժօն
անալի	ալլա	անլր	անլի	ալլր
երկու	իրկուք	իյկուք	իյկուք	ըրգուք
երեք	իրիք	իյիք	ժէք	իրիք'
շորս	շիրս	շիյս	շուէյս	շո՛րս
հիսուն	իսուն	հիսուն	իսուն	իսուն
հարիր	հէրիր	հայիս	հէյիյ	հէրիր
ես	իս	իս	ես	իս
դու	տոն	դոն	դուն	տուն
այն	էն	էան	ան	էնի

ինձանով	ինձմէվ	ինձմէվ	ընծիկիննէվ	ընձմօվ
քեզանով	քիզմէվ	քիզմէվ	քինմէվ	քիզմօվ
նրանով	ինիկէվ	ինիկէվ	ինյի հիտ	էնուր հիդ
ուտել-կերա	ուտիլ-կիրո	ուտիլ-կիեօ	ուտիլ-կիյօ	ուտիլ-գիրօ
դնել-դրի	տնիլ-տրայ	դէնիլ-դէյի	դնիլ-դըյի	տընիլ, տըրի
երթալ, զնացի	ըրթիլ-կացայ	իյթոլ-զացի	իշտոլ-զացի	ըրթիլ, կացի
կերթամ	կորթոմ	կոյթոմ	կուշտոմ	գարթօմ
պիտի երթամ	պիտէ ըրթոմ	պիյթոմ	պիշտոմ	բրդ ըրթօմ
ասել	ըսիլ, ըսայ	ասիլ, ասը	ասել, ասի	ըսսիլ
պիտի ասեմ	պիտէ ըսիմ	պիտի ասրմ	պասիմ	բրդ ըսսիմ
վրան	իվրէն	վըրէն	վյան	իրվէն
ներքեր	նիրքիվը, տոկը	իյքրվը, տորը	նիյքէլը, տորը	նիրքիվը, դօքը
քովը	քէօվը, խէչը	քէօվը	քէվը	քօվը, խաչը
հիմա	հրմմօ	հումմոյ	հումմօ	հըմմուգ
հեռու	հիրու	հիրու	հիյու	խարու
առավոտ	առաւոտ	այտու	սապահտան	սաբախտան
իրիկուն	իրկոն	իյկոն	իյկավոն	իրգրվօն
ինչպէ՞ս ես	չոցի՞ս	չոչի՞ս	ինչոցի՞ս	ընչօցիս իս
լավ եմ, աղեկ	ըրբնտ իմ	աղէկ իմ	ըրինտ իմ	ըրինդ իմ
բարի լուս	պարա լաս	բայ լուս	բայի լիս	պարի լիս
բարի գիշեր	ծիզ կիշիր	գիշէյ բայը	(չունեն)	կիշիր պարի
լուս բարի	ծիզ լաս պարա	լուս բայը	(չունեն)	լիս պարի
մնաս բարով	կիցեր պարէվ	կինոս բայը	մնացիր բայէվ	կիցի պարօվ
երթաս բարով	ըրթոս պարէվ	իյթոս բայը	իշտոս բայէվ	ըրթօս պարօվ
շատ ապրես	շոտ ապրաս	շոտ ապէէս	շոտ ապյիս	շօդ աբրիս

մուր գլխիդ	մուր կլոխիդ	մույ գոլխուդ	(չունեն)	մուր կրոխիտ
աշք լույս	էկիդ լաս	էվլեդ լույս	էքիդ լիս	աշքիտ լիս
շնորհավոր տարի	իշնեվիդ տարա	իշնիհառ տայր	խայրըլը տայի	խայրըլը դորի
Աստված պահի	Ասվոծ պէհէ	Ասպօծ պէհէ	Ասվոծ պէհէ	Ասվօծ բնիհէ
հայ ազգը	հեյ օզգը	հեյ օզգը	հե օզգը	հեյ օզկը

Որպես կապակցված խոսքի նմուշ բերենք նաև Տերունական աղոթքը՝ «Հայր մերը» այս բարբառներով:

«ՀԱՅՐ ՄԵՐ»—Ը ՄԱՐՄԱՇԻ ԲԱՐԲԱՌՈՎԿ

«ՀԱՅՐ ՄԻՒ ԻՐԿԻՆՔԻ» ՄԱՐՄԱՇԱՅ ԼԻԶՎԵՎ»

Միր պոպը քի իրկինքն իս, Քինիտ ատունիդ սուրբ թօննօ. Քինիտ թէգէվիւրիւրանդ թող գօ. Քինիտ կոմքիդ թօննօ, չոց քի իրկինքի՝ ինտէն է կիտէնան իվրէն: Միր ամէնավիւր հոցը եռէօր միզ տուր: Հեմ միր պորտքտէքը միզ պաղըշէ, չոց քի մինք է միր պարտակոնտոցը կը պաղըշինք: Հեմ միզ փորձրան մը տանա, հապո չորեն միզ փրկէ: Ինչուրի Քինիտ է թէգէվիւրիւրանը, զորիւրանը, փառը, յախտեանս յախտենից: Ամէն:

«ՀԱՅՐ ՄԵՐ»—Ը ԶԵՅԹՈՒՆԻ ԲԱՐԲԱՌՈՎԿ

«ՀԱՅ ՄԵՅ ԻՅԿԻՆՔԸ» ԾՈՒԹՆՈՅ ԼԻԶՎԵՎ

Ով մեյ պօպը ոյ իյկինքն իս, Քու անունդ սոյք թոննա. Սու թէգէվիւրիւնդ թուղ գոյ. Քու կոմքը թուղ լա, ինչպէս իյկինքը ինտէն էլ իյկեյին վիյօ: Միյ ամէն եօյվէն հոցը եսէյ միզ տույ: Եւ միզ նեյէ միյ պօյտքը, չոց որ մինք էլ կը նեյինք միյ պօյտքի տէկրուն: Եւ միզ փոյձուրան միյ տանը, հապո չոյէն միզ ազատէ. Ուեհետեւ (չիւնքի) Քինն է թէգէվիւրիւնը եւ զօյուրիւնը ու փառը. յախտեանս յախտենից: Ամէն:

«ՀԱՅՐ ՄԵՐ»—Ը ՀԱՃԸՆԻ ԲԱՐԲԱՌՈՎԿ

«ՀԱՅ ՄԵՅ ԻՅԿԻՆՔԸ» ՀԵՃԸՆ ԼԻԶՎԵՎ

Մեյ իյկինքը կինեդ պօպը, Քե անունիդ սոյք թըննօ, Քե բազավուրթինիդ թըզօ, Քե իրատէրիդ իյկինքը ընօծը կիմի, զիտիննա թըննօ, մեյ ամէնավոյ հոցը եսէյ մետ տույ, վէ մեյ սուչէյը մետ պաղըշլամիշ իյօ, ինչոց իյ մենք ա մեյը սուչլու ընեղնուն պաղըշլամիշ կինները: Վէ զմեզ

թէճրիւպէ մի թիյէ: Ամմա զմեզ չայէն խըլայէ: Չիւնքի թինտ է թագավույութիւնը, վէ դուվօթը, վէ փոռքը, եպէտ իւլ ապատ. Ամին:

«ՀԱՅՐ ՄԵՐ»—Ը ՍՎԵԴԻԱՅԻ ԲԱՐԲԱՌՈՎԿ

«Եա մեր տուտը, քի էիրկէնք տէնկոս, սէօյ թըղ ըննօ Քը էնէօն, թըղ օգու Քը թըգէվրօթէն, թսրդ ըննօ Քը կօմք՝ չօցը էիրկէնք տըրշան նէ ի գիտէնը. դէօն զմէր ուց տէօր իյսօր, վէ պէղշիշի մէ զմէր պարտքիէր, չօցը քի մընք մըրլօմիքէնց զպարտքիէր քը պէղշիտընը. վէ մը օտուր մէզմի ի փորձընք. իլլա խէլիսիզմի ի չէզվըրօթէն. զիրա քէննի թըգէվրօթէն ու գուվոր վէ սալթանաթ եպէտէն, ամին»:

«ՀԱՅՐ ՄԵՐ»—Ը ԲԵՅԼԱՆԻ ԲԱՐԲԱՌՈՎԿ

«ՀՅԻ ՄԻՒ ԻՐԳԻՆՔԸ» ԲԵԼԵՆԱԼԻԶՕ

Օվ միր բօրը, քի իրգինքն իս. Քինիտ անունիտ սուրփ թըղ ըննօ. Քինիտ թաքանակուրթինը թըղ ըկկօ. Քինիտ գօմքիտ թըղ ըննօ, ընչօց իրգինքին, հինդէտ է իրգըրին իրվէն: Միր ամէնավուր հօցը եսուր միզի դուր, ուր միզի նէրէ միր բօրդը, ընչօց քի մինք զը նէրինք միր բօրդի դէրէրուն, ուր միզի փօրցուրէնի մը դանէ, սօնրօ չարէն միզի ազադէ: Չոնքոն քինիտն է թաքանակուրթինը ուր զօրըթինը ու փոռքը. յախտեանը յախտենից. Ամէն:

Զեյթունի, Հաճընի, Մարաշի լեզվից բոլորովին տարբերվում է Սվեդիայի հայ զյուղերի լեզուն: Բոլորի մեջ էլ ձայնավոր հնչունները փոխվում են, խոսակցության ժամանակ ա-ն հնչում է օ և է: Ը և ո հնչունները հիշյալ բարբառների մեջ փոխվում են յի՝ սուրբ-սույր, զիր-զիյ, բույր-քիյ, զուր-ցոյ կամ ջէօր, ջորի-ջիյէ: Ենթադրվում է, որ Զեյթունի, Հաճընի, Բեյլանի, Սվեդիայի հայ զյուղերի խոսակցական լեզուն ժամանակին նույնն է եղել բայց հետազոտում տարբերվել են միմյանցից: Հաճընցիք ավելի փափուկ հնչում ունեն՝ նույնիսկ իրենց աղավաղյալ հայերենի մեջ: «Հայ սոյք, դույպոն նօմ կայզիդ». (Հայր սուրբ, մեռնեմ կարզիդ): Զեյթունցիք ավելի զորեղ շէշտ են դնում իրենց խոսքի մեջ. «Գացիր ջաղիւրցը, չի պիրիր զալիւրը». (Չաղացը գնացիր, այսուրը չրէրիր): Սվեդիայի հայերը ո-ն փոխում են ու-ի, հուն ասում են հոն-ի տեղ: «Միր լիրրօնքը բունձը ին, հուն ջէօրը շիտ ին, վէ ծեղկընէն ճինս-ճինս ին»: (Մեր լեռները բարձր են, հոն ջրերը առատ են և ծաղիկները զանազան):

Հայ բարբառազիտության մեջ Բեյլանի բարբառին նվիրված մենագրություն առ այսօր գոյություն չունի: Ինչպէս հայտնի է, Հրայա

Աճայանը «Կիլիկիո բարբառ» ընդհանուր անվան տակ ընդգրկել է Զեյթունի, Հաճընի, Մարաշի, ինչպես նաև ավելի հարավ գտնվող Քիլիսի, Փայասի, Ալեքսանդրետի, Անթարիայի և Սվեղիայի մեջ խոսված հայերենը:

Ինչպես ինքն է պարզաբանում. «Թեև ասոնք իրենց մեջ կը ներկայացնեն բավական տարբերություններ, սակայն ընդհանուր հատկանիշները ավելի մեծ ու հասարակաց ըլլալով՝ կարելի է զանոնք ենթարբառներ համարել»⁹:

Քանի որ նրա ձեռքի տակ Կիլիկիայից և նրանից ավելի հարավ, հարավ-արևելք գտնվող հայախոս վայրերից բավարար չափով տերսությ չեն եղել, ուստի նրա այս ենթարբառը վերոհիշյալ խմբավորումը, շատ մոտավոր և պակասավոր էր:

Աճայանը նույնպես ընդգծում է այս պարագան, գրելով. «Վերոհիշյալներուն մեջ Զեյթունի և Մարաշի զավառականները միայն գոհացուցիչ կերպով հետազոտված են» (նույն տեղում, ՀԲ, էջ 199):

Այնուհետև նա, կատարելով համեմատական քննություն Զեյթունի, Մարաշի, Հաճընի և Անտիոքի բարբառների, պայթական բաղաձայնները համադրելով՝ հետևյալ եզրակացությունն է կատարում, որ «Կիլիկիո բարբառների մեջ զիշավոր ներկայացուցիչը Զեյթունն է» (ՀԲ, էջ 200):

Հենվելով միայն Զեյթունի բարբառի բաղաձայնական համակարգի օրինաչափությունների վրա՝ նա Զեյթունի բարբառի հատկանիշները ընդհանուր է համարում Կիլիկիայի բոլոր հայ բարբառների համար: Գրեթե առանց փոփոխության այս բոլորը նա կրկնում է իր «Հայոց լեզվի պատմություն» գրքում (ՀԼՊ, մաս 2, էջ 346–348): Այսպես օրինակ, նա հետևյալ եզրակացություններն է անում. «Կիլիկիո բարբառին ընդհանուր մեկ հատկությունն ալ բարի մը մեջ գտնված բոլոր ձայնավորներուն նմանեցման ձգումն է. օրինակի համար Զեյթունի բարբառով կըսվի՝ զ’օնօց՝ զնաց, քոսօն՝ քսան, զօնզօն՝ կնկան, իսզի՝ ոսկի, ուսկույ՝ ոսկոր, սեռ. իսզիյի՝ ոսկու...» և այլն (նույն տեղում՝ Հ. Աճայան, «Հայ բարբառագիտություն», էջ 201):

Բ) Զայնական փոփոխությանց մեջ ամենեն հատկանշականը ու ամբողջ Կիլիկիոյ մեջ տարածվածը ա ձայնին օ-ի վերածումն է շեշտի տակ: Օր. Զեյթուն՝ օսղ՝ աստղ, այրսղօխ՝ առաստաղ, բանօլ՝ բանալ, Ասրօձ՝ Աստված, իշնօլ՝ իշնել և այլն:

Մարաշում՝ բարօր՝ պարապ, բաղօր՝ բաղաք, զընօ՛ կլինի, մօրթ՝ մարդ, քօր քար և այլն:

⁹ Հ. Աճայան, «Հայ բարբառագիտություն», Մուսկա, Նոր-նախիչևան, 1911 թ., էջ 199–201:

Հաճընում՝ զաշղօմ՝ կերթամ, բիզ’զօմ՝ պիտի զամ, հազօր՝ հազար, հօղ՝ հատ, բօրդը՝ պարտը և այլն:

Անտիոքում՝ էխօր՝ աշխարհ, ըննօ՛ լինի, ըրօ՛ արա, բօրդը՝ պարտը և այլն:

Իհարկե քերականական օրինաչափությունների մասին խոսելիս նշում է, որ նրանց միջև եղած տարբերություններն առկա են, և բավական շատ են դրանք եղանակների, սովորական ներկաների, շարունակական ժամանակների և այլ ձևերում:

Ինչպես տեսնում ենք, այստեղ ոչ մի խոսք չկա Բեյլանի խոսվածքի կամ բարբառի մասին:

Աշխարհագրական դիրքով Բեյլանը Կիլիկիայի հարավ-արևելքում է գտնվում. թերևս այդ պատճառով Հ. Աճայանը չի հիշատակում վերոհիշյալ բնակավայրերի թվում: Սակայն հարեւան՝ Սուրբ բարբառի մասին խոսելիս նույնպես ոչինչ չկա այս բարբառի մասին, այլ միայն Արամոյի և Շուղրի (Ճիսր-ի-Շուղրուր), Սվեղիայի մասին է հիշատակում (նույն տեղում, ՀԲ, էջ 212):

«Հայոց լեզվի պատմության» մեջ «Սյուրիայի բարբառը» բաժնում ավելացված են Արամոյի կողքին Կնե, Յազուրիկ գյուղերի և Լաթարիայի Ղնեմիթ գյուղի անունները (Հ. Աճայան «Հայոց լեզվի պատմություն» մաս 2, էջ 346–348):

Այս հավելումը արդյունք էր 1946–1947 թթ. հայրենադարձների հետ հանդիպման, որոնցից նա զրի էր առել մինչ այդ իր համար անծանոթ «Սյուրիական խոսվածքներ» (տե՛ս ՀԼՊ, 2-րդ մաս, էջ 348):

Ինչպես նշեցինք, Խորհրդային Հայաստան ներգաղթած հայրենադարձներից հայ լեզվաբանները գրի առան բազմաթիվ բարբառային տերսությունները և դրանց շնորհիվ հայտնաբերվեցին մի շարք նոր շուտումնասիրված հայերեն բարբառներ:

1953 թ. լույս տեսավ Ա. Ղարիբյանի «Հայ բարբառագիտություն» գիրքը, ուր «Կա» ճյուղի բարբառների բաժնում, ի թիվս արդեն հայտնի բարբառների, խոսվում է նաև Բեյլանի բարբառի մասին բավական ընդարձակ, որի առանձնահատկությունների նկարագրությանը նվիրել է 6 էջ (Ա. Ղարիբյան, Հայ բարբառագիտություն, Երևան, 1953 թ., էջ 418–423):

Ինչո՞ւ էր պայմանավորված Բեյլանի բարբառին հատկացված այս ուշադրությունը:

Անշուշտ, այն ուրույն հատկանիշներով, որոնցով նա առանձնանում էր հարեւան կիլիկիան և անտիոքյան խմբակցության մյուս բարբառներից:

Ա. Ղարիբյանը Բեյլանի բարբառը գետեղում է «Կա» ճյուղի

բարբառների մեջ՝ ընդգծելով նաև նրա հնչյունաբանորեն տեղաշարժ-տեղափոխության խմբին պատկանելու հանգամանքը: Ա. Ղարիբյանը այսպիսի խնբավորումը հիմնավորում է այսպես. «Կա» ձյուղի մեջ են դասավորվում այն բարբառները, որոնք ներկան կազմում են «կա», «զա» մասնիկներով, ինչպես Ամասիայի և Բեյլանի բարբառները և այն բարբառները, որոնք իրենց հնչյունական օրենքի համաձայն այս մասնիկները դարձնում են «զօ» (Մարաշ), «զու» (Սվեղիա), «զօ» (Զեյթուն):

Այլ բարբառներում նույնպես հանդիպում ենք «զօ», «զու» մասնիկներով ներկա կազմելու ձեերի, բայց դրանք չեն մտնում «Կա» ձյուղի մեջ, որովհետև իրենց հնչյունական օրենքներով ա-ն չեն փոխում օ-ի կամ ու-ի, հետևաբար «զօ», «զու» ձեերն ստացվել են «զոյ» ձեից, ուստի պատկանում են «կը» ձյուղին: (Ա. Ղարիբյան, ՀԲ, էջ 417):

Նա ընդգծում է նման խմբավորման համար հիմք ծառայող պայմաններից չորս բարբառների՝ Զեյթունի, Մարաշի և Սվեղիայի ու Բեյլանի միմյանց մոտ լինելը:

Մեր կողմից Բեյլանի բարբառի մանրամասն ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս որոշ հարցերի ճիշտ պատասխանը գտնելուն:

Նախ, վիճակագրական տվյալների համաձայն Բեյլանը միայնակ չի ներկայացնում բարբառը, այլ իրեն շրջապատող մի շարք զյուղերի հետ կազմում է մի ամբողջություն, որոնք, միավորվելով ընդհանուր մի շարք հատկանիշներով, նաև ունեն որոշ տարբերություններ: Բեյլանի շրջանի զյուղերն են՝ Արջիս, Սօղանձի, Պալլը Ղաստալ, Գյօզէլի, Դէյրմիւն Դէրէ, Ղանլը Դէրէ, Նարկիզիիր, Ֆարբըսլը, Սովուգ-Օլուզ, որոնցից ամենամեծ համայնքը Բեյլանին է եղել՝ 400 տնտեսությամբ (Ա. Ղարիբյան, ՀԲ, էջ 418):

Մեր պրատումները պարզեցին, որ Բեյլանի ենթաշրջանի մեջ մտնող հայաբնակ զյուղերը կրկնակի ավելին են, քան վերևում նշված 9 բնակավայրերը: Դրանց թվում պետք է ավելացվեն Մէզզիթ-Էօնու, Բեյլի-Դէրէ, Քյօմուր-չուխուրու, Չաթախ, Չախալլը, Պախրաս, Չինարլը, Սախըր, Չարլախ, Ճիզմէի, Գըրըզ-Խան, Խսկէնտէրուն բնակավայրերը:

Գ. Զահորկյանը իր «Հայ բարբառագիտության ներածություն» գրքում, «բարբառների արևմտյան խմբակցության» մեջ զետեղելով Բեյլանի բարբառը, էջ 132-ի հ. 7 աղյուսակում ոչ մի տվյալ բարբառի առանձնահատկությունների մասին չի տալիս: Ուստի Բեյլանի բարբառի մերձավորության չափը բարբառների արևմտյան խմբակցության բարբառների հետ մնում է չպարզված:

«Սվեղիայի բարբառը» գրքի հեղինակ Տիգրան Անդրեասյանը, փորձելով պարզել Սվեղիայի բնակչության ծագումը, աշխատում է

բարբառային նմանությունների օգնությամբ գտնել նրան առավել մերձավոր հարեւան բարբառները: Նա բաղդատումը կատարում է «կիլիկյան» կոչով 4 բարբառներից բաղկած տվյալներով, որոնք են՝ Մարաշի, Հաճընի, Զեյթունի և Բեյլանի բարբառները: Ինչպես տեսնում ենք, Բեյլանի բարբառի հետ զուգաբանություններ անցկացնելով, նա հակված է Բեյլանի բարբառը «կիլիկյան խմբակցության բարբառ համարելու կողմը, թեև նրա կազմած հիշյալ բարբառների համեմատության տախտակում Բեյլանի բարբառից բերված տվյալների տեղը հաճախ մնում է բաց (Տ. Անդրեասյան, Սվեղիայի բարբառը, Երևան, 1967, էջ 294–305):

Մեր ուսումնասիրությունների տվյալներով նույնպես Բեյլանի բարբառի մերձավորությունը ավելի կիլիկյան բարբառների հետ է, քան Քիսրինը (Սվեղիայի):

Տ. Անդրեասյանը ճիշտ է նկատում, որ «Կիլիկյան բարբառները ձայնավորով սկսվող բայերու սահմանական եղանակի ներկա ժամանակի սկիզբը փոխանակ մեկի՝ երկու եղանակից «կը» կամ անոր համարժեքը կը գործածեն»¹⁰:

Նա առավել մերձավորություն է տեսնում Հաճընի բարբառի հետ և ընդգծում է այս երկու բարբառների շարունակական ժամանակի ձևի բացակայությունը, որ առկա է մյուսների մոտ. «Զեյթունի և Մարաշի բարբառներուն մեջ, որ երբ բային սկիզբը կրկնակ կը-եր գործածվին՝ բայց շարունակվող (ընթացիկ) գործողություն կարտահայտե: Հաճըն և Բեյլան ընթացիկ ժամանակ ցուցնող մասնիկ չունին, ինչպես Զեյթուն և Մարաշ կրկնակ զը չպահանջող բայերու պարագային ալ» (նույն տեղում, ՍԲ, էջ 314):

Ուրեմն, Բեյլանի բարբառի բառապաշարի, հնչյունական համակարգի և հնչյունափոխության օրինաչափությունների (հատկապես ձայնավորների) նմանությունը ավելի ճշտորեն թույլ է տալիս Բեյլանի բարբառը կիլիկյան խմբակցության բարբառ համարել և ոչ Բեյլի-Սվեղիայի, ինչպես խմբավորել է Գ. Զահորկյանը ենթադրաբար բավարար օրինակներով չիհմնավորելով նման խմբավորումը:

Բեյլանի բարբառի հետ կիլիկյանների նմանության հաջորդ կարևոր հիմնավորումը պիտի համարել եերբայական -մօն վերջավորության առկայությունը, որը բացակայում է Սվեղիայի բարբառախմբում: Իհարկե, հարակատար դերբայի խմաս հաղորդող այս -մօն ձևույթը միայն կիլիկյանների մենաշնորհը չէ, առկա էր այն և ոչ-կիլիկյան

¹⁰ Տ. Անդրեասյան, «Սվեղիայի բարբառը», Երևան, 1967, էջ 314:

խմբակցության բազմաթիվ բարբառներում էլ, ինչպես օրինակ, Ուրֆայում, Սասունում և այլուր: Պարզապես մյուս ընդհանրությունների հետ միասին այս ձևույթի առկայությունն է լրացնում է նույն միջավայրից բելանցիների ծագման վարկածն ապացուցող կովանների շարքը:

Սվեդիայի (Քիստինըզի) բարբառը, ինչպես ճիշտ նկատում է Սվեդիայի բարբառի գրքի հեղինակը. «Հայերենի ամենն շատ աղավաղված գավառաբարբառն է» (ՍԲ, էջ 15): Ապա ավելացնում է. «Քիսթինըզը ոչ միայն շատ աղավաղված է, այլ, ... յուրահատուկ զանազան օրենքներ, բառեր և ձևեր մշակած և այնքան հեռացած է մայրենի լեզվեն, որ, կարծես թե առանձին լեզու մը եղած ըլլար: Եվ, արդարեւ, Քիսթինըզի խոսողները ժամանակին անզիտակ էին, թե իրենց խոսածը հայերենի մեկ զավառաբարբառն է, և առանձին լեզու մը կը կնկատվի զայն» (Տ. Անդրեասյան, ՍԲ, էջ 15):

Մինչդեռ Բեյլանի բարբառը, տարածական առումով գտնվելով Սվեդիային ավելի մոտիկ, հնչունական ավելի նվազ աղավաղումների է ենթարկվել և ավելի հասկանալի է մնում հայի համար, քան Սվեդիայի բարբառը:

Ինչ վերաբերում է կիլիկյան խմբակցության պատկանելությանը, այդ՝ հնչունաբանական, ձևաբանական օրինաչափություններով այն մոտիկ է այդ բարբառներին (իհարկե, նաև միայն իրեն հատուկ գծերով հանդերձ), ուստի մնում է ենթարկել, որ այն անջատվել է Կիլիկյան թագավորության փլուզումից հետո և զայթել դաշտային անապահով վայրից դեպի լեռնային դժվարամատչելի նոր բնակավայր:

Բեյլանի բարբառի մասնավոր՝ մանրամասն ուսումնասիրությունը կարևոր է այնքանով, որ այն զալիս է լրացնելու կիլիկյան կոչվող Զեյթունի, Մարաշի, Հաճընի բարբառախմբի վերաբերյալ մեր ունեցած գիտելիքները բերելով իր հետ ընդհանուր հայերենի համար որոշ նոր բառեր ու դարձվածքներ, որոնք բացակայում են հիշյալ խմբի մյուս բարբառներում: Միաժամանակ նրա նպաստը սոսկ լեզվաբանական չէ, այլև ազգագրական և բանահյուսական, քանի որ անդարձ մոռացումից փրկվում են երգեր, զրույցներ, ջանցուլումներ և առածներ ու ասացվածքներ, որոնք զրի են առնվել տարեց բարբառախոսներից մեր ուսումնասիրությունների ընթացքում:

Այսպիսով, Բեյլանի բարբառը, որ հայ բարբառագիտության մեջ մինչև այժմ միայն հիշատակվել է ոչ ամբողջական իր առանձնահատկություններով, այլ միայն թոռուցիկ, հպանցիկ ձևով, հիմա լրացնում է այն բացը, որ հայ բարբառների քարտեզագրման նախօրյակին այնքան անհրաժեշտ է ԳԱ լեզվաբանության ինստիտուտին:

Միաժամանակ կիլիկյան խմբակցության բարբառների հետ ունեցած մերձավորության ապացույցները թույլ են տալիս պատմական ենթադրությունը դարձնել ավելի հիմնավոր, բելանցիների՝ Կիլիկիայից գաղթած լինելու վերաբերյալ, քան Սվեդիայի (Քիսթինըզի) ենթաքարբա լինելու վարկածը:

ԳԼՈՒԽ I

ՀՆՉՅՈՒՆԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՆՉՅՈՒՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՋԱՍՏԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Բեյլանի բարբառն ունի 44 հնչյուն, որոնցից տասը ձայնավոր՝ ա, է, ՛, ը, ի, օ, ու, ա՛, ո՛, օ՛ (ա՛, ո՛, օ՛ — առաջնալեզվային բմային ձայնավորներ են ՛-ն՝ է-ի և ա-ի միջինք, բաց է: Համաձայն Լեզվաբանության ինստիտուտի մշակած տառադարձման համակարգի՝ հիշյալ հնչյունը պիտի արտահայտվի Է նշանով: Սակայն Բեյլանի և հարակից զյուղերի ոչ բոլոր բարբառախոսների մոտ է դրսերրվում նման հնչողություն, այն երբեմն արտասանվում է նուրբ երանգային հնչողությամբ, երբեմն արտասանվում է է, երբեմն ա՛):

Բարբառն ունի 34 բաղաձայն՝

Զայնեղ պայթականներ	բ, գ, դ, ձ, զ
Խուլ պայթականներ	պ, կ, տ, ծ, ծ
Խուլ շնչեղ պայթականներ	փ, թ, թ, ց, չ
Զայնեղ շփականներ	վ, զ, ժ, դ, դ,
Խուլ շփականներ	ֆ, ս, շ, խ, հ
Զայնորդներ	լ, մ, յ, ն, ռ, ռ
Քմային ետնալեզվայիններ	գ, կ, ք

Ետնալեզվային պայթաշփական՝ դ/կդ հնչմամբ նկատվում է բուրքերենից և արաբերենից փոխառյալ մի քանի բառերում:

Բեյլանի բարբառում ընդհանրապես բացակայում են և ո երկրաբառակերպները: Թե՛ բառակզբում, թե՛ բառամիջում, թե՛ բառավերջում սրանց փոխարինում են համապատասխան ձայնավորներ:

Թեև հայ լեզվաբանության մեջ այն կարծիքն է արմատացած, որ ընդհանուր պատմական հնչյունափոխության պատճառով զրաբարյան բոլոր երկրաբառները վեր են ածվել երկինշունների կամ պարզ ձայնավորների, ինչպես եւ-յա, ոյ-ույ, եւ-յու, իւ-յու, աւ-օ, և կիլիլյան ու Անտիոքի շրջանի բարբառները հիմնականում պահպանում են այս սկզբունքը, սակայն ունեն նաև երկրաբառային արտասանություններ: Ոչ ընդհանուր գրական լեզուն, ոչ էլ հայերենի տարածքային որևէ

բարբառ չունեն պահպանված նման երկրաբառներ կամ երկրաբառակերպներ: Եվ ահա Բեյլանի բարբառում գտնում ենք ուս կամ ուա երկրաբառները, որոնք այլուրեք դարձել են վա, օր. աստուածատված, զրուած-զրված, հերուան-հերվան, զրուան-զրրվան և այլն: Երկձայնավորները կամ երկրաբառակերպները հատուկ են միայն Արամոյին, Քարուսիեին, Բեյլանին:

Գրաբարյան առաջուան — առէջուան

հերուան — հիրուան

կանուխուան — կանուխուան

քայուածք — քէլուօցք

խոսուածք — խուսուօցք

թխուածք — թքխուօցք

զրուածք — կրրուօցք

Ա. Ղարիբյանը երկձայնավորների գոյությունը այս բարբառներում բացատրում է հնդեվրոպական նախալեզվի հետ նույնը լինելու հանգամանքով. «համարյա հայերենի բոլոր ձայնավորները վերածվում են երկրաբառի և այդ կատարվում է երածշտական շեշտի ազդեցության տակ»¹¹:

Բարբառու պատկանում է միջին հայերենի բաղաձայնական համակարգի տեղաշարժ-տեղափոխության խմբին, այսինքն՝ զրաբարյան խուլերի դիմաց այսուեղ մենք ունենում ենք ձայնեղներ, իսկ ձայնեղների դիմաց խուլեր: Սովորգ-Օլուգ զյուղի խոսվածքում ձայնեղների դիմաց առկա են նաև շնչեղ խուլեր նման Մալաթիայի բարբառին:

Հին հայերենի նման, Բեյլանի բարբառում էլ չկան (եթե չհաշվենք օտար լեզուներից փոխառյալ բառերը) ր, դ, ֆ հնչյուններով սկսվող բառեր:

Վերին բարձրացման կամ փափուկ ա՛, օ՛, ո՛ ձայնավորները հնչույթաբանական, իմաստատարերիչ արժեքից գուրկ են և դիտվում են իրքն համապատասխան ձայնավորների դիրքային տարբերակներ՝ կիրառության բացառիկ նեղ ոլորտներով:

ԶԱՅՆԱՎՈՐՆԵՐԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Հայերենի ձայնավորների պատմական փոփոխությունների մեջ կարելի է առանձնացնել երկու հիմնական իրողություն, որով

¹¹ Ա. Ղարիբյան. «Հայերենի նորահայտ բարբառների մի նոր խումբ», Երևան, 1958, էջ 10:

բնութագրվում են բարբառներում տեղի ունեցող ձայնավորների հնչյունափոխական մյուս բոլոր երևույթները: Դրանցից մեկը պարզ ձայնավորների երկրարբառացումն է, երկրորդը՝ բաց (լայն) ձայնավորների արտասանության անցումը ավելի փակ (նեղ) արտասանության, կամ հակառակը:

Ձայնավորների երկրարբառացման մեջ առավել գործուն է ո և է պարզ ձայնավորների փոփոխությունը: Այդ ձայնավորների երկրարբառացումը նախապես տեղի է ունեցել առանց դիրքի սահմանափակման, միայն թե՝ շեշտված վանկում:

Պատմական զարգացման ընթացքում հայերենի որոշ տարածքի բարբառներում սկսված երկրարբառացումը աստիճանաբար վերանում է (ունակության կորստի, այլ բարբառների կամ զրական լեզվի ազդեցության պատճառով և այլն):

Ո-ի փոփոխությունը սկսվում է այս ձայնավորի ավելի նեղ, փակ արտասանության միտումով, որի հետևանքը լինում է այն, որ ո-ն իր արտաքերման սկզբում ստանում է ո (ու) ձայնավորի մի թույլ երանգ: Այդ երանգը սկսում է ավելի ու ավելի ընդգծել, որը շեշտի տակ ո պարզ ձայնավորին տալիս է ուօ երկրարբառի արժեք:

Հայերենի բարբառների կիլիկյան տարածքում, եթք ո-ի երկրարբառային արտասանությունից անցում է կատարվում դեպի մենաբարբառացում, մենաբարբառի մեջ սկսում է աստիճանաբար գերիշխել նրա առաջին բաղադրիչը (ու-ն), որից և մենաբարբառացումը ընթանում է ուօ/ուէ > ու ձանապարհով: Այս տարածքում երկրարբառի պարզման ազդակը թերևս եղել է նախնական ձայնավորի (ո-ի) ավելի նեղ, փակ արտասանության հասնելու ձգումը, որը կատարվում է շրթնայնացման պայմաններում: Այս հիմքի վրա է, որ այս բարբառներում ո-ի դիմաց այժմ ունենք ու/ո պարզ ձայնավոր:

Համարյա նույն տարածքներում, որտեղ ո-ն փոխվում էր ու-ի, ե-ի դիմաց էլ առաջանում է ի: Այդ փոփոխությունը զրանցվում է ինչպես բառասկզբի, այնպես էլ բառամիջի դիրքերում: Պետք է ենթադրել, որ այստեղ էլ ե-ի՝ ավելի նեղ ի ձայնավորի արժեք ձեռք բերելը կատարվել է ե-ի երկրարբառացման միջին օղակով, եթք երկրարբառի առաջին բաղադրիչը գերիշխող դիրք է ստացել երկրորդի նկատմամբ և մենաբարբառումից հետո մնացել է ի-ն՝ երազ-իրօձ, երեք-իրիք, ելանել-իլլիլ և այլն:

Այժմ անդրադառնանք հայերենի ձայնավորների պատմական փոփոխությունների երկրորդ միտումին: Այդ փոփոխությունները

կատարվում են երկու հակադիր ուղղություններով. մի կողմից՝ ավելի լայն բացվածքի արտաքերություն ունեցող ձայնավորները փոխվում են ավելի նեղ արտաքերություն ունեցող ձայնավորների, մյուս կողմից՝ հակառակը, նեղ արտաքերություն ունեցող ձայնավորները փոխվում են ավելի լայն արտաքերության ձայնավորների: Այդ փոփոխությունները Հ. Մուրադյանը անվանում է ձայնավորների համակարգային փոխություններ¹²: Հասկանալի է, որ այդ անցումները ամեն տեղ նույն որոշակիությամբ ու հետևողականությամբ չեն կատարվում: Եթե որոշ վայրերում ձայնավորների փոփոխության այդ հակադիր միտումները ընդգրկում են բոլոր ձայնավորները և նրանց բոլոր դիրքերը, ապա այլ վայրերում դրանք տարածվում են միայն ձայնավորների մի մասի և նրանց որոշ դիրքերի վրա: Ինչքան էլ լեզվի մեջ զարգացման միտումները լինեն ընդհանուր, այնուամենայնիվ նրանք ամենուրեք նույնական լինել չեն կարող, քանի որ գոյություն ունեն ժամանակի և տարածության մեջ:

Լայն բացվածքի ձայնավորների մեջ առաջին հերթին աչքի են ընկնում ետին շարքի ձայնավորները, որոնց փոփոխության հիմնական միտումը ձգուում է դեպի առաջնային շարքի արտաքերություն:

Այս շարքի ձայնավորներից՝ ա-ն նախ փոխում է իր արտաքերության շարքը՝ վերածվելով ա-ի: Հնայունական ա > ա > է հաջորդական անցումները նույն հնչյունափոխական երևույթի տարբեր աստիճաններն են: Դիտելի է, որ այդ անցումներից յուրաքանչյուրում ձայնավորներից մեկը մյուսից տարբերվում է իր արտասանական բացվածքի՝ լայնության կամ նեղության տարբերությամբ: Ա-ն ավելի լայն բացվածքի արտաքերություն ունի, քան ա-ն, իսկ վերջինս էլ ավելի լայն է, քան է-ն՝ ալիր-էլիր, խարշել-խարշիլ, քարշել-քարշիլ:

Ա ձայնավորը ենթարկվում է նաև մի այլ փոփոխության, որի համար էական նշանակություն է ունեցել շրթնայնացումը: Վերջինս, որ նախապես ունեցել է արտահայտության թույլ երանգ, հետագայում ուժգնանալով պատճառ է դարձել ա > օ > ու հաջորդական անցումներին: Այստեղ նույնական ա ձայնավորի փոփոխությունը լայնից գնում է ավելի նեղ բացվածքի արտաքերություն, միայն թե այդ անցումը այս դեպքում կատարվում է նույն շարքում՝ բարձրացման աստիճանների փոփոխությամբ և շրթնայնացման նույն ոլորտում:

¹² Հ. Մուրադյան, «Հայոց լեզվի պատմական բերականություն», հատոր 1, Երևան, 1975, էջ 106:

Ա > օ փոփոխության օրինակներ են տալիս Բելլանի, Հաճընի, Ազուլիսի, Համշենի, Մարաշի և այլ բարբառները: Ա > ու արձանագրվում է Սվեղիայի բարբառում: Օրինակ՝

Բելլան	<i>hog (hug)</i>	Ասլօձ
Մարաշ	<i>hog</i>	Ասլօձ
Զեյթոն	<i>hog</i>	Ասպօձ
Հաճըն	<i>hog</i>	Ասլօձ
Սվեղիա	<i>hknig</i>	Ասղուծ

Թեև վերը նշված բարբառներում ա > օ > ու հնչյունափոխությունը գործում է ոչ միաշափ ինտենսիվությամբ ու ոչ համանման պայմաններում, բայց համեմատական ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ դրանք նույն օրինաշափության կոնկրետ դրսնորումներն են:

Դիտարկենք ձայնավորների փոփոխությունները Բելլանի բարբառում:

Ա ձայնավորի փոփոխությունները

1. Գրաբարի ա ձայնավորի դիմաց Բելլանի բարբառը երկու և ավելի վանկ ունեցող բառերի սկզբում ունի ա, եթե վանկը նախաշեշտ է. արայ-ապօ, ազապ-ազզօր, ազատել-ազօղիլ, ազոխ-ազզոխ, ախոռ-ախուռ, ածան-ածօն, ածելի-ածրիլ, ակռայ-ազռօ, աղալ-աղօլ, աղանձ-աղօնձ, աղանի-աղօվնի, աղրանց-ախպանից, աղրատ-ախկօդ, ամաշեմ-ամշրնօլ, արդար-արթօր, առջե-առջիվ, արեւ-արի:

2. Ա ձայնավորը բառակզբում փոխվում է օ-ի, եթե բառը միավանկ է. ամպ-օմբ, ակ-օգ, աղբ-օխպ, ահ-օհ, ազգ-օզկ, աղտ-օխտ, ալր (չար ոզի) -օլ, աղ-օղ:

3. Միավանկ բառերի բառամիջում ա ձայնավորը դառնում է օ՝ հարսն-հօրս, *hawg-hog*, թաս-թօս, շափ-չօփ, պարտք-բօրդք (բօրջ), լաց-լօց, մազ-մօզ, թաց-թօց, համ-հօմ, մասն-մօս, շատ-շօդ, բան-պօն, լալ-լօլ, տալ-դօլ, թաղ-թօղ, խաղ-խօղ, կաթ-գօթ, մատ-մօդ, մարդ-մօրդ, նազ-նօզ, տանձ-դօնձ, վախ-վօխ:

4. Երկվանկ բառերի վերջին վանկի ա-ն նույնպես օ է: Հիւանդ-հիվօնտ, քաղաք-քաղօք, խաղալ-խաղօլ, աղրատ-ախկօդ, արդար-արթօր, դանակ-տանօգ, ամառ-ամօն, աման-ամօն, բերան-պիրօն, բամբակ-պամբօք, երազ-իրօձ. արձաք-էրձօր, ձերմակ-ջիրմօզ, աշխարհ-աշխօր, օրինակ-նիրնօֆ, ակռայ-ազռօ, քացախ-քացօխ:

5. Գրաբարյան ա ձայնավորին Բելլանի բարբառում հաճախ համապատասխանում է է -ն կամ ա՝ ալիւր-էլիր, արիւն-էրին, արջ-էրջ, ականջ-էնջէջ, արժան-էժօն, արծաք-էրձօր, անել-էնիլ, թազաւոր-թաքանչիր, արժան-էժօն, խարշել-խանչիլ, քարշել-քանչիլ:

Շփականների հարևանությամբ ա ձայնավորին շեշտակիր դիրքում համապատասխանում է ա՝ խաչ-խաչ, կարձ-գայրջ, աչք-աչք, խաչել-խանչիլ:

6. Ա ձայնավորը բառակզբում դառնում է ը. ասել-ըսսիլ, առատ-ըռօդ, անկանել-ընզիլ բառերում:

7. Բազմավանկ այն բառերի մեջ, որտեղ ա -ն գործածված է երկու կամ ավելի անզամ, վերջին վանկի շեշտի հետևանքով նախորդ վանկի ա-ն սղված է կամ նրա դիմաց առկա է ը հնչյունը. ազանելի-հարքնըլիր, ամաշել-ամըլնօլ, առաջեաւ-առշիվ, աղացուր-աղձուր, բանալի-պալինք, թարախել-թարիխիլ, կատաղել-գաղդիլ, հարսանիր-հարսնիր, հաւանել-հավնիլ, ճանապարհ-ջամրօ, ճանաշել-ջանչընօլ, կարկատան-գարզընօն, մատանի-մադնի, բաժանել-պաժնիլ, տապակել-դարգիլ, անանուխ-աննուխ, հիւանդանալ-հիվընտնօլ, մարզարիտ-մարքըրիդ, շալակեմ-շալզիլ:

8. Ան սոսկածանց ունեցող բայերի մեջ, ինչպես նաև -անի, -անիր ածանց ունեցող բառերի մեջ երբեմն ընկնում է ան ածանցը, երբեմն՝ ածանցի ա ձայնավորը՝ անկանել-ընզիլ, անիծանել-անըձիլ, արթնանալ-արթըննօլ, բարձրանալ-պանցըրնօլ, բուսանել-պուսնիլ, գտանել-կրդնօլ, գրղանալ-կուլնօլ, ելանել-իլիլ, թուլանալ-թուլնօլ, պազանել-բարնիլ, մատանի-մադնի, հարսանիր-հարսնիր, մոռանամ-մառնօլ, մեծանամ-մինձնօլ, հասանիմ-հասնիլ, հարցանեմ-հարցնիլ, տեսանեմ-դիսնօլ, բաղանիր-պաղնիր, բաժանել-պաժնիլ:

ՇԵՇՏԻՑ ԿԱԽՎԱԾ ՀՆՉՅՈՒՆԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ

Բելլանի բարբառում, ինչպես նշեցինք, կարևոր հնչյունափոխական գործոն է շեշտը, որից շատ հաճախ, կախված է ձայնավորների որակը:

Եթե շեշտագուրկ ձայնավորները ընդհանրապես չեն հնչյունափոխվում, ապա վանկերի շեշտակիր ձայնավորները բառի ձևաբանական, բառակազմական փոփոխությունների հետևանքով սղվում են, վերածվում ը-ի կամ մի այլ ձայնավորի: Բելլանի բարբառի ձայնավորների հնչյունափոխությունը ներկայացնելու ընթացքում նպատակահարմար ենք գտնում կանգ առնել նաև բառի ձևաբանական,

բառակազմական փոփոխությունների հետևանքով բարբառի հնչյունական փոփոխությունների վրա:

9. Բեյլանի բարբառում հոգնակի կազմելու, հոլովման, ինչպես և բարդման ու ածանցման ժամանակ երկու և ավելի վանկ ունեցող բառերի սկզբի ա-ն մնում է անփոփին:

ախուռ - ախուռնիր - ախուռին
ազո - ազորդէք - ազոյին-ազոյօվ

աղօնծ - աղընծիլ - աղօնծին
ամօն - ամըննիր - ամօնին, ամընդիրդէք (ամանեղեն)

ախօդ - ախզըդնիր - ախզըդին
ախճին - ախճինդէք - ախճընին, ախճինըթին
անուն - անընդէք

Ե ձայնավորի փոփոխությունը

Ե երկբարբառը որպես այդպիսին չի պահպանվել Բեյլանի բարբառում:

10. Գրաբարյան է հնչյունի դիմաց Բեյլանի բարբառում բառասկզբում, բառամիջում և բառավեջում ունենք ի. երազ-իրօծ, երեք-իրիք, երես-իրիս, երեց-իրից, ելանել-իլիլ, ես-իս, երբ-իփ, եփ, երբանից-իփուց, եփուց, երդումն-իրթում, երկան-իրզօնք, փեսայ-փիսօ, սետ-սիվ, մերմիր, թեթեւ-թիթիվ, թեւ-թիվ, երեկ-իրէգ, երկար-իրզօր, երկինք-իրզինք, ել-իլ, ցերեկ-ցիրիգ, երեցկին-իրիցզին, երեկոյ-իրզուն, եկ-իզօ:

11. Գրաբարյան ե-ի դիմաց բարբառը է ունի միայն մի քանի բառերում. երգ-էրք, երգել-էրքիլ, մեղայ-մէղօ, մեռօն-մէռօն, զենուլ-զէնիլ, զեղ-կէղ, դեղին-տէղին, սեղան-սէղօն, երբ-էփ, երբանից-էփուց:

12. Կան բառեր, որտեղ գրաբարյան ե-ն հնչյունափոխվում է ը-ի. երկու-ըրզու, իրեշտակ-հըրըշօզօզ, ճեղբել-ճըխիլ, խեղդել-խըխտիլ, երթալ-ըրթիլ մեզէն-մըզնէ, քեզէն-քըզնէ:

13. Ե-ն հաճախ սղվում, դուրս է ընկնում, երբ բառերը բազմավանկ են և իրար են հաջորդում ե-ով կազմված երկու և ավելի վանկեր. աւերել-ավիիլ, կեղենել-գեղվիլ, աւելել-ավիլ, հայելի-հէյլի, ճեղբել-ճըխիլ, խեղդել-խըխտիլ:

14. Բեյլանի բարբառում, և ընդհանրապես կիլիկյան բարբառներում, գրաբարյան է լծորության դիմաց ունենք ի. ազատեմ-ազադիլ, անցանեմ-անցընիլ, ասել-ըսախիլ, եփեմ-իփիլ, խմել-խումիլ, ծախել-ձախիլ, սիրեմ-սիրիլ և այլն:

15. Գրաբարյան ե-ի դիմաց ա կամ ա կա՝ եղբայր-ախպայր, տէզր-դպայքըր, բեռն-պան, սիսեռն-սիսան, քեռի-քանոի, լեառն-լան, լեղի-լաղի բառերում, ու կա եղունգ-ուղունգ բառում: Սա միջին հայերենի ձև է, որ բնորոշ է շատ բարբառների:

Ե ձայնավորի հնչյունափոխությունը

16. Գրական հայերենի է ձայնավորի դիմաց Բեյլանի բարբառում բառասկզբում է կա. էշ-էշ, էգ-էկ բառերում:

17. Է-ի դիմաց բառամիջում է կա հետևյալ միավանկ բառերում. դէմ-տէմ, կէս-զէս, ձէթ-ծէթ, մէկ-մէզ, մէշ-մէչ, շէն-շէն, պէս-պէս, վէր-վէր, տէր-դէր, սէր-սէր:

18. Բառավերջի բաց վանկի է-ին Բեյլանի բարբառում համապատասխանում է է-ն. չէ-չէ, Արփինէ-Արփինչ, մարզարէ-մարքարչ և այլն:

19. Բառամիջում հայերենի է ձայնավորի դիմաց է կա նաև մեկ և կես, ինչպես և բազմավանկ բառերի շեշտված վանկերում. անէծր-անէծր, բգեզ-բբգէզ, ամմէն-ամմէն, տնօրէն-դրնօրէն:

20. Է > ը հնչյունափոխություն ունենք թէ-թը շաղկապում:

21. Բացառություն է կազմում կէս բառը, որտեղ բառամիջում ունենք է > ի հնչյունափոխություն՝ կէս-զիս-զիսսին-զիսսըմօն, կէսօր-զիսսավոր:

Հիմնականում շեշտակիր է-ն գործառվում է որպես թերույթ՝ բացառական հոլովում, այսպես՝ այօրվանից-ըստօրվլնէ, ինձանից-ընձննէ, քաղաքից-քաղրէն և այլն:

22. Միավանկ բառերի բառասկզբի է ձայնավորը բառի աձման դեպքում մնում է անփոփին. էշ-էշին-էշդէր-էշըթին:

23. Երկու և ավելի վանկ ունեցող բառերի սկզբի է-ն բոլոր դեպքերում մնում է անփոփին.

էիր - էրրին - էլիրմօղ, էրիգ - էրզօն - էրիզդէք
էնգէճ - էնզըճին - էնզըճդէք
էրին - էրինին - էրինդէք - էրինիլ:

24. Միավանկ բառերում է-ն շեշտը կորցնելիս հնչյունափոխվում է ի-ի. կէս-զիսիլ, ձէթ-ծիթին, ծիթիլ, շէն-շինիլ-շինըթին, սէր-սիրիլ-սիրմօն:

Ը ձայնավորի հնչունափոխությունը

25. Հին հայերենի ը ձայնավորին Բելլանի բարբառում բառակզբում համապատասխանում է ը, որը բոլոր դեպքերում մնում է անփոփոխ: ընդունել-ընթունիլ, ընտրել-հրնարիլ, ընկոյզ-ընզիլ:

26. Բառամիջում զաղտնավանկի ը-ն սովորաբար մնում է ը՝ գլուխ-կրօխ, դրախտ-տըրօխտ, դրացի-տըրօցի, խնամի-խրնամի, ծանր-ձօնդըր, մտանել-մրդնոլ, կրակ-զորօգ, դմակ-տըրմօց, զրել-կըրիլ, թրանել-թըրնիլ, լսել-լըսսիլ:

27. Բառակզբում սկ, սպ, սու հնչունակապակցություններից առաջ լսվող ը-ն պահպանվում է՝ սկսանել-ըսզրսիլ, ստանալ-ըսդանոլ, սպանանել-ըսրաննիլ, սպասել-ըսրասիլ, ստեղծել-ըսդէնձիլ:

28. Բառավերջում ընդհանրապես ը-ն հնչում է ը, սակայն իբրև որոշիչ հոդ գործածվելիս երբեմն փոխվում է ի-ի, երբեմն՝ ու-ի, երբեմն՝ ու-ի: Օրինակ՝ փայտը-փայդի, լեռը-լարի, խոտը-խոյդի, հացը-հօցու, հիւրը-հոյը (տե՛ս ձայնավորների ներդաշնակություն՝ էջ 51):

Նոյնը պատահում է նաև մի/մը անորոշ հոդի մեջ՝ փայտ մը-փայդ մի, հիւր մը-հոյը մոյ, դանակ մը-տանօգ մու:

29. Ը-ի դիմաց ու կամ ու կա խմել-խումիլ, շնորհը-շոյնը բառերում:

Ը-ի դիմաց ի կա կշտանալ-զիշդանոլ և նշան-նիշօն բառերում:

30. Ը ձայնավորը Բելլանի բարբառում բարի աճման ժամանակ բոլոր դիրքերում էլ մնում է անփոփոխ:

ըրինդ - ըրինդին - ըրինդդէք - ըրինդրթին:

ընքանալ - ընքանալոր - ընքանալորդէք - ընքանալորթին,

ընքարօք - ընքարօքին - ընքարօքդէք - ընքարօքրթին

ընզիզ - ընզոզին - ընզիզդէք:

31. Ի տարբերություն զրական հայերենի, ուր ը-ի շեշտազրկության պատճառով վերջինիս գործառությունը խիստ սահմանափակ է, Բելլանի բարբառում, ինչպես և շատ այլ բարբառներում, ը-ն բառամիջում հանդես է զայլիս իբրև լիահունչ ձայնավոր: Այս երեսույթը կարելի է բացատրել ինչպես հին հայերենին ու բարբառներին բնորոշ երկրորդական շեշտի, այնպես էլ բաղաձայնական կուտակումները ը-ի միջնորդությամբ սահունացնելու միտումով: Ը-ն իբրև լիահունչ ձայնավոր է հնչում մեկուկես վանկանի բառերում, շեշտահաջորդ դիրքում՝ բարձր-պօնցըր, սանր-սօնդըր, ծանր-ձօնդըր, մանր-մօնդըր, տեզըր-դարըր և այլն:

Ի ձայնավորի հնչունափոխությունը

32. Գրաբարի ի ձայնավորի դիմաց Բելլանի բարբառում միավանկ և բազմավանկ բառերի սկզբում կա ի. իմ-իմ, ինչ-ինչ, իշանել-իշնոլ, ինն հարյուր-իննրեկրիր, իշխան-իշխօն, իրաւ-իրօվ, ինք-ինք, իրեար-իրօր:

Բառակզբում ի-ի դիմաց ը կա. ինձ-ընձի, ինձէն-ընձնէթ:

33. Գրաբարի ի ձայնավորի դիմաց Բելլանի բարբառը ի ունի միավանկ և բազմավանկ բառերի մեջ շեշտի տակ և անշեշտ դիրքերում՝ զին-կին, զինի-կինի, զիշեր-կիշիր, զիտենալ-կիդնոլ, զիր-կիր, հինգ-հինկ, աղջիկ-ախճին, զետին-կիդին:

34. Գրաբարյան ի-ի դիմաց ի կա միավանկ և բազմավանկ բառերի վերջում. ձի-ծի, զինի-կինի, հոզի-հիկլի, հայելի-հէլլի, բարի-պօրի, տարի-դօրի, մատանի-մադնի, անորի-անթի:

Բառակզբում և բառամիջում ի-ի դիմաց ը կա՝ ինձ-ընձի, ինձէն-ընձնէթ, պիտի-բրդի:

35. Շեշտի տակ մի արգելականի ի-ն հնչունափոխվում է ը-ի՝

ա) երբ արգելականին հաջորդում է բաղաձայնով սկսվող բառ. մի՝ խոսիր - մը խուսօ, մի՝ կարդա - մը զարթօ, մի՝ քայլիր - մը քէլէ, մի՝ մտանիր - մը մըդնօ, մի խմիր - մը խումէ, մի՝ մնա - մը մընօ,

բ) երբ արգելականին հաջորդում է ձայնավորով սկսվող բառ, ի-ն ընկնում է՝ մի՝ ազատիր - մ'ազադէ, մի՝ ուտիր - մ'ուդէ, մի երթա - մ'երթա, մի՝ ասիր - մ'ասէ, մի՝ անի - մ'էնէ, մի՝ ավլիր - մ'ավլէ:

36. Միավանկ բառերի բառակզբի շեշտավոր ի ձայնավորը շեշտակորույս լինելով դառնում է ը. ինն-ըննին-ըննիրու, ինչ-ընչ-ընչիր-ընչօ՞ց:

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ.— բացառություն է կազմում իմ բառը, որտեղ ի-ն մնում է անփոփոխ. իմ-իմիս:

37. Երկու և ավելի վանկ ունեցող բառերի սկզբում բարբարի անշեշտ ի ձայնավորը բոլոր դեպքերում մնում է անփոփոխ. իրիր-իրիքնուց, ինոդ-ինօդին-ինօդըրին, իրիցզընիզ-իրիցզընզօն-իրիցզընզըրին, իրզին-իրզինըրին-իրզինըրի, իրօձ-իրօձնիր-իրօձին-իրօձիլ:

38. Միավանկ, մեկ և կես վանկ ունեցող բառերի բառամիջի ի ձայնավորը, շեշտակորույս լինելով, դառնում է ը. իմիր - իրլրդէք - իրլանի, էլիր - էլլրին, էլլրդէք - էլլրիլ, արիվ - արրվին - արրվիլ, անթի

- անթըլին - անթըլէք - անթընօլ - անթըրին:

39. Բազմավանկ բառերի շեշտագուրիկ ի ձայնավորը բոլոր դեպքերում մնում է անփոփոխ:

հերիսօ - հերիսօնիր - հերիսէլին

ծրմիրուգ - ծրմիրուգին - ծրմիրուգնիր

կիղին - կիղնին - կիղննիր

40. Բազմավանկ բառերի շեշտագոր ի ձայնավորը բոլոր դեպքերում, կապված շեշտի տեղափոխման հետ, սղվում կամ վեր է ածվում ը-ի:

ա) հոգնակի թվում՝

դաշիր - դաշորնիր

ցիրին - ցիրըննիր,

սնդիկ - սընդրկնիր

պիպիգ - պիպրգնիր

բ) հոլովման ժամանակ՝

ախմին-ախմընին, էրիգ-էրգօն, մադնի-մադնըլին, հարնըլիք-հարնըլըին, հրննըդի-հրննըդըլին

զ) բառակազմության ժամանակ՝

ախմին-ախմինըթին, պիպիգ-պիպրգնօլ, աղվիր-աղվըրնօլ, սըխդիր-սըխդըրիլ:

Ո ձայնավորի հնչյունափոխությունը

41. Գրաբարյան ո-ի դիմաց Բեյլանի բարբառում միավանկ և բազմավանկ բառերի սկզբում կա ու և ո՛ ողողել-ուղըիլ, ոջիլ-ուշիլ ուն-ուր, ուսպ-ո՞սր, ուլլո-ո՞սպիո, ունսման-ուլնամօն, ոջլոտ-ուչրլոդ, որդնել-ո՞րթուղիլ:

42. Գրաբարյան ո-ի դիմաց բարբառում միավանկ և բազմավանկ բառերի սկզբում կա ի. ով - իվ, ուսկի - իսգի:

43. Բեյլանի բարբառում միավանկ և բազմավանկ բառերի մեջ գրաբարյան ո-ին համապատասխանում է ու, ո՞ւ. սոխ-սո՞խ, ախոռ-ախուռ, փոր-փո՞ր, փող-փո՞խը, մոմ-մում, խոտ-խո՞ղ, խոզ-խո՞զ, գող-կո՞ղ, հոտ-հո՞ղ, թողուլ-թուղիլ, կոճակ-գուջօգ, դողացուցանել-տուղընիլ, գողանալ-կուղնօլ, գովել-կուվիլ, ծոմ-ձում, նոր-նո՞ր, չոր-չո՞ր, խոշոր-խո՞շիր, խմոր-խո՞մոր, խո՞միր:

44. Հաջորդական ո ունեցող բազմավանկ բառերում նախաշեշտ ո-ն սովորաբար դառնում է ը կամ սղվում է. բորբոսիմ-պօրպըսիլ, ոյորեմ-ուլըրիլ, ողորմիլ-ուղըրմիլ, սովորիմ-սօրվիլ, ժողովեմ-ծողվիլ, թորշոմիմ-քումիլ և այլն:

45. Գրաբարյան ո ձայնավորին ի է համապատասխանում բազմավանկ բառերի շեշտագոր վանկում. խնձոր-խընծիր, խմոր-խո՞միր, խոշոր-խո՞շիր, հողի-հիկլի, օրորել-իրրիլ, մատնոց-մադնից, կորկոտ-գուրզիդ, հողի-հիկլի, քորել-քիրիլ, քոր-քիրվըրուր, հոտել-հիդդիլ:

Օ ձայնավորի հնչյունափոխությունը

46. Հայերենի Օ-ին (գրաբարյան աւ) Բեյլանի բարբառում բառակզբում համապատասխանում է օ-ն. օրինել-օրինիլ, օտար-օդօր:

47. Օ-ին ու կամ ո՞ւ է համապատասխանում բառամիջում. աղօթ-աղուտկ, ցող-ցո՞ղ, հօտ-հո՞տ, մօրուք-մո՞րուք, զօտի-կուտի, թօթվել-թութվիլ:

48. Օ-ին բառակզբում համապատասխանում է նաև ու՝ օղակ-ուղօգ, իսկ ձայնորդ ր-ից առաջ՝ ո՞ւ. օրորոց-ո՞րոցցը, օրինակ-ո՞րնօգ, օրէնք-ո՞րէնք:

Օ-ի կորուստ է տեղի ունեցել անօրի-անթի բառում:

49. Միավանկ, ինչպես և բազմավանկ բառերի բառակզբի օ-ն, որն արդյունք է ա հնչյունի հնչյունափոխության, բոլոր դեպքերում մնում է անփոփոխ:

օզկ - օզկին - օզկդէք - օզկըրթին

օգ - օզին - օզիր

օմք - օմքին - օմքիր - օմքիլ:

50. Բեյլանի բարբառում միավանկ բառերի մեջ բարբառային օ պարզ հնչյունը բոլոր դեպքերում մնում է անփոփոխ անկախ վանկերի հավելումից. ցօն-ցօնին-ցօնիլ, քօք-քօքին-քօքդէք-քօք բնիիլ, հօրու-հօրսին, հօրսդէք-հօրսըրին, շօհ-շօհին-շօհիր-շօհիլ:

51. Բազմավանկ բառերի բարբառային օ-ն (շեշտված և անշեշտ) ձևաբանական, բառակազմական փոփոխությունների ժամանակ մնում է անփոփոխ:

դըրրօգ - դըրրօգին - դըրրօգնիր - դըրրօգիլ

պամպօգ - պամպօգին - պամպօգնիր

տանօգ - տանօգին - տանօգնիր - տանօգիլ

պօնցըր - պօնցըրին - պօնցըրնիր - պօնցըրնօլ:

ՈՒ ձայնավորի հնչյունափոխությունը

52. Գրաբարյան բառասկզբի ու ձայնավորին Բեյլանի բարբառում միշտ համապատասխանում է ու-ն կամ ու-ն. *ուրբար-ուրփօթ, ուխտել-ուխդիլ, ուսուցանել-ուոցընիլ, ուղորդ-ուղդոր, ուրագ-ուրօր, ուրախ-ուրօխ, ուտեմ-ուղիլ:*

53. Գրաբարյան ու ձայնավորի դիմաց միավանկ և բազմավանկ բառերի մեջ կա ու. *կուշտ-գուշտ, թուղթ-թուխտ, հում-հում, խունկ-խունգ, ջուր-ձուր, հունվար-հունվօր, մուտ-մուդ, մօրուր-մօրուր, յունխունխու, Յիսուս-Ճիսուս:*

54. Գրաբարյան ու-ի դիմաց բարբառու ու կամ ու ունի և բառավերջում. *լեզու-լուզոմ, կատու-զադու, երկու-ըրգու, թթու-թթու:*

55. Բացի այդ օրինաչափ երևույթներից, ու-ն ենթարկվել է մի քանի մասնակի փոփոխությունների.

ա) ու-ի դիմաց օ՝ զլուխ-կրօխ

բ) ու-ն դուրս է ընկել. *ուղարկել-ուրգիլ:*

56. Միավանկ բառերի բառասկզբի ու ձայնավորը բառի ձևաբանական, բառակազմական փոփոխությունների հետևանքով. շեշտը կորցնելով՝

ա) հնչյունափոխում է ը-ի. *ուխտ-ըխտավօր-ըխտավօրին-ըխտավօրդէք-ըխտավօրըթին:* Այս հնչյունափոխությունը կա նաև Վանի, Սուշի, Սասն բարբառներում:

բ) անփոփոխ է մնում՝ *ութ-ութին-ութնօց, ուշ-ուշանալ-ուշացմօն, ուշը-ուշիլ-ուշըին:*

57. Բազմավանկ բառերի բառասկզբի շեշտազուրկ ու-ն բոլոր դեպքերում մնում է անփոփոխ. *ուրփօթ-ուրփօթին-ուրփօթնիր, ուրախ-ուրօխըթին:*

58. Միավանկ բառերի ու ձայնավորը բառի աճման հետևանքով հնչյունափոխվելով դառնում է ը.

ա) հոգնակի թվում. *թուղթ-թրղթէք, խունգ-խրնզիր, ծուխ-ձրիիր:*

բ) հոլովման ժամանակ՝ *թուղթ-թրղթին, նուռ-նըռօն, ծուգ-ծրգին:*

գ) Բառակազմության ժամանակ՝ *մուդ-մրդնօլ, ձուր-ձրիիլ, ձուխ-ձրիիլ:*

59. Բազմավանկ բառերի շեշտակիր ու ձայնավորը, շեշտակորուս լինելով, հնչյունափոխում է ը-ի կամ սղվում է:

ուսում-ուսըմին-ուսըմնիր-ուսսիլ

անուն-անըննիր-անընի

մորուր-մուրուր, մուրընիր-մուրըիր

60. Բառավերջի ու ձայնավորը Բեյլանի բարբառում, ձայնավորից առաջ, հնչյունափոխում է վ-ի. *լեզու-լուզոմ-լիզվին-լիզվընի, թթու-թթութին-թթութընիր-թթութիլ:*

ԳՐԱԲԱՐՅԱՆ ԵՐԿԲԱՐԲԱՌՆԵՐԻ
ՀԱՍԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Այ (Ե) Երկբարբառ

61. Գրաբարյան այ Երկբարբառի դիմաց Բեյլանի բարբառում բառասկզբում առկա է էպարզ ձայնավորը. *այլ > էլ, այս > էս, այդ > էդ, այն > էն, այշափ > էտչօփ, այդքան > էտքօն, այնտեղ > էտդաղ, այր > էրիգ, այրել > էրիլ, այծ > էձ, այզի > էկիի:*

62. Միավանկ բառերի մեջ կա է կամ այլ. *հայր > հնըր, լայն > լէն, մայր > մնըր, ձայն > ծէն, փայտ > փնդդ, քայլ > քէլք, ծայր > ձէր, փայլ > փէլք, սայլ > սէլ, տայգը > դնարը:*

Այ Երկբարբառի դիմաց բարբառը է կամ այ ունի նաև բազմավանկ բառերի ինչպես շեշտված, այնպես էլ շեշտազուրկ վանկերում.

Երկայն > իրգէն, քայլել > քէլիլ, կայծակ > զէծօգ, խայթել > խէթիլ, եղբայր > ախպար, մայրութիւն > մնարըթին, լայնանալ > լէննօլ, վայելել > վէլիլ, լայնութիւն > լէնըթին, ձայթել > ձէթիլ, փայլել > փնդիլ, հայել > հնիլ, այրել > էրիլ:

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ.— «Վայելել» գրական փոխառությունը բարբառում հանդիպում է և՝ հնչյունափոխված, և՝ չհնչյունափոխված՝ վէլիլի, վէլիլ ձևերով:

63. Բառավերջին այ-ի դիմաց բարբառում, բոլոր դեպքերում առկա է օ ձայնավորը. *փեսայ > փիօ, մեղայ > մէղօ, աբեղայ > ապէղօ, խաբէրայ > խափէփօ, սատանայ > սադանօ, տղայ > դրդօ, քահանայ > քահանօ:*

64. Բեյլանի բարբառում կան գրաբարից և գրական լեզվից անցած բառեր, որոնց մեջ այ Երկինչյունը դառնում է էլ. օրինակ՝ *հայ > հնյ, խայտառակ > խէդառօգ, հայելի > հէյլի:*

Աւ երկարբառ

65. Բառասկզբում աւ հնչյունախմբի դիմաց կա իվ. աւել > իվի, աւելնորդ > իվիլնորք, աւելցնել > իվիլցնիլ բառերում:

66. Բառասկզբում և բառամիջում աւ հնչյունախումբը նույնությամբ պահպանված է բաց վանկում. աւագ > ավօր, աւագ > ավօզ, աւետարան > ավեղարօն, ձգնաւոր > շըքնավուր, աւերել > ավրիլ, հաւանալ > հավնիլ, հաւատ > հավօդ, կեսար > զիսասվուր, աւանակ > ավանօգ, աւել > ավիլ, սաւան > սավօն:

67. Փակ վանկում աւ երկարբառին համապատասխանում է օ-ն՝ յաւր > յօր, մաւտ > մօդ, հաւտ > հօդ, աւր > օր, աւց > օց:

68. Երկու և ավելի վանկ ունեցող բառերի բառամիջում աւ երկարբառին համապատասխանում է ու-ն՝ խաւսել > խուսիլ, խաւսք > խուսք, կարաւտ > գարուդ, ծնաւլ > ձընուդ, մաւրուք > մմիւրոք, հաւրարոյր > հուրքիր, ամաւր > ամուր, աւրաւրոց > ուրուցք:

69. Բառավերջում գրաբարյան աւ հնչյունախմբին համապատասխանում է օվ-ը՝ ցաւ > ցով, հաւ > հօվ, պառաւ > բառով, լաւ > լօվ, կարաւ > գարօվ, կտաւ > զրոյօվ, ծարաւ > ձարօվ:

Եա երկարբառ

70. Գրաբարյան եա երկարբառին Բեյլանի բարբառում շեշտված վանկերում համապատասխանում է է կամ ա. լեառն > լար, լառ, լեարդ > լրք, վառեալ > վառէզ:

71. Փակ վանկում եա-ի դիմաց ու կա՝ իւրեանք > իրունք, իւրեանց > իրունց բառերում:

72. Գրաբարյան անցյալ դերբայի վերջավորության եա երկարբառի դիմաց բարբառու ունի ի. զրեալ > կըրիլ, քերեալ > պիրիլ, կերեալ > զիրիլ, ածեալ > ածիլ, նստեալ > նըտիլ, տարեալ > դարիլ, հասեալ > հասիլ, մեռեալ > մլոիլ:

73. Գրաբարյան է խոնարհման բայերի հրամայական եա վերջավորության դիմաց բարբառու ունի է՝ քընեա՛՝ քընէա՛՝ զրեա՛՝ կըրէ՛, սիրեա՛՝ սիրէ՛:

Իւ երկարբառ

74. Բառասկզբում իւ հնչյունակապակցությունը Բեյլանի բարբառում

կրել է հետևյալ փոփոխությունները.

ա) իւ > յա. իւդ > յադ, իւղալի > յաղլը, իւղել > յաղիլ,

բ) իւ > ի. իւրեան > իրին, իւրեանք > իրունք, իւրեանց > իրունց, ձին > ծին, հիւս > հիս, ձիւք > ծիք, արիւն > էրին, մրջին > մըրչին, եղբայրութիւն > ախպարքին, ալիւր > էլիր, սղութիւն > սրդրին, նեղութիւն > նէղըթին, սատանութիւն > սադանըթին, հարիւր > հէրիր:

75. Բառավերջում իւ հնչյունակապակցությունը պահպանվել է նույնությամբ. պատիւ > բողիվ, կոփի > զրոփիվ, հաշիւ > հէշիվ:

76. Կան բառեր, որոնց մեջ իւ-ը գրվում է նույնությամբ. հիւանդ > հիվօնս, դիւան > տիվօն, արծիւ > արձիվ:

77. Իւ երկարբառը դարձել է ը. արիւնել > էրրնիլ բառում:

78. Բարբառում իւ երկարբառը կարող է դարնալ է՝ զիւդ-կէդ, իւդ-յէդ: Այս ձևերը բնորոշ են նաև Վանի, Սասունի բարբառներին:

Ոյ երկարբառ

79. Փակ վանկում ոյ-ի դիմաց կա ի. քոյր > քիր, լոյս > լիս, զրոյց > զրիցը, ընկոյզ > ընզիզ, բոյն > փին, փիննիզ, թոյլ > թիլ, երբեմն է՝ ու հանզոյց > հանկուց:

Եւ երկարբառ

80. Եւ հնչյունակապակցության դիմաց Բեյլանի բարբառում թէ՝ փակ, թէ՝ բաց վանկերում կա իվ. սեւանալ – սիվնօլ, երեւանալ – իրիվնօլ, անձրեւ – անծրիվ, արեւ – արիվ, տերեւ – դիրիվ, թեւ – թիվ, թերեւ – թիրիվ, կեղեւ – զիղիվ, ձեւեմ – ծէվիլ:

Եօ երկարբառ

81. Եօ երկարբառը առկա է եօթն բառում, որը հնչում է յօ: Այդպէս են հնչյունափոխում և յօթ-ով կազմված բոլոր բարդ բառերը:

Ուա, ուե, ուի երկարբառներ

82. Գրաբարյան ուա, ուի երկարբառներին Բեյլանի բարբառում համապատասխանում են վօ, վի. աստուած > ասվօձ, աստուած, լեզուանի > լիզվնի, լիզուանի, թթուաշ > թթթվօշ, չուան > չըվօն, զուարթ > զրվոթ,

բուրուառ > բուրվօն, առաջուան > առէշվօն, առէշուան, հազուիլ > հարվիլ, զատուիլ > իզողվիլ, ծեծուիլ > ձիձվիլ:

83. Ուե հնյունակապակցությանը համապատասխանում է լի. թթուել > թլթվիլ:

Եայ եռաբարբառ

84. Եայ-ը Բեյլանի բարբառում եռաբարբառային հնչում չունի: Այն չի հանդիպում և բառամիջում:

85. Բառավերջում եայ-ի դիմաց բարբառը ունի չ՝ արծաթեայ > էրծօթէ, հողեայ > հօղէ, փայտեայ > փնադէ, երկաթեայ > իրգօթէ, թղթեայ > թղխօթէ:

Եաւ եռաբարբառ

86. Եաւ-ը Բեյլանի բարբառում եռաբարբառային հնչում չունի:

87. Այս հնյունակապակցությամբ Բեյլանի բարբառում միայն երեք բառ կա, որոնց մեջ ես-ին համապատասխանում է ի. սեաւ > սիվ, առաջեաւ > առչիվ, բարեաւ > պարիվ:

ԲԱՂԱՋԱՅՆԱԵՐԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ԶԱՅՆԵԴ ՊԱՅԹԱԿԱՆՆԵՐ

Բ բաղաձայն

88. Գրաբարի բ ձայնեղ պայթականի դիմաց Բեյլանի բարբառում կա խուլ պայթական պ. բաժան > պաժօն, բակլայ > պակլօ, բաղանիք > պաղնիք, բանալի > պալինք, բարակ > պարօգ, բարեաւ > պարիվ, բարձ > պօրց, բարձր > պօնցըր, բաց > պօց, բախտ > պօխտ, բաժանել > պաժնիլ, բամբասանք > պամբասօնք:

89. Բառամիջում բ ձայնեղ պայթականի դիմաց բ կա մ և ն ոնզայիններից հետո. բամբակ > պամբօց, համբարձում > համբօրցում, բամբասանք > պամբասօնք:

90. Բ ձայնեղ պայթականը պ-ի է վերածվում բառամիջում՝ բառաբրդությունների ժամանակ. բերանաբաց > պիրօնպօց:

91. Բառամիջում, խնչպես և բառավերջում բ-ի դիմաց խուլ պայթական պ կա լր հնյունախմբի մեջ, որն ամբողջապես հնյունափոխվել է խայ-ի:

Բ ձայնեղ պայթականի խլացման այս օրենքը գործում է բոլոր այն դեպքերում, երբ ձայնեղ պայթական բ-ն հանդես է զալիս խուլ պայթականների և խուլ շփականների հետ. աղբ > օխպ, աղբանց > օխպանից, եղբայր > ախպայր:

92. Բառամիջում, խնչպերջում բ-ի դիմաց շնչեղ խուլ փ կա թ ձայնորդից հետո. ուրբաթ > ուրփօթ, սրբութիւն > սրբփութին, սրբել > սրբփիլ, սուրբ > սուրփ:

93. Բառամիջում բ ձայնեղ պայթականը երկու ձայնավորների միջև դառնում է փ. խարել > խափիլ, խարերայ > խափելփօ:

94. Բ-ի դիմաց փ կա նաև բոլոր այն դեպքերում, երբ բ-ն նախորդում է թ շնչեղ խուլին. երկրշարթի > իրիքշօփթի, չորերշարթի > չիրիքշօփթի:

95. Բ ձայնեղ պայթականի դիմաց բառավերջում բոլոր դեպքերում (բացի 95-րդ կետից) բարբառու ունի փ. զուր > քուրփ, երբ > իփ:

Գ բաղաձայն

96. Գրաբարի ձայնեղ պայթական գ-ն հնչում և գրվում է խուլ պայթական կ կամ կ. զազարն > կարօթ, զաղտուկ > կաղորուգ, զլիխվայր > կրլիսրվել, զուխ > կրլոխ. զուանել > կրլնօլ, զող > կրնղ, զեղ > կրնաց > կրնօց, զոտի > կուտի:

97. Բառամիջում զ ձայնեղ պայթականը հնչում և գրվում է զ ն ոնզայինից հետո. զանգ > զօնզ, զանզակ > զօնզօզ:

98. Բառամիջում զ ձայնեղ պայթականը հնչում և գրվում է թ կամ թ.

ա) երկու ձայնավորների միջև. ազանելի > հաքնըլիք, զազարն > կարօթ, բազաւոր > թաքնափնիք, բազուի > բաքույի, տայզր > դաքրը, պազանել > բարնիլ:

բ) ձայնավորից հետո. ձզնաւոր > ջըքնավուր,

զ) թ-ից հետո. կարգել > զարքիլ, Մարզար > Մարքօր, մարզարիս > մարքըրիդ, Մարզիս > Մարքիս:

99. Բառավերջում գ-ն հնչում և գրվում է թ կամ թ/բոլոր դեպքերում. հոզ > հոյթ, անհօզ > անհոյթ, պատարազ > բաղարօթ, երզ > էրթ, կարզ > զօրք, ձազ > ծօրք, ուրազ > ուրօթ, փափազ > փափօթ:

100. Բառամիջում և բառավերջում գ-ն հնչում և գրվում է կ ն ոնզայինից հետո. զանզատ > կանկօտ, զանզատել > կանկըտիլ, ժառանգ > ժառօնիլ, հանզիստ > հօնկիստ, հանզոյց > հանկուց, հինգ > հինկ:

101. Բառամիջում նույն հնյունական դիրքում ն ոնզայինից հետո թ է

հնչում և գրվում անգամ > անրօս բառում:

102. Գ-ն դուրս է ընկել՝ կանգնել > զինոլ բառում:

Դ բաղաձայն

103. Գրաբարի ձայնեղ պայթական դ-ն բառավագրում Բեյլանի բարբառում հնչում է և գրվում խուլ պայթական տ. դադար > տաթօր, դարձ > տօրց, դդում > տըրում, դոդ > տուդ, դրացի > տըրօցի, դանակ > տանօգ, դգալ > տըկօլ, դուրն > տուր, դուրս > տուրս, դնել > տընիլ:

104. Բառամիջում դ ձայնեղ պայթականը երկու ձայնավորների միջև դառնում է թ. դադար > տաթօր, դդում > տըրօւմ:

105. Բառամիջում դ-ին համապատասխանում է տ բարդ և ածանցված բառերի երկրորդ բաղադրիչ մասում. անդարձ > անտօրց, չդոդալ > չըստուիլ, անդադար > անտաթօր:

106. Բառամիջում, ինչպես նաև բառավերջում դ-ն հնչում և գրվում է թ թ ձայնորդից հետո. անարդար > անարթօր, անմարդ > անմօրթ, արդար > արթօր, բուրդ > պուրթ, զարդ > զօրթ, զարդարանք > զարթարօնք, զարդնուլ > արթըննօլ, մարդ > մօրթ, վարդ > վօրթ, ուղղորդ > ուղուրթ, շարդել > ճարթիլ, կարդալ > զարթիլ, վարդապետ > վարթարիդ:

107. Բառամիջում, ինչպես և բառավերջում դ ձայնեղ պայթականը ն ոնգայինից հետո դառնում է տ. զընդել > կընտիլ, զունդ > կունտ, ծնունդ > ձընունտ, հիւանդ > հիվօնտ, հնազանդ > հնազօնտ, պինդ > բինտ:

108. Դ-ն հնչում և գրվում է տ դդ հնյունախմբի մեջ, որն ամբողջովին հնյունափոխվել է խտ-ի. խեղդել > խրխտիլ, բախտ > պօխտ:

109. Բարբառում, առանց բացառության, բոլոր դեպքերում 2-րդ դեմքի դիմորդ դ հոդին համապատասխանում է խուլ պայթական տ-ն. աշրդ > աշքիտ, ձեռդ > ծիրքիտ, ուտրդ > ուդրիտ, զլուխդ > կըլօխիտ, զուրդ > ձուրիտ, բերանդ > պիրօնիտ:

110. Բառամիջում դ է ավելացել ն և թ բաղաձայնների միջև. սանր > սօնդր, մանր > մօնդր, ծանր > ձօնդր:

Դ բաղաձայնը

111. Հայերենի ձ ձայնեղ պայթականը Բեյլանի բարբառում հնչում և գրվում է ծ. ձագ > ծօր, ձայն > ծէն, ձեզէն > ծիզնէն, ձեռն > ծիրը, ձեր > ծիթ, ձիւն > ծին, ձուկն > ծուգ, ձեւ > ծիվ:

112. Բառամիջում ու բառավերջում ձ ձայնեղ պայթականը անփոփոխ է մնում ն ոնգայինից հետո. աղանձ > աղօնձ, աղանձել > աղընձիլ, անձրեւ > անձրիվհանուր, բանձր > թօնձր, թանձրանալ > թօնձրնօլ, ինձէն > ընձնէն, իւանձել > խօնձիլ, խնձոր > խընձիր, պապանձիլ > բաբընձիլ:

113. Չ ձայնեղ պայթականը հնչում և գրվում է ծ բարդված ու ածանցված բառերում. անձայն > անձէն, բաղցրաձայն > բօխցրծէն:

114. Բառամիջում ձ-ն հնչում և գրվում է ց թ-ից հետո. բարձել > պօրցիլ, փորձանք > փուրցօնք, բարձր > պօնցր, համրածումն > համրօցում, դարձուցանել > տօրցընիլ, բարձրանալ > պօնցրընօլ:

Դ բաղաձայնը

115. Հայերենի չ չ ձայնեղ պայթականին Բեյլանի բարբառում բառավագրում համապատասխանում է խուլ պայթական ձ. ջոկ > ձօգ, ջուկհակ > ձուկհօգ, ջուր > ձուր, ջրադաց > ձադօց, ջրիկ > ձըրիգ, ջարդել > ձարթիլ:

116. Բառամիջում չ չ ձայնեղ պայթականը հնչում և գրվում է ճ բարդ և ածանցված բառերի երկրորդ բաղադրիչ մասում. աղաջուր > օղձուր, անջրաղաց > անձաղօց, բաղդիջան > պատլրծօն:

117. Բառամիջում և բառավերջում ջ-ն հնչում և գրվում է ջ ն ոնգայինից հետո. նահանջ > նօհօնջ, տանջանք > դննջօնք, տանջել > դօնջիլ, բանջար > պէնջօր, մունջ > մունջ, ականջ > էնգէճ:

118. Բառամիջում և բառավերջում ջ-ն հնչում և գրվում է չ չ հնչունախմբի մեջ, որն ամբողջովին հնյունափոխված է խճ-ի. աղջիկ > ախճին, առողջ > առուխճ, առողջութիւն > առըխճըթին:

119. Բառամիջում մնացած բոլոր դեպքերում առկա են չ չ ձայնեղ պայթականի խացման դեպքեր ձայնավորներից հետո, ձայնավորների միջև և թ-ից հետո. առաջեաւ > առշիկ, առաջի > առշի, իջանել > իջնօլ, իջուցանել > իջրընիլ, մեջք > մէջք, միջնորդ > միջնուրթ, միջնեկ > միջնօց:

120. Բառավերջում բոլոր դեպքերում ջ-ին համապատասխանում է չ աջ > էջ, մեջ > մէջ:

121. Բառամիջում և բառավերջում ջ-ին չ համապատասխանում նաև թ-ից հետո. արջ > էրժ, թրջել > թըրջիլ, վերջ > վիրժ:

Պ բաղաձայն

122. Հայերենի խուլ պայթական պ-ին բառասկզբում համապատասխանում է թ. պազանել > բօքիլ, պակաս > բազոս, պահել > բնիլ, պապ > բօք, պառաւ > բառով, պատարագ > բադարօք, պտուտել > բրդրիլ, պատիծ > բադիչ:

123. Բառամիջում պ-ն դառնում է թ, եթե նրանով սկսվող բառը կազմում է բարդված կամ ածանցված բառի երկրորդ բաղադրիչ մասը. անպատիւ > ամբողիկ, անպակաս > օմբազոս (թ-ի ազդեցությամբ ն-ն դառնում է մ):

124. Պ խուլ պայթականը սպ, շպ հնչյունախմբի մեջ փոխվում է թ-ի. սպասիլ > ըսրասիլ, սպանել > ըսրաննիլ, ուսպն > ուսպ:

125. Մնացած բոլոր դեպքերում բառամիջում բարբառին հատուկ է պ խուլ պայթականի ձայնեղացումը: Այն ձայնեղանում է երկու ձայնավորների միջև, ձայնավորներից, թ ձայնորդից առաջ. ապա > հարօ, բոպիկ > պիբիկ, կապել > զաբիլ, ապրանք > աբրօնք:

126. Բառավերջում ևս խուլ պայթական պ-ն հնչում և գրվում է ձայնեղ թ. ամպ > օմբ:

Ը բաղաձայն

127. Հայերենի խուլ պայթական կ-ին Բեյլանի բարբառում բառասկզբում համապատասխանում է գ. կաքն > զօթ, կանզնել > զինօլ, կարճ > գանցօ, կնքել > զընքիլ, կէս > զիս, կէսաւր > զիսսավուր, կոճակ > զուզօգ, կեղենել > գանդիլ, կարգել > զարդիլ:

128. Բառամիջում կ-ն հնչում և գրվում է գ բարդ և ածանցված բառերի երկրորդ բաղադրիչ մասում. անկնունք > անզընունք, մարդակեր > մօրթազիր, հաւկիր > հօվզիր, կերակուր > զիրագուր:

129. Խուլ պայթական կ-ին Բեյլանի բարբառում բառամիջում մյուս դեպքերում համապատասխանում է գ-ն.

ա) Երկու ձայնավորների միջև, ձայնավորից հետո. լալական > լալզօն, կերակուր > զիրագուր:

թ) թ ձայնորդից հետո. երկաթ > իրզօք, ուղարկել > իսրզիլ, երկին > իրզինք, զարկանել > զարզիլ, երկայն > իրզէն, երկու > ըրզու:

զ) ն ոնզայինից հետո. ընկեր > ընզիր, անկանել > ընզիլ:

130. Խուլ պայթական կ-ին սկ, շկ հնչյունակապակցությունների մեջ համապատասխանում է գ. սկսանել > բսզրսիլ, ուկի > իսզի, ուկր > ուսզիու, հասկանալ > հասզրնոյ:

131. Բառավերջում կ խուլ պայթականի դիմաց Բեյլանի բարբառում առկա է ձայնեղ գ-ն. ակն > օզ, բամբակ > պամբօզ, զատիկ > զոդիզ, ձուկն > ծուզ:

132. Կ խուլ պայթականը ենթարկվում է մի քանի մասնակի հնչյունակիոնությունների.

ա) կ-ի դիմաց թ կա. կարաւան > բէրվօն (թուրք. kervan)

թ) կ-ի անկում է նկատվում. կնքամայր > ընքամնար, կնքահայր > ընքարօք բառերում:

Տ բաղաձայնը

133. Հայերենի խուլ պայթական տ-ին բառասկզբում Բեյլանի բարբառում համապատասխանում է դ. տայզր, տազր > դաբրոր, տալ > դոլ, տանջանք > դանջօնք, տապակ > դաբօզ, տապակել > դաբզիլ, տասն > դոս, տեսանել > դիսնոյօլ, տաւար > դավօր, տղայ > դրդօ, տուն > դուն, տակ > դօզր:

134. Բառամիջում տ-ն բարդ և ածանցված բառերի երկրորդ բաղադրիչ մասում դարձել է դ. անտէր > անդիր, այնտեղ > էնդնադ, ուտնատեղի > ուդոցդիդ:

135. ա) Խուլ հնչյունակապակցության մեջ տ խուլ պայթականը մնում է անփոփոխ. սխտոր > սըխտիր, տախտակ > դախտօզ, ուխտ > ուխտ, ըխտավօր, անբախտ > ամպօխտ, բախտ > պօխտ:

թ) Ստ հնչյունակապակցության մեջ տ խուլ պայթականը դառնում է դ. վասդզիլ, հաստ > հօսդ, յատակ > իսդօզ և այլն:

136. Բառամիջում տ-ի դիմաց կա ձայնեղ պայթական դ. գէտին > կիդին, գոտի > կուդի, գոտանել > կրդնոյօլ, կտրած > զրդրօձ:

137. Տ-ն դուրս է ընկել աստված > ասվօձ բառում:

Ծ բաղաձայնը

138. Հայերենի խուլ պայթական ծ-ին Բեյլանի բարբառում բառասկզբում համապատասխանում է ձ. ծագել > ձարիլ, ծանք > ձօնդրը, ծնունդ > ձընունդ, ծակ > ձօզ, ծամել > ձօմիլ, ծառ > ձօն, ծնանիլ > ձըննիլ, ծում > ծում:

139. Բառասկզբում ծ-ն հնչում և գրվում է ձ բարդ և ածանցված բառերի երկրորդ բաղադրիչ մասում. չծամել > չըճամմիլ, չծնանել > չըճըննիլ:

140. Բառամիջում խուլ պայթական ծ-ն հնչում և գրվում է ձայնեղ պայթական ձ՝ ածանել > ածիլ, անիծանել > անըծիլ, հեծանել > հիծնօլ, պարծանք > բարձօնք:

141. Բառավերջում խուլ պայթական ծ-ն հնչում և գրվում է ձ. կոկիծ > զրսզիծ, այծ > էծ:

142. Ծ խուլ պայթականը բարբառում կրել է մի քանի մասնակի փոփոխություններ.

ա) ծ-ն հնչում և գրվում է ց. պրծանել > փրրցընիլ

բ) ծ-ն հնչում և գրվում է դ. ծածկել > դածզիլ: Այս ծ > դ փոփոխությունը բացատրվում է ծ բարդ բաղաձայնի ծ > տ + ս կազմությամբ. ծածանել > տատանել, սասանել, ուր ս-ն ընկել է, իսկ խուլ տ-ն վերածվել դ-ի:

Ճ բաղաձայնը

143. Հայերենի ճ-ին Բեյլանի բարբառում բառասկզբում համապատասխանում է ջ. ճակատ > ջազօդ, ճանաչել > ջանընօլ, ճանապարհ > ջամրօ, ճանկ > ջօնգ, ճրագ > ջըրօր:

144. Բառամիջում ճ խուլ պայթականը դառնում է ջ բարդ և ածանցյալ բառերի երկրորդ բաղադրիչ մասում. անճրագ > անջըրօր, անճանապարհ > անջամրօ:

145. Բառամիջում խուլ պայթական ճ-ին համապատասխանում է ջ. կոճակ > զուջօգ:

146. Բառավերջում բոլոր դեպքերում ճ-ին համապատասխանում է ձայնեղ պայթական ջ. կարճ > փայրջ, ճանճ > ջանչ:

ՇՆՈՒՐԻ ՊԱՅԹԱԿԱՆՆԵՐ

Փ բաղաձայնը

147. Հայերենի շնչեղ խուլ պայթական փ-ին Բեյլանի բարբառում բառասկզբում համապատասխանում է փ. փայտ > փայդ, փոխանորդ > փուխնորժ, փոխել > փայխիլ, փոր > փուր, փաթաթել > փաթթիլ, փեսայ > փիսօ, փերք > փիրք:

148. Բառամիջում ևս իին հայերենի փ-ին Բեյլանի բարբառում համապատասխանում է փ-ն. եփել > իփիլ, իսփանել > իսրփիլ:

149. Փ-ին փ է համապատասխանում և բառավերջում. չափ > չօփ, ափ > օփ, երփ > իփ, խոփ > խոփի:

Ք բաղաձայնը

150. Հայերենի շնչեղ խուլ պայթական ք-ն հնչում և գրվում է ք.

ա) բառասկզբում. քահանայ > քահանօ, քաղցր > քօխցրը, քոյր > քիր, քեզեն > քրզեն, քիթ > քինթ:

բ) բառամիջում. աղքատ > ախրօդ, այղքան > էտրօն, կնրամայր > ընքնամայր:

գ) բառավերջում. աղքանը > արրօնը, արեւելք > արիվիլք, զարդարանք > զարքարօնք, երեք > իրիք, խելք > խիլք, մէջք > մէչք, աչք > աչք, միտք > միդք:

դ) Կան բառեր, որոնց վերջում բարբառում ք է ավելանում՝ բանալի > պալինք, պատկեր > բաղզիրը, կշիռ > զրշիռը, ջրաղաց > ձաղօցը, բարեկենդան > պարզինդօնք, զրոյց > զըրիցը:

ե) բառավերջի ք-ին համապատասխանում ք և (հայցական հոլովի՝ Աւետիք > Ավետիս և չորք > չուրս բառերում: Այս երևույթը նկատվում է ժողովրդախոսակցական լեզվում, այլ բարբառներում ևս:

Թ բաղաձայնը

151. Հայերենի խուլ շնչեղ պայթական թ-ին Բեյլանի բարբառում օրինաշափորեն համապատասխանում է թ-ն.

ա) բառասկզբում. թաթ > թօթ, թէ > թը, թեթել > թիթիլ, թողուլ > թուղիլ, թաղ > թօդ, թանձր > թօնձրը, թէն > թիվ:

բ) բառամիջում. խայթել > խէթիլ, անորի > անթի, ամօթանք > ամթթօնք, աղքատութիւն > ախքրդութիւն

գ) բառավերջում. խայթ > խէթ, ամօթ > ամութ, զազաթն > կարօթ, կաթն > զօթ, ձիւթ > ծիթ, երկաթ > իրզօթ, արծաթ > էրծօթ:

Չ բաղաձայնը

152. Հայերենի շնչեղ խուլ պայթական շ-ն Բեյլանի բարբառում բոլոր դեպքերում հնչում և գրվում է շ.

ա) բառասկզբում. շած > շօծ, շամաքել > շամքիլ, շաւ > շօվ, ցորեան > շիրին, շաւեցուցանել > շավցընիլ:

բ) բառամիջում. երիցակին > իրիցզին, անցուցանել > անցընիլ, դրացի > տրրացի:

գ) բառավերջում. բաց > պօց, երէց > իրից, իրեանց > իրունց, ծոց > ձմնց:

Զ բաղաձայն

153. Հայերենի շնչեղ խուլ պայթական չ-ն Բեյլանի բարբառում բոլոր դեպքերում հնչում և գրվում է չ.

ա) բառասկզբում. չարչարանք > չարչարօնք, չօր > չո՛ր, չորանալ > չիրնօլ, չուան > չըվօն. չար > չօր, չափ > չօփ:

բ) բառամիջում. ամաչել > ամըչնօլ, աչք > ա՛չք, չարչարանք > չարչարօնք, խաչապաշտ > խա՛չաքօշդ:

գ) բառավերջում. ինչ > ինչ, իսաշ > իսա՛շ, կանաչ > գէնէնչ, խայթիչ > խա՛յթիչ:

154. Բարբառում չ-ն դուրս է ընկել թոշել > թըտոհիլ բառում:

ԶԱՅՆԵԴ ՇՓԱԿԱՆՆԵՐ

Վ բաղաձայն

155. Գրաբարյան վ ձայնեղ շփականին Բեյլանի բարբառում համապատասխանում է վ.

ա) բառասկզբում. վազել > վազզիլ, վաստակ > վասդօզ, վնաս > վընօս, վայելել > վէլիլ, վարդ > վօրթ, վանք > վօնք:

բ) բառամիջում. յունվար > հունվօր, սովորել > սօրվիլ:

գ) բառավերջում. ծով > ձուվ, կով > գուվ, սով > սուվ:

Զ բաղաձայնը

156. Հայերենի գ ձայնեղ շփականին Բեյլանի բարբառում համապատասխանում է գ.

ա) բառասկզբում. զանգակ > զանգօզ, զատիկ > զօդիզ, զարդ > զօրթ:

բ) բառամիջում. ազատ > ազօդ, մազեայ > մազզէ, զերեզման > կիրիզմօն:

գ) բառավերջում. խոզ > խո՛զ, աւազ > ավօզ, մազ > մօզ, ընկոյզ > ընզիզ:

157. Չ-ն ընկել է զարդնուլ > արթըննօլ բառում:

158. Հայերենի ժ ձայնեղ շփականը ն' բառասկզբում, և' բառամիջում, և' բառավերջում հնչում և գրվում է ժ. ժամ > ժօմ, բաժանել > պա՛ժնիլ, ոյժ > ուժ:

Երազ > իրօձ բառում կա զ-ձ անցում, իսկ իսէժ > իրիզ և պատիժ > բաղիզ բառերում՝ ժ-զ անցում: Սա, կարծում ենք, հետևանք է պարզ հնչունների բարդեցման՝ դ + զ = ձ, դ + ժ = զ:

Ղ բաղաձայն

159. Բեյլանի բարբառում բառասկզբում դ չկա:

160. Բառամիջում դ-ն հնչում և գրվում է դ. աղանձ > աղօնձ, աղօթք > աղութք, դեղին > տեղին, աղալ > աղօլ, ծաղիկ > ձաղիզ, կատաղել > գադղիլ:

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ.— Բառամիջում, հնչունական նման դիրքում բառասկզբի խուլ ս-ի ազդեցությամբ ձայնեղ դ-ի դիմաց կա և խուլ իւ. սեղմել > սըխմիլ:

161. Բառավերջում. թաղ > թօղ, գող > կո՞ղ, դող > տող, խաղող > խաղուղ, աղ > օղ, ասող > ըսսօղ, գիղ > կէղ, տեղ > դաղ և այլն:

162. Բառավերջում և բառամիջում դ-ին համապատասխանում է իւ դր հնչունակապակցության մեջ, որն ամբողջովին հնչունափոխվում, դառնում է խաղ. դ-իւ, բ-պ. աղբ > օխաղ, աղբանց > ախապանից, եղբայր > ախպայր:

163. Դ-ին համապատասխանում է իւ դը հնչունախմբի մեջ, որն ամբողջովին հնչունափոխվել է խճ-ի. աղջիկ > ախճին:

164. Նույն օրինաչափությամբ դ-ն շփականների, խուլ պայթականների ու շնչեղ խուլերի ազդեցությամբ հնչում և գրվում է իւ. աղքատ > ախքօտ, աղքատութիւն > ախքքդթին, խեղդ > խըխտ, խեղդել > խըխտիլ, թուղթ > թուխտ, շող > շո՞ւխի՛ բառերում:

165. Գրաբարյան բառասկզբի *J*-ն բարբառում դարձել է *h*, օրինակ՝ *յաղթել* > *հախթիլ*, *յիշատակ* > *հիշադոգ*:

Յառաջ բառում *J*-ն ընկել է՝ *առէ*, նույնպես՝ *Յարութիւն* > *Արթին*, *Յակոր* > *Ազիփ*:

Բեյլանի բարբառում ևս, որպես կանոն լսվում է *J* ձայնակապը, ինչպես՝ *զարթօյինք դի*, *կորրյինք դի*:

ԽՈՒԼ ՇՓԱԿԱՆՆԵՐ

Ֆ բաղաձայնը

166. Այս հնչյունով բառ Բեյլանի բարբառում չկա: Ֆ հնչյունով է զրվում միայն այլ լեզուներից կատարված փոխառությունը՝ *ֆալքր-ձակատազիր*, *ֆալզր-զրբաց*, *ֆայդո-օզուտ*, *ֆորթանօ-փոթորիկ* և այլն:

Ս բաղաձայն

167. Հայերենի խուլ շփական ս-ին համապատասխանում է ս բոլոր դիքրերում:

Շ բաղաձայն

168. Հայերենի խուլ շփական շ-ին Բեյլանի բարբառում բոլոր դեպքերում համապատասխանում է շ-ն:

Խ բաղաձայն

169. Հայերենի խուլ շփական իւ-ին համապատասխանում է իւ բոլոր դեպքերում:

Հ բաղաձայն

170. Հայերենի *h* խուլ շփականին համապատասխանում է *h* բառասկզբում և բառամիջում:

171. Հ-ն դուրս է ընկել ձանապարհ-ջամբո, շնորհր-շունդորի, պահր-րօր, աշխարհ-աշխօր բառերում:

Երբեմն *h* է ավելանում որոշ բառերում՝ *արքած-հարփօծ*, *ապա-հարօ*:

172. Հայերենի *h* խուլ շփականին բարբառում որոշ դեպքերում համապատասխանում է *j*. *h-j*, որը լայնորեն դիտվում է նաև Մշո բարբառում և Կամոյի խոսվածքում՝ *թագուիի-թագույի*, *դեհ-թիյ*, *Մարրուիի-Մարրույի*, *Տիրուիի-Տիրույի*, *Սրբուիի-Սրբույի*, *Սրբուիի-Սրբույի*:

Հայերենի *h* խուլ շփականին որոշ դեպքերում համապատասխանում է *խ. հեռու-խարու*, *հեռացնել-խարվեցընիլ*:

Լ բաղաձայն

173. Հայերենի լ-ին բարբառում բոլոր դեպքերում համապատասխանում է *լ*:

Ս բաղաձայն

174. Հայերենի մ ձայնորդին Բեյլանի բարբառում համապատասխանում է մ թե՛ բառասկզբում, թե՛ բառամիջում, և թե՛ բառավերջում:

Ց կիսաձայն

175. Ց-ն ա ձայնավորի հետ միասին կազմում է յա հնչյունախումբը, որը Բեյլանի բարբառում կա մեծ մասամբ փոխառյալ բառերում. *յարօվերը*, *յախօ-օձիր*, *յազմօ-զլիսաշոր* և այլն:

176. Բառամիջում և բառավերջում ևս յ կիսաձայնը առկա է փոխառյալ բառերում, դարձյալ ա ձայնավորի հետ կազմելով յա, յէ հնչյունախումբը. *հայդ-նվեր*, *զանյաթ-արհեստ*:

177. Բառասկզբում յա հնչյունախումբի *J*-ն հայերեն բառերում կրել է հետևյալ փոփոխությունները.

ա) *J*-ն փոխվել է *ի-ի*. *յստակ-յսդօգ* բառում:

բ) *J*-ին համապատասխանում է *h*. *յիշատակ-հիշադոգ* բառում:

Հորանջը ծածկող կիսաձայն *J*-ն հաճախ փոխարինվում է շրթնատամնային վ-ով, օրինակ՝ *իսկլէլիին դենիզը* (նավահանգստի ծովը) *իսկլէլիին* բառի փոխարեն, *պաշիւլիին* (թրք. basga-ին)՝ պիտի լիներ

պաշխային: Նույն ձևով՝ սինիկօվ (սինիով), հիկլիկօվ (հողիով) հիկլիյօվ—ի փոխարեն:

178. Մնացած բոլոր դեպքերում յ կիսաձայնը հանդես է զայիս երկրարբառների կազմում, որի մասին խոսել ենք «Գրաբարյան երկրարբառների փոփոխությունները» բաժնում:

Ն բաղաձայն

179. Հայերենի ն ձայնորդին համապատասխանում է ն բոլոր դեպքերում:

180. Այն բառերում, որտեղ գրաբարում բառավերջում կա ն, բարբառում այդ ն-ն դուրս է ընկել. *ակն-օզ, ամառն-ամօռ, ափն-օփ, ասեղն-ասսիդ, զազարն-կարօթ, ոսպն-ուսր, ոտն-ուդր, մատն-մօդ, հարսն-հօրս, ձուկն-ծուզ, եօքն-յօք*:

Ն-ն դառնում է լ հետևյալ բառերում՝ *անլի-ալլի, բանալի-պալինը, կլանել-զրլիլ* բառերում:

Ն-ի հավելում կա մեծ-մինձ, *քիթ-քինթ* բառերում:

Ո բաղաձայն

181. Բեյլանի բարբառում բառասկզբում ո կա հին փոխառյալ *ռահեօն, ռահօն, ռոհօն-ռեհան* բառում:

Մնացած բոլոր դեպքերում բառասկզբում ո կա նոր փոխառյալ բառերում. օրինակ՝ *ռոստ ըկկիլ-հանդիպել, ռայզիլ-խայտառակ*:

182. Բառամիջում և բառավերջում գրաբարյան ո-ին բարբառում համապատասխանում է ո. *թռչել-թռոնիլ, դառնալ-տառնօլ, յառաջ-առէց, յառաջեալ-առչիվ, ամառն-ամօռ, ծառ-ձօռ*:

Ռ բաղաձայն

183. Բեյլանի բարբառում *ր-ով* սկսվող բառ չկա:

Բառամիջում և բառավերջում բոլոր դեպքերում *ր* ձայնորդին համապատասխանում է *ր*:

185. Ռ ձայնորդը դուրս է ընկել երբ-իի, ջրաղաց-ձաղօց, քարշել-քաշիլ, իրբ-իր, իրամել-համմէ բառերում:

ՓՈԽԱԶԴԵՑԱԿԱՆ ԵՎ ԴԻՐՔԱՅԻՆ ՀՆՁՅՈՒՍՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ

Փոխազդեցական հնյունափոխությունը առավել բնորոշ է ժողովրդախոսակցական լեզվին և բարբառներին: Այս մասնակի հնյունափոխություն է՝ պայմանավորված միևնույն բառի մեջ հնյունների փոխազդեցությամբ: Սովորաբար այս բաժնում բննարկվում է 6 երևոյթ առնմանումը, տարնմանումը, դրափոխությունը, արագաբանությունը, հնյունների հավելումն ու կորուսը:

ՀԱՅՆԱՎՈՐՆԵՐԻ ՆԵՐԴԱՇՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Արդյոք գոյություն ունի՝ ձայնավորների ներդաշնակություն Բեյլանի բարբառում:

Ձայնավորների ներդաշնակությունը Բեյլանի բարբառում նկատվում է հատկապես ներկայի զա եղանակիչի գործածության ժամանակ: Թվում է, թե այն գոյություն ունի, սակայն ոչ հետևողական: Ծանր ու թեթև ձայնավորների հետ կատարվում է համաձայնություն: Դժվար է ասել, թե ձայնավորների ներդաշնակության հակումը թուրքերենի ազդեցության հետևանք է, թե՝ ոչ: Ըստ Հ. Աճառյանի՝ Կիլիկիո բարբառում առկա է՝ ձայնավորների նմանեցման ձգուում, ինչպես Զեյթունի բարբառի *գ'օնօց-զնաց, քոսոն-քսան, զօնզօն-կնեկան* ձերի նման, նշենք, որ նույն երևոյթը նկատվում է նաև Բեյլանի բարբառում (տե՛ս և էջ 19):

Գը մընօն, զա քալէ, զի դիսնօ, զա հարցընէ, զա զանցընի, զի սիրվի, զա խառնէ, զա ձալլէ, զա քէհիմ, զա զ'էնիմ, զի կիդնօ, զի պիրին, զահենօն, զիլիմ:

Դժվար է եզրակացնել, թե եղէ՞լ է նախապես ձայնավորների ներդաշնակություն և այժմ քայրայվել է անհետևողականության պատճառով, թե՝ նոր է սկսվում այդ երևոյթը և իր ավարտին չի հասել:

Ը որոշիչ հոդը կարող է ենթարկվել ներդաշնակության օրենքին՝ արմատական:

1. ու ձայնավորին, այսպես՝ *թթու-թութու, ձկալ-ջուվօլ, խմոր-իմումոր, իմումիր, ուղղորդ-ուղղորդ*:

Ասվօծ աբուրու ում դրվիր է, իշտոհը՝ ում:

Ունրու շինիմ ըստինիրէն աշքը շին հանէ:

Օմք օրու խէվին առավող է:

2. Ի ձայնավորին, այսպես՝ ներսը-նիրսի, վերևը-իվիրի, զիշերը-կիշիրի:

ԲԱՂԱՋԱՅՆԵՐԻ ԿՐԿՆՈՒԹՅՈՒՆ

Բաղաձայների կրկնության երևույթը գրական հայերենում տարածված չէ: Կան ընդամենը երկտասնյակից քիչ ավելի բառեր, որոնց մեջ բաղաձայների կրկնությունը զանազան հնչունական երևույթների արդյունք է:

Լկել, զննել (զնին-ից), քննել (քնին-ից), թթվել, 22նջալ, թ22ալ, խ22ալ, ֆ22ալ, դոռալ, դոռալ, գոռալ և այլն բնաձայնական ծագում ունեցող բայեր են, որոնց մեջ բաղաձայների կրկնությունը իմաստի սաստկացման նպատակ ունի:

* Սակայն Բեյլանի բարբառում բառամիջյան բաղաձայների կրկնությունը այլ կարգի երևույթ է: Բարբառում միջայնավորային դիրքում որոշ պայթական և կիսաշփական հնչուններ կարող են կրկնվել: Այս երևույթը գործում է հատկապես երկվանկ բառերում միջայնավորային դիրքում: Այս երևույթը տարածված է նաև Բեյլանին հարևան կամ մոտիկ մի շարք այլ բարբառներում ևս, ինչպես՝ Քեսարի, Տիգրանակերտի, Սասունի և կիլիկյան այլ բարբառներում: Հաճախ բարբառում հանդիպում ենք կրկնակ բաղաձայների, որոնք ոչ թե իմաստի սաստկացման արդյունք են, այլ առնմանության կամ հնչունների կրկնության հետևանք են, արժենալ-էժժիլ ու ձայնորդի կորստյան պատճառով նրա տեղում ժ-ն կրկնվել են:

Այսօր-էստոր, արժել-էժժիլ, զատ-իզզոդ, զալ-ըկկիլ, հալվել-հալլօվ, երևալ-իրվըննօլ, լինել-ըննօլ, փիսիկ-փրսախզ, իսան (թուրք.)-իսսօն, ասել-ըսսիլ, լեզու-լուզզոն, ասեղ-ասսիդ, հյուսված-հիսսիմօն, հյուսել-հիսսիլ, ուզել-ուզզիլ, կտտել (վառվել)-զըդիլ, հիմա-հըմմօ, արդի, հիմիկվա-հըմմրդու և այլն: Սա բացատրվում է հարևան արաբերենի ազդեցությամբ: Հատկապես կրկնվում են շփականները՝ սս, 22, զզ և ձայնորդներից՝ նն: Այս կարծիքին են նաև Ա. Հանեյանը, Անդրեասյանը ու որիշներ:

ԴՄԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ

Այս երևույթը բառի մեջ որևէ հնչունի կամ հնչունախմբի դիրքային փոփոխությունն է՝ մյուս հնչունի կամ հնչունախմբի ազդեցությամբ:

անհամ-ահնօմ (նհ-հն)

անհամանալ-ահնըմնիլ (նհ-հն)

ակոայ-առօց (կո-ոց)

ականջ-էնգէձ (կն-նգ)

ականջ դնել-էնգըձիլ (կն-նգ)

կօզուե-գ՛ուրդ (զտ-դր)

բանալիք-պալինք (նլ-լն)

լուանալ-վըլանիլ (լու-վըլ)

լվացք-վըլօցք (լվ-վլ)

վերայ + զլուխ - իրվէկըլօխ (վր-րլ)

լուալ-վըլիլ (լու-վըլ)

վերադ-իրվէդ (վր-րվ)

տարզալ, գդալ - տըկօլ (գդ-տկ)

գդալի աման - տըզլամօն (գդ- տկ)

տոպրակ-դըրրօզ (պր-րբ)

փշրանք-փըրրօնք (շր-րշ)

երշիկ-իրիշկիտ (շի-իշ)

մկրատ-մըրզօդ (կր-րզ)

Գրիգոր-Քիրքօր (րի-իր)

բարավան-քէվրօն (րվ-վր)

իշմ - մինչ(ն) երեկո - իշմիրզուն (մի-իմ)

ՀԱՎԵԼՈՒՄ

Հնչունի հավելման երևույթը բառի մեջ նոր հնչունի ավելացումն է: Բեյլանի բարբառում կատարված հնչունական հավելումները հետևյալ տեսքն ունեն՝

Ը – ձգել-ըծկիլ, ոաստ-ըռօստ, լաց-ըլիլ, զալ-ըկկիլ, զալիք-ըկկըլիք, ոահօս (թրք. rahat) – ըռահօթ (հանգիստ)

ՈՒ – զլորել-կուլտուրիլ, ոուփ-ոուուփ, թռո-թռոոր, թռոտել-թռուքրդիլ, ճվճակալ-ջուլջուկիլ

Ժ – ընտրել-հընդըրիլ, օրորոց-հիռլուցը

Ն – մեծ-մինձ, կարկաչել-զարգընջիլ, հայել-հէնիլ, քիթ-քինք, հինա-հիննօ, երևալ-ըրվըննօլ, մեկ այլ- մինգէլ/միգէլ, հոտոտել-հինթիթիլ, ամաչել-ամչընօլ, ճանաչել-ջանչընօլ, բարձր-պօնցըրը

Բ – դմակ-տըմրօզ, համարել-համբըրիլ

Թ – աճոել-էջրրիլ, ճայթել-ջկրրիլ

Դ – մանրել-մօնդրրիլ, սանր-սօնդրը, հավաքել-հավրրիլ, երկայն-իրգէնդ, ծանր-ձօնդրը, մանր-մօնդրը, թռնիր-թանդրը, հոտել-հիդդիլ, փտել-փրդդիլ

Ի – զատ-իզօդ, ժամ-իժօմ, վրան-իրվէն/իվրէն, վրա-զլուխ – իրվէ-կըլօխ, վայելել (սազել) – իվլիլ, զատել-իզօդիլ, իրել-իիրիլ ժամկոչ-իժամկոչց, վայրիվերո-իվիրիվէր, լազան-իլէհէն (թր. lehen), շնորհավոր-իշնէվուր

Ռ – խախուտ-խարխուտ, ֆէս-ֆէրս, թռնել-թըրրիլ

Ս – ասեղ-ասսիդ, հյուսել-հիսսիլ, հյուսված-հիսսիմօն, ասել-բսսիլ, ուսուցանել-ուսսրցընիլ, քսել-քրսսիլ

Զ – մազեր-մազզիր, լեզու-լնազգոն, ուզել-ուզզիլ, ազոխ-ազզոնի, վազել-վազզիլ

Ք – լեցնել-լրնքցընիլ

Տ – կթել-զըտրիլ

Ը – քայլել-քէլլիլ, փլել-փըլլիլ

Ո – եռալ-քըռոիլ

Չ – հաչել-հէչչիլ

Մ – ձգմել-ջրմմիլ

Կ – հողի-հիկիլ, այզի-էկկիլ

Ց – ցույց տալ - ցրցընիլ

ԱՆԿՈՒՄ (ԿՈՐՈՒՄԸ)

Անկումը հնչյունափոխական այն երևույթն է, երբ բառի մեջ ընկնում (սղվում) է որևէ հնչյուն՝

ՈՒ – ուղարկել-ղըրզիլ

Ր – արձակել-ածզիլ, երբ-էփ, երբվանից-էփուց, իրբ-իբ, ջրաղաց-ձաղօցը, պարպել-բարցընիլ, քարշել-քնաշիլ

Տ – աստղ-օսդ, աստուած-ասվօձ

Գ – հավանգ-հավօն

Ա – ծիծաղել-ծիծողիլ, հարսանիր-հարսնիր

Ն – կանգնել-զանզիլ

Ի – կնանիրդէր-զընզըրդէր

Հ – աշխարհ-աշխօր

Ո – անոթի-անթի, անոթենալ-անթընիլ

Յ – յիշել-յիշիլ, յիշատակ-յիշադօգ, յառաջ-առէչ

ԱՌՆՍԱՆՈՒՄ

Առնմանությունը հնչյունական այն երևույթն է, երբ բառակազմում եղած որևէ հնչյունի ազդեցությամբ բառակազմի մեկ այլ հնչյուն փոխում է իր որակը և նույնանում ազդող հնչյունին:

անբախտ-ամպօխտ (ն-մ)

անալի-ալլը (ն-լ)

կլինի-զըննօ (լ-ն)

մի բան-փօմ մը (մ-ն)

ՃՆՉՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՍՓՈՓՈՒՄ, ՎԱՆԿԱՍԴՈՒՄ

Ճնչյունների ամփոփում է դիտվում այն երևույթը, երբ բազմավանկ բառերում վանկերից մեկը սղվում է և հարմարեցվում արտասանությանը: Այս երևույթը Հ. Աճարյանը կոչում է արագաբանություն:

անանուխ-աննուխ

արածել-արձիլ

ավաշել-ավշիլ

բնակալ-պընզօլ

երիկամ-իրզօմ

կլանել-զըլլիլ

կնրահայր-ընքարօր

կնքամայր-ընքամնըր

մեկ այլ օր-միզէլնօր

աշակերտ-շազիրդ (թերևս փոխառյալ ձև է)

Բարբառում այս երևույթը հանդիպում է նաև հատուկ անունների մեջ, այսպէս՝ Աստուր անձնանունը Աստուր-ի սղված տարբերակն է, իսկ վերջինս կ սկիզբ է առնում Աստուածատուր ձևից:

ԳԼՈՒԽ II

ԲԱՌԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԲԱՌԱԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆ, ԲԱՌԱԲԱՐԴՈՒՄ

Նոր բառեր կերտելու միջոցներն են բառաբարդացումն ու ածանցումը: Յուրաքանչյուր բարբառ ունի իր նախասիրած ածանցները կամ համադրական ու հարադրական բարդություններ կազմելու իր միջոցները: Բեյլանի բարբառը համադրական բարդության անհոդակապ միջոցն է գերադասում և թիշ դեպքերում է դիմում ա հոդակապին: Իսկ հարադրական ձևերից գերադասում է կրկնավոր բարդությունները, որոնք ցույց կտրվեն ստորև:

ա) Անհոդակապ բարդ բառեր

պօն-կուրծ – բանուզործ

գէսաղօր – կիսակատար

գէսաղօ – թէրակղզի (թրք. ada – կղզի)

հավզիր – հավկիր

հոմիս – համտէս

հուրրիր – հորարույր

հօրսընքիր – հարսնարույր

մուրրիր – մորարույր

բարմնը – սկեսուր

բարնօր – սկեսրայր

թէրմնը – մոր մայրը

թէրրօր – մոր հայրը

մինձօր – հոր հայրը

դայընօր – (թրք. աներձազի հայրը)

դայնանա – (թրք. աներձազի մայր)

դօձանա – (թրք. մեծ մայր)

սիվիրիս – սևերէս

արխանօ – աղբ + թրք. հանե – տուն – աղբատուն, զուզարան

էշնահաղօգ – էշնահատակ (անխմաստ մահ)

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ.— Պարոն բառից կրճատված պար մասնիկով են կազմված բարմնը-պարոնի մայր, սկեսուր կամ պարօն մայր. (հմ. Թբիլիսիի բարբառի, աղջիկ պարօնը՝ պարոնուհու փոխարեն):

Որպես կանոն՝ իսկական բարդության երկու բաղադրիչների միջև մտնում է ա հոդակապը՝

բ) ա հոդակապով բարդություններ

սանագօր – սանահայր

ընքարօր – կնքահայր

ընքամնը – կնքամայր

վարժարիդ – վարժապէտ

զ) ցուցական, չափ ու բանակի դերանուններով կազմված բարդություններ.

էսղրդը – այսչափ (թրք. kadar – չափ)

էտղրդը – այդչափ

էնղրդը – այնչափ

դ) նախդիրներով և դերանուններով կազմված բարդություններ.

հինքէս – այսպէս – ի անդ + էս

հինդէթ – այդպէս – ի անդ + էդ

հիննէն – այնպէս – ի այն + էն

ե) Կրկնավորներ, որոնց երկրորդ բաղադրիչը հնչունափոխված է՝ ափըն-ցրփըն

միս-մինավիր

մօրթ-մարթասօնք

պօղ-պահչաղէք

հըմլօղիլմօ-հիմակուիհմա

սուդ-մուդ

զօր-զարգրդօն

ճըս-ճըպլօխ

զ) Երկու հոմանիշների միացությամբ կազմված բարդություններ.

տուու-տորզից – դուու ու դրկից

տէղ-տարմօն – դէղ ու դարման

խաղը-խայդազօգ – խաղը ու խայտառակ

դէր-դիրազօն, էրին – արցունք

է) Կրկնավորներ, որոնց երկրորդ բաղադրիչում ավելանում են ձ, չ, փ հնչունները՝ էրօվ-չէրօվ, աղօվ-չաղօվ, ըսսօց-չըսսօց, սուդ-փուդ, էճուկ-ձուճուկ այլն:

ը) բառին սաստկացնող իմաստ հաղորդող վանկի կամ ձայնավորի կրկնությամբ՝ իփ-իրգէնդ, նուփ-նուր, պաս-պարօզ, ուփ-ուդուրք, ափ-աշկարո, գլփ-գլնէնչ, տէս-տէղին, ջիփ-ջիրմօզ, սիփ-սիկ, գնս-գնրմիր:

թ) հականիշների միացությամբ՝
իվիլ-բազու, մինձ-բրդիկ, իվեր-իվիր, իրգէն-գնրոց, նիրս-տուրս,
իդիվ-առջիվ:

ժ) բնածայնական կրկնություններ՝
զընկըռզընկըռ — սազի ձայն
թըսթըս — դանդաղ
թըրթըր — ժամացույցի ձայն
թըփրոթրփրո — ոտքի ձայն
լախըռ-լուխուր — երերալ
լափ-լուփ — արագ ուտել
խըշըր-խըշըր — տերեկի ձայնը
զըռզըռ — կոկոալ, կոռալ
չախուր-չուխուր — դազզակի ձայնը
չարըր-չուրուր — կոտրվելու ձայն, կրակոցի ձայն
ջամբուլ-ջումբուլ — ջրի ձայնը
դանդըր-դունդուր — ինչ-որ առարկայի ընկնելու ձայնը
դըռդըռ — շատախոս
փաթ-փութ, փարըր-փութուր — կրակոցի, զլորվելու ձայն
քըթըր-քըթըր — չոր հացի ձայն ուտելիս

քըսքըս — դանդաղ
մըզմըզ — դանդաղ, բծախնդիր
մըշըր-մըշըր — բնելու ձայն
չըրչըր — կոտրելու ձայն
վըզվըզ — արագ-արագ, հաճախակի
վըզըր-վըզըր — իրար հետևից
դանգ-դունգ — կոչնակի ձայնը
ֆուֆըշ — օձի ֆուֆըշը
ֆըրըլ-ֆըրըլ — դառնալ, պտտվել
թըխ-թըխ — զարնել
զըզ-զըզ — կծել, ատամ
համ-համ — ուտել
հօփ-հօփ — գնալ, շալակել
հաֆ-հաֆ — հաշել
ձըս-ձըս — կրակ, լույս

շըզ-շըզ — այրել
ձօր-ձօր — մանկանը խաղացնել
մէն-մէն — կանգնել
համմա — ուտելիք
չըր-չըր — ժամացույց
չըր-չըր — կոտրել
բըխ-բըխ — մորթել
բուլ-բուլ — հրացան
դըն-դըն — նվազ

ԱԾԱՆՑՈՒՄ

Հայտնի է, որ հայերենում զգացվում է նախածանցների պակասություն, ուստի և Բեյլանի բարբարի նախածանցների սղությունն է հիմնականում պայմանավորված է դրանով և ոչ՝ նախասիրությամբ:

Իբրև նախածանց գրաբարում լայնորեն գործառնում են նախդիրները, որոնք «նույնախիք դեր կատարել են նաև գրաբար փուլից առաջ ապացույցն այն է, որ գրաբարում պահպանվել են մթագնված նախդիր-նախածանցավոր կազմություններ, ինչպես՝ *առ-ա-ստաղ, առ-ա-սպել* (ստաղ և սպել միավորները գրաբարի համակարգում այլևս ձևույթի արժեք չունեն և մեռած են). այս բառերը, ինչպես տեսնում ենք, կազմված են առ նախդիր-նախածանցով»¹³: Այս բառը արբաստօխ ձևով պահպանվել է Բեյլանի բարբառում:

Ծանոթանանք նախդիր-նախածանցավորների գործառնությանը Բեյլանի բարբառում:

Առ -աջ – «աջակողմ, սկիզբ», Բեյլանի բարբառում՝ առաջ:

Զ-ատ – «անջատ, առանձին», Բեյլանի բարբառում՝ իգող:

Զ-արդ-ար-եմ – «այձնել, ձոխացնել», Բեյլանի բարբառում՝ ջարթըրիլ:

Չ – ժխտական ածանցը՝ «չիք, ոչ իք, պակասություն», Բեյլանի բարբառում՝ չըքօ-չկա:

Բեյլանի բարբարը բավական հարուստ է գործուն վերջածանցներով.

ատ/օդ – հաւատ կամ յաւ-ատ, բարբառում՝ հավօդ

ակ/oզ – օրին-ակ- «նախատիպ, տիպ ըստ կարգի», բարբառում՝ ուրնօզ, ջաշօզ (ճաշակ), զուշնօզ (կոչնակ):

¹³ Մ. Հ. Սուրայյան, «Բառազիտություն», «Հայոց լեզվի պատմական քերականություն», հատոր 2, Երևան, 1975, էջ 58:

ւ/վ – գործուն ածանց չէ, պահպանվել է հատուկենտ բառերում՝ թե-թե-
և, Բեյլանի բարբառում՝ թիթիվ:

աւ/օվ – հանդիպում է մի քանի բառերում՝ իր-աւ «արդար», Բեյլանի
բարբառում՝ իրօվ:

անի – խըլանի (խելացի)

է – էրձօթէ (արձաթյա), իրզօթէ (երկաթյա), փանդէ (փայտե)

էրէն – հէյէրէն

ընի – թըլընի, թըթընի

թին, թթին – պօշըթին (դատարկություն), ըրբնդըթին (լավություն),
դոնշըթին (հարևանություն), բազոսթին (պակասություն), գըդրջըթին
(քաջություն), անպօխութին (դժբախություն), թացըթին (թացություն),
սուղըթին (թանկություն), աղվըթին (գեղեցկություն), կուղըթին
(զողություն), պօլըթին (առատություն)

ին – փօխտին (ժամանակին), լիսսին (առավոտյան)

ինք – պալինք (բանալի), դրափոխություն՝ բանալիք

իք – հարսնիք

իկ – հացիկ (մնկ.), սրուսրոիկ (սարտու), բըղրդիկ (փորքիկ), փօշիկ
(պոչիկ), մօնդըրդիկ (մանրիկ),

ից – շարից (շարոց), շնիկից (շինելիք)

ընիցք – ձաղգընիցք (ձաղկանոց)

լո – ուղըլօ (ուտելու), հարվըլօ (հազնվելու)

կէկ – մինձկէկ (մեծավուն), անուշկէկ (քաղցրավուն), խմչիրկէկ
(խոշորավուն)

կօն/զօն – ուզունզօն (ուզող), ձրձօն (ծծկան), մինձազօն (մեծական)
օն – հէծօն

օղ – ըսսօղ (ասող), լըսսօղ (լսող), խուսսօղ (խոսող)

ուօցք – խօսուօցք (խոսվածք), քէլուօցք (քայլվածք)

ուր – փսխուր (փսխվածք)

դուր – հաֆքըրուր (հավաքույթ), զըռվըրուր (կոհիվներ), ջըխքըրուր
(ճեղքածքներ), խըսդըրուր (պատովածք)

օնց – թըթօնց (ոնզախու), իրիսօնց (երեսանց)

օնք – համրօնք (համրվածք),

ուկ/ուգ – հարսնուկ (հորեղբոր կին), նանուկ (հորեղբոր կին),
մօնդըրուկ (մանրուր), իվիլցուգ (ավելցուկ), զաղտուգ (զաղտնի)

մօն – հընդըրմօն (ընտրված), ջըխըրմօն (ճեղքած), նըսդըրմօն
(նստած), հասնըրմօն (հասած), իիսսիմօն (իյուսված), ձաղգըրմօն (ձաղկած),

պուսնումօն (բուսած), մանմօն (մանած), բարմօն (նետած), թըրմըշտրմօն
(թառամած),

ուան/օան – առէշուան (առաջվան), հիրուան (հերվան), կանուխուան
(շուտվա), իրէգուան (երեկվա), իրզուան (երեկոյան)

ուօցք – խօսուօցք (խոսվածք), քէլուօցք (քայլվածք), լէդուօցք
(լեղապարկ)

ավուր/վիր – ա-ն սույն ածանցի մեջ դիտված է իբրև հոդակապ,
հանդիպում է միայն բարբառային կամ միջին հայերենյան բառերի
մեջ՝ ծիկիր (ձիավոր), մէդէկիր (մեղավոր), ըխտավուր (ուխտավոր), ուր,
որոշ դիրքերում, օրինաշափորեն այն կարող է սղվել՝ առաջ բերելով աւոր
ածանցի տր/վօր կամ վուր փոփոխակը՝ ձուցիր (ծոցվոր, հղի)

ուդ – խըլլիդ (խլնքու), մէզզ ուդ (մազու), լէգիդ (լակու)

ցի – լըրընցի (լեռնական)

Բեյլանի բարբառը նախընտրում է բառերը գործածել – իգ
փոքրացուցիչ, փաղաքշական մասնիկով, օրինակ՝ լիքք բառը ավելի շատ
գործածական է լընքիգ, խուփ բառը՝ խըփիգ, հօցք՝ հօցիգ, մէրկ-մըրզիգ:

Փոխառյալ ածանցներ

Որքան կ բարբառը ձգտել է խուսափել թուրքերեն լեզվի բառերին
դիմելու և առավել ևս բառաստեղծ ածանցներին, բնականաբար չի
հաջողվել, և թուրքերենի համաբանությամբ հայերեն բառերին ու
արմատներին կցում է թուրքերեն ածանցներ կամ հակառակը: Բերենք
դրանցից ամենատարածվածները, որոնք հիմնականում վերջածանցներ
են.

լի (փոխ. թրք. li) – հավէճլի (պղպէղու), յաղլի (յուղու – yağlı)

լիք (փոխ. թրք. lik) – ձէհէննէմլիք (դժոխը), ուղըլիք (ուտելիք), պըշզըլիք
(զզվելիք), վախնըլիք (զարհութելիք), պըռնըլիք (բռնակ), կուվըլիք (գովելիք),
ըկկըլիք (զալիք), համրըլիք (հաշվելիք)

լըխ (փոխ. թրք.) – քարլըխ (քարաստան), սարրլըխ (դեղնություն),
ձառլըխ (ձառաստան)

միշ (փոխ. թրք. mis) փոխառյալ ածանցով կազմված բառեր

սէվինմիշ գֆանք – ուրախանում է

տուշնիմուշ գֆանք – մտածում է

պէրլէմիշ գֆանք – սպասում է

ա) Հայերեն արմատ + թրբ. ՏԻՑ՝ ան ժխտական ածանցով՝ չափսրգ – անչափ, հիյթուղղանհող, մուրութուղղանհորուր, հօմսրգ – անհամ, դունսրգ–անտուն, դանդուղգ–անհարկի:

Շատ հաճախ ան ածանցի փոխարեն գործածվում է ՀՐ/ՀԻ, չու ժխտական ածանցը՝

ՀԻ ՓԻԽՎՈՂ – անփոփոխ, ՀՐՄԱՐԳՈՂ–անդարձ, ՀՐՎԱԽՈՂ–անվախ, ՀՐԹՐՆԴՈՂ – անշարժ, ՀՌԼԽՈՍՍՈՂ–անխոս, ՀԽՎԼՈՂ–անվայել, ՀՐԽՎԱՍՈՂ–անսպառ, ՀՐՍՎՐԼԻՐ–անասելի

բ) Հայերեն արմատ + լի (թրբ. ԼԻԿ) – ուստ՝ մի բանի շատ տեղ՝ ձառլի–ձառանց, կրրզմանլիս–զերեզմանց, մումլուի–մոմակալ քարլիս–քարանց, քարաստան:

գ) Հայերեն արմատ + լի (թրբ. ՅԱՂԼԻ)

յաղլի/յաղլը – յուղու, հավէճլի–պղպեղու, կծու:

դ) թուրքերեն բառ + հայերեն ածանց՝ ՔՅՈՒԹՐԹԻՆ – թրբ. ԿՈՒ–ՎԱՍՈՒ + ԲԹԻՆ–ՎԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

ՊՈՆՉՐԹԻՆ – հարևանություն

ՊՈՉՐԹԻՆ – դատարկություն

ե) Գրական հայերենի բարդ կամ ածանցավոր բառերը բարբառում մեծ մասամբ արտահայտվում են հարադրությամբ, որի բաղադրիչներից մեկը թուրքերենից փոխառություն է՝

ԵՂԲՈՐԴԻ – ախազօր ԷՎԼՈՂ (թրբ.)

ԵՂՉԵՐԱՎՈՐ – պույնուզ (թրբ.) ընանօղ

ԵՂՋՈՒՐԱՀԱՐԵԼ – պույնուզօվ զրրվրդիլ

ՀՐԱՄԱՀԱՎԱՐ – գֆնլդուր հավքիլ

ԵԽԱԳՈՒՆ – իրէք իրէնզ ընանօղ

ԵՂՆԵՂ – իլլիլ–իշնիլ

ՀՐԱՄԱՎԱՉՄ – գֆնլդուր իրէնզ ընանօղ

ՀՐՈՉԱԿԱԼԻՐ – բայրուի դանօս

ԱՆԲԱԳՈՒՆ – մշտական գլուխուզ

ՄՇՏԱԴԱԼԱՐ – դէկամետր

ԱՆՊՈՒՐԱՆԱԼԻ – ինքոր չըննօղ

ԱՆՊՈՒՐԱՆԱԼՈՒ – անքոր հիդրուր

ԱՆՎԱՐՈՒՄ – անվար դորդոր

ԱՆՎԱՐՈՒՄ – անվար դորդոր

ԱՐԺԻՎԱՆԱԼ – տուլ մընիլ, դէրսիզ ըննիլ

անտառապահ – օրմանի բէկչի
Աստվածատուր – Ասդումմի դրվլրմօն
արագաթիո – չափըխ թրրող
արյունաթախ – էրինի թէթխլրմօն
զբաղմունք – կլէնմիշ ըննիլ
արեշատություն – իրգէնդ օմնուր
անցուղի – ասնըլու յօլ
դժգույն – բէնզը քարմօն
դեռարդորշ – նուր ձրլուող
զլխաշոր – կրխու աղլէխ
զորավիզ – զրրնօզ զանզիլ

ԴԱՐՁՎԱԾՔՆԵՐ

ընծի մաշօ կրիր – ինձ հյուծախս դարձրիր
տէղինի քիշող – դեղնավուն զույնի
մէշը սրրսրոիզ մըդնօլ – մէշը սարսուռ մտնել
պարօզ ցօվ – բոքախս
իսզի կիսի – ոսկու պես
իրվէկրօխ – հագուստ–կապուստ
Պաղտոսը թէլ քիշտիցի – Բաղդադ հեռազիր տվիլ
դափու տէնի – զաղափարակից (թրբ. gafadenki)
իսոզ իրիս – մաքուր երես
ինքիր կրխուն – ինքնուրույն, միայնակ
վայ ըննօ իրվէդ – վայն ընկնի վրադ (անեծք)
լուս ու լրսէղէն – շատ գեղեցիկ
խաղը ու խայդառօզ ըննիլ – խայտառակվել
մըղդրաը ծօզ – ծիծեռնակ – Երուսաղեմ ուխտի զնացած, մահտեսի
դարձաը իրվէդ – տարոսը քէզ (մաղթանք)
կօլ դարի – եկող տարի
կօմ պըռնիլ – երգեցողության ժամանակ դամ (ձայն) պահել
կէմ կէհիլ – կամնել
Ճաղօցին քօր – ջրաղացի քար
կըժօստ ավիլ – 1. կարձացած ավել, 2. կարձահասակ
պօն–կինդ – բան ու գործ
հիկկի դօլ – հոգի տալ
հըկկու հօց – հոգեհաց

հուր կիրծիլ – ոստայնանկություն անել
հաճը լէլէգ – արագիլ
ձագօդակիր – ձակատագիր
մայիս տընիլ – կտավը ձերմակացնելու համար թրիքի լուծույթի մեջ
դնել

բացիրսօն հօց – բաղարջ
թէքը փէկին – տրամադրությունը տեղը
գէնէնչ – գանգիր կուդի-ծիածան
բրզիզ-բրզիզ էնիլ – պատառուել
փորք դրվիլ – փառաբանել
իրը էնիլ – տիրություն անել
զրոնօգ զանզիլ – զորավիզ լինել
խոզի քաշչիլ – արտագրել
արցունք թափիլ – արտավել

Կապակցությունը կազմվում է կիսով չափ թուրքերենից փոխառյալ
բառով.

դուդօխը զօխ – շրթունքը կախ, նեղացած
դուդօխը գանխիլ – դժգոհել, նեղանալ
խրսդո էնիլ – բաժանել
չօմչա գէլին – խուճկուլու
յօն-յօն թէլիլ – կողք-կողք քայլել
տամարլանմըշ ըննիլ – արմատանալ
քօքէն հանիլ – արմատախիլ անել
դովալամըշ էնիլ – վոնդել, արտարսել
իզին դոլ – թույլատրել
պույնուզ ընանօղ – եղջերավոր
թահմին էնիլ – ենթադրել
մօն դրվիլ – եզրափակել, ավարտել
ախապար տառնիլ – եղբայրանալ
գոնդիրին դապմըշ ըննօղ – դրամապաշտ

ինքոր էնիլ – դրժել
մօհնուրլէմիշ էնիլ – դրոշմել
թիթրէմիշ ըննիլ – դողդողողակ
ուէզիլ էնիլ – խայտառակել
իթօհօր էնիլ – անսալ

տինլէմիշ էնիլ – լսել, ունկնդրել
տուլ մընիլ – այրիանալ
միսաֆիր ըրթիլ – հյուրընկալվել
վազիֆէվէն ընզիլ – պաշտոնանկ լինել
շաշըրմըշ էնիլ – շփոթվել

նէֆրէթ էնիլ – ատել
թէկտիր էնիլ – սաստել
լէքլէմիշ էնիլ – արտավորել

սարիօշ ըննիլ – հարբել
հութուլէմիշ էնիլ – արդուկել

թիքսինմիշ ըննիլ – զզվել
սէվինմիշ ըննիլ – ուրախանալ

էյէնմիշ ըննիլ – զբաղվել
թէսէլի էնիլ – միսիթարել

յաշամըշ ըննիլ – ապրել
լայրդ ըննիլ – արժանանալ

շաշըրմըշ ըննիլ – այլայլվել
մասխարօ էնիլ – այպանել, ծաղրել

թէրբիյէնիլ – դաստիարակել
իֆտարօ քարիլ, մէխսկ տընիլ – ամրաստանել

ինանմըշ ըննիլ – հալատալ
դապու էնիլ – ընդունել

պօշանմըշ ըննիլ – ամուսնալուծվել
թօքէ էնիլ – ապաշխարել

իմրէնմիշ ըննիլ – սրանչանալ
կօնէնմիշ ըննիլ – վայելել

մէշխուզ ըննօղ – բազմագրադ
դայըպ ըննիլ – կորել

տութուշմուշ ըննիլ – բոնկվել
խույլանմըշ ըննիլ – զայրանալ, բարկանալ

չընկըրդէթ հանիլ – բոցկլտալ
տէրմօն էնիլ, ըրընդցընիլ – բուժել, լավացնել
իհթիրօզ էնիլ – բողոքել

կէլիմը հաֆքիլ – բէրքահավաք
մէյոն հանիլ – բացահայտել
պէռ պարցընիլ – բէռնավորել

արխաղօշ ըննիլ – բարեկամանալ

իվիր իլիլ – բարձրանալ
մափուսը զինիլ – բանտարկվել
մափուսը տընիլ – բանտել
տաղըթմըշ էնիլ – բաշխել, բաժանել
ափիս-սափիս խուսիլ – բարբաջել
զօրպլթմըշ էնիլ – բարդացնել
էմիյէթ էնիլ – ապավինել, վստահել
սմարլամըշ էնիլ – ապսպրել
դարշը տընիլ – ապստամբել
սիլէկմիշ էնիլ – ապտակել
յարդրմ էնիլ – աջակցել, օգնել
թէրլիք էնիլ – առաջարկել
պօլրին ըննիլ – առատանալ
մէրհամէթ էնիլ – կարեկցել
սուոլ էնիլ – հարցնել
շափրիք քիշտիլ – ծափ տալ
սըրալամըշ էնիլ – դասավորել
ժիվիլտէմիշ ըննիլ – դայլայլել, ճովողել
դուճախլանմըշ ըննիլ – գրկախառնվել
հուշնիմ էնիլ – գրոհել, հարձակվել
ճէպը տընիլ – գրապանել
գուրբնիմիշ ըննիլ – գոռոալ (ամպերը)
ֆիրլէմիշ էնիլ – գրզոել
պուղլանմըշ ըննիլ – գոլորշխանալ
դըմօթը կիդնիլ – գնահատել
շիշմանլանմըշ ըննիլ – գիրանալ
մուհամիր ըրրիլ – գաղթել
թիրսինմիշ ըննիլ – գանել, զգլել
սուրբնիք էնիլ – լոել
դումբէգ քիշտիլ – բամբակահարել
գուրբը քիք գապան շնեալ – բառապարան բանը – բանապարան
հիկոր նիր – որուի
ժնանին դնեալ – բանուի բնուրին մօնին
մօնութնիր – մնուի մոնութնիր
մօնութնիր – մնուի մոնութնիր
մօնութնիր – մնուի բոնութնիր
գալումանընդ – մնունդ դնութնիր
մնունդանընդ – մնունդ մօնութնիր
մնունդանընդ – մնունդ մօնութնիր
մնունդանընդ – մնունդ գոնութնիր

ԳԼՈՒԽ III ԶԵՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԳՈՅԱԿԱՆԻ ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՋՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Գոյականը Բեյլանի բարբառում ներկայանում է երեք կարգերով՝ թվի, հոլովի և առկայացման:

ԹՎԻ ԿԱՐԳԸ

Ինչպես ամենուրեք, Բեյլանի բարբառում նույնպես, թվի թերականական կարգը եղակի և հոգնակի թվերի իմաստային-ձևաբանական հակադրությամբ է արտահայտվում։ Հոգնակին արտահայտվում է մի քանի ձևույթներով։ Երկակիության միջին հայերենի ձևույթը չի պահպանվել։

Բեյլանի բարբառը հայոց լեզվի մյուս բարբառների համեմատությամբ հարուստ չէ հոգնակերտ մասնիկներով։ Բարբառում գործածական հոգնակերտ մասնիկներն են՝

–դէք, –ինք, –էնք, –օնք և –իր/էր, –նիր/նէր, որոնք դրվում են թե՝ միավանկ, թե՝ բազմավանկ բառերի վրա։

Դէք – ախաղրդէք (եղբայրներ), դրդէք (տղաներ), պըլզդէք (երեխաներ), ախճինդէք (աղջիկներ), հեղդէք (հայեր), դօնշուդէք (հարևաններ), ագորդէք (ակռաներ), բօրդէք (հայրեր), ցէրրդէք (ձեռքեր), ամօնդէք (ամաններ), փօնդէք (բաներ), թիվդէք (թևեր), ձօրդէք (խոսակցություններ), զրույցներ), խրսրմդէք (բարեկամներ), փանողդէք (բանողներ), լարդէք (լեռներ), քարդէք (քարեր), պախչադէք (պարտեզներ), գրնզրդէք (կանայք), ըրրվրդէք (րույրեր), ծիրքինդէք (ձերոնք)։

Իր/էր – հոգնակերտ մասնիկը դրվում է միավանկ բառերի վրա։ Օրինակ՝ սօր-սօրիր (սարեր), քօր-քօրիր (քարեր), քիր-քիրիր-քիրէք (քույրեր), մինձ-մինձիր-մինձէք (մեծեր)։

Նիր/նէր – հոգնակերտ մասնիկը դրվում է բազմավանկ բառերի վրա։ Օրինակ՝ ամօն-ամըննիր-ամըննէր, հալօվ-հալվըննիր-հալվըննէր, իլօշ-իլօշնիր-իլօշնէր, ախճին-ախճիննիր-ախճիննէր։

Բարբառում հաճախ հոգնակերտ մասնիկները փոխարինվում են մեկը մյուսով կամ նույն անունը երկու տեսակ հոգնակի կարող է ունենալ։ Սակայն հոգնակերտ մասնիկների գործածության մեջ հաճախ ակնբախ է

սահմանագատությունը: Հաճախ դէք հոգնակերտ մասնիկ են ստանում արյունակցական և ազգակցական հարաբերություններ ցույց տվող հետևյալ բառերը դպրո-դպրոդէք (տեղբեր), ախարդէք (եղայրներ), մըրքիրդէք (մորաքույրներ), գընզրդէք (կանայք), դօլդէք (տալեր - ամուսնու քույրերը), քիր-քրովրդէք, ախաճին-ախաճինդէք:

Հավաքական իմաստ արտահայտելու համար կիրառվում են -ինք, -ինք, -օնք մասնիկները, օրինակ՝ վարժարիդինք (վարժապետենք), բարօնք (պապնք), մըրքիրդինք (մորաքույրենք), Բիորուսինք (Պետրոսենք):

-Ինք, -օնք մասնիկներով կազմված հոգնակի սեռական հոլովը որպես ազգանուն է ծառայում, եթե նրա հատկացյալն է հիշյալ ընտանիքին պատկանող մի անձ. օրինակ՝ Բիորուսինց Սէթրօզը, Թուրքիանց Մայրումը, Մարդունց սինց Ափրոհումը և այլն:

Դերբայները անունների նման կարող են գործածվել հոգնակի -դէք մասնիկով՝ խըմողդէք (խմողներ), ուզգողդէք (ուզողներ): Ծուրքերենից փոխառյալ բառերի, ածականների վրա կարող են դրվել՝ ք'օյլուդէք (զյուղացիներ), խըսրմդէք (բարեկամներ), աղվիրդէք (զեղեցիկներ):

-Դէք-ի առաջացումը կապված է իին -տի հոգնակերտի հետ, որը բարբառում հնչում է դի/դէ, ապա, մթազնելով այս ձևույթի հոգնակերտ իմաստը, ընդունել է նոր՝ ք ձևույթը, այսինքն՝ դի/դէ + ք -Դէք:

- Դօնք առաջացել է տի + ան + ք -ԴԻԱՆՔ, իսկ քանի որ բարբառում աձանավորները հնչյունափոխվում են օ-ի, ուստի՝ դիանք-դանք-դօնք:

Այս հոգնակերտ մասնիկը դրվում է ազգակցական կապ ցույց տվող բառերի վրա՝ գընզրդէք-գընզրդօնք (կանայք), քրովրդէք-քրովրդօնք (քույրեր), ախարդէք-ախարդօնք (եղայրներ), խընամըդէք-խընամըդօնք (խնամիներ) և այլն:

ՀՈՒԱՌՈՒԹՅՈՒՆ

Բեյլանի բարբառում գործածական են որոշյալ, անորոշ և դիմորոշ հոդերը:

Գրաբարում ս, դ, ն հոդերը ունեին ցուցական իմաստ: Անորոշությունը արտահայտվում է մը դերանվամբ: Բեյլանի բարբառում իմաստային տարրերակում է կատարվել և գործածվում են որպես ստացական ս, տ(դ), ն հոդերը կամ որոշչային արումով:

Այսպէս՝ մարուս (մորս), բօրիս (հորս), քիրուտ (քրոջ), տօրիս (դրանդ), հէղմընիտ (հետներդ), բօրիտ (հորդ), քիրուն (քրոջը), էմմուն

(քրք. էմմի – հորեղորը), հայփուն (քրք. հեր – բոլորին):

Եթե անունը ձայնավորով է վերջանում, գրական հայերենի նման բառին կցվում է ն որոշիչ հոդը, օրինակ՝ իսզի-իսզին (ուլին), ազրօ-ազոս (ակոան), ծի-ծին (ձին), դրդո-դրդօն (տղան), փիսօ-փիսօն (փեսան), հիկկի-հիկկին (հոգին):

Եթե անունը բաղաձայնով է վերջանում, բառին կցվում է ը որոշիչ հոդը՝ ծինը (ձայնը), լիսար (լույսը), ծինը (ձյունը), ձօռը (ծառը), տանօզը (դանակը), պամբօզը (բամբակը), էրինը (արյունը), իրիսը (երեսը), քիվը (քերը), աշըրը (աշըրը) և այլն:

Աշխարհաբարի մի անորոշ հոդը հնչյունափոխված մը, մի, մու ձևով կցվում է բառավերջին՝ ձօռին իրվէն զադու մու դիս (Ծառի վրա մի կատու տեսա): Սարքիսը խլանի մօրթ մըն է (Սարգիսը խելացի մի մարդ է):

Մը է գործածվում, եթե բառի վերջին ձայնավորն է ա կամ ը. օր՝ մարը մը, ձայրը մը և այլն:

Մի է գործածվում, եթե բառի վերջին ձայնավորը ի կամ ա է. օր՝ ախմին մի, փանդիր մի:

Մու է գործածվում, եթե բառի վերջին ձայնավորն է օ կամ ու. օր՝ տանօզ մու, պուլուզ մու, ըոզօզ մու: Այսինքն՝ տեղի է ունենում ձայնավորների ներդաշնակություն (տես նաև էջ 58):

Դիմորոշ հոդը անխտիր բոլոր տեսակի անունների հետ չի գործածվում: Այս գործածվում է

ա) անշունչ առարկաներ ցույց տվող անունների հետ՝ դունը (տունս), դունըտ (տունդ), դունը (տունը), տանօզը (դանակս), տանօզըտ (դանակդ), տանօզը (դանակը):

բ) վերացականություն արտահայտող անունների հետ՝ խիլքիս (խելքս), խիլքիտ (խելքդ), հիկկիս, հիկկիտ, պօխտըրս, պօխտըրտ:

գ) մարդկանց միջև եղած կապով, առնչությամբ, որոնք խոսողի բարեկամն են, ընկերը՝ արխադոշըրս, խըսրմդէքս, դօնշուդէքս:

Դիմորոշ հոդ չի գործածվում ընտանեկան և ազգականական անունների հետ. հոդի փոխարեն նման անունների սկզբում դրվում են ստացական դերանուններ, վերջում էլ որոշիչ հոդ են ստանում՝ իմիս բօրը, իմիս քիրը, քինիտ պուլուզդէքը, քինիտ ախմինը:

Թեպետն նման դեպքերում դիմորոշ հոդ գործածողներ են լինում, բայց դա հնչում է խորթ և դիտվում բռնազբուիկ կերպով գործածված՝ ախմինիտ, փոխանակ՝ քինիտ ախմինը:

Բայց և այնպես կան պարագաներ, եթե դիմորոշ հոդ գործածվում է

ընտանեկան ազգականական անունների հետ: Օրինակ՝ շատ սովորական է՝ դրդու իգիք (տղաս եկավ): Կամ՝ «Էղի ի՞վ Շ (այն ո՞վ է) հարցումին պատասխանել՝ քրօչու դրդոն Շ (տեզորս տղան է):

Դիմորոշ հոդի գործածության օրինակներ. Զաղիգրս չիրցով (ծաղիկս չորացավ): Իմիս բօրք վօղը շնիկը բրդ բրթո (Իմ հայրը վաղը քաղաք պիտի զնա): Քինիտ թուխտդէքը իգին (Քո թղթերը եկան):

Ինչպես նկատում ենք, հոդերից առաջ հանդես է զալիս ի՞ն, օրինակ՝ ծէնիտ (ձայնդ), մարիտ (մայրդ), մարիս (մայրս), մուրօզիս (մուրազս), մուրօզիտ (մուրազդ), մազզիրիտ (մազերդ), ախապարիտ, իրիսիտ և այլն:

Հաճախ հոդերը կարող են դրվել անուններից բացի այլսայլ բառերի վրա ևս, անզամ կապերի վրա, օրինակ՝

Ասվօծ հեղմընիտ ըննօ (Աստված հետներդ լինի):

Ինչ էնինք, դադէրմընիս հինթէս է աղէր (Ինչ անենք, բախտներս է այսպես եղել):

Մը-ն մակրայի վրա դրվելով սաստկացնում է նրա իմաստը՝

Լով մը ձեձրցի (Լավ ծեծեցի):

Քիչ մը շող աղօվ (մի քիչ շատ եղավ):

ՀՈՒՊՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

Բեյլանի բարբառը ունի հետևյալ վեց հոլովները՝ ուղղական, սեռական, տրական, հայցական, բացառական, գործիական:

Ուղղական հոլովը բառի ուղիղ ձևն է:

Եզակի սեռական-տրականը կազմվում է բառի ուղիղ ձևի վրա հոլովման վերջավորությունները ավելացնելու միջոցով և ի տարբերություն գրական հայերենի, ստանում է ն որոշյալ հոդը՝ քօր-քարի(ն), քիր-քիրու(ն), աղվիր-աղվիրին, դուն-դրննին, շուն-շըննին, ամիս-ամսրզօն, դաքրր-դաքրուչ, մուրքիր-մուրքօրը:

Տրական հոլովը բոլոր դեպքերում, թե՛ եզակի, և թե՛ հոգնակի թվում, ձևով նման է սեռականին:

Թե՛ անձնանիշ, և թե՛ իրանիշ անունների եզակի և հոգնակի հայցականը նման է ուղղականին՝ քիրը (քույրը), բօրք (քարը):

Եզակի բացառական հոլովը կազմվում է՝ -էն, -ն՛ վերջավորություններով՝ քարէն (քարից), աշքէն (աշքից), փիրնէն (փերանից), էկկիվէն (այզուց), ախապօն՛ (եղբորից), լուզզուվէն (լեզվից),

բարունն՛ (հորից), ցէրքէն (ձեռքից), մարթունն՛ (մարդուց), քընթէն (քթից): Իս զա նկօմ բէլլանէն (Ես զայիս եմ բէլլանից):

Կենդանի եակների անունները գործիական չունեն, փոխարենը գործածվում է գոյականի սեռական հոլովը՝ հետ կապով:

Իրանիշ գոյականների եզակի գործիականը կազմվում է օվ վերջավորությամբ քարօվ քիշտից պուլուզին (Քարով խփեց երեխային): Դրդոն տանօզօվ զա խաղօր (Տղան դանակով էր խաղում):

Բարբառը ներգոյական հոլով չունի: Իբրև ներգոյական օգտագործվում է սեռական-տրականը մէջ կապով՝ էկկիին մէջը, փիրնին մէջը, առղին մէջը (առվի մէջ), սըրլըլին մէջը (կծուճի մէջ): Դըննին մէջը լիս զա վառի (Տան մէջ լոյս է վառվում):

Եզակի հոլովման հարացույցը կլինի հետևյալը՝

ուղր.	բաղօր (քաղաք)
սեռ.	բաղրի(ն)
տր.	բաղրին
հայց.	բաղօրը
բաց.	բաղրէն
գործ.	բաղրօվ

Հոգնակի սեռականը կազմվում է՝

ա)՝ -ղէր հոգնակերտ մասնիկի դեպքում ուղղականի՝ -ղէր վերջավորությունը փոխվում է՝ -ղուց-ի՝ քարդէր-քարդուց (քարերի՝ Քարդուցը իրվէն զա զըլօր (Քարերի վրա լաց էր լինում):

բ)՝ իր/էր, նիր/նէր կազմությամբ հոգնակի դեպքում սեռականում ավելանում է ու հոլովիչը. մարկրու(ն), քիրէրու(ն), ամըննիրու(ն), իլօջնիրու(ն):

Հոգնակի ց հոլովման դեպքում բացառական և գործիական հոլովների վերջավորությունները ավելանում են սեռականի, իսկ ու հոլովման դեպքում՝ ուղղականի վրա:

Եզակի և հոգնակի թվերի հոլովման հարացույցը:

Եզակի թիվ

ուղղ.	<i>րօռք</i>	<i>թիրք</i>	<i>ախայնքք</i>
սեռ.	<i>րօրի(ն)</i>	<i>թիրու(ն)</i>	<i>ախայօրի(ն)</i>
տր.	<i>րօրի(ն)</i>	<i>թիրու(ն)</i>	<i>ախայօրի(ն)</i>
հայց.	<i>րօռք</i>	<i>թիրք</i>	<i>ախայնքք</i>
բաց.	<i>բարէն</i>	<i>բօրնէ</i>	<i>ախայօրնէ</i>
գործ	<i>բարօվ</i>		

Հոգնակի թիվ

ուղղ.	<i>բարդէքք</i>	<i>թիրէր</i>	<i>ախպրդէքք</i>
սեռ.	<i>բարդուց</i>	<i>թիրէրուն</i>	<i>ախպրդուց</i>
տր.	<i>բարդուց</i>	<i>թիրէրու(ն)</i>	<i>ախպրդուց</i>
հայց.	<i>բարդէքք</i>	<i>թիրէքք</i>	<i>ախպրդէքք</i>
բաց.	<i>բարդուցնէ</i>	<i>թիրէրնէ</i>	<i>ախպրդուցնէ</i>
գործ.	<i>բարդուցօվ</i>		

ՀՈԼՈՎՈՒՄ

Բեյլանի բարբառն ունի ուր հոլովում՝ *ի, վա. ու, ուն, ուշ, օ, օն, ց:*

Եթե զոյականների հոգնակի թվի կազմության մասին խոսելիս նշեցինք, որ միևնույն բառը կարող է ստանալ և՝ մեկ, և՝ մյուս հոգնակերտ մասնիկը, ապա մի հոլովիչով հոլովվող բառը երբեք այլ հոլովիչ ընդունել չի կարող: Այս օրենքից բացառություն է կազմում դարձք (տեզք) բառը, որը հոլովվում է երկու կերպ՝ և՝ *ի* հոլովմամբ, և՝ *ուշ* հոլովմամբ:

Ի ՀՈԼՈՎՈՒՄ

Բեյլանի բարբառում գոյականների մեծ մասը ենթարկվում է *ի* հոլովման: Ի հոլովման են պատկանում.

ա) մեկ և ավելի վանկ ունեցող այն բոլոր բառերը, որոնք վերջանում են *ի-ով*՝ *ծի* (*ձի*), *իսզի* (*ուզի*), *իիկի* (*հողի*), *իրնամի* (*ինամի*), *իելի* (*հայելի*), *սինի* (*սինի*), *դիլի* (*աղվես*) – *դիլրիլին*, *գանչի* (*այծ*) – *գանչիլին*, ուր վ-ն ձայնակապ է:

Բացառություն են կազմում *ի-ով* վերջացող ժամանակ ցույց տվող բառերը, օրինակ դօրի (*տարի*), ըրգուշափրի, *իրիքշափրի*, *չորեքշափրի*, *իինկշափրի*, *զիրազի* և այլն:

- բ) ազգությունների անունները՝ *հեյ, թուրք, վըրացի*:
- գ) կենդանիների անունները՝ *խոնց, ուց, ակուզ, զարու, գուլ, էշ, փրսիզ, ջալֆին* (*վառեկ*), *ջամուզ* (*զոմեշ*):
- դ) մարդու մարմնի մասերի անունները՝ *կրծոխ, էնզէճ, ջազող, փոքր, փոքիլիք, իրիս, սիրդ:*
- ե) արյունակցական հարաբերություն ցույց տվող բառերը՝ *պուլուզ, րօք, ախայնք:*

զ) մի շաբք միավանկ և ավելի վանկ ունեցող բառեր՝ *մութ, ձուռ, բառով, ամութ, ինօտ:*

է) անձնանունները՝ *Անուշ-Անուշին, Գարարիդ-Գարարիդին, Արթին-Արթինին, Թարույի-Թարույէվին, Սըրփույի-Սըրփույլին, Հայրարիդին, Մարիվին, Յէրանույլին* (*վ-ն ձայնակապ է*):

ը) տեղանունները՝ *Աթըխին, Սօվոլըխին, Բէրուղին, Քէսարին, Յէրէվանին:*

Ի հոլովման վերջավորությունները ավելանում են բառերի եզակի ուղղական հոլովի վրա:

ուղղ.	–	<i>ձուր</i>	<i>պուլուզ</i>
սեռ.	<i>-ին</i>	<i>ձրրի(ն)</i>	<i>պըրլրզի(ն)</i>
տր.	<i>-ին</i>	<i>ձրրի(ն)</i>	<i>պըրլրզի(ն)</i>
հայց.	–	<i>ձուր</i>	<i>պուլուզ</i>
բաց.	<i>-էն</i>	<i>ձրրէն</i>	<i>պըրլրզէն</i>
գործ.	<i>-օվ</i>	<i>ձրրօվ</i>	

ՎԱ (ՎՕ) ՀՈԼՈՎՈՒՄ

Վա հոլովմամբ հոլովվում են ժամանակ ցույց տվող բառեր և այն բարդ բառերը, որոնց բաղկացուցիչ մասերից մեկը ժամանակ ցույց տվող բառ է: Այդ բառերն են՝ ամօռ-ամըռվօն, *կիշիր-կիշիրվօն*, *ցիրիգ-ցիրիգվօն*, *դօրի-դարվօն*, *վօխոդ-վօխոդվօն*, *իրգուն-իրգուան*, *իրգրվօն*, *շափօռ-շափրրվօն*, *ըրգուշափրի-ըրգուշափրվօն*, *իրիքշափրի-*

իրիշափթռվոն, ամիս-ամսրվոն, զօղիզ-զօղգրվոն, ցրմիր-ցրմըրվոն, տահար (ժամ) – տահարվոն: Վա հոլովմամբ չեն հոլովվում ամիսների անունները, թեև ժամանակ են ցույց տալիս: Նրանք ենթարկվում են ի հոլովման: Վա հոլովման վա վերջավորությունը պահպանվում է բոլոր թեր հոլովների եզակիում, բացի հայցականից և դրանց վրա ավելանում են մյուս հոլովների վերջավորությունները.

ուղղ.	ամիս	վօխող
սեռ.	ամսրվոն	վօխողվոն
տր.	ամսրվոն	վօխողվոն
հայց.	ամիս	վօխող
բաց.	ամսրվնէ	վօխողվրնէ
գործ.	ամսրվով	վօխողվով

ՈՒ

Ու արտաքին հոլովման ենթարկվում են միայն գոյականաբար գործածված բոլոր անորոշ դերբայները՝ ըրթոլ, իլլիլ, մրդնոլ, զարթոլ, կըրիլ, արոնիլ, իսադոլ: Հոլովիչը ավելանում է բառի եզակի թվի ուղղական հոլովի վրա:

ուղղ.	զարթօլը	բրթօլը
սեռ.	զարթրլու	բրթրլու
տր.	զարթրլու	բրթրլու
բաց.	զարթրլէն	բրթրլէն
գործ.	զարթրլով	բրթրլով

ՈՒՆ

ՈՒՆ ներքին հոլովման է ենթարկվում մօրթ (մարդ), թիր (բույր), դէրբօր-դէրբարուն, ընքարօր-ընքարօրուն բառերը

ուղղ.	մօրթը	թիրը
սեռ.	մօրթուն	թիրուն
տր.	մօրթուն	թիրուն
հայց.	մօրթուն	թիրուն

բաց.	մօրթէն	թիրէն
գործ.	մարթօվ (մարթիվ)	

ՈՒՉ

ՈՒՉ հոլովման ենթարկվում է միայն տալ/դոլ և տեզր/դարր, դէր-դէրուչ ազգակցական հարաբերություն ցույց տվող բառերը.

ուղղ.	դոլ	դարր
սեռ.	դոլուչ	դ արրուչ
տր.	դոլուչ	դարրուչ
հայց.	դոլ	դարր
բաց.	դոլունէ	դարրունէ

Օ

Օ ներքին հոլովման ենթարկվում են մար (մայր), հար (հայր), ախալըր (եղայր), բարմար-բարմօր, թիր-թօրը, հուրդիր-հուրդօր, մուրդիր-մուրդօր բառերը:

ուղղ.	մար	հար	ախալըր
սեռ.	մօրը	հօրը	ախալօրը
տր.	մօրը	հօրը	ախալօրը
հայց.	մարը	հարը	ախալըրը
բաց.	մօրնէ	հօրնէ	ախալօրնէ

Օ ներքին հոլովման են պատկանում նաև ություն (թին) ածանցով կազմված բառերը՝ ախալըրթին-ախալօրթօն, իր գանթին-իրգանթօն, խէվթին-խէվթօն, ըխտիյարթին-ըխտիյարթօն, յիզիտթին-յիզիտթօն, խըլանրթին-խըլանրթօն:

ՕՆ արտաքին հոլովման ենթարկվում են զընիգ (կին), էրիգ (ամուսին) և գրաբարյան միավանկ նույն վերջացող մուկն, ձուկն, նուռն, դուռն, ծունկն, լեռն բառերը.

ուղղ.	զընիգ	էրիգ	մուգ	թօրր
սեռ.	զընզօն	էրզօն	մուզօն	թօրրօն
տր.	զընզօն	էրզօն	մուզօն	թօրրօն
հայց.	զընզօն	էրզօն	մուգ	թօրր
բաց.	զընզօննէ	էրզօննէ	մուգէն	թօրրէն
գործ.			մուզօվ	թօրրօվ

ՑՈՒՈՎՈՒՄ

Ց հոլովման Բեյլանի բարբառում ենթարկվում են դէք, դօնք հոգնակերտ մասնիկ ունեցող գոյականները: Այս բառախմբի սեռականը կազմվում է ուղղականից դէք > դուց և դօնք > դօնց՝ թ > ց հերթագյությամբ, այն գրաբարյան թ > ց թէրման բարբառային համապատասխանությունն է՝ քարդէք-քարդուց, պըլլզդէք-պըլլզդուց, իշնամրդոնք-իշնամրդոնց, ախպըրդոնք-ախպըրդոնց, էնունք-էնունց, էսունք-էսունց, փիրոնդէք-փիրոնդուց, դրնդէք-դրնդուց, զօվդէք-զօվդուց, կուդդէք-կուդդուց: Բացառականը և գործիականը կազմվում են սեռականից համապատասխան հոլովական վերջավորություններով:

ԱԾԱԿԱՆ ԱՆՈՒԻՆ

Բառապաշտի թուրքացման պայմաններում տուժել է նաև ածական անունը: Ածականների զգալի մասը թուրքերեն փոխառյալ բառերն են. սկսած համեմատության աստիճաններ կազմող դահա (թրք. daha-ավելի) բառից, վերջացրած գույներ նշանակող բառերով՝ մասի (կապոյտ), մախիրի իրէնգ (մոխրագույն), մօռ (մուգ կապոյտ) և այլն:

Բեյլանի բարբառում ածականը դրվում է գոյականից առաջ. գոյականի հետ թվով չի համաձայնում, իոդ չի ստանում, չի հոլովվում: Այն հոլովվում է միայն գոյականաբար գործածվելիս և ենթարկվում է ի հոլովման:

ԱԾԱԿԱՆՆԵՐԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹՅԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐԸ

Ածական անունները Բեյլանի բարբառում լինում են երկու տեսակ.

ա) որակական, բ) հարաբերական:

Որակական ածականը Բեյլանի բարբառում ևս ունի համեմատության երեք աստիճան՝

ա) դրական,

բ) բաղդատական

գ) գերադրական:

Դրական աստիճանը բառի ուղիղ ձևն է. չօր պուկոգ-չար երեխա, իրգին մօրթ-երկար մարդ, գարջ ֆրստոն-կարձ հագուստ, մօնդր ախճին-մանր աղջիկ, բարօր մօրթ-պարապ մարդ, լընդիգ չնորօ-լեցուն պայուսակ, պարի մօրթ – բարի մարդ, պարօգ-բարակ, հօսդ/հաստ, գարջ/կարձ, խուշիր/խոշոր, պօնցըր/բարձր, ցօձ/ցած, ուղուրթ/շիտակ, ձուռ/ծուռ, ձօնդրը/ծանր, մինձ/մեծ, թիթիլ/թէթին, պօց/բաց, դաձուգ/ծածուկ, բրգդիգ/պզտիկ, աժօն/էժան, խարու/հեռու, շնոր/շուր, տար, բօղ/պաղ, խըլանի/խնլացի, անխիլր/անխելր, ախզօղ/աղքատ, անուշ, լնոյի/լեռի, անշըննորիր, իսրօգ/իստակ, աղողիդ/աղտոտ, դօլոյ (թրք. հեշտ), բազօս/պակաս, յաղլը (թրք. յուղալի), ահնօմ/անհամ, ալլը/անալի, սուրփ/սուրբ, ըրինդ/լավ, անթի/անոթի, լնն/լայն, նէդ/նեղ, իփմօն/եփած, հում, հաստուն/հաստուն, խօց/խակ, նոր/նոր և այլն:

Որակական ածականների բաղդատական աստիճանը կազմվում է և շարահյուսական (նկարազրական), և վերլուծական եղանակով:

Որակական ածականի բաղդատական աստիճանի կազմության շարահյուսական եղանակը արտահայտվում է՝

ա) ածականի և համեմատելի առարկայի բացառական հոլովի միջոցով, օրինակ՝ էս դունք էն դրննէն մինձ է: (Այս տունք այն տնից մեծ է): Մինձ ախճինը բրգդիգ ախճընէն ըրինդ է: (Մեծ աղջիկը փոքրից լավն է):

բ) դահօ/էլ բառի միջոցով, որը փոխառություն է թուրքերենից և դրվում է ածականի ուղիղ ձևի վրա՝ սկզբից: Օրինակ՝ Պարի մօրթը դահօ ըրինդ է: (Բարի մարդը ավելի լավն է): Խըլանի ախճինը դահօ մինձ է: (Խելոք աղջիկը ավելի մեծ է): Միր պըլլզդէքը դահօ ըրինդ ին թուրքուց պըլլզդէն: (Մեր երեխանները ավելի լավն են թուրքերի երեխաններից):

զ) Երեմն բաղդատականը կառուցվում է իվրեն/իրվեն (վրան) բարի օգնությամբ՝ Սայրումիս իրվեն Արթինըս հինկ դարիօվ դահօ մինձ է: (Սարփամիս վրա Արթինս հինգ տարով ավելի մեծ է):

Որակական ածականի գերադրական աստիճանի իմաստը նույնպես վերլուծական կառուցվածքով է դրսենրպում, որի ժամանակ հայերեն ամմրնօ բառն է մասնակցում՝ դրվելով բացառական հոլովով. Էն պուլուզը ամմրնէն չօր է: (Այն երեխան անենաշարն է): Ամմրնէն խրլանի մօրթը իզիք: (Ամենախելացի մարդը եկավ):

Իբրև գերադրական աստիճան բարբառում գործածվում են թուրքերենի էնկ (ամենա), հայփուն (ամենա) և հայփուննէ (ամենից) մասնիկները՝ էնկ ըրինդ մօրթը – ամենալավ մարդը, հայփուն պօնցրը (ամենաբարձրը), հայփուն մինձը, հայփուննէ բրդղիզը (ամենից փոքրը), հայփուննէ աղվիրը (ամենից լավը):

Իբրև հարաբերական ածական Բեյլանի բարբառում օգտագործվում են գոյականների ուղղական, բացառական հոլովները՝ էրծօթէ մադնի, իսզի ախճին, իրզօթէ ամօն:

Բեյլանի բարբառում, ինչպես և կիլիկյան այլ բարբառներում, գործառվում են մասնիկներ, որոնք դրվելով ածականի վրա, ավելի են շեշտում և սաստկացնում նրա որակական հատկանիշը: Օրինակ՝ ջիփ-ջիրմօգ իրիս, ջիփ-ջիրմօգ ջամրօ, սիփ-սիփ լաթիր, չօփ-չօր հավօ, իփ-իրզէն, նոյի-նոյիր, պաս-պարօգ, ուփ-ուդուրթ, ափ-աշկէրօ, գէփ-գէնէնչ, տէս-տէղին, գայս-գայրմիր:

Հարաբերական ածականները բարբառում գրականի համեմատ առանձին տարբերություններ երեան չեն հանում. բառօվ (պառավ), տաղրօծ (հոգնած), գայրմիր (կարմիր), գէնէնչ (կանաչ), տէղին (դեղին), ջիրմօգ (ձերմակ), սիփ (սև), խլոյն/խլոտ, զարրուգ/ամուսնացյալ, ծիյէվուր/ձիավոր, տիվահօր/դիվահար, մինավիր/մենավոր, տաղրօծ/հոգնած, մըրզիզ/մերկ, մավի/կապույտ, էրծօթէ (արծաթյա), իրզօթէ (երկարյա), փայնդ (փայտե) և այլն:

ԹՎԱԿԱՆ ԱՆՈՒԻՆ

Բեյլանի բարբառում թվականները միշտ դրվում են գոյականից առաջ. չեն հոլովվում, թվով գոյականի հետ չեն համաձայնում:

Գոյականաբար գործածվելիս թվական անունների եզակիները ենթարկվում են ի, իսկ հոգնակիները ու հոլովման:

Բեյլանի բարբառում կան հետևյալ թվականները.

ա) քանակական

բ) դասական

գ) բաշխական

դ) բազմապատկական:

Բեյլանի բարբառում ես քանակական թվականները լինում են պարզ, բարդ և բաղադրյալ:

Պարզ քանակական թվականներն են՝ մէզ, ըրգու, իրիք, չուրս, հինկ, վից, յօթը, ութու, իննի, դոսու, բրսոն, հէրիր, հազօր: Ինչպես տեսնում ենք, դրանցից մի քանիսը գործածվում են հոդով՝ դոսու, իննի (ինը), յօթը, ութու:

Քըսօն, յառոտուն, քանոտուն, իստուն, վացցուն քանակական թվականները ածանցավոր են, կազմվում են՝ սուն > ցուն վերջածանցով: Ածանցները դրվում են թվականական հնյունափոխված հիմքերի վրա:

Ինչպես արևմտահայ խմբակցության մյուս բարբառներում, այնպես էլ Բեյլանի բարբառում 70, 80, 90 թվականների անվանումները փոխ են առնվազագույն թուրքերնից՝ 70 – յէթմիշ, 80 – սաքսան, 90 – դոխսան:

Բարդ քանակական թվականներն են՝ դոսնըմէզ, դոսնըրգու, դոսնըրիր, դոսնըչուրս, դոսնըհինկ, դոսնըվից, դոսնըյօթը, դոսնըրիզը, բրսոնըհինկ, յառոտունմէզ և այլն, որոնք կազմվում են կցական եղանակով:

Բաղադրյալ թվականների մեջ մտնող բարդ թվականները կազմվում են բարդ թվականի և հազարավորի միջև դնելով ուր շաղկապը, որը, սակայն, չի դրվում հազարավորի և հարյուրավորի մեջ. հազօր ուր դոսնըհինկ, հազօր հէրիր բրսոնըչուրս, հազօր հէրիր յառոտունիրիք:

Բեյլանի բարբառը դասական թվականների համար հատուկ ձև չունի: Դասականները կազմվում են թուրքերնից փոխառյալ՝ ինչի մասնիկով, որը ավելացնում են քանակական թվականների վրա՝ հինկինչի, վիցինչի, երեմն կ՝ միայն թուրքերն և քանակականը, և՝ դասականը՝ իրինչի (երկրորդ), ուչունչուր (երրորդ), բէշինչի (հինգերորդ), ալթընչի (վեցերորդ), յէղինչի (յոթերորդ): Իրինչի գընիզն է, ուչունչուր պուլուզն է:

Հաճախ դասականի իմաստով գործածվում են եռչի (առաջին), օրթանջորլ (միջին), սօնքի (վերջին) բառերը, որոնցից երկրորդը օրթանջորլ

թուրքերնի օրտա (մեջտեղ, միջին), երրորդը՝ թուրքերնի սոն (վերջին) սոնկի բառերից են փոխառյալ:

Մեծ մասամբ այս երեք թասականները գործածվում են զավակների հերթականությունը թվարկելիս, օրինակ՝ Էռջի զավօգը Ափօն էր, օրթանջը՝ ախպարը՝ Բնդրուսը, սօնքին՝ քիրը՝ Մայրումը:

Բարբառս բաշխական թվականների համար հատուկ ձև չունի: Բաշխական թվականների իմաստը արտահայտում է բացարձակ քանակականների և տասնավորների կրկնության միջոցով, երբեմն էլ միանում է նրանց հօդ (հատ) բառը. ըրգու-ըրգու, վիշ-վիշ, չուրս-չուրս, դոս-դոս, իրիք-իրիք, հերիք-հերիք, իստուն-իստուն, իրիք-իրիք հօդ, ըրգու-ըրգու հօդ, չուրս-չուրս սրբ զանգըմօն ին և այլն:

Բազմապատկան թվականները բարբառում կազմվում են հեղ > յադ (անգամ) բառի օգնությամբ: Յադ-ը ավելանում է պարզ, բարդ և բաղադրյալ թվականներին. իրիք յադ, հինկ յադ, հազօր յադ, դոսնըհինկ յադ:

Ծրգուր (երկու) պարզ թվականը բարբառում վերջում ունի *p*: Այդ *p*-ն պահպանվում է, եթե ըրգուր-ը կազմում է բաղադրյալ թվականի եզրի անդամը և սղվում է, եթե կազմում է առաջին կամ միջին անդամը քրսոնըրգուր, դոսնըրգուր. բայց ըրգու հերիք քրսօն, ըրգու հազօր ըրգու հերիք:

ԴԵՐԱՆՈՒՆ

Բեյլանի բարբառն ունի 10 տեսակի դերանուն. անձնական, ցուցական, ստացական, հարցական, հարաբերական, փոխադարձ, անդրադարձ, որոշյալ, անորոշ, ժխտական:

ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

Անձնական դերանուններն են՝ եզակի՝ իս, տուն, էնի, ինք, հողնակի՝ մինք, տուր, էնունք, իրունք:

Անձնական դերանունները բարբառում հոլովվում են հետևյալ կերպ.

Եզակի թիվ

ուղղ.	իս	տուն	էնի	ինք
սեռ.	իս, իմիս	սկին	էնուր	իրին

տր.	ընծի	քիզի, բոկի	էնուր	իրին
հայց.	ընծի	քիզնիզ	էնուր	իրին, զինքի
բաց.	ընծնէ	քիզնէ	էնզէ	իրմէ
գործ.	ընծընօվ	քիզնօվ	էնիզօվ	իրմօվ

Հոգնակի թիվ

ուղղ.	մինք	տուր	էնունք	իրունք
սեռ.	միր	ծիր	էնունց	իրունց
տր.	միզի	ծիզի	էնունց	իրունց
հայց.	միզնիզ	ծիզնիզ	էնունց	իրունց
բաց.	միզնէ(թ)	ծիզնէ(թ)	էնունցմէ	իրունցմէ
գործ.	միզնօվ	ծիզնօվ	էնունցօվ	իրունցօվ

ՑՈՒՑԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

Ցուցական դերանուններն են. եզակի՝ էսի, էղի, էնի, ըսօ, ըդօ, ընօ: Հոգնակի՝ էսունք, էղունք, էնունք:

Ցուցական դերանունները հոլովվում են հետևյալ կերպ.

Եզակի

ուղղ.	էսի	էտի	էնի
սեռ.	էսուր	էտուր	էնուր
տր.	էսուր	էտուր	էնուր
հայց.	էսուր	էտի	էնի
բաց.	էսուրնէ, էտուրմէ	էտուրնէ, էտուրմէ	էնուրնէ, էնուրմէ

Հոգնակի

ուղղ.	էսունք	էտունք	էնունք
սեռ.	էսունց	էտունց	էնունց
տր.	էսունց	էտունց	էնունց
հայց.	էսունց	էտունց	էնունց

բաց.	էսունցնէ	էտունցնէ	էնունցնէ
	էսունցմէ	էտունցմէ	էնունցմէ

Այդպես են հոլովկում նաև ըսօ, ըդօ, ընօ ցուցական դերանունները:
Էսրան (այստեղ), Էտրան (այդտեղ), Էնրան (այնտեղ), Իինթէս (այսպես), Իինդէր (այդպես), Իիննէն (այնպես), Էսդրոր (թթք. kadar-չափ) – այսքան, Էտորդրոր/այդքան, Էնդրոր-այնքան, Միգէլ/մուս բառերը գործածվում են որպես ցուցական դերանուններ: Այս դերանունները իրենց կազմում ունեն և, ու, ն դերանվանական բաղաձայնական արմատները: Ցուցական դերանունների մեծ մասը, ունենալով հատկանիշի, տեղի կամ քանակի խմաստներ, հոլովման չի ենթարկվում: Չեն հոլովկում նաև ցուցականների մեջ մեծ թիվ կազմող փոխառությունները: Գոյականների հետ ցուցական դերանունները գործածվում են նախադաս և չեն համաձայնվում, անկախ գործածվելիս ենթարկվում են դերանվանական հոլովման: Ե՛վ անձնական, և՝ ցուցական դերանունների հոգնակիի համար ունենք միևնույն ձեերը: Երկու դեպքում էլ բացառական հոլովը կազմվում է սեռական-տրականի ձևից, իսկ հոգնակիում սեռականն ու տրականը նույն կազմությունն ունեն:

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ.— Հանդիպում է նաև ըսիգէց (այստեղից) ձեր, ինչպես ունենք առածներում՝ ըսիգէց կացինք պէտ մը մախօթ, իզինք, դահօ պէթէր, աղօնք սախօթ:

Տեղ ցույց տվող ցուցականների հոլովման հարացույց.

ուղղ.	Էսրան	Էտրան	Էնրան
սեռ.	Էսրանցօց	Էտրանցօց	Էնրանցօց
տր.	Էտրանցօց	Էտրանցօց	Էնրանցօց
հայց.	Էսրան	Էտրան	Էնրան
բաց.	Էսրանէն, Էտրանցօց	Էտրանէն, Էտրանցօց	Էնրանէն, Էնրանցօց
գործ.	Էսրանով	Էտրանով	Էնրանով

ԱՍԱՑԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆԵՐ

Բեյլանի բարբառում անձնական դերանունների սեռական հոլովները ծառայում են որպես ստացական դերանուններ (իմ, իմիս, սկին, էնուր,

միր, ծիր): Լինելով սեռականի ձևեր, սրանք ուղղական հոլով չեն ունենում: Բացառականը կազմվում է տրականի հիմքին ավելացնելով նշանակությունը:

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ.— Իմ դերանվան երկրորդական իմիս ձեր գործածվում է որոշյալ առման դեպքում, բայց սա չի խանգարում, որ դարձյալ որոշիչ հոդ ստանա՝ իմին:

Ստացական դերանունները Բեյլանի բարբառում հոլովվում են հետևյալ կերպ:

Եզակի

ուղղ.	-	-	-
սեռ.	իմ, իմիս	սկին	էնուր
տր.	իմինին	քինիտ	էնուրին
հայց.	իմինին	քինիտ	էնուրին
բաց.	իմնէ	քիննէ	էնուրնէ

Հոգնակի

ուղղ.	-	-
սեռ.	միր	ծիր
տր.	միրին	ծիրին
հայց.	միրին	ծիրին
բաց.	միրնէ	ծիրնէ

ՀԱՐՑԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆԵՐ

Բեյլանի բարբառի հարցական դերանուններն են. ի՞վ (ո՞վ), ի՞նչ, ընչօ՞ց (ինչպէ՞ս), ու՞ր, ի՞ի (ե՞րբ), ինչի՞ր (ինչե՞ր), քօնի՞՛, ի՞նչ դրդը (որքա՞ն):

Հարցական դերանունները Բեյլանի բարբառում հոլովվում են հետևյալ կերպ:

ուղղ.	ի՞վ
սեռ.	ու՞մ
տր.	ու՞մ

հայց.	<i>ի՞վ</i>
բաց.	<i>ումէն, ումնէ՞</i>
գործ.	<i>ումօ՞վ</i>

Ի՞վ հարցական դերանվան հոգնակին կազմվում է իվ դերանվանը ավելացնելով -դէր հոգնակերտ մասնիկը՝ իվդէ՞ր:

ուղղ.	<i>իվդէ՞ր</i>
սեռ., տր., հայց.	<i>իվդու՞ց</i>
բաց.	<i>իվդուցնէ՞</i>

Մյուս հարցական դերանունները հոլովվում են հետևյալ կերպ.

	եզակի	հոգնակի
ուղղ.	<i>ի՞նչ</i>	<i>ինչի՞ր</i>
սեռ., տր.	<i>ընչի՞ն</i>	<i>ինչիրու՞ն</i>
հայց.	<i>ի՞նչ</i>	<i>ինչիրու՞ն</i>
բաց.	<i>ընչէ՞ն</i>	<i>ինչիրէ՞ն</i>
գործ.	<i>ընչօ՞ն</i>	<i>ինչիրօ՞ն</i>

Ընչօ՞ն, ու՞ր, ի՞նչ հարցական դերանունները չեն հոլովվում: Դրանցից երկուսը ունեն միայն բացառականի ձև՝ *ուրգէ՞՞ն, իվու՞ց*:

Ի՞նչդրոք, ի՞նչօփի բաղադրյալ հարցական դերանունները հոլովվում են այնպես, ինչպես նրանց կազմության մեջ մտնող եզրի անդամները՝ *դրդըր(ի), չօփ(ի)* բառերը:

Հարցական դերանունների շարականական գործառությունները շատ բազմազան են՝ խնդիրներ, պարագաներ, որոշիչ, ստորոգելիսկան վերադիր և այլն:

ՀԱՐԱԲԵՐԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

Բեյլանի բարբառում որպես հարաբերական դերանուններ ծառայում են նույն հարցական դերանունները՝ առանց հարցական նշանների: Հարաբերական դերանունները հոլովվում են հարցական դերանունների նման:

ՓՈԽԱԴԱՐՁ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

Բարբառիս փոխադարձ դերանուններն են. *մէզրզմէզու*, իրօր: Այս դերանուններին բնորոշ չէ հոգնակի-եզակի հակադրությունը, չունեն նաև ուղղական հոլով: Փոխադարձ դերանունները հոգնակի իմաստ ունեն և բարբառին բնորոշ օրինաչափությամբ՝ իբրև հոգնակի թվի անձնանիշ բառեր, ենթարկվում են ու արտաքին հոլովման: Մյուս հոլովաձերը կազմվում են սեռականից:

Փոխադարձ դերանունները հոլովվում են հետևյալ կերպ.

ուղղ.	-	-
սեռ.	<i>մէզրզմէզու</i>	<i>իրօր</i>
տր.	<i>մէզրզմէզու</i>	<i>իրօրու</i>
հայց.	<i>մէզրզմէզու</i>	<i>իրօրու</i>
բաց.	<i>մէզրզմէֆէ</i>	<i>իրօրէ, իրօրմէ</i>
գործ.	<i>մէզրզմէզօւ</i>	

ԱՆԴՐԱԴԱՐՁ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

Ուշագրավ է դիտարկել բարբառում գոյություն ունեցող անձնական դերանունների ուղղական և նոյն դերանունների տրական հոլովների հարադրությամբ կազմված դերանունները, որոնք ունեն անդրադարձության իմաստ և ավելի են շեշտում անձնանիշության իմաստը: Դրանք են՝ *իս-ընծի, տուն-քիզի, ինք-իրին, մինք-միզի, տուր-ծիզի, իրունք-իրունց*:

Անձնական դերանունների նման, դերանվանական այս խմբին բնորոշ է եռաշարք հակադրությունը: Անդրադարձ դերանունները կազմությամբ բարդ բառեր են. հոլովվում են նրանց երկրորդ բաղադրիչները: Այս դերանունները սովորաբար ուղղական և սեռական հոլովներ չեն ունենում, գործառվում են իբրև պարագաներ, խնդիրներ.

Եզակի թիվ

ուղղ.	-	-	-
սեռ.	-	-	-
տր.	<i>իս ընծի</i>	<i>տուն քիզի</i>	<i>ինք իրին, ինք զինքի</i>
հայց.	<i>իս ընծի</i>	<i>տուն զիզի</i>	<i>ինք իրին, ինք զինքին</i>

բաց.	իս ընծնէ	տուն քիզնէ	ինք իրմէ, ինք զինքէ
գործ.	իս ընծնօվ	տուն քիզնօվ	ինք իրմօվ, ինք զինքօվ

Հոգնակի թիվ

ուղղ.	–	–	–
սեռ.	–	–	–
տր.	մինք մրգի	տուր ծիզի	իրունք իրունց
հայց.	մինք մրգնիզ	տուր ծիզնիզ	իրունք իրունց
բաց.	մինք մրգնէ	տուր ծիզնէ	իրունք իրունցմ
գործ.	մինք մրգնօվ	տուր ծիզնօվ	իրունք իրունցօվ

ՈՐՈՇՅԱԼ ԴԵՐԱՆՈՒՆԵՐ

Բարբառիս որոշյալ դերանուններն են. ամմէն (ամեն), միզէլ (մյուս) և հայփ (թրք. hep – ամբողջ, թում (թրք. tum – բոլորը), ալայդէքք (թրք. alay մյուսները, ուրիշները), հայր (թրք. her – ամեն, յուրաքանչյուր), հայր փօն (ամեն բան), որոնք փոխառություն են թուրքերնից: Սրանք թվային հակադրություն չունեն, հոգնակի իմաստ են արտահայտում, ունեն անվանական գործառություններ և ենթարկվում են անվանական հոլովման: Գոյականների հետ հարադրվելիս չեն հոլովվում. հոլովառությունը կրում է գոյականական բաղադրիչը՝ ամմէն մէզը-ամեն մէկը, հայր իսսօնն-ամեն մարդուց, հայփ զինօղդուցք-բոլոր մնացողներին և այլն:

Որոշյալ դերանունները հոլովվում են հետևյալ կերպ.

ուղղ.	ամմէն	հայփ
սեռ.	ամմընուն	հայփուն
տր.	ամմընուն	հայփուն
հայց.	ամմէնը	հայփուն
բաց.	ամմընէն	հայփուննէ
	եզակի	հոգնակի
ուղղ.	միզէլ	միզէլիր
սեռ.	միզէլին	միզէլնիրուն

տր.	միզէլին	միզէլնիրուն
հայց.	միզէլիր	միզէլնիրը
բաց.	միզէլին	միզէլնիրին

ԱՆՈՐՈՇ ԴԵՐԱՆՈՒՆԵՐ

Բեյլանի բարբառի անորոշ դերանունն է մը, մէզ: Անորոշ դերանունը գոյականի հետ կարող է դրվել թէ՝ նախադաս, թէ՝ վերջադաս: *Մէզ մօրթ, մօրթ մը:* Ինչպես նշել ենք, մը անորոշ դերանունը վերածվել է անորոշ հոդի: Եթե անորոշ մը հոդին հաջորդող գոյականը սկսվում է ձայնավորով կամ բաղաձայնով, ապա ը-ն պահպանվում է. *Մօրթ մը ինծի դիսօվ:* Այսին մը տուրս իլլօվ:

Որպես անորոշ դերանուն բարբառում գործ է ածվում նաև մէզ (մեկ) թվականը, որը գոյականի հետ դրվում է թէ՝ նախադաս, թէ՝ վերջադաս: Նախադաս դրվելիս այն պահանջում է գոյականի ուղղական, իսկ վերջադաս դրվելիս՝ տրական հոլովը՝ *մէզ մօրթ, մօրթուն մէզը:*

Մէզը որպես անորոշ դերանուն գործ է ածվում նաև մը, մ. մէ-ի հետ միասին. մէզ մօրթ մը դիսօ, մէզ մօրթ մը իզիր կամ մօրթ'մ իզիր:

ԺԽՏԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆԵՐ

Բեյլանի բարբառի ժխտական դերանուններն են՝ *հէչ* (թրք. heç – ոչինչ), *հէչ փօն* (ոչ մի բան), *հէչսէզ* (ոչ ոք), նէ (ոչ): Հէչ և նէ ժխտականները չեն հոլովվում և չունեն հոգնակի թիվ: Հոլովման ժամանակ հոլովվում են միայն նրանց բաղադրյալները, որոնք գոյականներ են և դերանուններ և ունեն իրենց որոշակի հոլովիչները:

ուղղ.	հէչ փօն
սեռ.	հէչ փօնի
տր.	հէչ փօնին
հայց.	հէչ փօն
բաց.	հէչ փօնէ
գործ.	հէչ փօնօվ

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Ինչպես արդեն նշվել է, դերանունները բարբառում հոլովկում են մասնակի դերանվանական հոլովմամբ կամ անվանական հոլովման հիմունքներով: Սակայն ընդհանրապես կարելի է ասել, որ դերանունների մի մասն է միայն հոլովկում, իսկ մի մասը ընդհանրապես թերված ձևերով չի օգտագործվում:

Փոխառյալ դերանունների թիվը բառապաշտում մեծանալով՝ մոռացության է մատնել բառապաշտի դերանունները:

Կան անհոգնական, միայն եզակի օգտագործվող դերանուններ կամ հոլովման ընթացքում եզակիի պակաս հոլովների փոխարեն օգտագործվում են հոգնակիի ձևերը՝ Էստա, Էստանոց, Էստանով և այլն:

ԲԱՅ

Հայոց լեզվի զարգացման բոլոր փուլերում բայն աչքի է ընկել ձևախմաստային առանձնահատկություններով, քերականական կարգերի դրսերումների բազմազանությամբ: Այն ունի արտահայտության երկու ձև՝ դիմավոր և անդեմ:

Եթե դիմավոր ձևերին բնորոշ են դեմքի, թվի, եղանակի ու ժամանակի քերականական կարգերը, ապա անդեմ ձևերն ունեն միայն սերի քերականական կարգ:

Բեյլանի բարբառում ևս բայն ունի դիմավոր և անդեմ ձևեր, որոնք ունեն դրսերման ընդգծված տարրերություններ ինչպես ժամանակակից հայոց լեզվի, այնպես էլ բարբառների համեմատությամբ:

ԴԵՐԲԱՅՆԵՐՆ ՈՒ ՆՐԱՆՑ ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

Բայի անդեմ ձևերը՝ դերբայները յոթն են.

անորոշ	խումբ	խաղօլ
ապառնի	խումբու	խաղրլու
վաղակատար	խումիր	խաղցիր
հարակատար	խումմօն	խաղցրմօն, խաղօլու
ենթակայական	խումօղ	խաղօղ
ժխտման	(չիմ) խումէ	(չիմ) խաղօլ

ընթացքի շարունակական	մեջ գտնվող	կամ	խումբէն	խաղրլէն:
-------------------------	---------------	-----	---------	----------

Արդի հայերենի համեմատությամբ բարբառում բացակայում է անկատար դերբայի հիմնական ձևը՝ ում և երկրորդական ձևերը՝ էլիս, այս վերջավորություններով: Այդ իմաստները արտահայտվում են նկարագրական եղանակով. այն է՝ ապառնի դերբայով (խումբու, խաղրլու) և վօխտ բառով. գարբերու վօխտ-կարդալիս, ըրթըլու վօխտ – գնալիս:

Գրաբարյան չորս՝ ե(լ), ա(լ), ի(լ), ու(լ) լծորդություններից Բեյլանի բարբառը պահպանել է երկուսը՝ ա(լ)-ը և ի(լ)-ը: ե(լ)-ը և ու(լ)-ը չկան, իսկ ա(լ)-ը բարբառի հնչյունական առանձնահատկության պատճառով վեր է ածվել օ(լ)-ի, այսինքն՝ շեշտի տակ ա-ն դառնում օ.

Օլ – արթըննօլ, զիշդանօլ, զարթօլ, մրնօլ և այլն:

Իլ – արծիլ, ասղընդիլ, բաքնիլ, ավիրիլ, անձրեկիլ, ըրընդիլ, բողզիլ, ըսրանիլ, ըսրասիլ, թառիլ, թաթիսիլ, թալլիլ, ընզիլ և այլն:

Ա. Ղարիբյանը գրում է. «Բեյլանի բարբառում կա երեք խոնարհում՝ ա (մրնօլ), ու (դիսնուլ), ի-է (կըրիլ)»: «Հայ բարբառագիտություն», էջ 420:

Սակայն իր բերած օրինակներում չկան ո՛չ է լծորդության, ո՛չ էլ ու լծորդության բայեր:

Մեր գրի առած բոլոր օրինակներում էլ առկա են միայն երկու՝ օ և ի լծորդություններ, իսկ դիսնուլ բայը, որ բերված է 420 էջում, բազմիցս բարբառակիրների կողմից արտասանվել է դիսնօլ: Ուրեմն բերված այդ միակ օրինակը անձշտության, թյուրիմացության հետևանք է: Մեր կարծիքով ու լծորդության միակ բայը գրաբարյան առնուլ բայն է:

ԱՆՈՐՈՇ ԴԵՐԲԱՅ

Անորոշ դերբայը Բեյլանի բարբառում ունի իլ, օլ վերջավորությունները՝ կըրիլ, ուղիլ, խաղօլ, զարթօլ, աղիլ, պըռնիլ, ըկկիլ, ըրթիլ, պանիլ, ըննիլ, թուղիլ և այլն:

Ն սոսկածանց ունեցող որոշ բայերի անորոշ դերբայները հանդես են գալիս դերբայական զուգահեռ՝ իլ, օլ վերջավորություններով. տըռնիլ-տըռնօլ, կըդնիլ-կըդնօլ, իչնիլ-իչնօլ, մըդնիլ-մըդնօլ, դիսնիլ-դիսնօլ, հէձնիլ-հիձնօլ:

Այս և նման այլ բայեր խոնարհվում են ի, օ խոնարհիչներով:

Ն սոսկածանցավոր բայերի մի մասն էլ հանդես է զալիս բացառապես

միայն իլ կամ օլ դերբայական վերջավորություններով. պուսնիլ, մնոնիլ, տառնօլ, սիվնօլ:

Միևնույն դերբայի տարբեր վերջավորություններով հանդես գալը նկատված է և զքարարում: Միջին հայերենում այն ավելի քան նկատելի է. օրինակ՝ իշնել, իշնուլ, իշանել, իշանիլ և այլն:

Անորոշ դերբայը գոյականաբար գործածվելիս, ժամանակակից հայերենի նման, ենթարկվում է ու հոլովման:

Անորոշ դերբայի բացառական հոլովի ձևերից մեկը նման է շարունակական դերբային (ըրթըլէն, կըրթըլէն) և խոսքի մեջ կիրառվում է որպես ձևի, երբեմն նաև որպես պատճառի պարագա. այդ ձևերի դիմաց գրական հայերենը կիրառում է անորոշ դերբայի գործիական և բացառական հոլովները. օրինակ՝ Պուլուզը ուղըլէն հիվլնտցով (Երեխան ուտելուց հիվանդացավ) և Ախճինը հօցը ուղըլէն զա խաղօր (Աղջիկը ուտելով խաղում էր):

Անորոշ դերբայը ժխտական խոնարհման ժամանակ, եղանակավորիչ զանում բարի հետ խոնարհվելիս, հաճախ գործ է ածվում առանց դեմքի վերջավորությունների.

շիմ զանօ խուսօ	շինք զանօ խուսօ
շիս զանօ խուսօ	շիք զանօ խուսօ
շը զանօ խուսօ	շին զանօ խուսօ

Գալ և լալ անորոշ դերբայներից առաջ Բեյլանի բարբառում որպես ածական ավելանում է ք ձայնավորը, և այդ դեպքում բայերը հանդես են զալիս ըկկիլ, ըլիլ ձևերով:

ԱՊԱՌՆԻ ԴԵՐԲԱՅ

Ապառնի դերբայը բարբառում ունի ու վերջավորությունը, որը, բոլոր դեպքերում ավելանում է անորոշ դերբայի վրա. ըրթօլ-ըրթըլու, խաղօլ-խաղըլու, մըդնօլ-մըդնըլու, զարթօլ-զարթըլու:

Բեյլանի բարբառում չափազանց տարածված է ապառնի դերբայի իր վերջավորությամբ ձեր. ըսսրլիր-ասելու, էնըլիր-անելու, զարթըլիր-կարդալիր, կըրթըլիր-զրելիր և այլն:

Ապառնի դերբայը Բեյլանի բարբառում կարող է մասնակցել բայի եղանակային ձևերի կազմությանը և օժանդակ բայի համապատասխան ձևերի հետ միասին կազմել ապառնիի ներկա և անցյալ ժամանակները.

ԱՊԱՌՆԻ

եզակի	հոգնակի
իս ըրթըլու իմ	մինք ըրթըլու ինք
տուն ըրթըլու իս	տուր ըրթըլու իք
էնի ըրթըլու էն	էնունք ըրթըլու ին

ԱՊԱՌՆԻ ԱՆՑՅԱԼ

իս ըրթըլու ի դի	մինք ըրթըլու ինք դի
տուն ըրթըլու իք դի	տուր ըրթըլու իք դի
էնի ըրթըլու էր	էնունք ըրթըլու ին դի

Սակայն այս ձևը բարբառում տարածված կիրառություն չունի: Այդ իմաստը բարբառում հիմնականում արտահայտվում է բըդը մասնիկով և ըղձական եղանակի համապատասխան ձևերով:

Ապառնի դերբայը բարբառում լայն կիրառություն ունի որպես ուղըլու հօց, խումըլու ձուր, զարթըլու դրդո. սա միաժամանակ անորոշի սեռական հոլովածն է:

ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ ԴԵՐԲԱՅ

Վաղակատար դերբայի վերջավորությունն է իր. կըրիր (զրել), խումիր (խմել), իկկիր (եկել), լացիր (լացել), էրիր (արել), մէռիր (մեռել) և այլն:

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ.— Բարբառի վաղակատար դերբայի իր վերջավորությունը համապատասխանում է զքարարի անցյալ դերբայի եալ վերջավորությանը: Այն առաջացել է եա > ի հնչյունափոխության հետևանքով, որը բարբառում ընդհանրացված, օրինաչափ երևույթ է, և լ > ր փոփոխությամբ:

Վաղակատար դերբայը բարբառում կազմվում է ներկայի և անցյալ կատարյալի հիմքից:

Ի(լ) դերբայական վերջավորության և բայածանց չունեցող բայերի վաղակատար դերբայը կազմվում է ներկայի հիմքի վրա իր

Վերջավորությունը ավելացնելու միջոցով. կրրիլ-կրրիր, խումիլ-խումիր, բսսիլ-բսսիր, խուսիլ-խուսիր:

Կրավորական և բազմապատկական ածանց ունեցող բայերի վաղակատար դերբայները կազմվում են բայածանց չունեցողների սկզբունքով. ձրովիլ-ձրովիր, ձագվիլ-ձագվիր, գրդրդիլ-գրդրդիր:

Սոսկածանց ունեցող բայերի վաղակատար դերբայր կազմվում է կատարյալի հիմքի վրա իր վերջավորությունը ավելացնելու միջոցով. հասնել-հասիր, դիսնօլ-դիսիր, մրդնօլ-մրդիր, մանիլ-մանիր, թրոնիլ-թրոիր:

Օ(վ) խոնարհման բայերի վաղակատար դերբայր կազմվում է անցյալ կատարյալի հիմքին դերբայի իր վերջավորությունը ավելացնելու միջոցով. խաղօլ-խաղօց-խաղօցիր-խաղօցիր, մընօլ-մընօց-մընօցիր, զարրօլ-զարրօց-զարրօցիր:

Պատճառական բայերի վաղակատար դերբայր բոլոր դեպքերում կազմվում է անցյալ կատարյալի հիմքին դերբայի իր վերջավորությունը ավելացնելու միջոցով. քէցընիլ-քէցուց-քէցըրից-քէցըցիր, խումըրնիլ-խումցուց-խումցըրից-խումցուցիր-խումցըցիր, հարցընիլ-հարցուց-հարցըրից-հարցըցիր-հարցըցիր:

Վաղակատար դերբայր մասնակցում է բայի եղանակային ձևերի կազմությանը և օժանդակ բայի հետ հարադրվելով կազմում է սահմանական եղանակի վաղակատար և անցյալի վաղակատար ժամանակները:

ՆԵՐԿԱ

Եղակի	հոգնակի
իս կրրիր իս	մինք կրրիր ինք
տուն կրրիր իս	տուրք կրրիր իր
էնի կրրիր էն	էնունք կրրիր ին

ԱՆՑՅԱԼ

Եղակի	հոգնակի
իս կրրիր ի դի	մինք կրրիր ինք դի
տուն կրրիր իր դի	տուրք կրրիր իր դի
էնի կրրէր էր	էնունք կրրիր ին դի

ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ ԴԵՐԲԱՅ

Հարակատար դերբայր բարբառում կազմվում է մօն և օձ դերբայական մասնիկների միջոցով:

Հարակատար դերբայր բարբառում կազմվում է ներգործական և չեզոք սեռի բայերից. կրրիլ-կրրօծ-կրրմօն, խումիլ-խումօծ-խումմօն, թափիլ-թափօծ-թափմօն, խըխտիլ-խըխտրմօն-խըխտօծ:

Ներգործական սեռի բայերի հարակատար դերբայները առանց վածանցի արտահայտում են նաև կրավորական իմաստ: Հարակատար դերբայր բարբառում, սովորաբար, վ կրավորական ածանց չի ստանում:

Թեև հարակատար դերբայր բարբառում հանդէս է զալիս մօն և օձ վերջավորություններով, բայց ավելի տարածված է մօն-ը: Դերբայական այս ձևերը գործ են ածվում նաև ածականի նշանակությամբ:

Այսպիսի վերջավորությամբ դերբայներ (ավելի ճիշտ՝ ման վերջավորությամբ) առկա են բազմաթիվ այլ բարբառներում էլ:

Դերբայական այս վերջավորության ծագումը հետաքրքրել է լեզվաբաններին: Այսպիսին է Ա. Այտընյանի կարծիքը.

«...Պարսկածն դրման (դրված), կարգման (կարգված), բայց ասոնցմէ գոնէ հետքը, թեև շատ ցանցար, կը գտնուի ստորին դարերու մէջ:

...Պարոնդրուստր կարգման եղան (ԾԳ դար): Այս վերջինս կերեւայ թէ կարգումն բայանուան սեռականն ըլլայ...: Նույն պարսկական ման անցեալը կը տեսնուի մինչև հիմայ լման ածականին վրայ, որ (լի, լնու բառերէն էլած) կը նշանակէ լրացած, ամբողջ, կատարեալ, ուստի կելլն լրմնուի, լրմնցընել ածանցները»: (Ա. Այտընյան «Քննական քերականութիւն արդի հայերեն լեզուի», էջ 104):

Մօն վերջավորությամբ դերբայական ձևը Բեյլանի բարբառում ներգործական նշանակությամբ չի գործածվում. կիրառելի է կրավորական և չեզոք իմաստով. կրդնըմօն իմ, դըրմօն ն, զադմօն իմ, ուսնըմօն ն, շինմօն իմ, քիշտըմօն իս և այլն:

Հարակատար դերբայով և համապատասխան օժանդակ բայով բարբառ արտահայտում է նաև վաղակատարի (ինչպես ներկայի, այնպես էլ անցյալի) իմաստները: Այս դեպքում կիրառելի է միայն օձ վերջավորությունը. Դըննէն իգօծ է (Տնից է եկել): Միր քօյէն ախճին հավնօծ է (Մեր գյուղից աղջիկ է հավանել):

Եթե վաղակատար դերբայր համապատասխան օժանդակ բայերի հետ հարադրվելով կազմում է վաղակատար, անցյալի վաղակատար

ժամանակները միայն, ապա հարակատար դերբայը նույն եղանակով բայի հարակատար, անցյալի հարակատար ժամանակները կազմելիս միաժամանակ արտահայտում է վաղակատար, անցյալի վաղակատար ժամանակների իմաստներ, ինչպես նաև հանդես է գալիս որպես որոշիչ:

Ի(Ղ) լծորդության պարզ, կրավորական, ինչպես և բազմապատկական բայերի հարակատար դերբայը կազմվում է ներկայի հիմքի վրա դերբայի մօն, օձ վերջավորությունները ավելացնելու միջոցով, կամ, այլ կերպ ասած, անորոշ դերբայի վերջավորության փոխարեն հարակատար դերբայի վերջավորությունը դնելու միջոցով. կրիլ-կրոմօն-կրօծ, խումիլ-խումմօն-խումօծ, ըստիլ-ըստրմօն-ըստօծ, ձրուիլ-ձրումօն-ձրուօծ:

Ն սուկածանց ունեցող բայերի հարակատար դերբայը կազմվում է ներկայի հիմքի վրա -մօն և կատարյալի հիմքի վրա -օձ վերջավորությունները ավելացնելով. մրդնօլ-մրդնրմօն-մրդօծ, դիսնօլ-դիսնրմօն-դիսօծ:

Էն սուկածանց ունեցող բայերի հարակատար դերբայը կազմվում է անցյալ կատարյալի հիմքի վրա դերբայի մօն, օձ վերջավորությունները ավելացնելով. խարվնօլ-խարվրցմօն-խարվրցօծ, մօղնօլ-մօղրցօլ-մօղրցմօն-մօղրցօծ:

Անկանոն բայերի վաղակատար, ինչպես և հարակատար դերբայները կազմվում են անցյալ կատարյալի հիմքի վրա դերբայի համապատասխան վերջավորությունները ավելացնելու միջոցով. դոլ-դրվից-դրվմօն-դրվօծ, ըկիլ-ըկկրմօն-ըկօծ:

Օ(Ղ) լծորդության պարզ բայերի հարակատար դերբայը կազմվում է դերբայի մօն, օձ վերջավորությունները անցյալ կատարյալի հիմքի վրա ավելացնելու միջոցով. խաղօլ-խաղօց-խաղցմօն-խաղցօծ, մընօլ-մընօց-մընացմօն-մընցօծ:

Պատճառական բայերի հարակատար դերբայը կազմվում է անցյալ կատարյալի հիմքի վրա հարակատարի մօն, օձ վերջավորությունները ավելացնելու միջոցով. քէլցրնիլ-քէլցուց-քէլցրմօն-քէլցրօծ, նըսղընիլ-նըսղցուց-նըսղցմօն-նըսղցօծ:

Հարակատար դերբայը մասնակցում է բայի եղանակային ձևերի կազմությանը և օժանդակ բայի հետ կազմում սահմանական եղանակի հարակատար և անցյալի հարակատար ժամանակները. զարմօն իմ, շարվօծ է, խաղմօն է. Հարակատար դերբայը որպես փոխանուն գործածվելիս ենթարկվում է ի հոլովման:

ԵՆԹԱԿԱՅԱԿԱՆ ԴԵՐԲԱՅ

Ենթակայական դերբայը Բելյանի բարբառում, ինչպես աշխարհաբարում և հայերենի բարբառների մեծ մասում, կազմվում է -օղ վերջավորությամբ:

Ի(Ղ) լծորդության բայածանց չունեցող բայերի ենթակայական դերբայը կազմվում է ներկայի հիմքի վրա դերբայի օղ վերջավորությունը ավելացնելու միջոցով. կրիլ-կրող, խումիլ-խումօղ, սիրիլ-սիրօղ, քրնիլ-քրնօղ:

Ըն սուկածանց ունեցող բայերի ենթակայական դերբայը կազմվում է անցյալ կատարյալի հիմքի վրա դերբայի -օղ վերջավորությունը ավելացնելու միջոցով. խառվնօլ-խառվրցօղ, մօղնօլ-մօղրցօղ, նէղնօլ-նէղրցօղ:

Ի(Ղ) լծորդության կրավորական և բազմապատկական ածանց ունեցող բայերի ենթակայական դերբայը կազմվում է սուկածանց ունեցողների ձևով՝ անորոշ դերբայի իլ վերջավորության փոխարեն դերբայի -օղ վերջավորությունը դնելու միջոցով. ձրովիլ-ձրովօղ, գողրդիլ-գողրդրօղ, գողրդվիլ-գողրդվօղ և այլն:

Ն սուկածանց ունեցող բայերի ենթակայական դերբայը կազմվում է անորոշ դերբայից՝ իլ, օղ վերջավորությունները դերբայի օղ վերջավորությամբ փոխարինելու միջոցով. մրդնիլ-մրդնօղ, կրդնիլ-կրդնօղ, դիսնօլ-դիսնօղ:

Օ(Ղ) խոնարհման բայերի ենթակայական դերբայը կազմվում է անցյալ կատարյալի հիմքի վրա -օղ վերջավորությունը ավելացնելու միջոցով. զարրօլ-զարթրցօղ, մընօլ-մընրցօղ, խաղօլ-խաղրցօղ:

Պատճառական բայերի ենթակայական դերբայը կազմվում է անորոշ դերբայից իլ վերջավորության փոխարեն -օղ դնելու միջոցով. քէլցրնիլ-քէլցրնօղ, նըսղընիլ-նըսղցնօղ, խաղցընիլ-խաղցընօղ, զարթրցնիլ-զարթրցնօղ:

Անկանոն բայերի ենթակայական դերբայը Բելյանի բարբառում կազմվում է երկու եղանակով: Ներգործական սեռի բայերի համար՝ ներկայի հիմքի վրա դերբայի -օղ վերջավորությունը ավելացնելու միջոցով. ուղիլ-ուղօղ, էնիլ-էնօղ, դանիլ-դանօղ, տընիլ-տընօղ: Չեզոք սեռի բայերի համար՝ անցյալ կատարյալի հիմքի վրա -օղ վերջավորությունը ավելացնելու միջոցով. լոլ-լացօղ, ըրթօլ-կընօց, կացօղ, մընօլ-մընօց-մնացօղ կամ մացօղ և այլն:

Ենթակայական դերբայները հաճախ գործածվում են գոյականաբար, և նրանցից առավել գործածականները հոգնակին կազմում են հետևյալ կերպ:

ուղղ.	<i>ընօղղեք</i>
սեռ.	<i>ընօղղուց</i>
տր.	<i>ընօղղուցը</i>
հայց.	<i>ընօղղուցը</i>
բաց.	<i>ընօղղուցմ</i>

Ենթակայական դերբայը, փոխանվանաբար գործածվելիս, հոլովվում է, ենթարկվում ի հոլովման:

Ենթակայական դերբայը եղանակային ձևերի կազմությանը չի մասնակցում: Այն բարբառում, ինչպես և զրական հայերենում, խոսքի մեջ լայն տարածում ունի որպես որոշիչ, ուղղող, խուման մօրթ է (ուտող, խմող մարդ է), էնող, տարցօղ զընիգ է (անող, դնող կնիկ է):

ԺԽՍՄԱՆ ԴԵՐԲԱՅՑ

Ժխտման դերբայը Բեյլանի բարբառում ունի *ի, օ, է* վերջավորությունները:

Օ վերջավորություն են ունենում *օ(լ)* լծորդության բայերի ժխտման դերբայները. խաղօլ – (չիմ) խաղօ, խուսօլ – (չիմ) խուսօ, մընօլ – (չիմ) մընօ, ըրթօլ – (չիմ) ըրթօ, զարթօլ – (չիմ) զարթօ:

Է վերջավորություն են ունենում *ի(լ)* լծորդության չեզոք և ներգործական սերի բայածանց չունեցող բայերի ժխտման դերբայները:

Այդ վերջավորությունները, որպես կանոն, ավելանում են բայի ներկայի հիմքի վրա. այսպես՝ *քէլիլ – (չիմ) քէլէ, քընէլ – (չիմ) քընէ, նըսդիլ – (չիմ) նըսդէ, կըրիլ – (չիմ) կըրէ, խումիլ – (չիմ) խումմ, ուդիլ – (չիմ) ուդէ, բսսիլ – (չիմ) բսսմ*:

Օ(լ) լծորդության պարզ բայերի, սուկածանց ունեցող բայերի, *ի* խոնարհման կրավորական և բազմապատկական ածանց ունեցող բայերի ժխտման դերբայը կազմվում է անորոշ դերբայից՝ *իլ, օլ* վերջավորությունների փոխարեն *ի, օ դնելու միջոցով*: Օրինակ՝ խաղօլ – (չիմ) խաղօ, զարթօլ – (չիմ) զարթօ, մընօլ – (չիմ) մընօ, մըդնօլ – (չիմ)

մըդնօ, դիսնօլ – (չիմ) դիսնօ, իլլիլ – (չիմ) իլլի, ձրովիլ – (չիմ) ձրովի, զօդրոդիլ – (չիմ) զօդրոդի:

Ժխտման դերբայը գործ է ածվում միայն օժանդակ բայի ժխտմական ձևի հետ և մասնակցում է բայերի ժխտմական խոնարհման սահմանական եղանակի ներկա ժամանակի կազմության մեջ:

ՇԱՐՈՒԻՆԱԿԱԿԱՆ ԴԵՐԲԱՅՑ

Շարունակական դերբայը բարբառում համապատասխանում է աշխարհաբարի անորոշ դերբայի գործիական հոլովին և արտահայտում է նույն իմաստը, այն տարբերությամբ, որ այն, օվ վերջավորությունից բացի, բարբառում ունի նաև *էն վերջավորությունը*:

Օվ վերջավորությունը ավելանում է առանց բացառության բոլոր բայերի անորոշ դերբայներին. *ըրթօլ-ըրթրլօվ, զարթօլ-զարթրլօվ, ուդիլ-ուդրլօվ* և այլն:

Էն դերբայական մասնիկը նույնպես ավելանում է անորոշ դերբայի վրա. *կըրիլ-կըրթրլէն, ուդիլ-ուդրլէն, խաղօլ-խաղթրլէն, վազզիլ-վազզրլէն*:

Շարունակական դերբայը եղանակային ձևերի կազմությանը չի մասնակցում:

ԽՈՆԱՐՀՈՒՄ

Բեյլանի բարբառում բայերը ունեն երկու խոնարհիչ՝ *ի, օ*:

Ի խոնարհմանն են պատկանում հետևյալ բայերը՝ *շալզիլ* (շալակել), *պըզզնտիլ* (բզկտել), *քիշտիլ* (զարնել), *ձիձիլ* (ծեծել), *խումիլ* (խմել), *թափիլ* (թափել), *փըչիլ* (փչել), *զըռձիլ* (կրծել), *հիսսիլ* (հյուսել), *քաշիլ* (քաշել), *բըլլիլ* (բաթաթել), *լազիլ* (լակել), *ըադրզիլ* (մաքրել, խտակել), *քարիլ* (նետել), *հընդըրիլ* (ընտրել), *փաշիլ* (փոխել), *սիթրիլ* (վեր առնել), *էջըրթիլ* (տրորել), *զիփչիլ* (կաչել), *խէթիլ* (խայթել), *խաձնիլ* (խածել, կծել), *լափիլ* (լափել), *իփիլ* (եփել), *մաշիլ* (մաշել), *ծըրմըրիլ* (ճմկտել), *գաշիլ* (կոխել), *սարընիլ* (սապոնել), *փիրիլ* (բերել), *կընտիլ* (գնդել), *խաչիլ* (խաչել), *խաշիլ* (խաշել), *ցուլիլ* (ցողել) և այլն:

Օ խոնարհման բայերն են՝ *պանօլ* (բանալ), *տուղտուղօլ* (դողդողալ), *բընանօլ* (բնել), *վըլանօլ* (լվանալ), *խընտօլ* (խնդալ), *դարնօլ* (տարանալ),

ամընչոլ (ամաշել), կուղնօլ (գողանալ), սաղնօլ (սաղնալ, առողջանալ), խունօլ (խլանալ), մինձնօլ (մեծանալ), բրդրզնօլ (պտտիկանալ), թօննօլ (կուրանալ), հազզօլ (հազար), թընդօլ (թնդալ, շարժվել), բվլնօլ (ավելանալ), նէղանօլ (նեղանալ), զիշդանօլ (կշտանալ), ըրթօլ (երթալ), զարթօլ (կարդալ) և այլն:

Բարբառու ունի բայի հետևյալ եղանակային ձևեր՝ սահմանական, իրամայական, ըղձական, պայմանական, հարկադրական:

Սահմանական եղանակը բարբառում ունի ինը ժամանակ՝ ներկա, անցյալ անկատար, ապառնի, անցյալի ապառնի, վաղակատար, անցյալի վաղակատար, հարակատար, անցյալի հարակատար, անցյալ կատարյալ:

Սահմանական եղանակի ներկա ժամանակը կազմվում է ըղձական եղանակի ապառնի ժամանակի սկզբից զա, զու, զի, զը եղանակիները ավելացնելու միջոցով:

Միջին հայերենը (12-րդ դարից սկսած) ստեղծեց և կիրառեց ներկա և անցյալ անկատարի համար բոլորովին նոր ձև՝ գրաբարյան ներկա-անկատար ձևերի վրա ավելացնելով կու մասնիկը, իսկ գրաբարյան ներկան ու անցյալ անկատարը օգտագործեց ստորադասական եղանակի իմաստով:

Կու մասնիկի առաջացումը շրջադարձային երևույթ է, որ գրադեցրել է շատ հայագետների՝ Հր. Աճառյան, Ա. Այտընյան, Պետերման, Մ. Աբեղյան, Ալ. Մարգարյան և այլոք:

Ա. Այտընյանը ենթադրաբ գտնում է, որ «հնոց կու մասնիկը՝ կայ ու բառերուն բաղադրութիւնն է, եւ թէ ամփոփմամբ ըստած է կ'ու նայի՝ փոխանակ կայ ու նայի, կ'ու ուտէ փիսկ. կայ եւ ուտէ և այլն»¹⁴:

Մ. Աբեղյանը կարծում է, որ ««կոյ» մասնիկը սկզբնապես եղել է մի անկախ բառ «ահա» նշանակությամբ, ինչպես և մինչև այժմ մնում է զանազան բարբառների մեջ կո, կյո, զո, զոյ ձևերով»¹⁵:

Հր. Աճառյանը անվերապահորեն ընդունում է Ա. Այտընյանի՝ կու մասնիկի մասին արած ենթադրությունը և որպես ուժեղ կովան բերում Կեսարիայի բարբառի ձևերը՝

չկամ կարդամ	չեմ կարդում
չկար գրէի	չէի գրում
չկաս գրէիր	չէր գրում

¹⁴ Ա. Այտընյան, «Քննական բերականութիւն», Վիեննա, 1866, էջ 75–76:

¹⁵ Մ. Աբեղյան, «Աշխարհաբարի բերականութիւն», Վաղարշապատ, 1906, էջ 114:

և ճշտորեն եզրակացնում. «Կասկած չկա, որ այս բոլորի մեջ չկամ, չկաս, չկար զանազան խոնարիյալ ձևերն են կալ «կենալ» բայի, որից ածանցված է կայ ու կու»¹⁶:

Իրոք, Կեսարիայի բարբառում ներկան կազմվում է զա մասնիկով, որ բարբառի խազուրկ հնչյունական համակարգին համապատասխան պետք է առաջացած լինի կայ(յ) ձևից: Կա–ով ներկա են կազմում նաև Ամասիան, Բեյլանը, Մարաշը, Սվեդիան և Զեյթունը: Ա ձայնավորի կրած ընդհանուր հնչյունափոխությանը համապատասխան ունենք զօ (Մարաշ, Բեյլան), զու (Սվեդիա), զու (Զեյթուն):

Սակայն առավել զորավոր փաստը ներկա ժիստականի կազմությունն է, որ կունենա հետևյալ պատկերը՝

Կեսարիա	Բեյլան
չիքամ գիրէմ	չրօս խում
չիքաս գիրէս	չրօս խում
չիքա գիրէ	չրօ խում
չիքանք գիրէնք	չրօնք խում
չիքաք գիրէք	չրօք խում
չիքան գիրէն	չրօն խում

Դժվար չէ համոզվել, որ չիքամ, չիքաս, չիքա, չիքանք, չիքաք, չիքան առաջացել են չ + կամ, չ + կաս, չ + կայ, չ + կամք, չ + կայք, չ + կան ձևերից՝ չ–ի ազդեցությամբ կատարված կ > թ հնչյունափոխությամբ, այլև չ–ից հետո ի հնչյունի հավելումով, որ ընդհանուր երևույթ է մեր բարբառներում: Բեյլանի բարբառի չիքաք ձևն այլ բան չէ, բան չ + կայք: Կ > թ հնչյունափոխությունն ու ի հնչյունի հավելումը կատարված են վերևում մեր բացատրած պատճառով, իսկ այ > ա հնչյունափոխությունը կատարված է ա–ի հնչյունափոխությանը համապատասխան:

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ.— 1. Եթե բայի առաջին հնչյունին հաջորդող հնչյունը ա է կամ ա, սահմանական եղանակի մասնիկը լինում է զա կամ գա՞՝ զարթօմ – զա զարթօմ, թաշիմ – գա՞ թաշիմ, վառիմ – զա վառիմ, եթե օ է, ներկայի մասնիկը լինում է զը՝ կօհանօմ – զը կօհանօմ,

¹⁶ Հր. Աճառյան, «Լիակատար բերականութիւն», 4-րդ հատոր, էջ 393:

Եթե *ի* է, ներկայի մասնիկը լինում է *գի՝ սիրիմ* – *զի սիրիմ*, և եթե *ու* է լինում՝ դառնում է *զու՝ խումիմ* – *զու խումիմ*:

ԸՆԴԱԿԱՆ

Եղակի	հոգնակի
<i>կրրիմ</i>	<i>կրրինք</i>
<i>կրրիս</i>	<i>կրրիք</i>
<i>կրրէ</i>	<i>կրրին</i>
<i>զարթօմ</i>	<i>զարթօնք</i>
<i>զարթօս</i>	<i>զարթօր</i>
<i>զարթօ</i>	<i>զարթօն</i>

ԱՆՀԻՄԱՆԱԿԱՆ ՆԵՐԿԱ

զա կրրիմ	զա կրրինք
<i>զա կրրիս</i>	<i>զա կրրիք</i>
<i>զա կրրէ</i>	<i>զա կրրին</i>
<i>զա զարթօմ</i>	<i>զա զարթօնք</i>
<i>զա զարթօս</i>	<i>զա զարթօր</i>
<i>զա զարթօ</i>	<i>զա զարթօն</i>

Զայնավորով սկսվող բայերին *զա*, *գայ*, *զու*, *զը*, *զի* եղանակիչներն ավելացնելիս, վերջիններիս *ա*, *այ*, *ու*, *ը*, *ի* ձայնավորները կրճատվում են (*զա ամըշօմ* – *զ’ամըշօմ*, *գայ էնիմ* – *զ’էնիմ*) և սահմանական եղանակի ներկան կազմելիս բայց ունենում է երկու եղանակիչ՝ *զա գ’ուսնիմ*, *զա գ’ամըշօմ*, *զա զ’արթօննօմ*, *զա զ’առնում* և այլն:

զա գ’ուսնիմ	զա գ’ամըշօմ	գայ զ էնիմ
<i>զա գ’ուսնիս</i>	<i>զա գ’ամըշնօս</i>	<i>գայ զ էնիս</i>
<i>զա գ’ուսնէ</i>	<i>զա գ’ամըշնօ</i>	<i>գայ զ էնէ</i>
<i>զա գ’ուսնինք</i>	<i>զա գ’ամըշնօնք</i>	<i>գայ զ էնէնք</i>

զա գ’ուսնիք	զա գ’ամըշնօք	գայ զ էնէք
<i>զա գ’ուսնինք</i>	<i>զա գ’ամըշնօնք</i>	<i>գայ զ էնէնք</i>

Գա, գայ, զու, զը, *զի* եղանակիչները բարբառում, առանց բացառության և շեղման, դրվում են բայից առաջ:

Հայտնի է, որ միջին հայերենն ու արևմտահայ գրականը սահմանականի և պայմանականի ներկա-անցյալի համար նույն ձևերն են օգտագործում: Եվ ընդհանրապես այս երևույթն ուղեկցել է հայերենին իր գոյության ամբողջ ժամանակարնթացքում:

ԱՆՑՅԱԼ ԱՆԿԱՏԱՐ

Անցյալ անկատար ժամանակում դեմքի վերջավորություններն են. եղակի՝ *ի*, *իր*, *էր*, *հոգնակի՝ ինք*, *իք*, *ին*:

Այս վերջավորությունները բոլոր լծորդությունների բայերի համար ընդհանուր են: Այս վերջավորությունները ավելանում են բայահիմքին: Բացի այս, անցյալի զաղափարն ուժեղացնելու համար ավելանում է դի մասնիկ-բառը: Եղակի երրորդ դեմքը այդ մասնիկը չի ունենում:

զա կրրի դի	զա զարթի դի
<i>զա կրրիր դի</i>	<i>զա զարթիր դի</i>
<i>զա կրրէր</i>	<i>զա զարթէր</i>
<i>զա կրրինք դի</i>	<i>զա զարթինք դի</i>
<i>զա կրրիք դի</i>	<i>զա զարթիք դի</i>
<i>զա կրրին դի</i>	<i>զա զարթին դի</i>

Սահմանական եղանակի ապառնի իմաստը բարբառում հիմնականում արտահայտվում է ապառնի դերբայով և օժանդակ բայի ներկայով:

ԱՊԱՐՆԻ

կրրըլու իմ	զարթըլու իմ
<i>կրրըլու իս</i>	<i>զարթըլու իս</i>
<i>կրրըլու է</i>	<i>զարթըլու է</i>
<i>կրրըլու ինք</i>	<i>զարթըլու ինք</i>

կրրլու իր	զարթրլու իր
կրրլու ին	զարթրլու ին

Սպառնու անցյալի ձեւքը կազմվում էն նույն սկզբունքով, ինչպես և նույն եղանակի ներկա ձեւքը.

կրրլու ի դի	զարթրլու ի դի
կրրլու իր դի	զարթրլու իր դի
կրրլու էր	զարթրլու էր
կրրլու ինք դի	զարթրլու ինք դի
կրրլու իր դի	զարթրլու իր դի
կրրլու ին դի	զարթրլու ին դի

Սահմանական եղանակի վաղակատար ժամանակը կազմվում է վաղակատար դերբայի և օժանդակ բայի ներկայով.

կրրիր իմ	զարթրցիր իմ
կրրիր իս	զարթրցիր իս
կրրիր է	զարթրցիր է
կրրիր ինք	զարթրցիր ինք
կրրիր իր	զարթրցիր իր
կրրիր ին	զարթրցիր ին

Սահմանական եղանակի անցյալ վաղակատար ժամանակը կազմվում է վաղակատար դերբայով և օժանդակ բայի անցյալով.

կրրիր ի դի	զարթրցիր ի դի
կրրիր իր դի	զարթրցիր իր դի
կրրիր էր	զարթրցիր էր
կրրիր ինք դի	զարթրցիր ինք դի
կրրիր իր դի	զարթրցիր իր դի
կրրիր ին դի	զարթրցիր ին դի

Սահմանական եղանակի հարակատար ժամանակը կազմվում է հարակատար դերբայով և օժանդակ բայի ներկայով.

կրրօձ իմ	նրսդրմօն իմ
կրրօձ իս	նրսդրմօն իս
կրրօձ է	նրսդրմօն է
կրրօձ ինք	նրսդրմօն ինք
կրրօձ իր	նրսդրմօն իր
կրրօձ ին	նրսդրմօն ին

Սահմանական եղանակի անցյալի հարակատար ժամանակը կազմվում է հարակատար դերբայով և օժանդակ բայի անցյալ ժամանակով.

կրրօձ ի դի	նրսդրմօն ի դի
կրրօձ իր դի	նրսդրմօն իր դի
կրրօձ էր	նրսդրմօն էր
կրրօձ ինք դի	նրսդրմօն ինք դի
կրրօձ իր դի	նրսդրմօն իր դի
կրրօձ ին դի	նրսդրմօն ին դի

Սահմանական եղանակի անցյալ կատարյալը բարբառում ունի հետևյալ վերջավորությունները.

- 1) *ի, իր, –, ինք, իր, ին*
- ներգործական սեռում՝ *օ, օր, օվ, օնք, օր, օն*:

Ի(Ղ) ծորդության բայերի սահմանական եղանակի անցյալ կատարյալը կազմելու համար *ի, իր, –, ինք, իր, ին* վերջավորությունները ավելանում են անցյալ կատարյալի հիմքի վրա, որը միշտ ցոյական է լինում: *Նիլ և նոլ* վերջավորվող բայերը անցյալ կատարյալում ստանում են *օ, օր, օվ, օնք, օր, օն* վերջավորությունները, որոնք, առաջին դեպքում դրվում են ցոյական հիմքի, իսկ երկրորդ դեպքում՝ կատարյալի արմատական հիմքի վրա:

կրրցի	զարթրցի	դիսնօլ	պօնցրնօլ
կրրցիր	զարթրցիր	դիսնօր	պօնցրրնօր
կրրից	զարթրօց	դիսնօվ	պօնցրրնօվ
կրրցինք	զարթրցինք	դիսնօնք	պօնցրրնօնք
կրրցիր	զարթրցիր	դիսնօր	պօնցրրնօր
կրրցին	զարթրցին	դիսնօն	պօնցրրնօն

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Հրամայական եղանակը ունի միայն եզակի և հոգնակի 2-րդ դեմք:

Ի(լ) լծորդության պարզ բայերի հրամայական եղանակը կազմվում է բայահիմքի վրա եզակիում՝ չ, հոգնակիում՝ էք վերջավորությունները ավելացնելու միջոցով՝

կըրիլ – կըրէ՛ – կըրէ՛ք

նըսդիլ – նըսդէ՛ – նըսդէ՛ք

խումիլ – խումէ՛ – խումէ՛ք

Օ(լ) լծորդության պարզ բայերի հրամայական եղանակի եզակին կազմվում է անորոշ դերբայի հիմքին օ ավելացնելու միջոցով, իսկ հոգնակի հրամայականը անցյալ կատարյալի հիմքի վրա էք վերջավորությունը ավելացնելու միջոցով.

զարթօլ – զարթօ՛ – զարթօցի – զարթօցէ՛ք

խաղօլ – խաղօ՛ – խաղօցի – խաղօցէ՛ք

Բեյլանի բարբառում որոշ դեպքերում եզակի հրամայականը ուղղակի բայարմատն է, ինչպես՝ պիրիլ – պի՛ք, դիսնօլ – դի՛ս, առնոլ – օ՛ն:

Այդ դեպքում հոգնակի հրամայականը կազմվում է այդ բայարմատի վրա էք վերջավորությունը ավելացնելու միջոցով.

պի՛ք – պիրէ՛ք, դի՛ս – դիսէ՛ք, օ՛ն – օռէ՛ք:

Արգելական հրամայականը բարբառում կազմվում է հրամայականի սկզբից մը արգելականը ավելացնելու միջոցով.

մի՛զրիր – մը՛ կըրէ՛ – մը՛ կըրէ՛ք

մի՛նստիր – մը՛ նըսդէ՛ – մը՛ նըսդէ՛ք

մի՛խաղօ – մը՛ խաղօ – մը՛ խաղօցէ՛ք և այլն:

ԸՆԴԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ընդական եղանակը բարբառում ունի ներկա ապառնի և անցյալ ապառնի ժամանակները:

Ընդական եղանակի ապառնի ժամանակը կազմվում է հիմքի վրա դեմքերի վերջավորությունները՝ իմ, իս, չ ինք, իք, ին ավելացնելու միջոցով.

կըրիմ	զարթօլ
կըրիս	զարթօս
կըրէ	զարթօ
կըրինք	զարթօնք
կըրիք	զարթօր
կըրին	զարթօն

Անցյալ ապառնին կազմվում է նույն հիմքով, միայն ավելանում են ի, իք, էք, ինք, իք, ին վերջավորությունները և դի մասնիկը.

Եզակի

կըրի դի	զարթի դի
կըրիք դի	զարթիք դի
կըրէք	զարթօր

Հոգնակի

կըրինք դի	զարթինք դի
կըրիք դի	զարթիք դի
կըրին դի	զարթին դի

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Պայմանական եղանակի ապառնին Բեյլանի բարբառում ձևով նման է սահմանական եղանակի ներկային, միայն թե կազմվում է զը եղանակիչով.

զը կըրիմ	կզրէմ
զը խաղօլ	կխաղամ
զը կըրինք	կզրէնք
զը խաղօնք	կխաղանք

Պայմանական եղանակի անցյալ ապառնին բարբառում ձևով նման է սահմանական եղանակի անցյալ անկատարին.

զր կրրի դի	կզրեի
զր զարթի դի	կկարդայի
զր կրրինք դի	կզրեինք
զր զարթինք դի	կկարդայինք:

ՀԱՐԿԱԴՐԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Հարկադրական եղանակը բարբառում ունի երկու ժամանակ՝ ապառնի և անցյալ ապառնի:

Հարկադրական եղանակի ապառնի ժամանակը բարբառում կազմվում է ըղձական եղանակի ապառնի ժամանակի սկզբից բրդը (պիտի) եղանակից ավելացնելով.

բրդը կրրիմ	բրդը զարթօս
բրդը կրրիս	բրդը զարթօսւ
բրդը կրրէ	բրդը զարթօ
բրդը կրրինք	բրդը զարթօնք
բրդը կրրիք	բրդը զարթօօք
բրդը կրրին	բրդը զարթօն

Հարկադրական եղանակի անցյալ ապառնին կազմվում է ըղձական եղանակի անցյալ ապառնի ձևերով և բրդը (պիտի) եղանակիչով: Բրդը (պիտի) եղանակիցը բեյլանի բարբառում միշտ և բացառապես բայից առաջ է դրվում:

բրդը կրրի դի	բրդը զարթի դի
բրդը կրրիք դի	բրդը զարթիք դի
բրդը կրրէր	բրդը զարթօօր
բրդը կրրինք դի	բրդը զարթինք դի
բրդը կրրիք դի	բրդը զարթիք դի
բրդը կրրին դի	բրդը զարթին դի

Ներգործական սերի ի(լ) լծորդության բայերը բարբառում խոնարհվում են ի խոնարհիչով: Այս դեպքում որոշակի են հետևյալ խմբավորումները՝

ա) Կան ներգործական սերի բայեր, որոնք ի խոնարհիչով խոնարհվելու դեպքում արտահայտում են միայն ներգործական իմաստ.

անրձիլ-գ'անրձիմ, աղընծիլ-գ'աղընծիմ, պէժնիլ-գ'ա պէժնիմ, պացիլ-գ'ի պիցիմ, թաղիլ-զա թաղիմ, թափիլ-զա թափիմ:

բ) Ի(լ) լծորդության ներգործական սերի բայերը, որոնք խոնարհվում են ի խոնարհիչով և ունեն կրավորական վ ածանցը, արտահայտում են կրավորական իմաստ. ազաղիլ-գ'ազաղվիմ (կազատվեմ), խաշիլ-գ'ա խաշվիմ (խաշվում եմ), խըխտիլ-գր խըխտրվիմ (խեղդվում եմ), ձարթիլ-գա ձարթրվիմ (ջարդվում եմ) և այլն:

Չեզոք սերի ի(լ) լծորդության պարզ բայերը խոնարհվում են միայն ի խոնարհիչով. նըսդիլ, փօշմընիլ, փրչիլ, քէրիլ, վազզիլ, բնիվըդիլ (պահվուել) և այլն:

Ի ԽՈՌԱՐՃՈՒՄ

Ի խոնարհման ենթարկվում են ի(լ) լծորդության ներգործական, կրավորական, ինչպես և չեզոք սերի բայերը: Այս խոնարհման ենթարկվում են անթըդիլ (անթեղել), քէրիլ (քայլել), ուղիլ (ուտել), խումիլ (խմել), անըձիլ (անիծել) և այլ բայեր:

Ի խոնարհման ենթարկվում են նաև կրավորակերպ չեզոք բայեր. սօնդրովիլ (սանրվել), վրլօցվիլ (լվացվել):

ԽՈՌԱՐՃՄԱՆ ՏԱԽՏԱԿ

ՀԱՍՏԱՏԱԿԱՆ ԽՈՌԱՐՃՈՒՄ

ԴԵՐԲԱՑՆԵՐ

ԱՆՈՐՈՇ	քարիլ (նետել)	խումիլ	քրնիլ
ԱՊԱՌՆԻ	քարըլու	խումըլու	քրնըլու
ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ	քարիր	խումիր	քրնիր
ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ	քարմօն, քարօձ	խումմօն, օձ	քրնօձ, մօն
ԵՆԹԱԿԱՅԱԿԱՆ	քարօղ	խումօղ	քրնօղ
ԺԽՏՄԱՆ	քարէ	խումէ	քրնէ
ՇԱՐՈՒՆԱԿԱԿԱՆ	քարրէն	խումրէն	քրնրէն

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ
ՆԵՐԿԱ

զա քարիմ	զու խումիմ	զբ բընիմ
զա քարիս	զու խումիս	զբ բընիս
զա քարէ	զու խումէ	զբ բընէ
զա քարինք	զու խումինք	զբ բընինք
զա քարիք	զու խումիք	զբ բընիք
զա քարին	զու խումին	զբ բընին

ԱՆՑՅԱԼ ԱՆԿԱՏԱՐ

զա քարի դի	զու խումի դի	զբ բընի դի
զա քարիք դի	զու խումիք դի	զբ բընիք դի
զա քարէր	զու խումէր	զբ բընէր
զա քարինք դի	զու խումինք դի	զբ բընինք դի
զա քարիք դի	զու խումիք դի	զբ բընիք դի
զա քարին դի	զու խումին դի	զբ բընին դի

ԱՊԱՌՆԻ

քարրլու իմ	խումրլու իմ	բընրլու իմ
քարրլու իս	խումրլու իս	բընրլու իս
քարրլու է	խումրլու է	բընրլու է
քարրլու ինք	խումրլու ինք	բընրլու ինք
քարրլու իք	խումրլու իք	բընրլու իք
քարրլու ին	խումրլու ին	բընրլու ին

ԱՆՑՅԱԼԻ ԱՊԱՌՆԻ

քարրլու ի դի	խումրլու ի դի	բընրլու ի դի
քարրլու իք դի	խումրլու իք դի	բընրլու իք դի
քարրլու էր	խումրլու էր	բընրլու էր
քարրլու ինք դի	խումրլու ինք դի	բընրլու ինք դի

քարրլու իք դի	խումրլու իք դի	բընրլու իք դի
քարրլու ին դի	խումրլու ին դի	բընրլու ին դի

ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

քարիր իմ	խումիր իմ	բընիր իմ
քարիր իս	խումիր իս	բընիր իս
քարիր է	խումիր է	բընիր է
քարիր ինք	խումիր ինք	բընիր ինք
քարիր իք	խումիր իք	բընիր իք
քարիր ին	խումիր ին	բընիր ին

ԱՆՑՅԱԼ ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

քարիր ի դի	խումիր ի դի	բընիր ի դի
քարիր իք դի	խումիր իք դի	բընիր իք դի
քարիր էր	խումիր էր	բընիր էր
քարիր ինք դի	խումիր ինք դի	բընիր ինք դի
քարիր իք դի	խումիր իք դի	բընիր իք դի
քարիր ին դի	խումիր ին դի	բընիր ին դի

ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ

քարմօն իմ	խումմօն իմ	բընօձ իմ
քարմօն իս	խումմօն իս	բընօձ իս
քարմօն է	խումմօն է	բընօձ է
քարմօն ինք	խումմօն ինք	բընօձ ինք
քարմօն իք	խումմօն իք	բընօձ իք
քարմօն ին	խումմօն ին	բընօձ ին

ԱՆՑՅԱԼ ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ

քարմօն ի դի	խումմօն ի դի	բընօձ ի դի
քարմօն իք դի	խումմօն իք դի	բընօձ իք դի
քարմօն էր	խումմօն էր	բընօձ էր
քարմօն ինք դի	խումմօն ինք դի	բընօձ ինք դի
քարմօն իք դի	խումմօն իք դի	բընօձ իք դի
քարմօն ին դի	խումմօն ին դի	բընօձ ին դի

քարմօն իք դի	խումօն իք դի	քրնօձ իք դի
քարմօն ին դի	խումօն ին դի	քրնօձ ին դի

ԱՆՑՅԱԼ ԿԱՏԱՐՅԱԼ

քարցի	խումրցի	քնրցի
քարցիր	խումրցիր	քնրցիր
քարից	խումից	քննից
քարցինք	խումրցինք	քնրցինք
քարցիք	խումրցիք	քնրցիք
քարցին	խումրցին	քնրցին

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԵԶԱԿԻ	ՀՈԳՆԱԿԻ
քարէ՛, խումէ՛, քննէ՛	քարէ՛ք, խումէ՛ք, քննէ՛ք

ԱՐԳԵԼԱԿԱՆ ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ

մը՝ քարէ՛, մը՝ խումէ՛, մը՝ քննէ՛	մը՝ քարէ՛ք, մը՝ խումէ՛ք, մը՝ քննէ՛ք
----------------------------------	-------------------------------------

ԸՆՉԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՊԱՌՆԻ

քարիմ	խումիմ	քննիմ
քարիս	խումիս	քննիս
քարէ՛	խումէ՛	քննէ՛
քարինք	խումինք	քննինք
քարիք	խումիք	քննիք
քարին	խումին	քննին

ԱՆՑՅԱԼ ԱՊԱՌՆԻ

քարի դի	խումի դի	քննի դի
քարիր դի	խումիր դի	քննիր դի

քարէր	խումէր	քննէր
քարինք դի	խումինք դի	քննինք դի
քարիք դի	խումիք դի	քննիք դի
քարին դի	խումին դի	քննին դի

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՊԱՌՆԻ

Գը քարիմ	Գը խումիմ	Գը քննիմ
Գը քարիս	Գը խումիս	Գը քննիս
Գը քարէ՛	Գը խումէ՛	Գը քննէ՛
Գը քարինք	Գը խումինք	Գը քննինք
Գը քարիք	Գը խումիք	Գը քննիք
Գը քարին	Գը խումին	Գը քննին

ԱՆՑՅԱԼ ԱՊԱՌՆԻ

Գը քարի դի	Գը խումի դի	Գը քննի դի
Գը քարիր դի	Գը խումիր դի	Գը քննիր դի
Գը քարէր	Գը խումէր	Գը քննէր
Գը քարինք դի	Գը խումինք դի	Գը քննինք դի
Գը քարիք դի	Գը խումիք դի	Գը քննիք դի
Գը քարին դի	Գը խումին դի	Գը քննին դի

ՀԱՐԿԱԴՐԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՊԱՌՆԻ

Բրդը քարիմ	Բրդը խումիմ	Բրդը քննիմ
Բրդը քարիս	Բրդը խումիս	Բրդը քննիս
Բրդը քարէ՛	Բրդը խումէ՛	Բրդը քննէ՛
Բրդը քարինք	Բրդը խումինք	Բրդը քննինք
Բրդը քարիք	Բրդը խումիք	Բրդը քննիք
Բրդը քարին	Բրդը խումին	Բրդը քննին

ԱՆՑՅԱԼ ԱՊԱՌՆԻ

Բրդր քարի դի	Բրդր խումի դի	Բրդր քրնի դի
Բրդր քարիր դի	Բրդր խումիր դի	Բրդր քրնիր դի
Բրդր քարէր	Բրդր խումէր	Բրդր քրնէր
Բրդր քարինք դի	Բրդր խումինք դի	Բրդր քրնինք դի
Բրդր քարիր դի	Բրդր խումիր դի	Բրդր քրնիր դի
Բրդր քարին դի	Բրդր խումին դի	Բրդր քրնին դի

Շատ հաճախ Բեյլանի բարբառում հարակատար եղանակի բրդր եղանակից զրվում և արտասանվում է կրծատ՝ բը քարիմ, բը քարիս, բը քարէ, բը քարի դի, բը խումինք դի և այլն:

Օ ԽՈՆԱՐՀՈՒՄ

Բարբառում օ խոնարհման ենթարկվում են օ(լ) լծորդության կազմությամբ պարզ և ածանցավոր բայերը. աղօլ, ըրթօլ, տուղօլ, քրոսօլ, թընդօլ, խաղօլ, զարթօլ, մընօլ, ախրդղնօլ, պօնցըրնօլ, թիթիվնօլ, ձօնդըրնօլ, մառնօլ, խարվընօլ, ֆըսսօլ և այլն:

Օ ԽՈՆԱՐՀՄԱՆ ՏԱԽՏԱԿ

ԴԵՐԲԱՅՆԵՐ

անորոշ	մընօլ	խաղօլ
ապառնի	մընրլու	խաղրլու
վաղակատար	մընացիր	խաղցիր
հարակատար	մընացմօն	խաղցրմօն
ենթակայական	մընացօղ	խաղցօղ
ժխտման	մընօ	խաղօ
շարունակական	մընրլէն	խաղրլէն

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ.— Օ խոնարհման բայերի սահմանական եղանակի անցյալ անկատար, անցյալ ապառնի, ըղձական եղանակի անցյալ ապառնի, պայմանական, հարկադրական եղանակների անցյալ ապառնի ժամանակների հոգնակի 1-ին, 2-րդ, 3-րդ դեմքերը անցյալի զաղափարը

սաստկացնող դի մասնիկի ազդեցությամբ հոգնակի օնք, *op.*, օն-ի փոխարեն դառնում են ինք, *hp.*, *ին*:

զա մընօնք դի – սրա փոխարեն՝	զա մընինք դի
զա մընօր դի	զա մընիր դի
զա մընօն դի	զա մընին դի

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ՆԵՐԿԱ

Գա մընօմ	Գա խաղօմ
Գա մընօս	Գա խաղօս
Գա մընօ	Գա խաղօ
Գա մընօնք	Գա խաղօնք
Գա մընօր	Գա խաղօր
Գա մընօն	Գա խաղօն

ԱՆՑՅԱԼ ԱՆԿԱՏԱՐ

Գա մընի դի	Գա խաղի դի
Գա մընիր դի	Գա խաղիր դի
Գա մընօր	Գա խաղօր
Գա մընինք դի	Գա խաղինք դի
Գա մընիր դի	Գա խաղիր դի
Գա մընին դի	Գա խաղին դի

ԱՊԱՌՆԻ

մընրլու իմ	խաղրլու իմ
մընրլու իս	խաղրլու իս
մընրլու չ	խաղրլու չ
մընրլու ինք	խաղրլու ինք
մընրլու իք	խաղրլու իք
մընրլու ին	խաղրլու ին

ԱՊԱՌԻ ԱՆՑՅԱԼ

մրնրլու ի դի	խաղըլու ի դի
մրնրլու իր դի	խաղըլու իր դի
մրնրլու էր	խաղըլու էր
մրնրլու ինք դի	խաղըլու ինք դի
մրնրլու իր դի	խաղըլու իր դի
մրնրլու ին դի	խաղըլու ին դի

ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

մրնացիր իմ	խաղցիր իմ
մրնացիր իս	խաղցիր իս
մրնացիր է	խաղցիր է
մրնացիր ինք	խաղցիր ինք
մրնացիր իր	խաղցիր իր
մրնացիր ին	խաղցիր ին

ԱՆՑՅԱԼ ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

մրնացիր ի դի	խաղցիր ի դի
մրնացիր իր դի	խաղցիր իր դի
մրնացիր էր	խաղցիր էր
մրնացիր ինք դի	խաղցիր ինք դի
մրնացիր իր դի	խաղցիր իր դի
մրնացիր ին դի	խաղցիր ին դի

ՀԱՐՍԿԱՏԱՐ

մրնացմօն իմ	խաղցրմօն իմ
մրնացմօն իս	խաղցրմօն իս
մրնացմօն է	խաղցրմօն է
մրնացմօն ինք	խաղցրմօն ինք
մրնացմօն իր	խաղցրմօն իր
մրնացմօն ին	խաղցրմօն ին

մրնացօձ իմ	խաղցօձ իմ
մրնացօձ իս	խաղցօձ իս
մրնացօձ է	խաղցօձ է
մրնացօձ ինք	խաղցօձ ինք
մրնացօձ իր	խաղցօձ իր
մրնացօձ ին	խաղցօձ ին

ԱՆՑՅԱԼ ՀԱՐՍԿԱՏԱՐ

մրնացմօն ի դի	խաղցրմօն ի դի
մրնացմօն իր դի	խաղցրմօն իր դի
մրնացմօն էր	խաղցրմօն էր
մրնացմօն ինք դի	խաղցրմօն ինք դի
մրնացմօն իր դի	խաղցրմօն իր դի
մրնացմօն ին դի	խաղցրմօն ին դի
մրնացօձ ի դի	խաղցօձ ի դի
մրնացօձ իր դի	խաղցօձ իր դի
մրնացօձ էր	խաղցօձ էր
մրնացօձ ինք դի	խաղցօձ ինք դի
մրնացօձ իր դի	խաղցօձ իր դի
մրնացօձ ին դի	խաղցօձ ին դի

ԱՆՑՅԱԼ ԿԱՏԱՐՅԱԼ

մրնօշի	խաղօ
մրնօշիր	խաղօր
մրնօշ	խաղօվ
մրնօշինք	խաղօնք
մրնօշիք	խաղօր
մրնօշին	խաղօն

ՀՐԱՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

մրնօ՛, խաղօ՛ մրնցէ՛ք, խաղցէ՛ք

ԱՐԳԵԼԱԿԱՆ ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ

մր՝ մրնօ, մր՝ խաղօ	մր՝ մրնցէք, մր՝ խաղցէք
---------------------------	-------------------------------

ԸՆՉԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՊԱՌՈՒ

մրնօմ	խաղօմ
մրնօս	խաղօս
մրնօ	խաղօ
մրնօնք	խաղօնք
մրնօք	խաղօք
մրնօն	խաղօն

ԱՆՑՅԱԼ ԱՊԱՌՈՒ

մրնի դի	խաղի դի
մրնիր դի	խաղիր դի
մրնօք	խաղօք
մրնինք դի	խաղինք դի
մրնիք դի	խաղիք դի
մրնին դի	խաղին դի

ԴԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՊԱՌՈՒ

գր մրնօմ	գր խաղօմ
գր մրնօս	գր խաղօս
գր մրնօ	գր խաղօ
գր մրնօնք	գր խաղօնք
գր մրնօք	գր խաղօք
գր մրնօն	գր խաղօն

ԱՆՑՅԱԼ ԱՊԱՌՈՒ

գր մրնի դի	գր խաղի դի
գր մրնիր դի	գր խաղիր դի
գր մրնօք	գր խաղօք
գր մրնինք դի	գր խաղինք դի
գր մրնիք դի	գր խաղիք դի
գր մրնին դի	գր խաղին դի

ՀԱՐԿԱԴՐԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՊԱՌՈՒ

բրդր մրնօս	բրդր խաղօս
բրդր մրնօս	բրդր խաղօս
բրդր մրնօ	բրդր խաղօ
բրդր մրնօնք	բրդր խաղօնք
բրդր մրնօք	բրդր խաղօք
բրդր մրնօն	բրդր խաղօն

ԱՆՑՅԱԼԻ ԱՊԱՌՈՒ

բրդր մրնի դի	բրդր խաղի դի
բրդր մրնիր դի	բրդր խաղիր դի
բրդր մրնօք	բրդր խաղօք
բրդր մրնինք դի	բրդր խաղինք դի
բրդր մրնիք դի	բրդր խաղիք դի
բրդր մրնին դի	բրդր խաղին դի

ԲԱՅԵՐԻ ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆ

Բեյլանի բարբառում նույնպես բայերը լինում են պարզ և ածանցավոր: Ածանցը, որպես օրենք, ավելանում է անորոշ դերբայի հիմքի և վերջավորության միջև: Անորոշ դերբայի հիմքի և վերջավորությունների միջև զանազան ածանցներ ավելացնելու միջոցով բարբառ կազմում է սուլածանավոր, կրավորական, պատճառական և բազմապատկական

բայեր: Բեյլանի բարբառում կան հետևյալ բայածանցները. (ա)ն, ն, էն/ըն, ան, ուց:

Արդի գրական հայերենի, ինչպես և գրաբարի ան ածանց ունեցող բայերի մեծ մասը Բեյլանի բարբառում հանդես է գալիս ն սոսկածանցով՝ ա-ի անկմամբ: Այսպես. *ախքրդնոլ-աղքատանալ*, *անխիլքնոլ-անխելքանալ*, *կուղնոլ-գողանալ*, *իրզոնոլ-երկարանալ*, *թիթիլնոլ-թերեանալ*, *խուշիրնոլ-խոշորանալ*, *հոսքրնոլ-հասկանալ*, *մինձնոլ-մեծանալ*:

Սակայն ոչ բոլոր դեպքերում է մեր լեզվի -անալ դերբայական մասնիկի դիմաց բարբառում լինում նաև ածանցը: Այդ նույնությամբ պահպանվել է կրոնական փոխառություններում. *կօհանալ՝ «Կօհանու քիզն» Ասվոծ»:*

Բարբառում մեծ տարածում ունի ն սոսկածանցը: Հայերենին ընդհանուր սոսկածանցավոր բայերից բացի, ինչպես տեսանք, բազմաթիվ ան ածանց ունեցող բայեր այստեղ հանդես են գալիս ն սոսկածանցով և, ընդհակառակը, կան այնպիսի բայեր, որոնք աշխարհաբարում պարզ են, իսկ բարբառում հանդես են գալիս որպես ն սոսկածանց ունեցող բայեր՝ *շանչընոլ-ճանաչել*, *խարվընոլ-հեռանալ*, *ամշընոլ-ամաչել* և այլն:

Բեյլանի բարբառում ն սոսկածանց ունեցող բայերը երբեմն անորոշ դերբայում ունենում են իլ և օլ զուգահեռ ձևերը. *անցընիլ-անցնոլ*, *կրդնիլ-կրդնոլ*, *տըրնիլ-տըրնոլ*, *իշնիլ-իշնոլ*, *հիձնիլ-հիձնոլ*, *մըդնիլ-մըդնոլ*, *դիսնիլ-դիսնոլ*:

Էն սոսկածանցը էն, ըն, ան հնչունափոխությամբ պահպանվել է հետևյալ բայերում՝ *զամէնոլ-կամէնալ*, *մօդընոլ-մոտէնալ*, *ունանոլ-ունէնալ*: Այս բայերը ևս խոնարհվում են օ(լ) լծորդության պարզ բայերի նման:

Հայերենի չ սոսկածանցավոր բայերը բարբառում կորցնում են այդ չ-ն կամ նրա փոխարեն գործածում ն՝ *դիպչել-տըրնոլ*, *թոշել-թըրոնիլ*, *կորչել-գօրիլ*, *փախչել-փախիլ*:

Եթե որոշ բայերում բարբառում չ սոսկածանցը հանդես չի գալիս, ապա մի քանի այլ դեպքերում այն պահպանվելու հետ միասին ավելանում է նաև ն-ն: Կան դեպքեր էլ, եթե այդ ն-ն ավելանում է պարզ բայերի վրա՝ *գէնէնչնոլ*, *ջանչընոլ*, *զարուդնոլ*: Այս բայերը ևս խոնարհվում են համապատասխան լծորդության պարզ բայերի նման:

ՊԱՏՃԱՌԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐ

Ինչպես հայտնի է, արդի գրական հայերենում պատճառական բայերը կազմվում են բայահիմքի և վերջավորության միջև ցն, ացն, եցն ավելացնելու միջոցով՝ *ըրընցընիլ/լազացնել*, *փրլցընիլ/փլցնել*, *իվլցընիլ/ավելացնել*, *լընցընիլ/լցնել*, *խարվըցընիլ/հեռվացնել*, *ուստուցընիլ/սովորեցնել*, *պոլցընիլ/լայնացնել*, *իրգէնցընիլ/երկարացնել*, *մինձընիլ/մեծացնել*:

Բեյլանի բարբառում պատճառական բայերը կազմվում են գրականի նման:

Բեյլանի բարբառում պատճառական բայերը անորոշ դերբայում ստանում են իլ վերջավորությունը և խոնարհվում են ի խոնարհիչով:

Պատճառական բայերի խոնարհման տախտակ

ԴԵՐԲԱՅՆԵՐ

անորոշ	խումցընիլ	զարթրցնիլ
ապառնի	խումցընրու	զարթրցնրու
վաղակատ.	խրմցուցիր	զարթրցուիր
հարակատ.	խումցրմօն, խումցրօձ	զարթրցմօն, զարթօձ
ենթակայակ.	խումցընօդ արթրցնօդ	
ժխտման	խումցընք	զարթրցնք
շարունակական	խումցընրէն	զարթրցնրէն

Պատճառական բայերի դերբայներից անորոշ, ենթակայական և շարունակական դերբայները եղանակային ձևերի կազմությանը չեն մասնակցում:

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ՆԵՐԿԱ

զու խումցընիմ	զա զարթրցնիմ
զու խումցընիս	զա զարթրցնիս
զու խումցընք	զա զարթրցնք
զու խումցընինք	զա զարթրցնինք

զու խումցրնիք	զա զարթրցնիք
զու խումցրնին	զա զարթրցնին

ԱՆՑՅԱԼ ԱՆԿԱՏԱՐ

զու խումցրնի դի	զա զարթրցնի դի
զու խումցրնիք դի	զա զարթրցնիք դի
զու խումցրնէր	զա զարթրցնէր
զու խումցրնիքն դի	զա զարթրցնիքն դի
զու խումցրնիք դի	զա զարթրցնիք դի
զու խումցրնին դի	զա զարթրցնին դի

ԱՊԱՌՆԻ

խումցրնրու իմ	զարթրցնրու իմ
խումցրնրու իս	զարթրցնրու իս
խումցրնրու չ	զարթրցնրու չ
խումցրնրու ինք	զարթրցնրու ինք
խումցրնրու իք	զարթրցնրու իք
խումցրնրու ին	զարթրցնրու ին

ԱՆՑՅԱԼ ԱՊԱՌՆԻ

խումցրնրու ի դի	զարթրցնրու ի դի
խումցրնրու իր դի	զարթրցնրու իր դի
խումցրնրու էր	զարթրցնրու էր
խումցրնրու ինք դի	զարթրցնրու ինք դի
խումցրնրու իք դի	զարթրցնրու իք դի
խումցրնրու ին դի	զարթրցնրու ին դի

ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

խրմուցիք իմ	զարթրցրիք իմ
խրմուցիք իս	զարթրցրիք իս
խրմուցիք չ	զարթրցրիք չ
խրմուցիքն ինք	զարթրցրիքն ինք

խրմուցիք իք	զարթրցրիք իք
խրմուցիք ին	զարթրցրիք ին

ԱՆՑՅԱԼ ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

խրմուցիք ի դի	զարթրցրիք ի դի
խրմուցիք իր դի	զարթրցրիք իր դի
խրմուցիք էր	զարթրցրիք էր
խրմուցիքն ինք դի	զարթրցրիքն ինք դի
խրմուցիք իք դի	զարթրցրիք իք դի
խրմուցիք ին դի	զարթրցրիք ին դի

ՀԱՐՄԱԿԱՏԱՐ

խումցրմօն իմ	զարթրմօն իմ
խումցրմօն իս	զարթրմօն իս
խումցրմօն չ	զարթրմօն չ
խումցրմօնն ինք	զարթրմօնն ինք
խումցրմօն իք	զարթրմօն իք
խումցրմօն ին	զարթրմօն ին

ԱՆՑՅԱԼ ՀԱՐՄԱԿԱՏԱՐ

խումցրմօն ի դի	զարթրմօն ի դի
խումցրմօն իր դի	զարթրմօն իր դի
խումցրմօն էր	զարթրմօն էր
խումցրմօնն ինք դի	զարթրմօնն ինք դի
խումցրմօն իք դի	զարթրմօն իք դի
խումցրմօն ին դի	զարթրմօն ին դի

ԱՆՑՅԱԼ ԿԱՏԱՐԵԱԼ

խումցրհ	զարթրցրհ
խումցրիք	զարթրցրիք
խումցուց	զարթրցուց
խումցրցիքն ինք	զարթրցրցիքն ինք

խումցրիք	զարթրցրիք
խումցրին	զարթրցրին

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

խրմցու՛ր	խրմցուցէ՛ք
զարթրցու՛ր	զարթրցոցէ՛ք

ԱՐԳԵԼԱԿԱՆ ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ

մր՝ խրմցուր	մր՝ խրմցուցէր
մր՝ զարթրցուր	մր՝ զարթրցոցէր

ԸՆՉԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՊԱՌՆԻ

խումցընիմ	զարթրցնիմ
խումցընիս	զարթրցնիս
խումցընք	զարթրցնք
խումցընինք	զարթրցնինք
խումցընիք	զարթրցնիք
խումցընին	զարթրցնին

ԱՆՑՅԱԼ ԱՊԱՌՆԻ

խումցընի դի	զարթրցնի դի
խումցընիր դի	զարթրցնիր դի
խումցընէր	զարթրցնէր
խումցընինք դի	զարթրցնինք դի
խումցընիք դի	զարթրցնիք դի
խումցընին դի	զարթրցնին դի

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՊԱՌՆԻ

զր խումցընիմ	զր զարթրցնիմ
զր խումցընիս	զր զարթրցնիս
զր խումցընք	զր զարթրցնք
զր խումցընինք	զր զարթրցնինք
զր խումցընիք	զր զարթրցնիք
զր խումցընին	զր զարթրցնին

ԱՆՑՅԱԼ ԱՊԱՌՆԻ

զր խումցընի դի	զր զարթրցնի դի
զր խումցընիր դի	զր զարթրցնիր դի
զր խումցընէր	զր զարթրցնէր
զր խումցընինք դի	զր զարթրցնինք դի
զր խումցընիք դի	զր զարթրցնիք դի
զր խումցընին դի	զր զարթրցնին դի

ՀԱՐԿԱԴՐԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՊԱՌՆԻ

բրդր խումցընիմ	բրդր զարթրցնիմ
բրդր խումցընիս	բրդր զարթրցնիս
բրդր խումցընք	բրդր զարթրցնք
բրդր խումցընինք	բրդր զարթրցնինք
բրդր խումցընիք	բրդր զարթրցնիք
բրդր խումցընին	բրդր զարթրցնին

ԱՆՑՅԱԼ ԱՊԱՌՆԻ

բրդր խումցընի դի	բրդր զարթրցնի դի
բրդր խումցընիր դի	բրդր զարթրցնիր դի
բրդր խումցընէր	բրդր զարթրցնէր

բրդը խումցրնինք դի	բրդը գարթրցնինք դի
բրդը խումցրնիք դի	բրդը գարթրցնիք դի
բրդը խումցրնին դի	բրդը գարթրցնին դի

ԿՐԱՎՈՐԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐ

Կրավորական բայերը բարբառում կազմվում են անորոշ դերբայի կամ անցյալ կատարյալի հիմքի վրա և ածանցը ավելացնելու միջոցով:

Ի(լ) Ծորդության ներգործական սեղի պարզ բայերի կրավորականը կազմվում է անորոշ դերբայի հիմքի և վերջավորության միջև և ածանցը դրվելու միջոցով. կըրիլ-կըրվիլ, խումիլ-խումվիլ, ճարթիլ-ճարթրվիլ, գօրիլ-գորսըվիլ:

Բազմապատկական ածանց ունեցող բայերի կրավորականը կազմվում է նույն եղանակով. ճարթրիլիլ-ճարթրդվիլ, ձօզրդիլ-ձօզրդվիլ:

Ի(լ) Ծորդության չեզոք սեղի բայերի, ինչպես և օ(լ) Ծորդության բայերի կրավորականը կազմվում է այդ բայերի պատճառական ձևից, անցյալ կատարյալի հիմքի և վերջավորության միջև և ավելացնելով. նըստիլ-նըսդրցվիլ, զարթօլ-զարթրցվիլ, խաղօլ-խաղցրվիլ:

Սոսկածանց ունեցող բայերի կրավորականը կազմվում է նույն եղանակով. դիսնօլ-դիսցրվիլ-դիսնըվիլ:

Կրավորական բայերը անցյալ կատարյալում ունենում են o, or, ou, oup, or, ouն վերջավորությունները:

Կրավորական և ածանց ստացած բայերը, անկախ այն բանից, թե ինչ խոնարհման են պատկանել, ստանում են իլ դերբայական վերջավորությունը և խոնարհվում են ի խոնարհչով:

ԿՐԱՎՈՐԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐԻ ԽՈՆԱՐՀՄԱՆ ՏԱԽՏԱԿ

ԴԵՐԲԱՅԵՐ

անորոշ	կըրվիլ	խաղցրվիլ
ապառնի	կըրվրլու	խաղցրվրլու
վաղակատ.	կըրվիր	խաղցրվիր
հարակատ.	կըրմօն	խաղցրմօն
ենթակայակ.	կըրվօղ	խաղցրվօղ
Ժխտման	կըրվէ	խաղցրվէ
շարունակական	կըրվլէն	խաղցրվլէն

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱԼԱԿ

ՆԵՐԿԱ

զա կըրվիմ	զա խաղցրվիմ
զա կըրվիս	զա խաղցրվիս
զա կըրվէ	զա խաղցրվէ
զա կըրվինք	զա խաղցրվինք
զա կըրվիր	զա խաղցրվիր
զա կըրվին	զա խաղցրվին

ԱՆՑՅԱԼ ԱՆԿԱՏԱՐ

զա կըրվիմ դի	զա խաղցրվիմ դի
զա կըրվիր դի	զա խաղցրվիր դի
զա կըրվէր	զա խաղցրվէր
զա կըրվինք դի	զա խաղցրվինք դի
զա կըրվիր դի	զա խաղցրվիր դի
զա կըրվին դի	զա խաղցրվին դի

ԱՊԱՌՆԻ

կըրվրլու իմ	խաղցրվրլու իմ
կըրվրլու իս	խաղցրվրլու իս
կըրվրլու Է	խաղցրվրլու Է
կըրվրլու ինք	խաղցրվրլու ինք
կըրվրլու իր	խաղցրվրլու իր
կըրվրլու ին	խաղցրվրլու ին

ԱՆՑՅԱԼ ԱՊԱՌՆԻ

կըրվրլու ի դի	խաղցրվրլու ի դի
կըրվրլու իր դի	խաղցրվրլու իր դի
կըրվրլու էր	խաղցրվրլու էր
կըրվրլու ինք դի	խաղցրվրլու ինք դի

կրրվլու իք դի	խաղցրվլու իք դի
կրրվլու ին դի	խաղցրվլու ին դի

ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

կրրվիր իմ	խաղցրվիր իմ
կրրվիր իս	խաղցրվիր իս
կրրվիր է	խաղցրվիր է
կրրվիր ինք	խաղցրվիր ինք
կրրվիր իք	խաղցրվիր իք
կրրվիր ին	խաղցրվիր ին

ԱՆՑՅԱԼ ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

կրրվիր ի դի	խաղցրվիր ի դի
կրրվիր իր դի	խաղցրվիր իր դի
կրրվիր էր	խաղցրվիր էր
կրրվիր ինք դի	խաղցրվիր ինք դի
կրրվիր իք դի	խաղցրվիր իք դի
կրրվիր ին դի	խաղցրվիր ին դի

ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ

կրրվօձ իմ	խաղցրմօն իմ
կրրվօձ իս	խաղցրմօն իս
կրրվօձ է	խաղցրմօն է
կրրվօձ ինք	խաղցրմօն ինք
կրրվօձ իք	խաղցրմօն իք
կրրվօձ ին	խաղցրմօն ին

ԱՆՑՅԱԼ ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ

կրրվօձ ի դի	խաղցրմօն ի դի
կրրվօձ իր դի	խաղցրմօն իր դի
կրրվօձ էր	խաղցրմօն էր
կրրվօձ ինք դի	խաղցրմօն ինք դի

կրրվօձ իք դի	խաղցրմօն իք դի
կրրվօձ ին դի	խաղցրմօն ին դի

ԱՆՑՅԱԼ ԿԱՏԱՐՅԱԼ

կրրվօց	խաղցրվօց
կրրվօցօր	խաղցրվօցօր
կրրվօցօվ	խաղցրվօցօվ
կրրվօցօնք	խաղցրվօցօնք
կրրվօցօրը	խաղցրվօցօրը
կրրվօցօվը	խաղցրվօցօվը
կրրվօցօնքը	խաղցրվօցօնքը

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

կրրվէ՛, խաղցրվէ՛	կրրվօցէ՛ք, խաղցրվօցէ՛ք
------------------	------------------------

ԱՐԳԵԼԱԿԱՆ ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ

մը՝ կրրվէ՛, մը՝ խաղցրվէ՛	մը՝ կրրվօցէ՛ք, մը՝ խաղցրվօցէ՛ք
--------------------------	--------------------------------

ԸՂՋԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՊԱՌՆԻ

կրրվիմ	խաղցրվիմ
կրրվիս	խաղցրվիս
կրրվէ՛	խաղցրվէ՛
կրրվինք	խաղցրվինք
կրրվիք	խաղցրվիք
կրրվին	խաղցրվին

ԱՆՑՅԱԼ ԱՊԱՌՆԻ

կրրվի դի	խաղցրվի դի
կրրվի դիք	խաղցրվի դիք
կրրվի դր	խաղցրվի դր

կրրվինք դի	խաղցրվինք դի
կրրվիք դի	խաղցրվիք դի
կրրվին դի	խաղցրվին դի

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՊԱՌՆԻ

զր կրրվիմ	զր խաղցրվիմ
զր կրրվիս	զր խաղցրվիս
զր կրրվէ	զր խաղցրվէ
զր կրրվինք	զր խաղցրվինք
զր կրրվիք	զր խաղցրվիք
զր կրրվին	զր խաղցրվին

ԱՆՑՅԱԼ ԱՊԱՌՆԻ

զր կրրվի դի	զր խաղցրվի դի
զր կրրվիք դի	զր խաղցրվիք դի
զր կրրվէր	զր խաղցրվէր
զր կրրվինք դի	զր խաղցրվինք դի
զր կրրվիք դի	զր խաղցրվիք դի
զր կրրվին դի	զր խաղցրվին դի

ՀԱՐԿԱԴՐԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

բրդր կրրվիմ	բրդր խաղցրվիմ
բրդր կրրվիս	բրդր խաղցրվիս
բրդր կրրվէ	բրդր խաղցրվէ
բրդր կրրվինք	բրդր խաղցրվինք
բրդր կրրվիք	բրդր խաղցրվիք
բրդր կրրվին	բրդր խաղցրվին

ԱՆՑՅԱԼ ԱՊԱՌՆԻ

բրդր կրրվիմ դի բրդր խաղցրվիմ դի

բրդր կրրվիր դի	բրդր խաղցրվիր դի
բրդր կրրվէր	բրդր խաղցրվէր
բրդր կրրվինք դի	բրդր խաղցրվինք դի
բրդր կրրվիք դի	բրդր խաղցրվիք դի
բրդր կրրվին դի	բրդր խաղցրվին դի

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ.— Կրավորական բայերի ապառնի դերբայը եղանակային ձևերի կազմությանը մասնակցում է, սակայն կրրվլու իմ ձևը ընդունված չէ բարբառում և սակավ է գործածվում: Սահմանական եղանակի ապառնի իմաստը արտահայտվում է հարկադրական եղանակի բրդր եղանակիցով՝ բրդր կրրվիմ, բրդր խաղցրվիմ (զրվելու եմ, խաղացվելու եմ, նաև պիտի զրվեմ, պիտի խաղացվեմ):

ԲԱԶՄԱՊԱՏԿԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐ

Բազմապատկան բայերը բարբառում կազմվում են անորոշ դերբայի հիմքի և վերջավորության միջև ըդ, ըդդ ածանցը ավելացնելու միջոցով. ձագիլ-ձօզձրդիլ, աղդրդիլ/կելտոտել, գանձրդիլ/կոխոտել, սրլըրդիլ/դեգերել, իրզդրդիլ/պատառտել, հավըրդիլ/հավարոտել, թըրմըշդիլ/թոռումել, զըրվըշիլ/կովտել: Ավելի սաստկացած բազմապատկան իմաստ բարբառում կարելի է արտահայտել նույն բայի արմատի և իր անորոշ դերբայի հարադրությամբ. քաշիլ-քաշըշիլ, ձագիլ-ձօզձրդիլ, տուղիլ-տուղտուղիլ, սառիլ-սարսըրիլ, ջուվոլ-ջուվուվոլ և այլն:

Բազմապատկան բայերը խոնարհվում են համապատասխան լծորդություն ունեցող բայերի նման:

ԺԽՏԱԿԱՆ ԽՈՆԱՐՀՈՒՄ

Ժխտական խոնարհման վերջավորությունները նման են հաստատական խոնարհման վերջավորություններին:

Ժխտական խոնարհման եղանակներն ու ժամանակները կազմվում են հաստատական խոնարհման համապատասխան եղանակների ու ժամանակների սկզբունքով, միայն զա եղանակիցին փոխարինում է չը ժխտական մասնիկը:

Չը ժխտականը Բեյլանի բարբառում դրվում է բայի կամ օժանդակ բայի վրա:

ԺԽՏԱԿԱՆ ԽՈՆԱՐՀՄԱՆ ՏԱԽՏԱԿ

Ի(լ) լծորդության բայերի խոնարհումը

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ՆԵՐԿԱ

շիմ խում՝, չրքում խում՝	շիմ, չրքում քընն՝
շիս խում՝, չրքում խում՝	շիս, չրքում քընն՝
շր խում՝, չրքում խում՝	շր, չրքում քընն՝
շինք խում՝, չրքոնք խում՝	շինք, չրքոնք քընն՝
շիք խում՝, չրքէք խում՝	շիք, չրքէք քընն՝
շին խում՝, չրքօն խում՝	շին, չրքօն քընն՝

ԱՆՑՅԱԼ ԱՆԿԱՏԱՐ

չրխումի դի	չրքնի դի
չրխումիր դի	չրքնիր դի
չրխումէր	չրքնէր
չրխումինք դի	չրքնինք դի
չրխումիք դի	չրքնիք դի
չրխումին դի	չրքնին դի

ԱՊԱՌԱՒ

շիմ խումըլու	շիմ քընըլու
շիս խումըլու	շիս քընըլու
չրխումըլու	չրքնըլու
շինք խումըլու	շինք քընըլու
շիք խումըլու	շիք քընըլու
շին խումըլու	շին քընըլու

ԱՆՑՅԱԼ ԱՊԱՌԱՒ

չրխումըլու ի դի	չրքնըլու ի դի
չրխումըլու իր դի	չրքնըլու իր դ
չրխումըլու էր	չրքնըլու էր
չրխումըլու ինք դի	չրքնըլու ինք դի
չրխումըլու իր դի	չրքնըլու իր դի
չրխումըլու ին դի	չրքնըլու ին դի

ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

շիմ խումիր	շիմ քընիր
շիս խումիր	շիս քընիր
չր խումիր	չր քընիր
շինք խումիր	շինք քընիր
շիք խումիր	շիք քընիր
շին խումիր	շին քընիր

ԱՆՑՅԱԼ ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

չրխումիր ի դի	չրքնիր ի դի
չրխումիր իր դի	չրքնիր իր դի
չրխումիր էր	չրքնիր էր
չրխումիր ինք դի	չրքնիր ինք դի
չրխումիր իր դի	չրքնիր իր դի
չրխումիր ին դի	չրքնիր ին դի

ՀԱՐՄԱԿԱՏԱՐ

խումմօն շիմ	քնացմօն շիմ
խումմօն շիս	քնացմօն շիս
խումմօն չ	քնացմօն չ
խումմօն շինք	քնացմօն շինք
խումմօն շիք	քնացմօն շիք
խումմօն շին	քնացմօն շին

ԱՆՑՅԱԼ ՀԱՐԿԱԿԱՏԱՐ

խուման չի դի	քնացմօն չի դի
խուման չիր դի	քնացմօն չիր դի
խուման չէր	քնացմօն չէր
խուման չինք դի	քնացմօն չինք դի
խուման չիր դի	քնացմօն չիր դի
խուման չին դի	քնացմօն չին դի

ԱՆՑՅԱԼ ԿԱՏԱՐՅԱԼ

չրիտմրցի	չրբրնացօ
չրիտմրցիր	չրբրնացօր
չրիտմից	չրբնացօվ
չրիտմրցինք	չրբրնացօնք
չրիտմրցիք	չրբրնացօր
չրիտմրցին	չրբրնացօն

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

մը՝ խումի, մը՝ քընանօ	մը՝ խումէք, մը՝ քընանէք
-----------------------	-------------------------

ԸՆՉԱԿԱՆ ԵՎ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐ

ԱՊԱՌՆԻ

չրիտմիմ	չրբրնիմ
չրիտմիս	չրբրնիս
չրիտմիշ	չրբրնիշ
չրիտմինք	չրբրնինք
չրիտմիք	չրբրնիք
չրիտմին	չրբրնին

ԱՆՑՅԱԼ ԱՊԱՌՆԻ

չրիտմի դի	չրբրնի դի
-----------	-----------

չրիտմիր դի	չրբրնիր դի
չրիտմիր	չրբրնիր
չրիտմինք դի	չրբրնինք դի
չրիտմիր դի	չրբրնիր դի
չրիտմին դի	չրբրնին դի

ՀԱՐԿԱԴՐԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՊԱՌՆԻ

չրբրդր խումիմ	չրբրդր քընիմ
չրբրդր խումիս	չրբրդր քընիս
չրբրդր խումիշ	չրբրդր քընիշ
չրբրդր խումինք	չրբրդր քընինք
չրբրդր խումիք	չրբրդր քընիք
չրբրդր խումին	չրբրդր քընին

ԱՆՑՅԱԼ ԱՊԱՌՆԻ

չրբրդր խումի դի	չրբրդր քընի դի
չրբրդր խումիր դի	չրբրդր քընիր դի
չրբրդր խումիր	չրբրդր քընիր
չրբրդր խումինք դի	չրբրդր քընինք դի
չրբրդր խումիք դի	չրբրդր քընիք դի
չրբրդր խումին դի	չրբրդր քընին դի

ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ԲԱՂԱԴՐՅԱԼ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐ

Երկրորդական բաղադրյալ ժամանակները Բեյլանի բարբառում կազմվում են ապառնի, հարակատար դերբայներով և ըննօլ-լինել բայի խոնարհվող ձևերով:

Նըշնըլու աղօ – նշանելու եղա
Նըշնըլու ըննէի – նշանելու լինեի
Նըշանմօն ըննօմ – նշանված լինեմ
Նըշնըլու բըդը ըննօ – նշանելու պիտի լինի և այլն:
Խոնարհվում է ըննօլ բայի բոլոր ձևերով:

ԱՆԿԱՆՈՒ ԲԱՅԵՐԻ ԽՈՆԱՐՀՈՒՄԸ

Բեյլանի բարբառի անկանոն բայերն են՝ բկկիլ/զալ, դօլ/տալ, ուղիլ/ուտել, ըրթօլ/զնալ: Բայերի անկանոնություն հիմնականում հանդես է զալիս անցյալ կատարյալի հիմքից կազմված ձևերում, սակայն շեղումներ են արձանագրվում նաև հրամայականում:

ԸԿԿԻԼ

ԴԵՐԲԱՅՆԵՐԸ

անորոշ	բկկիլ
ապառնի	բկկրլու
վաղակատ.	բկկիր
հարակատ.	բկկրմօն
ենթակայակ.	բկկօղ
ժխտման	բկկօ
շարունակական	բկկրլէն

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՍԱԿ

ՆԵՐԿԱ

զա կկօմ	զա կկօնր
զա կկօս	զա կկօր
զա կկօ	զա կկօն

ԱՆՑՅԱԼ ԱՆԿԱՏԱՐ

զա կկի դի	զա կկինր դի
զա կկիր դի	զա կկիր դի
զա կկէր	զա կկին դի

ԱՊԱՌՆԻ

բկկրլու իմ	բկկրլու ինր
բկկրլու իս	բկկրլու իր

բկկրլու է	բկկրլու ին
-----------	------------

ԱՆՑՅԱԼ ԱՊԱՌՆԻ

բկկրլու ի դի	բկկրլու ինր դի
բկկրլու իր դի	բկկրլու իր դի
բկկրլու էր	բկկրլու ին դի

ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ

բկկրմօն իմ	բկկրմօն ինր
բկկրմօն իս	բկկրմօն իր
բկկրմօն է	բկկրմօն ին

ԱՆՑՅԱԼ ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ

բկկրմօն ի դի	բկկրմօն ինր դի
բկկրմօն իր դի	բկկրմօն իր դի
բկկրմօն էր	բկկրմօն ին դի

ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

բկկիր իմ	բկկիր ինր
բկկիր իս	բկկիր իր
բկկիր է	բկկիր ին

ԱՆՑՅԱԼ ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

բկկիր ի դի	բկկիր ինր դի
բկկիր իր դի	բկկիր իր դի
բկկիր էր	բկկիր ին դի

ԱՆՑՅԱԼ ԿԱՏԱՐՅԱՆ

իզօ	իզօնր
իզօր	իզօր

<i>հզօղ</i>	<i>հզին</i>
-------------	-------------

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ

<i>հզօ՛</i>	<i>հզէ՛ք</i>
-------------	--------------

ԱՐԳԵԼԱԿԱՆ ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ

<i>մ'ըկօ</i>	<i>մ'ըկեր</i>
--------------	---------------

ԸՆՉԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

<i>ըկօմ</i>	<i>ըկօնք</i>
<i>ըկօս</i>	<i>ըկօր</i>
<i>ըկօ</i>	<i>ըկօն</i>

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՊԱՌՆԻ

<i>գ'ըկօմ</i>	<i>գ'ըկօնք</i>
<i>գ'ըկօս</i>	<i>գ'ըկօռ</i>
<i>գ'ըկօ</i>	<i>գ'ըկօն</i>

ԱՆՑՅԱԼ ԱՊԱՌՆԻ

<i>գ'ըկկի դի</i>	<i>գ'ըկկինք դի</i>
<i>գ'ըկկիր դի</i>	<i>գ'ըկկիր դի</i>
<i>գ'ըկկէր</i>	<i>գ'ըկկին դի</i>

ՀԱՐԿԱԴՐԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՊԱՌՆԻ

<i>բրդ ըկօմ</i>	<i>բրդ ըկօնք</i>
<i>բրդ ըկօս</i>	<i>բրդ ըկօռ</i>
<i>բրդ ըկօ</i>	<i>բրդ ըկօն</i>

ԱՆՑՅԱԼ ԱՊԱՌՆԻ

<i>բրդ ըկկի դի</i>	<i>բրդ ըկկինք դի</i>
<i>բրդ ըկկիր դի</i>	<i>բրդ ըկկիր դի</i>
<i>բրդ ըկկէր</i>	<i>բրդ ըկկին դի</i>

ԴՈՒ

ԴԵՐԲԱՅՆԵՐԸ

<i>անորոշ</i>	<i>դու</i>
<i>ապառնի</i>	<i>դօլու</i>
<i>վաղակատ.</i>	<i>դրվիր</i>
<i>հարակատ.</i>	<i>դրվմօն</i>
<i>ենթակայակ.</i>	<i>դրվօղ</i>
<i>ժխտման</i>	<i>դօ</i>
<i>շարունակական</i>	<i>դրվրէն</i>

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ՆԵՐԿԱ

<i>զու դօմ, զա զրդօմ</i>	<i>զու դօնք, զա զրդօնք</i>
<i>զու դօս, զա զրդօս</i>	<i>զու դօր, զա զրդօր</i>
<i>զու դօ, զա զրդօ</i>	<i>զու դօն, զա զրդօն</i>

ԱՆՑՅԱԼ ԱՆԿԱՏԱՐ

<i>զու դի դի, զա զրդի դի</i>	<i>զու դինք դի, զա զրդինք դի</i>
<i>զու դիր դի, զա զրդիր դի</i>	<i>զու դիր դի, զա զրդիր դի</i>
<i>զու դէր, զա զրդէր</i>	<i>զու դին դի, զա զրդին դի</i>

ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

<i>դրվիր իմ</i>	<i>դրվիր ինք</i>
<i>դրվիր իս</i>	<i>դրվիր իք</i>
<i>դրվիր է</i>	<i>դրվիր ին</i>

ԱՆՑՅԱԼ ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

դրվիր ի դի	դրվիր ինք դի
դրվիր իր դի	դրվիր իք դի
դրվիր էր	դրվիր ին դի

ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ

դրվմօն իմ	դրվմօն ինք
դրվմօն իս	դրվմօն իք
դրվմօն է	դրվմօն ին

ԱՆՑՅԱԼ ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ

դրվմօն ի դի	դրվմօն ինք դի
դրվմօն իր դի	դրվմօն իք դի
դրվմօն էր	դրվմօն ին դի

ԱՆՑՅԱԼ ԿԱՏԱՐՅԱԼ

դրվի	դրվինք
դրվիր	դրվիր
դրվից	դրվինք

ՈՒԴԻԼ

ԴԵՐԲԱՅՆԵՐԸ

անորոշ	ուղիլ
ապանի	ուղըլու
վաղակատ.	զիրիր
հարակատ.	զիրմօն, զիրօծ
ենթակայակ.	ուղօղ
ժխտման	ուղէ
շարունակական	ուղրէն

ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

զիրիր իմ	զիրիր ինք
զիրիր իս	զիրիր իք
զիրիր է	զիրիր ին

ԱՆՑՅԱԼ ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

զիրիր ի դի	զիրիր ինք դի
զիրիր իր դի	զիրիր իք դի
զիրիր էր	զիրիր ին դի

ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ

զիրմօն իմ	զիրմօն ինք
զիրմօն իս	զիրմօն իք
զիրմօն է	զիրմօն ին

ԱՆՑՅԱԼ ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ

զիրօծ ի դի	զիրօծ ինք դի
զիրօծ իր դի	զիրօծ իք դի
զիրօծ էր	զիրօծ ին դի

ԱՆՑՅԱԼ ԿԱՏԱՐՅԱԼ

զիրօ	զիրօնք
զիրօր	զիրօր
զիրօլ	զիրօն

ԸՐԹՈԼ

ԴԵՐԲԱՅՆԵՐ

անորոշ	բրթօլ
ապանի	բրթըլու

վաղակատ.	կացիր
հարակատ.	բրթրմօն, կացօձ
ենթակայակ.	բրթող, կացօ
ժխտման	բրթօ
շարունակական	բրթրլէն

ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

կացիր իմ	կացիր ինք
կացիր իս	կացիր իք
կացիր է	կացիր ին

ԱՆՑՅԱԼ ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

կացիր ի դի	կացիր ինք դի
կացիր իք դի	կացիր իք դի
կացիր էր	կացիր ին դի

ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ

կացօձ իմ	կացօձ ինք
կացօձ իս	կացօձ իք
կացօձ է	կացօձ ին

ԱՆՑՅԱԼ ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ

կացօձ ի դի	կացօձ ինք դի
կացօձ իք դի	կացօձ իք դի
կացօձ էր	կացօձ ին դի

ԱՆՑՅԱԼ ԿԱՏԱՐԵԱԼ

կացի	կացինք
կացիր	կացիր
կրնօց	կացին

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ

կացի ուսուցչի պատճեն, տակայ հեռ, մաս-մաս-

մասն միջուկի պատճեն ու ծանրել և ըստ առաջ ու ու

այս գոր ուսուցչի պատճեն ու ծանրել և ըստ առաջ ու ու

կրնօ՛ կացէ՛ք

ՊԱԿԱՍԱՎՈՐ ԲԱՅԵՐ

Բեյլանի բարբառում, ինչպես և ժամանակակից հայերենում, պակասավոր բայերն ունենում են սահմանական եղանակի ներկա և անկատար անցյալ ժամանակները:

Պակասավոր են հետևյալ բայերը

1. իմ/եմ

ներկա՝ իմ, իս, է, ինք, իք, ին

անցյալ՝ ի դի, իք դի, էր, ինք դի, իք դի, ին դի

2. ըննիլ/եղանիլ

ըղձական եղ. ըննօմ, ըննօս, ըննօ, ըննօնք, ըննօր, ըննօն
անց. կատարյալ աղօ, աղօր, աղօվ, աղօնք, աղօր, աղօն

3. ըլիլ/լալ

ՆԵՐԿԱ

զու լում, զա զրլում	զու լոնք, զա զրլոնք
զու լու, զա զրլու	զու լօք, զա զրլօք
զու լօ, զա զրլօ	զու լոն, զա զրլօն

ԱՆՑՅԱԼ ԿԱՏԱՐԵԱԼ

լացի	լացինք
լացիր	լացիր
լրնօց	լացին

ՀԱՐԿԱԴՐԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՊԱՌՆԻ

բրդր լում	բրդր լոնք
բրդր լու	բրդր լօք
բրդր լօ	բրդր լոն

<i>բրդը լի դի</i>	<i>բրդը լինք դի</i>
<i>բրդը լիր դի</i>	<i>բրդը լիր դի</i>
<i>բրդը լիր</i>	<i>բրդը լին դի</i>

ՍԱԿԲԱՅ

Բեյլանի բարբառը հարուստ է մակրայներով: Մակրայների մեծ մասը բուն բարբառինն են. զգալի թիվ են կազմում օտար լեզուներից (հատկապես՝ թուրքերնից) փոխառած մակրայները, որոնք հաճախ ունենում են իրենց տեղական, բարբառային տարատեսակները:

Մակրայներն ըստ կազմության բաժններում են հետևյալ տեսակների.

ա) բուն մակրայներ. *էսսուր-այսօր*, *հօ-այն*, *չ-ոչ*, *հըմմուգ-հիմա*, *զանուիս-շուտ*, *առջիվ-առջն*

բ) կրկնությամբ կազմված մակրայներ. *շող-շող*, *մինձ-մինձ*, *դորի-դորի*, *իրիք-իրիք*

գ) գոյականների և *չէշիդ* (չեսիդ) բարի հարադրությամբ կազմված մակրայներ. *աղլիք չէշիդ* – լավ տեսակ, *մինձ չէշիդ* – մեծ տեսակ, *մօրթուն չէշիդ* – մարդու տեսակ և այլն:

Տալիս ենք Բեյլանի բարբառի ամենից ավելի գործածական մակրայների ցանկը, որի մեջ տեղ են գտնել նաև այլ լեզուներից փոխառվածները. թուրքերն *ancak/հազիկ* բառով՝ այն հայերենում հետևյալ իմաստներով է գործածվում՝ *անցօ-հազիկ*, դժվարությամբ, հանկարծ, վերջապես

Անցօ հինթէս զանօսմ էնթ: – Հազիկ այսպես կարող եմ անել:

Անցօ գու խոսու-հազիկ ես խոսում, անցօ ծէն մը լըսավլցուլ – Հանկարծ մի ձայն լսվեց, Իրէգ բօրդիտ դրվիր անցօ: – Երեկ վերջապես պարտք տվեցիր, ըրինդ – աղվոր, լավ (թրդերեն՝ *rund*), ախճինը բարուն շող ըրինդ գանձ հինօ – աղջիկը հորը շատ լավ է նայում, յօղա – իբրև թե

Թէգ մը – արագ (թրք. *tez*), *թէգ-թէգ* – արագ-արագ (թրք. *tez-tez*), անպարպուն – խիստ շատ, սաղ ու սոլ – աջ ու ձախ (թրք. *sağ-sol*), *թօյէն-թօյ* – զյուղից զյուղ (թրք. *koy*), դարշըյա-դարշը – դեմ առ դեմ (թրք. *karşı*) *կիշիք-ցիրիք* – զիշեր-ցերեկ, փիրթ մը – մի կտոր, *էվէլի* ու *էվէլի* – ավելի ու ավելի, դըննէն դուն – տնից տուն, պիրոն – բերնից բերան, դահա – դեռ (թրք.

daha), *խարու* – հեռու, *ըսզից սօնրո* – այսուհետև, սրանից հետո, *ժօմ-ժօմ* – ժամ-ժամ, *զօխտ-զօխտ* – ժամանակ առ ժամանակ (թրք. *vakit*), *էնզ էվէլ* – նախ (թրք. *en*), *զանուիս* – վաղ, կանուիս, *թէզէւմէն* – արագորեն (թրք. *tez*), *շոյր-շոյր* – զույգ-զույգ (թրք. *cift*), *հէմէն* – իսկույն (թրք. *hemen*), *զամօց* – կամաց, բարպօր – միասին (թրք. *barebar*), *ավիլ* – ավել, *շօղ-շօղ* – շատ-շատ, *էրոֆու* – շուրջը (թրք. *etraf*), *առէշ* – առաջ, սկզբում, *առէշ տուն կընօ*, *վիրչը իս:* – Առաջ դու գնա, վերջը ես: *աջէր* – արդյոր, *մի թէ* (թրք. *acaba*), *Ինչ ըստի զա գուզէ աջէ՞ր:* – Արդյոր ի նչ է ուզում ասել, կադրուց – զադունի, *մինավիր* – մենավոր, մենակ, *ուղուրթ* – ճշմարիտ, իրավ, *էփուց* – երբանից, *հըմմուգ* – հիմա, այժմ, *էսսուր* – այսօր, *վօղու* – վաղը, *իրէգ* – երեկ, *գէս կիշիք* – կես զիշեր, *միզէնօր* – վաղը չէ մյուս օր, *զիսսավուր* – կեսօր, *առդրզօն* – առավոտյան, *կիշիք* – զիշեր, *նիրսը* – ներս, *տուրսը* – դուրս, *դօզը* – տակը, *իվիք* – դեպի վեր, *իվօր* – դեպի վար, *բիլդէնրիք* – հանկարծակի (թրք. *birden*), *ափանսոզ* – անսպասելի (թրք. *apansız*), *իփ* – երբ, *իփուց* – երբանից, *իփուրէլի* – երբանից. *իփուրէլի հօս զօս* (երբ + թրք. *belli*), *էնթիյը* – այն կողմ, *իդ* – ետ, *իզօղ* – առանձին, *հարօ* – հապա, *թօ* – մինչև, *դեափի*, *շօղ* – շատ, *իվիլ* – ավելի, *բազօս* – պակաս, *առջիվը* – առջևը, *բաշիօս*, *պաշիօս* – ուրիշ (թրք. *başka*), *սօնրո* – հետո (թրք. *sonra*), *ըստէկիթ* – շուտով, անմիջապես (այս + թրք. *arap*. *saat*), *հանդ մը* – մեկ անգամ ել, *էջէլի* – շուապ (թրք. *acele*), *բազը* – երբեմն (թրք. *bazı*), *բէթէր* – վաստ, վատթար (թրք. *beter*), *գօյէ* – իբր թէ (թրք. *goya*), *ըսզից սօնրո* – այսուհետև (այս + կից թրք. *sonra*), *հէշ* – բնավ (թրք. *heç*), *հէլբէթ* – երևի (թրք. *helbet*), *թէզ* – շուտ, *մըլայիմ* – մեղմ, մարմանդ (թրք. *milayim*), *ինդիրզօցզին* – ետինը, երեկոյան, ժամը 6-ի մոտերը, *ըրթըլէն* – զնալով, *օրթալըդ* – մեջուեղ (թրք. *ortaklı*), *հըմմրզու* – արդի, ժամանակակից, *իրօվ* – իրավ. *իրօվի իս չի դիսօ*, *պարիվ* – բարով. *պարիվ չէնիս*, *պարիվ չըրթօս* (անեծք), *ըսիզէց* – այստեղից, *ընիզէց* – այստեղից, *շոյր* – մինչև որ, *զիյասո* – հոյս, *էլլէհեմ* – աստված զիտե, *Պազը* – երբեմն (թրք. *bazen*), *պէլքի* – թերևս, հավանաբար (թրք. *belki*), *թօնի* մը օր *էվէլ* – մի քանի օր առաջ, *կէշէնդէլը* – անցյալներում (թրք. *keçen*), *չօխոն* – վաղուց (թրք. *çokdan*), *սարախտան* – առավոտից (թրք. *sabahdan*), *սօն սէֆէր* – վերջին անգամ (թրք. *son + sefer*), *զիսսօրը դըրդը* – մինչ կեսօր (թրք. *kadar*), *թարի* – մինչև (թրք. *tek* – միայն), *խարուվօնց* – հեռվից, *ֆօն-ֆօն* – շողշողուն, *սէրպէստ* – ազատ (թրք. *serbez*), *մախսուս* – դիտմամբ (արաք., թրք. *maksus*), *էնդրդըր* – այնշափ (այս + թրք. *kadar*), *էվէլի* – բարականաշափ (թրք. *ereyi*), *յօն-յօն* – կողք-կողքի (թրք. *yon*), *իրզընին* – երեկոյից:

Հստ իմաստի Բեյլանի բարբառում մակրայները լինում են տեղ, ժամանակ, քանակ, ձև ցույց տվող: Մակրայները դրվում են թե՛ բայից առաջ և թե՛ բայից հետո: Նախադասության մեջ գործառվում են պարագայի շարահյուսական պաշտոնով:

ՏԵՂԻ ՄԱԿԲԱՅՆԵՐ

Առջիվ (առօն), *էթրօֆու* (թրք. etraf – շուրջը), *նիրսը* (ներս), *տուրսը* (դուրս), *դօզը* (տակը), *իվիր* (վերև), *իվօր* (վար), *էնթիյը* (այնկողմ), *իդ* (ետ), *օրթալը* (թրք. ortalık – մեջտեղ), *քովը* (մոտը), *ըսիզէց* (այստեղից), *ընիզէց* (այնտեղից), *հօս* (այստեղ), *հօդ* (այդտեղ), *հօն* (այնտեղ), *էսգէ-էնգէ* (այստեղից-այնտեղից), *դըննէն-դանդէն* (տնից տեղից) և այլն:

ԺԱՄԱՆԱԿԻ ՄԱԿԲԱՅՆԵՐ

Առէչ (առաջ), *խարու* (հեռու), *ըսզից սօնրօ* (այսուհետև), *ծօմ-ծօմ*, *վօխտ-վօխտ*, *զանուխ*, *թէզօմէն* (թրք. շուտափույթ), *հէմէն* (թրք. անմիջապես), *էփուց* (երբվանից), *հըմմուգ* (հիմա), *էսսուր* (այսօր), *վօղու* (վաղը), *իրէզ* (երեկ), *զէս կիշիր* (կեսզիշեր), *միզէնօր* (մյուս օրը), *զիսսավուր* (կեսօր), *առդրվօն*, *իփուրէլլի* (երբվանից), *սօնրօ* (թրք. հետո), *ըսսէհէթ* (այս պահին), *հանդ մը* (մի անգամ), *աշանդէ* (շտապ), *բազը* (թրք. երբեմն), *ինդիրզօգզին* (երեկոյան), *կէչէնդէրը* (թրք. անցյալներում), *չօխոն* (թրք. վաղուց), *հըմմըզուհըմմօ* (հիմակուհիմա) և այլն:

ՉԵՎԻ ՄԱԿԲԱՅՆԵՐ

Անջօ, *ըրինդիավ*, *կաղուոգ*, *չուր-չուր/զույգ-զույգ*, *զամօց*, *բարարօր* (թրք. միասին), *մինավիր* (միայնակ), *ուղուրթ* (ճիշտ), *բիրդէնթիրէ* (թրք. միանգամից), *ափանսօց* (թրք. հանկարծակի), *իզօդ*, *բէթէր* (թրք. վատ), *մըլայիմ* (թրք. մեղմ), *ֆօն-ֆօն*, *սէրպէստ* (թրք. ազատ), *մախսուս* (թրք. դիտմամբ), *յօն-յօն* (կողք-կողք), *իդիվ-իդիվ* և այլն:

ՉԱՓ ՈՒ ՔԱՆԱԿԻ ՄԱԿԲԱՅՆԵՐ

Բազօս, *շօդ-շօդ*, *շօդ*, *իվիլ*, *էնդրդըր*, *էփէյի* (թրք. բավականաշափ), *հօդ-հօդ*, *հէրիր* և այլն:

Հստ կազմության մակրայները լինում են պարզ, բարդ և ածանցավոր: Պարզ մակրայները շատ չեն, դրանք են՝ *առէչ*, *նիրսը*, *տուրսը*, *դօզը*, *իդ*, *քովը*, *հօս*, *հօդ*, *վօղու*, *իրէզ*, *կիշիր*, *չուրթ*, *շօդ*, *իվիլ*, *ըրինդիրէ*: Բարդ մակրայների մեջ առանձնապես մեծ խումբ են կազմում կրկնավոր մակրայները. դրանք կարող են կազմվել գոյականների, մակրայների, ածականների կրկնությամբ:

ա) *ծօմ-ծօմ*, *վօխտ-վօխտ*, *շօդ-շօդ*, *յօն-յօն*, *մինձ-մինձ*, *թէզ-թէզ*, *ֆօն-ֆօն* և այլն:

բ) առաջին բաղադրիչը կարող է հանդես գալ բացառականի է վերջապրությամբ, ինչպես՝ *դըննէդուն* (տնիցտուն), *պիրնէպիրոն* (բերներերան), *քաղըլքադօր* (քաղաքից քաղաք) և այլն:

գ) մակրայներ են կազմվում նաև համադրական եղանակով: Ունենք համադրական հետևյալ կազմություններ՝ *հըմմըզուհըմմօ* (հիմակուհիմա), *զիսսավուր* (կեսօր), *էնթիյը* (այն կողմը), *իշմիրզուն* (մինչ երեկո), *բիրդէնթիրէ* (մեկանգամից), *էնդրդըր* (այն քանակ), *էնթիյը* (այն կողմը), *բադաղօց* (այստեղից), *իփուրէլլի* (երբվանից ի վեր), *միզէնօր* (մյուս օրը), և այլն:

դ) գրաբարյան հոլովածերով կազմված մակրայներ՝ *բըզորզուց* (փոքրուց), *էփուց* (երբվանից), *խարուվօնց* (հեռվանց) և այլն:

ԿԱՊ

Ինչպես ընդհանուր հայերենում, այնպես էլ Բեյլանի բարբառում ըստ գործածության տեղի կապերը լինում են և նախադրություններ, և ետադրություններ, ինչպես նաև խկական և անխկական կապեր: Միայն թե փոխառյալ թուրքական բառերը գործածությունից դուրս են մղել հայերեն համարժեները և փոխարենը արմատացել են իրենք: Իհարկե, քանակապես գերակշռողը խոսքում ետադրություններն են, որոնք կարող են լինել երբեմն սեփական բառապաշտրից, իսկ ավելի հաճախ թուրքերենից: Օրինակ՝ *հարօ* (հետո) *զիր դէ*, *հարօ կօհացիր* (կեր, ապա գոհացիր):

Քէրի (հետո) – *Վըլացվըլուն քէրի զ իվին ավշըլէն զ ըրթօն դըղին դրւնը* (Լվացվելուց հետո ենում են երգելով գնում են տղայի տունը):

Իրվէն (վրան) – *Մասէվին իրվէն տըրմօն ին ուղըլիքդէքք* (Սեղանի վրա ըլլագած են ուտելիքները):

Մինչև կապի իմաստով է գործածվում թուրքերենի դըղըր, դադար (kadar) բառը, օրինակ՝ *զընզօս գան բնիկը*, *իս ըկկօմ դըղըր* (կնոշու

կպահեք, մինչև ես կգամ): Իմ դերիս է իմ իրվեն շող ձօնդը պէտ տըրից հիվոնտնօմ դրդը (Իմ տերն էլ ինձ վրա այնքան շատ ծանր բեռ դրեց, մինչև հիվանդանամ: Նույն դրդը բառը գործածվում է նաև չափ իմաստով: Օրինակ՝ շնորհ ժօմ դոմ դրդը/չորս ժամի չափ: Պիրօնմընին առնըլու դադոր (բերանները վերցնելու չափ) և այլն:

Դեռ կապի փոխարեն գործածվում է թուրքերենի կիմի (gibi-թուրքերենի շրթնային b-ն հայերենի շրթնային m-ով է փոխարինվել) ետաղրությունը՝ Մարտուայր առնօձմընիտ կիմի իմ զընզօս ձըննօձ պուլուզը զարցեր տօշին, տուրս հանցեր: (Նամակը առնելուն պես իմ կնոջ ծնած երեխային կապեք կրծքին ու դուրս հանեք):

Իբրև, որպես բառի փոխարեն գործ է ածվում թուրքերենի դօյա-ն (göya)՝ Ղօյա մօլլէն մէզարլիխէն զա զ'անցնիրէն, խօրթլօխը տէմը իլլիր է (Իբրև թե մոլլան գերեզմանոցից անցնելիս, ուրվականը դեմն է ելել):

Ժամանակ, պահ իմաստով գործ է ածվում թուրքերենի թէն (iken) = պահին, ժամանակ (-ելիս) բառը, որը հայերենում համապատասխանում է դերբայական -ելիս, -ալիս վերջավորությանը՝

Ղօյա մօլլէն մէզարլիխէն զա զանցնիրէն, խօրթլօխը տէմը իլլիր է (Իբրև թե մոլլան գերեզմանոցից անցնելիս, ուրվականը դեմն է ելել):

Մինչև հայերեն նախդիրը, դրափոխության ենթարկվելով, դարձել է իշմ և կապի ինդրին ձուլված է օգտագործվում, օրինակ՝ էստոր իշմիրզուն ծիր իտիսքիքը զ'աննօ (Այսօր մինչ երեկո ձեր խոսքն է լինում, ձեր մասին են խոսում):

Վրա բառը դարձել է իվրէն, որը գործածվում է նաև որպես կապ, օրինակ՝ սինհիլին իրվեն (սկուտելի վրա): Նիշանօձը զը նրսուցընին օրթէն, պարցին իրվեն (Նշանվածին նստեցնում են մեջտեղում, բարձի վրա):

Կիմի (պես), գօրէ (համեմատ), համօր (համար), հիդ (հետ), իրվէ (վրա), խաչ (մոտ), թօրի (մինչև), դօզը (տակ), սօնրօ (հետոն), թէմ (դեմ), առէշ (առաջ), իդիվ (հետև), բաշխօ, պաշխօ (բացի), թօվ (մոտ), ընչօց (որպես), մէշ (մեց), դարշը (դեմ), տիմօց (դիմաց), առշիվ (առջև), իզօդ (զատ) և այլն իսկական և անիսկական կապեք են:

Կան բառեր, որոնք թեև այս կամ այն չափով գործածվում են կապի դերով, բայց նրանց իմաստի մեջ իշխողը, որոշիչը նյութական իմաստն է: Այդպիսի բառեր են՝ վօխդ (ժամանակ), վիրիվ (վերև), իվէր (վեր), իվօր (վար), նիրս (ներս), տուրս (դուրս), խարու (հեռու), սէրէրօվ (պատճառով),

ցիրրօվ (ձեռորով), անքնօվ (անունով), անքնէն (անունից), թարօֆէն (կողմից) և այլն: Սրանք էլ կապական բառեր են: Կապական բառերը դուրս են մնում կապի, որպես խոսքի մասի, համակարգից: Դրանք, ձիշտ է, հարում են կապերին, բայց փաստորեն կամ գոյական են, կամ ածական, կամ մակրայ, կամ բայ:

Ինչպես գրական հայերենում, այնպես էլ Բեյլանի բարբառում կապերը կարող են դրվել գոյականների, դերանունների, գոյականաբար գործածվող ու հոլովկող ածականների ու թվականների, ինչպես և որոշ դերբայնների վրա:

ՇԱՂԿԱԴ

Բեյլանի բարբառում գործածվող շաղկապներն են՝

Նե/նա/նայ: Գրաբարյան Նե/նա/նայ շաղկապի մասին գեղեցիկ քննություն ունի Արսեն Այտընյանը «Քննական քերականութիւն արդի հայերեն լեզուի» աշխատության մեջ:

«Նէ մասնիկը բայերուն ետքը դրուելով թէական միտք մը կու տայ անոնց, կամ եթէ եւ երբ մակրայներուն զօրութիւնն ունի, զորօինակ, առիր նէ, կը տէսնիմ նէ, լաւ եւս՝ տէսնիմ նէ, լսէր եւ նէ. (Եթէ) չ ուզէր նէ. վատներ նէ, լաւ եւս՝ չառնէ նէ, (թիվկ. եթէ առէր կամ երբ որ առէր, ըսելու): Կամ բայէն բաժնուած. Եթէ չ ուզէր հետերնիդ մնալ նէ, ...եւ այլն: Այդ նէ մասնիկն ալ հիմակուան մարուր գրողները շատ չեն յաճախեր:

Ումանց այս մասնկան խոժոն նայելուն պատճառն է անտարակոյն՝ որ տաճիկ կը համարին. բայց չէ թէ միայն օտար չէ, այլ բավականին իին ալ է հայերեն լեզուի մէջ եւ զուցէ ամենահին. միայն որ հիմայ թիշ մը դրից փոփոխութիւն առած է: Ասոր իին ձեւն է նա:

Ստորին դարերու յառաջները շատ անգամ խոսքին սկիզբը կ'անցնի նա շաղկապ մը՝ եւ նշանակութեամբ. (որ կրնայ գրաբար նա եւ շաղկապին արմատին հետ նոյնացուիլ):

Սակայն դարձեալ դարերն սկսած են այն շաղկապը հիմակուան նշանակութեամբ գործածել. բայց միշտ յաջորդ նախադասութեան սկիզբը կցելով, եւ ստորակետէ մը ետքը. (յայտնի է որ թէական կամ յարաբերական խօսք մը հարկաւ երկու նախադասութենէ կը կազմուի): Յորժամ ի կրին քարն ջուր հասանի, նա զիր տաքութիւնն ի դուրս հանէ: Նոյն է հիմակուան նշանակութիւնն ու գործածութիւնը, այս տաքբերութեամբ միայն՝ որ հիմայ միշտ նախընթաց (եւ ոչ յաջորդ) բայինն է, եւ փոքր կերպարանափոխութեամբ եղած է նէ:

Մինչև ԺԳ, ԺԴ դար՝ նա շաղկապն իւր առաջին (եւ) նշանակութիւնն ալ

դեռ պահած էր, ինչպէս վերի օրինակներս կը ցուցընեն: – Նա կը գտնուի նաև զրուած նայ:

Դեռ ցայսօր գտ. լեզու մը կը բանեցընէ հին ձեւով նա, երբեմն նախընթաց, երբեմն յաջորդ նախադասութեան կցելով. այսպէս. Կ'ուզիս նա: – Թէ որ ամառը պար ասիլ իս, երգ երգեր ես, նա ձմեռը խաղցիր: (Արսեն Այտրնյան, «Քննական քերականութիւն արդի հայերեն լեզուի», էջ 99):

Գա զուզիք նէ, զը բաղմիմ (Եթե ուզում եք, կպատմեմ):

Ախպարհիտ քիզի թուղմօն է նէ, դունյան է թուղմօն է (Եթե եղբայրդ քեզ թողել է, աշխարհն էլ է թողել):

Ինչ կիդիս նէ, խուսօ (Ինչ որ զիտես, խոսիր):

Իս էսուր շառնում նէ, հէշ չըննօ, էսուր գա զուզիմ (Ես եթե սրան շառնեմ, բոլորովին չի լինի, սրան եմ ուզում):

Գընիզը պուլուզ ունանօ նէ, իրին խապօր էնին (Եթբ կինը երեխա ունենա, իրեն լուր ուղարկեն):

Է/ԷԼ/այլ. Էսի է իսզի մազզիրօվ պուլուզիս է, էսի է մօրթիս է (Սա էլ ոսկե մազերով երեխաս է, սա էլ ամուսինս է):

Իմ դերիս է իմ իրվէն շող ձօնդրը պէտ տրրից (Իմ տերն էլ ինձ վրա շատ ծանր քեռ դրեց):

Մառնօծիս հանիւն է պարիվը խուսացէք (Բոլոր մոռացածներիս էլ բարևս խոսեք):

Ծիզի է, միզի է մէխէ աղօվ (Ձեզ էլ, մեզ էլ մեղք եղավ):

Էփ/երը. Էփ դիսնու իրին, պայինքը թէսպէհի նրմօն ցիրըն է (Երբ տեսնես իրեն, բանալին համրիչի նման ձեռքն է):

Մըրըս պաղնիքէն էփ իլլէր, շող զի սիրէր կըլխուն աղլախ զարիլ (Մայրս երբ բաղնիքից դուրս էր գալիս, շատ էր սիրում զիլխին զիլաշոր կապել):

Էփ իզիք, էփ բըդ ըրրօք (Երբ եկաք, երբ եք զնալու):

Ուր/ն. Մըրը ուր ախճինը (Մայրն ու աղջիկը):

Շըրիօվ մէշ մը շինէ, ուր հօմը պիրօնը թըդ մընօ (Բլորով ուտելիք պատրաստիր և համը բերանում թող մնա):

Չէնէ/եթե ոչ. Խոն սկըրս բըդ պըռնիս, չէ նէ բօրիս զ'ասսիմ: (Խոսրս պիտի կատարես, եթե ոչ՝ հորդ կասեմ):

ՓՈԽԱՌՅԱԼ ՇԱՂԿԱՊՆԵՐ

Ճամ (թրք. hem) – նաև, և, թէ

Սօրթուն քիրուն համ աղվըրթինը, համ խըլանրթինը... (Ամուսնու քրոջ և գեղեցկությունը, և խելորությունը...)

Ճամ զուզում, համ զ'ըրթօս (թէ կուլամ, թէ կերթամ):

ԱՍՍՍ (թրք. amma) – սակայն, բայց

Ամմա Լուսիկը հանիւն թարօֆէն զի սիրվի (Սակայն Լուսիկը բոլորի կողմից սիրվում է):

Իս զէնչըցի, ամմա ինք չըլլսայց (Ես կանչեցի, բայց ինքը չլսեց):

ՔԻ (թրք. ki) – որ, թէ

Զօրսը զ'աստ, թի իկ զըրնօր էնէր (Զարսը ասում է, թէ ով կարող էր անել): Զօրսը տուշունմուշ զաննօ, թի ինչ էնէ (Զարսը մտածում է, թէ ինչ անի): Գընիզը զի դիսնօ, թի էս մէզը չաղօվ (Կինը տեսնում է, որ այս մեկը չեղավ): Նէնէս զ'աստ, թի... (Տատիկս ասում է, որ...):

ՃԻԼԵՆ, ՃԻԼԱՆ, ԻԼԵՆ (թրք. ilen) – նաև, հատկապես, և

Բօրը հիլէն մ արը (հայրը և մայրը):

Գընիզը հիլէն պուլուզը (Կինն ու երեխան):

Մաքրուի քիրը հիլէն Բուղուստ (Մաքրուի քույրն ու Պետրոսը):

Իրէգ քիրըտ իլէն մ արքտ միզի իզին: (Եթեկ քույրդ ու մայրդ մեր տուն եկան):

Իվրէն լավրի շոլ միլէն փիրք մը սէկայի դաձզիր է: (Վրան լավրի զիխաշոր և միկսոր սէկայի է ծածկել):

ԷԳԷՐ (թրք. eger) – եթե

Էգէր էսուր հիդը զը զարքքվիմ, ըրինդ է (Եթե սրա հետ ամուսնանամ, լավ է):

ՅԱ (թրք. ya) – կամ

Դունը ըկկըլու վօխտ քիրուն համօր յա ձաղիզ զի փիրէ, յա ֆըստօնցու մը (Տուն զալու ժամանակ քրոջ համար կամ ծաղիկ է բերում, կամ հազուստցու):

Չոնքուն (թրք. çunki) – որովհետև

Էնուր խոն սկըրս զը պըռնիս, չոնքուն ինծնէ մինձ է (Նրա խոսրն եմ բռնում, ասածն եմ անում, որովհետև ինձանից մեծ է):

ԹԱ ՔԻ (թրք. taki) – մինչև որ
Ես չիմ ըրբո քօյը, թա թի էնի չըկկօ (Ես չեմ գնա զյուղ, մինչև որ նա
չգա):

ԳԵՆ (թրք. gine) – նորից

Ինչ դադոր խուսու, գեն՝ չիմ լրսա՛: (Ինչքան խոսես, նորից չեմ լսի):

ՀԱՅՆԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ

Բեյլանի բարբառում գործածվում են սակավաթիվ ձայնարկություններ՝
օյն, ամօն, օֆ – վիշտ, ցավ, կսկիծ արտահայտող
Փն հ – պահ–պահ, հիացմունք արտահայտող
Ճե վոյն, հե կիդի՛ – ափսոսանք, զղում արտահայտող
Է՛շ – ափսոսանք արտահայտող
այն – սաստիկ վիշտ հայտնելու համար
քրնօ՛ – կողքից մեկին վրնելու համար
տո՛ս – լուրջուն հրամայելու համար
հո՛սս – լուրջուն հաստատելու համար
վայն – ողբի և մեղքանալու համար
վայ – ցավի արտահայտության համար
օյն – մեկին պատահած փորձանքի վրա հրճվանքի
արտահայտություն, սրտհովանք

Կան նաև կենդանիներին կանչելու կամ վարելու համար գործածվող
ձայնարկություններ՝ հօ՛, օ՛շտ, փի՛շտ, չի՛շտ, փի՛ս–փի՛ս, ճո՛–ճո՛, թի՛շ–
թի՛շ, օ՛շ–օ՛շ և այլն:

Իբրև ձայնարկություններ են գործածվում նաև գոյականներից կամ այլ
խոսքի մասերից պատահաբար շինված ձայնարկությունները՝ մէղա՛,
մէջկ, անէ՛ք, շո՛ն արքիս և այլն:

Մարդկանց կանչելու համար իբրև կոչական են գործածվում՝ դրվա՛
(դրվա դրդօ), քրլա՛ (քրլա ախճին): Գործածվում է նաև թրբերեն
կոչականներ՝ յա՛ Շիսուս, յա՛ Քրիստոս և այլն:

ԵՂԱՆԱԿԱՎՈՐՈՂ ԲԱՌԵՐ

Բեյլանի բարբառում առավել գործածական եղանակավորող բառերը
հետևյալ իմաստային խմբերում են ընդգրկվում՝
ա) Հաստատական եղանակավորող բառեր

սահի (թրք.) – իսկապես, իրոք, վալլահի (թրք.), հելլեթ (թրք.) – իհարկե,
իլլէ (թրք.) – անպայման, հօ՛ – այն, իրօվ – իրավ
բ) Ցուցական–հաստատական՝ իշտէ (թրք.) – ահա, թա՛ – ճիշտ
գ) Երկբայական՝ պէլրի (թրք.) – հավանաբար, զուցե, աջէր (թրք.) –
արդյոք, չըննօ–չլինի թե, հելլեթ թի (թրք.) – երևի, գօյն – իրու թե, զահար –
հավանաբար, օլա – արդյոք
դ) Սաստկական՝ բիլէ (թրք.) – մինչև անզամ, նույնիսկ
ե) Սահմանափակման՝ ամմա (թրք.) – միայն, բայց
գ) Կամային՝ թըդ, թուղ, հարօ
հ) Վիշական՝ ընչ չի (ինչու ոչ), ինչ որ է նէ, հազր
ը) Ժիտական՝ չի, հէչ
թ) Բաղձանքի՝ հելլեթ (թրք. զուցե, երևի), էրնէգ, հազզօր էրնէգ (երանի)
ժ) Կոչական՝ յավրըմ, դրվա՛ (ա՛յ), բիրէ (ա՛յ)
ի) Պատճառի՝ չըննօ թի (չինի թե),
լ) Ափսոսանքի՝ մէղա՛

Լինելով եղանականիշ բառեր, արտահայտելով սուբյեկտիվ կամային,
դիմողական և վերաբերական իմաստ, եղանակավորող բառերն առավել
բնորոշ են «հարցուպատասխանական» խոսքին, և թերևս հենց այդ
պատճառով էլ բարբառի եղանակավորող բառերում մեծ թիվ են կազմում
փոխառությունները:

- Եղանակավոր բառերի գործածությունը նախադասություններում՝
1. Ես իծօմ չունացող թօղդէքը ինչ գա՞ գէնին օլա: (Այս եկեղեցի)
շունեցող թաղերը ի՞նչ են անում արդյոք):
 2. Ըստ դրդէն մէգ կըդնօմ հելլէ... (Հապա մեկ գտնեմ այս տղային...)
 3. Վարժուիմընիտ զ՛ուսուցընք զահար էտ լի՛զգինէքը: (Հավանաբար
Զեր վարժուիմն է սովորեցնում այդ լեզուները):

ՄԻ ՔԱՆԻ ԽՈՍՔ ԲԵՅԼԱՆԻ ԲԱՐԲԱՌԻ ՇԱՐԱՀՅՈՒՍՈՒԹՅՈՒՆԻՑ

Բեյլանի բարբառի շարահյուսությունն ունի շատ ընդհանրություններ
արդի հայերենի և զրաբարի շարահյուսության հետ: Սակայն կան որոշ
տարրերություններ: Ներկայացնենք շարահյուսական այն երևույթները,
որոնք շեղվում են զրաբարի և արդի հայերենից:

1. Նախադասության ենթական և ուղիղ խնդիրը բարբառում ունեն ազատ շարադասություն: Օր. Քիրքօրը Վարթանին շող զի սիրէ: Վարթանին Քիրքօրը շող զի սիրէ: Վարթանին զի սիրէ Քիրքօրը:

2. Անկատար դերբայի երկրորդական ձեր (գրելիս, կարդալիս) բարբառում՝ իրէն թուրքերէնի մասնիկավոր ձևույթը, դերբայական ձեր ունի պարագայական կիրառություն՝ գայ քէլէիրէն (քայլելիս) սող ուղը թօփալամը գայ գէնէր (քայլելիս աջ ուղը կաղում էր):

Գա գուղէիրէն ցէրքդէրը թիթիրէմիշ գաննօն (Ուտելիս ձեռքերը դողում են):

3. Տեղի պարագան դրսորվում է հայցական (ուղղական) հոլովով՝ Էկլիին զա փանի: (Այզում է աշխատում): քօյը յաշամը գաննօ: (Գյուղում է ապրում):

Թանգիրքն հօց չըրօ: (Կաթայում/հացամանում հաց չկա):

4. Գրաբարի նման ուղիղ խնդիրը անձի անուններում դրսորվում է և ուղղականով, և տրականով: Օր. Մարը ախճինին շող զի սիրէ: Հօրսը դարին: Բըլզին ձիձից: Բուլուզը ձիձից:

Ըստհանրապես բելանցիների խոսքը անկաշկանոյ, առած-ասացվածքներով համեմված խոսք է:

Բելանի բարբառի ամբողջական ուսումնասիրությունը կարենոր է ու հետաքրքիր ոչ միայն իր բերականական-ձևաբանական առանձնահատկությունների, ընդհանուր հայերենի զարգացման ներքին միտումների բացահայտման տեսանկյունից, այլև բառապաշտի այն եզակի նմուշներով, որ չեն արձանագրվել այլ բարբառներում և խոսվածքներում:

Ստորև ներկայացնենք բառեր, որ տեղ չեն գտել բարբառային բառարաններում.

ապառո — ջրի խողովակ

արիգ — զիրկ

բանտըխիլ — դպրոցից արձակվել (բան + թողիլ)

բըլկըրիլ — բողբոշել

բըղբըրիչ — խառնակիչ

բուրջօխ — ավելի նման դեղին ծաղիկ

գայխնուրոցք — կախօրորան

գաղընդիլ — կաղանդի նվեր տալ

գայրգան — ասեղնազործելու փայտն շրջանակ

գափօնք — կափանք, տանիքի լուսանցքի կափարիչ

գէժլացք — կարծիցը, մանածը փաթաթելու գործիք

գէսգէսի — կես քրիստոնյա, կես իսլամ

գէսօր — մսաջոր, արգանակ

գըշգոն — կրակի վրա եփած հում քյուֆթա

գըշիզիր — օջախի եզրը

գըշնըվիլ — կորել, անհետանալ

գըրդաղիլ — որոտալ

գըրդիլ — եփելիս ընդեղենների կարծրանալը

գայլուրը — դրամ

գուղքը — կրակե, բավական է

գուզ ըկկիլ — զրոսնել, ման զալ

գոյնք — կանացի հնառն գդակ

տինտիր — տանիք

դըլբէնդ — նուրք հյուսվածքից զիսաշոր

զըլիգ — սոխի ծիլք

էթէկա — այն լաթն է, որ թթխմորի ավելցուկը կապում և պահում են մեջը՝ մյուս խմորի շաղման համար

էկրէրուկ — անմեռուկ

էպուլ-պոյլիկ — խեղկատակ, խրտվիլակ

էվրէկէճ — սաշի վրայի հացը դարձնելու փայտ

լողեղ — սերունդ, ունեցվածք

թագօլ գօր — կարատեսակ

թախթըրվօն — հարս տանելու պատգարակ

թանդրո — ներքնազգեստ

թէհ — շատ հասած և չորացած խաղող

թըլսադիր — թի կամ բան, որը հարսի ձևով հազցնում են, զարդարում և տնից տուն պտտացնելով զվարձանում

թըռչօկ — նորածնին փաթաթելու շոր

թըզպարիլ — կարգադրել

թօղթօրին — ողկից, հարևան

ընծի մաշօ էրիր — ինձ դարդու թողեցիր

իրիսպարտում — երեսքցում (հարսի քողը հանելու արարողություն)

լախ-լուխ — թխկոց, ձայն հանել (բնաձայնական)

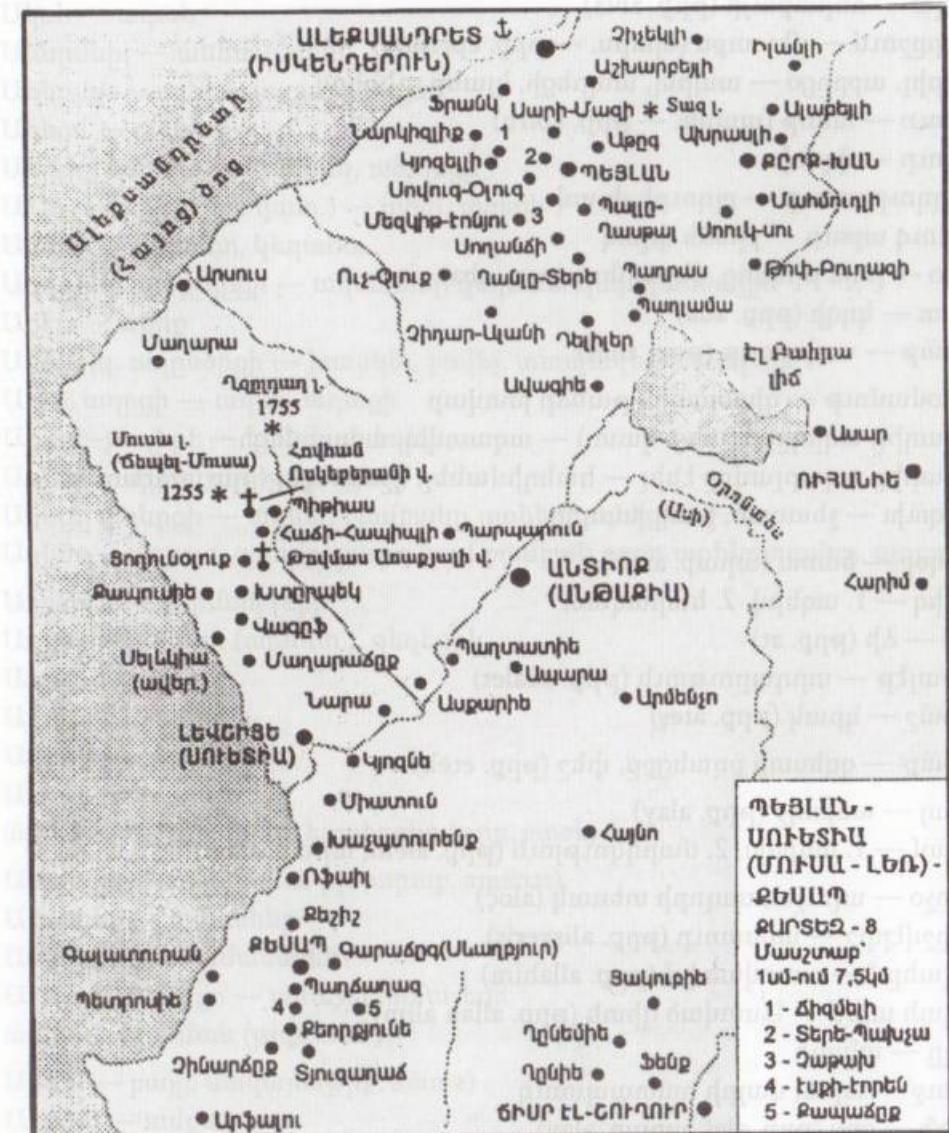
լավ-լուվ — շատախոս
լրպատօ — պարզ շապիկ
խալտէր — մանանեխ
խանքիղ — կես վառած փայտ
խարիծօր — դափնու տերե
խէշփըրդիլ — քրտնխաշ
խէշի էնիլ — մարոք փաթաթէլ
խըզդրդուրի շափօր — մեծ պասի առաջին շաբաթը
խըզմօզ — խոզի մազից խոզանակ
խըդիլ — համարել
խըթնիլ — խրման օրը ուտիր կերակուր ուտել
խըլանի — խելացի
խըպըլիգ — առասություն
խըպճնիլ — ձանկուել
խըսդիլ — ցավել, խզզալ
խըսդուր — խիթ, ցավ
խըսխըս — թույլ, անազրու
խըբօց — մտրակ
խոնի — հյուտ
ծաղակ — մոխիր
մըղդըսը ծօր — ծիծեռնակ
կազօրիկ — մանր պալար մաշկի վրա
կէլադոն — զայի տոն
կըժօղ — կարձ
կըժօղ ավիլ — կարձահասակ
կըժիլ — քերվել
կիդացկունդիր — ծանոթ-բարեկամներ
կոնիփոչը — թակիչ փայտ, որով գետի կամ շրի ափին շոր են լվանում և զարնելով շորին լվանում են
համրզան — չիրիշե յուղաման
հայմօ — այզիների ոստաշեն հյուղակ
խլէք հավէճ — սև պղպեկ
խէվ հավէճ — կարմիր, կծու պղպեկ
հատկըրտիլ — մաշկի վրա կարմրություն առաջանելը
հափրսօ — անուշապուր, օվլայով և ոուփով պատրաստված քաղցրեղեն
հըլլիր — ուլունք
հըլմմըզու — հիմակվա

հինթէս — այսպէս
հինդէթ — այդպէս
հիննէն — այնպէս
հիննէնթընօվ — այդպիսով
հօնց — ահավասիկ
ձաղընիցը — բուրաստան
ձըկմիթ — կամիթ
ձէթիլ — ծագել
ձուղօլ — հնն
դաստոլ — աղբյուր
դըլիոյօ — պղպեղի չորացրած շաբան
դըրմիթ — կղմինդր
դըրմօ — կորկոտով և ոուփով պատրաստված քաղցրեղեն
դմկդուրիթ — խարկված դմակի մնացորդը
դուռո — համբարձման վիճակ
դողօն — վիեթակ
ձըռոիլ — հնուել
ձըրթաթօն — լեղի, դառն
ձիդիլ — իսկապէս
մայիս տրնիլ — կտավլ ձերմակեցնելու համար մայիսի մեջ դնել
մըրքի զիրիգ — եզիպտացորեն
մըրգիլ — մաղել (ձյունը)
մէսէս — երկար զավազան՝ ծայրը զամ ազուցած՝ եզներ քշելու համար (ասորերեն՝ masusa)
մէշ — ձավարով պատրաստված կերակուր
մըզէզը մըդնիլ — համակրություն շահել
միրադիլ — կրակի ամբողջովին մարելը
մուճուխ — մժեղ, մժուկ
մօրջ — մուզ կանաչ գույն
յաղջրմուռ — կարագով, ոուփով, և հացով պատրաստված կերակուր
յէքրէ — աղնված, զգված բամբակի քուլա
յուռ — հետույք
նանուկ — հորեղբոր կին
շախպօզ — զբաղված
շահաբանիլ — խոսրով պատվել
շարից — սպիտակ սավան, որով հարսները փաթաթվում և եկեղեցի կամ բաղնիք են գնում

շափրիզ — ծափ	ուստուր — մելքոն
շափշաղ — թրե եկող	ուստուր — մելքոն
շէշ — շղարշ	ուստուր — մելքոն
շըշըլիի խոնդ — բանջարի տեսակ, ուտելիք	լուսիյորա — խոնդը մելքոն
շըպտըր — թեթևսովիկ	լիսախոտա — ցօս
շիփիտիկ — ցավոտ աչք	հառապուրա — գովմորուա
շուխօր — քրտնիսաշ, ցան	ովիսով — գիշելիք
շուղ — տաք, շող	մրած — միջն
շուփից — շփելու համար պարկիկ	մուծ — յօրոն
շուֆօն — վարսակ	դողոս — յառար
շտակ — վերք	գրմուր — մարմար
շամքօց — անամոթ	գրմուր — օվանոց
շրրօգ — լողանալու տեղ	մասուր — մասուր
չուրցու — չորացնելու բանջարեղեն	մասուր — մասուր
պըլպըլուգ — կոկոն	մանիք մանիքուցուած — օգուզ
պըլգիլ — գարշել	մազմիք — մօրօք
ջաթըլոյուց — ձեղքոտված	մասուր — միսոց
ջանախտօր — ծաղկազարդ	մասուր մթիք — օօցազոց
ջապղիլ — տարածվել	միմայխուզ — մրուժ
ջարթըրիլ — զարդարել	մազարասուզք — տժուճ մազուզ
ջարջարօց էնիլ — ձարք, միջոցը գտնել	մազուզ մթանք — պատճեն
ջարօց — օգնություն	(պատճեն) մթանք — մթօցոյն
ջըլս — փչացած հավկիթ	մարտիսիան մարտիսիան ուսերիք — մարտիսիան մարտիսիան
սիվուց — յարդ	(առաջային) մթանք — մթօցոյն
սուրք — համեմունքներով պատրաստված ժաժիկի գունդ	խորոյան — մթօցոյն գրերին
սուփօ — զավիթ	մթօցոյն միջուցուածնա յիշողք — ըլրազգին
տրոտըր — շատախոս	մթօցոյն միջուցուածնա յիշողք — ըլրազգին
տըլ-տըլկոց — մեն-մենակ	մթօցոյն շանք — մթօցոյն
տիզկին — ասպատակ	մթօցոյն շանք — օգուզ
տուվօխ — հարսի քող	մթօցոյն շանք — ուսերիք
ցըվիզ — տանիքի եզրից դուրս մասը	ուսերիք նույն գույն — լեզի
ցըրմօղ — ցորենի մաղ	ցըվանք — ուսերիք
փայդօխտ — արքունիք	մելի ուղղուզուած — մթանք
փէրվէրոյ — դրումով և դոշաբով պատրաստված անուշեղեն	ուսերիք — բարսուած
քուչնէնք — անասնակեր	բարսուած — բարսուած

Հավելված

1. ԱԴԱՍԱՅԻ ՎԻԼԱՅԵԹԻ ԵՎ ԲԵՅԼԱՆԻ ՇՐՋԱՆԻ ՔԱՐՏԵԶ (1914 թ. դրությամբ)

2. ԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ԲԱՌԱՐԱՆ

Ա

- Աբիթ — դյուրավառ սունկ (զավ)
 Աբլա — հորաքույր (թրք. abla)
 Աբրշում — մետարս (պարս. — թրք. eprışum)
 Աբրիլ, աբրիլո — ապրել, ապրեցի, կյանք ունենալ
 Աբուր — ամոր (պարս. — թրք. abiru)
 Աբուր — փլավ
 Աբուրուր աբուր — բլուրե փլավ
 Ուրուզ աբուր — բրնձե փլավ
 Աբօ — լայն թիկնոց, վերարկու (թրք. aba)
 Անա — կղզի (թրք. ada)
 Անարք — սովորույր (թրք. adet)
 Անօմամութ — գիշերային թանձր խավար
 Ազաղիլ, ազըղը (անց. կատ.) — ազատվել, ազատվեցի
 Ազարիլ, ազարլամբչ էնիլ — հանդիմանել, կշտամբել (թրք. azarlamak)
 Ազզիլս — չհասած, խակ խաղող
 Ազզօր — ծառա (արաբ. azab)
 Ազիզ — 1. ազնիվ, 2. հարազատ
 Աթ — ձի (թրք. at)
 Աթալէթ — արդարություն (թրք. adalet)
 Աթաշ — կրակ (թրք. ates)
- Աթաք — զգեստի քղանցքը, փեշ (թրք. etek)
- Ալայ — ամբողջ (թրք. alay)
- Ալամ — 1. ամրոխ, 2. մարդկություն (թրք. alem, արաբ. alam)
- Ալօչո — ալուչա, սալորի տեսակ (aloç)
- Ալըշվերիշ — առևտուր (թրք. alışveriş)
- Ալլահիմ — աստված իմ (թրք. allahim)
- Ալլահ ալիմ — Աստված զիտէ (թրք. allah alim)
- Ալլը — անալի
- Ալուշ — ալոճ, վայրի հատապտուղ
- Ալօֆ — բոց (թրք. alaf, արաբ. alav)
- Ախկըղըրին — աղքատություն
- Ախկօղ — աղքատ

Ախճին — աղջիկ

Ախպար — եղբար

Ախրօզ — համք (թրք. ahras)

Ախուռ — ախոռ

Ածկիլ, ածկըցի — արձակել, քակել, արձակեցի

Ակիչ — կրակ կամ մոխիր խառնելու երկարե թիակ

Ակօհ — ազահ

Ահնըմիլ — անհամանալ

Ահնըմցո — անհամացա, հնացա

Ահնօմ — անհամ

Աձրիլ, աձրլըցի — ածիլել, ածիլեցի

Աձիլ, աձըցի (անց. կատ.) — ածել, ածեցի

Աղդիդ — աղտոտ, կեղտոտ

Աղդրդիլ, աղդրլըցի — աղտոտել, կեղտոտել, կեղտոտեցի

Աղէք — աղիք

Աղընծիլ, աղընծըցի — խարկել, բովել, տապակել, խարկեցի

Աղիլ, աղըցի — աղալ, աղացի

Աղիրէ-շաղիրէ — եղել է, չի եղել

Աղլէխ — զլխաշոր (թրք. aghluh)

Աղնիլ, աղնըցի — աղնել, բամբակը աղնել, աղնեցի

Աղնօն — լպուտ, զգար, բուրդ կամ բամբակ զգող արհեստավոր, աղքատ

Աղջէրէկ — ձերմակ լորի

Աղվիր — աղվոր (արևմտ.), գեղեցիկ

Աղրէ — եղեր է

Աղուտկ — աղորք

Աղօ — թույն (թրք. ağu)

Աղօ — մեծատուն

Ամանգ — աշխատանք, երախտիք (թրք. emek)

Ամանօթ — պահ տված իր (արաբ. amanat)

Ամընդէք — ամաննեք

Ամընդրիք — ամաննեղն

Ամըչնիլ, ամչըցո — ամաչել, ամաչեցի

Ամիր — հրաման (թրք. emir)

Ամմա — բայց, սակայն (թրք. amma)

Ամպօր — ամբար

Ամպըրիլ, ամպըրըցի — ամբարել, ամբարեցի

Ամպօրլէմիշ էնիլ — ամբարել

Ամութ — ամոր
 Ամօն — աման
 Այ — լուսին (թրք. ay)
 Այը — արջ (թրք. ayi)
 Այիր — ամոթ (թրք. ayip)
 Այլէ — ընտանիք (թրք. ayle)
 Այնը — նույնը (թրք. ayni)
 Այրըմըշ ըննիլ — բաժանվել (թրք. ayılmış)
 Այրօն — թան (թրք. ayran)
 Անա — մայր (թրք. ana)
 Անալիս — խորթ մայր (թրք. analıh)
 Անգըճիկ — պատի վրա հողից ելունդ՝ ձրազը դնելու համար
 Անգուտ — կուտ չունեցող, դրամ չունեցող
 Անգօն — անազան, ուշ ժամանակ, ուշ լինել
 Անըճիլ, անըճըշի — անիծել, անիծեցի
 Անըրկիլ, անըրկըշի — հայինյել, անարգել, անարգեցի
 Անթի — անոթի, սոված
 Անթըթին — անոթություն
 Անթընիլ — անոթենալ
 Անթիյի — անդին, այն կողմ
 Անթելիլ, անթըլըշի — անթեղել (կրակը), անթեղեցի
 Անթընօլ — անոթենալ, սովածանալ
 Անթըցօ — անոթեցա
 Անծըրիվ — անձրել
 Անկոնիլք — ինքնահող
 Անշօհ — զուր տեղ
 Անսուխ — անանուխ
 Անպարպուն — խիստ շատ
 Անջաշօզ — հաղորդություն շառած
 Անջարօզ — անձարակ
 Անջըրկիլ, անջըրկըցօ — շվարել, անձարանալ, շվարեցի
 Անջօխ — հազիկ
 Անցընիլ, անցըրցի — անցկացնել, անցկացրի
 Անցնիլ, անցօ — անցնել, անցա
 Աշխօր — աշխարի
 Աշխօր մըղնիլ — աշխարի մտնել, ամուսնանալ
 Աշկերօ — աշկարա, բացահայտ, հայտնի (թրք. aşikare)

Թիզըս — միզսիլ
 Պաղճ — պաղչիլ
 Վաղարք զնուժ զնուժ — քողիլ
 Վայս — սովություն վայս — մինքը
 Վետևն ապօ — վերարկուի փոքր տեսակը
 Պօզ ապօ — մոխրագոյն վերարկու
 Աջայիր — զարմանալի (թրք. acayıb)
 Աջայք — մի թե (թրք. acebe)
 Աջելէ — հապճեպ (թրք. acele)
 Աջի — կծու, դառը, լեղի (թրք. aci)
 Աջիզ մնօլ — տիյրել, ձանձրանալ (թրք. aciz)
 Առօց — ակռա, ատամ
 Առղու — առավոտ
 Առոչ — առաջ
 Առէշը — առէջ
 Առնիլ, առօ — առնել, առա
 Առշիլ — առջն
 Առշընիզ — առաջնեկ
 Ասդոռ — աստառ
 Ասրլ — հիմնական (թրք. aslı, asıl)
 Ասդընտիլ — փշարաղվել
 Ասնօդ-ըրթօն — անցողական
 Ավ — որս (թրք. av)
 Ավեղարօն — ավետարան
 Ավէշը — խաղիկ, երգ
 Ավիլ — ավել
 Ավիր — (աւեր բառը) զեշ
 Ավիլի, ավլըշի — ավելել, ավլեցի
 Ավշիլ, ավշըշի — խաղ ասել, երգել, երգեցի
 Ավուջ — բուռ, ափ (թրք. avuc)
 Ատէն — ժամանակ (արք., adın)
 Արաքօ — սայլ, կառը (թրք. araba)
 Արզըննիլ — (արկանել բայից) անձրենել
 Արզու — փափազ, իղձ (թրք. arzu)
 Արբստօխ — առաստաղ
 Արթըննօլ — արթնանալ
 Արթօր — արդար

Արթօր յեղ — արդար յուղ
 Արիվ — արև
 Արլանի — արանք, մեջտեղ (թրք. aralih)
 Արձիլ, արձրցո — արածել, արածեցի
 Արձօղ — արածող
 Արմաղօն — նվեր
 Արցըգիլ — արձակել
 Արօխ հենիլ — օղի թորել
 Արսրզ — անզգամ, անամոք
 Ափլրփիլ, ափլրփոցի — մթան մեջ խարխափել, խարխափեցի
 Ափխանօ — աղբանց, զուզարան
 Աքրիզ — զիրկ, փեշ
 Աֆէրիմ — կեցես, ապրես (թրք. aferim)

F

Բաբընծիլ — պապանձվել
 Բազսիլ — պակասել
 Բազու — պակաս
 Բանդալ — փոխառություն (թրք. bedel)
 Բաղարօք — պատարազ
 Բաղզիրք — պատկեր
 Բաղամ — նուշ (թրք. badem)
 Բաղիճ — պատիճ
 Բաղիիին — պատուհան
 Բաղովիլ — պատուել
 Բահրըսիլ — պատրուսել
 Բախօնք — պատանք
 Բազզան — երբեմն (թրք. bazi)
 Բազք — երբեմն (թրք. bazi)
 Բազքրդան — վաճառական (թրք. bezirgan, պարս. vacargan)

Բազարլիս ինիլ — սակարկել (թրք. pazarlamak)
 Բազզօք — շուկա (թրք. bazar)
 Բաթթանիէ — բրյոյա ծածկոց (թրք. battanie)
 Բաթմըշ ընիլ — վնասել, կործանել (թրք. batmak)
 Բալ — մեղր (թրք. bal)

Բալիխչի — ձկնորս (թրք. balikci)
 Բալլի — հայտնի, նշանավոր (թրք. belli)
 Բալդօմ — խորի (արաք. balgam)
 Բալլըի — թերևս (թրք. bellki)
 Բախիսալ — նպարավաճառ (թրք. bakkal)
 Բախըր — պղինձ (թրք. bakır)
 Բախչիշի — դրամական պարզել (թրք. bakışçı)
 Բախչան — պարտեզ, այզի (պարս. թրք. bağça)
 Բակչի — պահակ (թրք. bekci)
 Բահ մը — մի պահ
 Բահիլ, բահըցի — պահել, պահեցի
 Բահկըդիլ — պահվուել, թաքնվել
 Բահկիլ — պահվել
 Բաղիլ — սառել, պաղել
 Բաղըցօ — սառեցի
 Բաղխըր թօս — պղնձեկ թաս
 Բայրօխ — դրոշակ (թրք. bayrak)
 Բանադրօ — պոմիդոր, լոկիլ (թրք. banadura)
 Բանտըխիլ, բանտըխըցի — դպրոցից արձակվել (բան + թողի), արձակեցի
 Բաշիլ — սկսել (թրք. başlamak)
 Բառզիլ — պառկել
 Բառվիլ, բառվըցօ — պառավել, պառավեցի
 Բառօվ — պառավ
 Բաստըխ — պաստեղ, զանազան պտուղների հյութից եփվող լավաշանման ուտելիք (հուն. bastil)
 Բաստօն — զավազան (թրք. baston)
 Բատտիխ — սեխ (թրք. battik)
 Բարբիլ, բարբըցի — պարպել, պարպեցի
 Բարբընիլ — դատարկել
 Բարդարանաց — անձոռնի, խոշոր
 Բարդօխ — ջրաման, կուժ (թրք. bardak)
 Բարընրօք — պարոն պաալ սկեսրայր
 Բարընմաք — պարոն մայր սկեսուր
 Բարըշ — հաշո (թրք. barış)
 Բարձընիլ, բարձնոց — պարձենալ, պարձեցա

Բարօր — պարապ
 Բարնիլ, բարիլ — համբուրել
 Բեղկ — փրկազին (թրք. bedel)
 Բեթեր — վատրար, խիստ, սաստիկ (թրք. beter)
 Բելա — փորձանք (թրք. bela)
 Բելի — հայտնի (թրք. belli)
 Բելի — թերևս (թրք. belki)
 Բեշիրիկսիզ — անձարակ, անշնորհը (թրք. beşeriksiz)
 Բեշէրիքի — ձարպիկ (թրք. becerikli)
 Բես — միայն (թրք. bes)
 Բեսլեմե — տիրոջ հաշվին ապրող ծառա (թրք. besleme)
 Բերբեր — սափրիչ (թրք. berber)
 Բերբու — անպետք, փշացած (թրք. berbat)
 Բերեկետ — 1. առատություն, 2. օրինություն (թրք. bereket)
 Բերկմիշ էնիլ — սպասել (թրք. beklemek)
 Բերմեզ — ոռոփ, դոշաք (թրք. bekmez)
 Բըղը — պիտի
 Բըղկըրիլ — բողբոշել
 Բըզզիլ, բըզզըցօ — մրսել, մրսեցի
 Բըզիկ-բըզիկ էնիլ — քրքրել, ծվեն-ծվեն անել
 Բըլիլ — փաթաթել, պլել
 Բըլլիլ — փաթաթվել
 Բըլմըշ ընսիլ — ձանձրանալ (թրք. bıkmış)
 Բըղդրիչ — խառնակիչ
 Բըլիլ — բեղ (թրք. bıjık)
 Բըզիլ — պժապ (զարշել)
 Բըրգօլա — խորոված միս (թրք. firzola)
 Բիլա — մինչև իսկ, նույնիսկ (թրք. bile)
 Բիլէզիկ — ապարանցան (թրք. bilezik)
 Բին — բույն (թրք. pin)
 Բին — հազար (թրք. bin)
 Բինբաշի — հազարապետ (թրք. binbaşı)
 Բիչիմ — ձև, կերպարան (թրք. biçim)
 Բուզ — սառույց (թրք. buz)
 Բութուն — ամբողջ, լրիվ (թրք. butun)
 Բուխէրիկ — ծխան, վառարանի ծխնելույզ, նաև՝ պատի մեջ շինված վառարան (թրք. buhurlik)

Բումբոր — աղիքի մեջ լցված ձավարով պատրաստված կերակուր (թրք. bumbar)
 Բոյիլի — հմայիլ, թուլլր ու զիր (թրք. boyu)
 Բունօր — զետնից բխող աղբյուր (թրք. punar)
 Բուրմօ — ուկեկիուս ապարանցան (թրք. burma)
 Բուրջօն — ավելի նման դեղին ծաղիկ
 Բուրվոն — բուրվառ
 Բուրուշմուշ — թորշումած (թրք. buruşmuş)
 Բօր — հայր
 Մինծ բօր — հոր հայրը
 Բարբօր — մոր հայրը
 Բարնօր — սկեսրայր
 Ղայլնօր — աներ
 Բօղ — պատ
 Բօղ — պաղ
 Բօղազ — բուկ, վիզ, կոկորդ (թրք. bokaz)
 Բօղաբուր — պաղապար, սառը
 Բօղչօ — ծրար, կապոց
 Բօյօ — ներկ (թրք. boyacı)
 Բօշ — պարապ (թրք. boş)
 Բօրդը — պարտը
 Բօրջ — պարտը (թրք. borç)
 Բօստօն — բանջարանց (թրք. bostan)
 Բօր — պազ, համբույր
 Բօր — պահը
 Գ — գործադիր — առաջնային գործադիր (թրք. görevci)
 Գաբիր — երեխային օրորոցին կապելու կապեր
 Գազուղ — կակուղ
 Գարիլ, գաթըցի, գաթզըրիլ — կաթել, կաթեցի
 Գախնուրուցի — կախօրրան
 Գաղընոս — նոր տարի, կաղանդ (խտալ. kalandos)
 Գաղընդիլ, Գաղընդըցի — կաղանդի նվեր տալլ, նվիրեցի
 Գանզըմօն — կանզնած
 Գանզիլ, գանզըցի — կանզնել, կանզնեցի
 Գանչնօց — երիտասարդ (թրք. genc)

գարգանք — ասեղնագործելու փայտե շրջանակ
 գարզոնի, զարզոնչոցի — թռչունի, կաքավի կարկաչը, կարկաչեցի
 գարթի, զարթոցի — կարդալ, կարդացի
 գարմիր — կարմիր
 գարբլոն — ամուսնացած
 գարբլվիլ, զարբլվոց — ամուսնանալ, ամուսնանալ
 գարբիլ — ամուսնացնել
 գարոս — կարս
 գափօնք — կափանք, տանիքի լուսանցքի կափարիչ
 գարօվ — կաքավ
 գէծ — կարծ
 գէժլացք — կարժլիցք, մանածը փաթաթելու գործիք
 գէժիլ, գէժլցի — կարծ անել
 գայխիլ, գայխոցի — կախել, կախեցի
 գայխրդիլ — կոխոտել
 գէձ — կայձ
 գէղվիլ, գէղվոցի — կեղվել, կեղվեցի
 գայմ կէհիլ — կամսել
 գէնէնչ — կանաչ
 գէնէնչ-գայրմիր կուղի — ծիրանի զոտի, ծիածան
 գէնց — երիտասարդ, ջահել (թրք. genj)
 գէշէնդիք — անցյալները (թրք. geçenler)
 գայրջ — կարճ
 գէսգէսի — կես քրիստոնյա, կես իսլամ
 գէսզադօր — կիսակատար
 գէսիմօն — կիսաեփ
 գէսձօր — մսաջոր
 գէրդան — վիզ, պարանց (թրք. gerdan)
 գէրդանլիս — վզնց (թրք. gerdanlık)
 գրգորի, զրգորցի — կկզել, նստել
 գրբցնիլ, զրբցոցի — փակցնել, կպցնել
 գրդիլ — այրվել, վառվել
 գրդիչ — կտրիճ, քաշ
 գրզօր — խաղողի կոթունները, ողկույզների կապը
 գըթըր հօց — չոր կամ կարմրացրած հաց (թրք. kitir)
 գըթթիլ, զըթթոցի — կթել, կթեցի

գըլիլ, գըլլոցի — կլել, կլեցի
 գըլգիլ, զըլգոցի — կծիկ անել, կծկեցի
 գըլրանք — կողպեք, փական (շում. pag)
 գընգի — ընկնում է
 գընիգ, զընգրէք — կին, կանայք
 գըննօ — լինում է, կլինի
 գըզօռ — կոշկոռ, կրակի վրա եփած հում քյուֆթա
 գըշիզիր — օջախի եզրը
 գըշնըլիլ, զըշնըլոցի — կորել, անհետանալ, անհետացա
 գըսպիլ — դեղնել, խանձվել, տաքից չորանալ
 գըտրիլ — կթել
 գըրդադիլ — որոտալ
 գըրդիլ — եփելիս ընդեղենների կարծրանալը
 գըրձիլ, զըրձոցի — կրծել, կրծեցի
 գըրձօն — կաշառը
 գըրձօն դիլ — կաշառը տալ
 գըրօզ — կրակ
 գըրօզ թափէ կլօխիտ — կրակ թափվի զիխիդ (անեծք)
 գըրրօն — զրոռ (անեծք)
 գիրի — նման (թրք. gibi)
 գինիլ, զիցո — կենալ
 գիշդանօլ, զիշդացո — կշտանալ, կշտացա
 գիշդացնիլ, զիշդացոցի — կշտացնել, կշտացրի
 գիշիրը — կշեռը (արք. gişrinnu/m)
 գիսուիլ, զիսուրցո — կես առ կես բաժանվել, կիսվեցի
 գիրիզ — եզիպտացորեն
 գյամի — նավ (թրք. gemi)
 գյօզքչին — աղավնի (թրք. goverçin)
 գուր — գուր
 գուրդը բազու — խելքը պակաս
 գուրդիլը — կտոր, դրամ
 գուրդրէ — կրավէ, բավական է
 գուրդը լկկիլ — փնտրել, զրոսնել, ման զալ
 գուրզին — աշուն (թրք. guzun)
 գուրք — կոր
 գունահրանք — մեղավոր (թրք. gunahkar)
 գուշ — ակութ, կրակատեղ, օջախ

Գուշիկ — կոշիկ
 Գուշնօց — կոշնակ
 Գուշզիլ, գուշզրի — կոճկել, կոճկեցի
 Գուջօց — կոճակ
 ԳուսՓղ — աքաղաղ (խոսող)
 Գուվանաշէք — հույս, ապավեն (թրք. guvenejek)
 Գուրգուղ — կորկոտ
 Գուրգուղէ շօրվո — կորկոտով ապուր
 Գուրմիլ-գուրմիլ — հախուռն (թրք. gurul — gurul)
 Գուֆ — կանացի հնառն գդակ
 Գօ զէլ — զենեցիկ, հրաշալի (թրք. gozel)
 Գօթ — կաթ
 Գօլ — լիճ (թրք. gol)
 Գօվ — կավ (քիլ)
 Գօվ վդէ — մարմին (թրք. govde)
 Գօրա — չափ, համապատասխան (թրք. gore)
 Գօրք — կարգ (եկեղեցականի)

Դ

Դարանչա — ատրանակ (պարսկ. թրք. dabança)
 Դարգիլ — տապակել
 Դարօն — ներքան (թրք. daban)
 Դաղա — եղբայր
 Դալ — տերև (թրք. dal)
 Դալավերա — խարեբայություն (թրք. dalavera)
 Դալդա — քամուց պատսպարված վայր
 Դալլօլ — մունետիկ, միջնորդ (թրք. dellal)
 Դալդօ — ալիք, հորձանք (թրք. dalğa)
 Դալմըշ ընիլ — ինքնամոռաց տարվել (թրք. dalmak)
 Դախոց — տախտակ
 Հօշին դախոց — հացի տախտակ
 Դահօ — դեռևս (թրք. daha)
 Դաձզիլ, դաձզրի — ծածկել, ծածկեցի
 Դաձուղ — ծածուղ
 Դաղ — լեռ (թրք. dağ)

Դամրո — 1. խարան, 2. կնիք (թրք. damğa)
 Դամօր — երակ (թրք. damar)
 Դայանմըշ ըննիլ — դեմ առնել, դիմանալ (թրք. dayanmak) — մաս մայրէ
 Դայի — քեռի, մորեղբայր (թրք. dayi)
 Դայմա — միշտ (թրք. dayma)
 Դայօխ — փայտ (թրք. dayak)
 Դանսիկ — անխորհուրդ (թրք. densiz)
 Դավշօն — նապաստակ (թրք. davşan)
 Դավուլ — թմբուկ, դիոլ (թրք. davul)
 Դավօր — տավար
 Դափօք — տափակ
 Դաքնիլ, Դաքօ — տաքանալ, տաքացա
 Դաքքայր — տետրակ (թրք. defter)
 Դափա — հեղ, անզամ
 Դեղէ — մեծ հայր, պապ
 Դեհի — խենք (թրք. deli)
 Դեղիր — անկողին
 Դեմիրձի — դարբին (թրք. demirci)
 Դենիկ — ծով (թրք. deniz)
 Դենձօնք — տանջանք
 Դէսթան — վիպերգ (թրք. destan)
 Դէվէ — ուղտ (թրք. deve)
 Դէվօմ էնիլ — շարունակել (թրք. devam etmek)
 Դէրօր — տեր հայր
 Դէրդ — դարդ, ցավ (թրք. derd)
 Դէրէ — ձոր (թրք. dere)
 Դէրինտէս — տեառնընդառաջ
 Դէրման — դարման, ձար (թրք. derman)
 Դըզո — տղա
 Դըզ դափի — դարպաս (թրք. dis gapi)
 Դըրբօց — տոպլակ
 Դիբ — հատակ (թրք. dib)
 Դիլաք — խնդրանք, աղաշանք (թրք. dilek)
 Դիլէնմէշ էնիլ — մուրալ (թրք. dilenmek)
 Դիլիմ — շերտ (թրք. dilim)
 Դիլիք — աղվես (թրք. dilki)
 Դին — հավատք (թրք. din)

Դիսնիվիլ — տեսնվել, երևալ
 Դիսնօլ, դիսո — տեսնել, տեսա
 Դիվան բաշի — դատավոր (թրք. divanbaşı)
 Դիվօնխանէ — դատարան (divanhane)
 Դիվանէ — ինելազար (թրք. divane)
 Դիրէք — սյուն, հենար (direk)
 Դուրօփը գէխիլ — դժողիկ (թրք. dudak)
 Դուզ — ուղիղ, հարթ (թրք. duz)
 Դուզզօխ — թակարդ (թրք. duzak)
 Դուզէն — կարգուկանոն (թրք. dozen)
 Դուլ — այրի (թրք. dul)
 Դուլքէնդ — նուրբ հյուսվածքից զիսաշոր
 Դումբէկ — դիռ (թրք. dumbek)
 Դունյօ — աշխարհ (թրք. dunya)
 Դուշմօն — թշնամի (թրք. duşman)
 Դուշունգի — մտածունք (թրք. duşungu)
 Դուշունմէշ էնիլ — մտածել (թրք. duşunmek)
 Դուվա — աղոթք (թրք. duva)
 Դուվօր — պատ (թրք. duvar)
 Դուքնան — խանութ (թրք. duken)
 Դու — տալ, անուսնու քույրը
 Դոլաբ — պահարան (թրք. dolab)
 Դողմուշ ընինիլ — ծնվել (թրք. doğmak)
 Դոն — տուն
 Դոնձ — տանձ
 Դոնիսո — տնինսա
 Դօշ — կուրծք (թրք. dos)
 Դօշէկ — ներքնակ (թրք. doşek)
 Դօսը — տասը
 Դօվլէք — 1. հարստություն, ունեցվածք, 2. ընտանիք (թրք. devlet)
 Դօգու — տակ
 Զ
 Զաղիզ — զատիկ
 Զաթը — արդեն (թրք. zati)

Զալիմ — անխիղճ (թրք. zalim)
 Զախրա — 1. հացահատիկ, 2. ձմեռվա պաշար (թրք. zahra)
 Զահար — հարկավ, երևի, հավանաբար (արար. zahar)
 Զամպուր — մի քիչ կծու բույս, որ չորացնելուց հետո աղում են և ուտում պահրի օրերին, վաղամեռուկ (բար.)
 Զայիֆ — նիհար, նվազ (թրք. zayıf)
 Զանահօթ — արիեստ (թրք. sanahat)
 Զարգիլ — զարկել
 Զարզավօթ — բանջարեղին (արար. zarzavat)
 Զարխօշ — հարբած (թրք. sarhoş)
 Զէհիր — թույն (թրք. zehir)
 Զէնիլ, զէնրիշի — զենել, մորթէլ, մորթէցի
 Զէնզին — հարուստ (թրք. zengin)
 Զէնձիլ — 1. շղթա, 2. խարիսխ (թրք. zençil)
 Զէվզէկ — շատախոս, պոռոտախոս (թրք. zevzek)
 Զըրլիս — հսկա
 Զըրլիք — սոխի ծիլը
 Զըրլում — թույն (թրք. zakkım)
 Զըրլում զիր — թույն կեր (անեծք)
 Զըրնկըր, զըրնկըր թիթիրէմիշ ըննօլ — սաստիկ դողալ
 Զըռոփիլ — գրալ
 Զըրգիլ, զըրգըշի — զրկել, զրկեցի
 Զիրիլ — աղք
 Զիքքը էնիլ — հիշել
 Զիօն — վնաս (թրք. zian)
 Զուբուն — արևելյան վերնազգեստ (թրք. zubun)
 Զուլում — փորձանք, պատիճ (թրք. zulum)
 Զունգիլ — փքարիթ
 Զօխօխ — փողոց (թրք. sokak)
 Զօմիք — խոշոր գերան
 Զօնկ — զանգ
 Զօն — դժվար (թրք. zor)
 Զօն էնիլ — ստիպել, բոնադատել
 Զօրպօ — բոնակալ (թրք. zorba)
 Հօնքը — կոր որ
 Հօնքիք — կոր որ
 Հօնքը — կորինիք
 Հազիմ բազմ զարգացման դրամա — զանձ

Է առաջից — առևույն, պատու
 էլեկտրոն — տեսական գործարք այլուն է, միաժամանակ, և աղօսաշ
Է — էլ, այլ, ուրիշ
Էքրուլում — աբբեշում, մետարս (թրք. eprusum)
Էզին գըղիլ — այգեկութ
Էզեր — երե (թրք. eger)
Էդեփիզ — անամոթ (թրք. edepsiz)
Էզա — դեղ (թրք. eza)
Էզաջը — դեղագործ (թրք. ezaci)
Էզաջրհանէ — դեղատուն (թրք. ezacihane)
Էթեկա — այն լարն է, որ թթվամորի ավելցուկը կապում և պահում են
 մեջը՝ մյուս խմորի շաղման համար
Էժիլ — արժել
Էլ — այլ, ուրիշ, օտար (թրք. el)
Էլիր — այուր
Էլիրսող — այուրի մաղ
Էլոլլու — օտարական (թրք. eloğlu)
Էկկի — այզի
Էհալի — ժողովուրդ, ամբոխ (թրք. ehali)
Էհրեռովկ — անսեռովկ
Էձրոթիլ — լավ տրորել
Էձի էնիլ — ծիկ անել (մանկական)
Էսէգ — ջանք, երախտիք (թրք. emeg)
Էմմի — հորեղբայր (թրք. emmi)
Էմմիօլլու — հորեղբորորդի (թրք. emmioglu)
Էն — այն
Էնգ — ամենից, էնգ ըրինդ — ամենալավ (թրք. en)
Էնգէճ — ականջ
Էնգրձիլ, **Էնգրձրի** — ականջ դնել, լսեցի
Էնդաղ — այն կողմ
Էշխիլ — թթվել
Էնիլ, էրի — անել, արեցի
Էնիշ — զարիվայր (թրք. eniş)
Էնիշտէ — փեսա, քեռայր (թրք. eniște)
Էնիլ — լայն (թրք. enli)
Էնդրդըր — այնքան
Էնձուր — անժուր, սննդարար հյուրաքանչյուր

Էնշունուրը — անշնորհը
Էշքիրի — աշկերտ
Էշնահանօզ — զուր տեղ նահատակված
Էշխի ըկկիլ — ոգեվորվել
Էշխիլ — թթվել
Էշխըմօն — թթված
Էշը — աչք, ջրի ակ
Էպուլ-պալյանիկ — խարլիկ, թիթեռ, պուարիկ, խեղկատակ, խրտվիլակ
Էս — այս
Էսդրդըր — այսրան
Էսմէր — թուխ (թրք. esmer)
Էսսիդ — ասեղ
Էսսիդ շինօղ — ասեղ շինող (ասկում է անզիացիների համար)
Էսսուր — այսօր
Էստաղ — այս կողմ
Էվալլահ — շնորհակալություն (թրք. evallah)
Էվէ — դարձյալ (Հաճնում՝ ավա, Բալուում՝ ալվա)
Էվլօդ — զավակ, որդի (թրք. evlad)
Էվրէկէճ — սաջի վրայի հացը դարձնելու փայտ
Էտ — այդ
Էտդրդըր — այդքան
Էրգօն (սեռ. հոլ.) — ամուսնու
Էրթէսի — հաջորդ (թրք. ertesi)
Էրիգ — այր
Էրիլ, էրոցի — այրել, այրեցի
Էրին — արյուն
Էրինիլ — արյունել
Էրին դէր — արյան տեր կամ արյուն թափող
Էրջուշ — արձիկ, կապար, հրացանի գնդակ իմաստով
Էրչ — արջ
Էրք — երգ
Էրօճ — այրած
Էփէի — բավականաշափ (թրք. ereyi)
Էփրի — երք որ
Էփրինէ — երք որ
Էփուց — երբվանից

Էրիկ — զույգ (թրք. ekiz)

Էրիր — յուղի նստվածքը, որ առաջանումէ այն եռացնելիս

Ը

Էրբըլս — ջրաման, փարչ (թրք. ibrik)

Էրլով — լալով

Էրխու — գու (թրք. ilk)

Էլիլ — լալ

Էլստավոր — ուխտավոր

Էծկիլ, ըծկրցի — ձգել, թռնել, թռնեցի

Էկկըլիք — զալիք

Էկկիլ — զալ

Էղդէն, ունեցվածք

Էմմոն — ամեն, բոլոր

Էնանիլ — ունենալ

Էնանօղ — ունեցող

Էնզիլ — ընկույզ

Էնզիլ, ընզո — ընկնել, ընկա

Էննօլ, աղօ — լինել, եղա

Էննօլ — եղելություն

Էնչէ — ինչու

Էնչըլդըր — ինչքան, որքան

Էնչօց — ինչպես

Էնքարօր — կնքահայր

Էնքամմըր — կնքամայր

Էռախիլ — օղի (թրք. raki)

Էռահօր — հանգիստ (թրք. rahat)

Էռզօզ — ապրանք, հողամաս, աշխատավարձ (թրք. ırzak)

Էռոստ — հանդիպել (թրք. rast)

Էռոստ իզիր — հանդիպեց

Էսկին — քն

Էսսիլ — ասել

Էսսուր — սրա

Էսդրգիլ, ըսդրգցի — իստակել, մաքրեցի

Էսբանիլ — սպանել

Էվըլնօլ, ըվըլցո — ավելանալ, ավելացան

Գլուխցիս — զգանձնում

Դայիլուտանան թառ դար — թօնածանչ

Էլիզու — մինչեւ

Էմայզզ — մօնություն

Էնց գոտ — ոչ

Էնդըրանամանը — մարտան

Էնդըրան — մարտան

Հրգուինձի — երկրորդ

Հրգու դօր — երկտակ (թրք. gat, kat — ծալք)

Հրգուք — երկու

Հրընդիկիլ, ըրընդցո — լավանալ, լավացան

Հրընդըրնիլ — դարմանել

Հրթիլ, կացի — գնալ, գնացի

Հրթիլ — ըկկիլ — երթևեկել

Հրինդ — լավ, աղեկ

Հրմօղ — գետ (թրք. irmak)

Հրվընօլ, ըրվընցո — երևալ, երևացի

Թ

Թարիյէր — բնավորություն (թրք. tabiyet)

Թարօխ — ափսէ (թրք. tabak)

Թագօլ գօր — կարատեսակ

Թադարըր — պատրաստություն (թրք. tederik)

Թանգ — շուտ, արագ (թրք. tez)

Թալիլ, թալլըրցի — հափշտակել, թալանել, թալանեցի

Թալպիրօն — թույլ թերան

Թալօն — թալան (թրք. talan)

Թախոյ — տախտակ (թրք. tacta)

Թախթըրվօն — հարս տանելու պատզարակ

Թաղըրցի (գոյ.), թաղազօն — թաղական

Թաղիլ, թաղըրցի — թաղել, թաղեցի

Թաման — հապա (թրք. taman)

Թամբընիլ — հանձնարել, պատվիրել (թրք. tembehlemek)

Թամօհ — ժլատ, կծիք, ազահ (թրք. tamah)

Թայֆօ — խումբ (թրք. tayfa)

Թանդըր — թոնիք

Թանդըրո — ներքնազգեստ

Թանէ — հատիկ (թրք. tene)

Թաշմըշ ըննիլ — հորդել (թրք. taşmış)

Թապլօ — փայտեղեն ցած, կլոր սեղան

Թաջ — թազ (թրք. tac)

Թառիլ — թառել

Թառլօ — հացահատիկի դաշտ (թրք. tarla)

Թանգիրմիլ — հանձնել, հոգին ավանդել (թրք. teslim)
 Թանգիրմիլ — հանձնվել (թրք. teslim)
 Թասվիր — նկար, լուսանկար (արար. թրք. tasvir)
 Թավիլ — նարդի (թրք. tavlı)
 Թավո — տապակ (թրք. tava)
 Թավոն — առաստաղ (թրք. tavan)
 Թարբիէ — կրթություն (թրք. terbiye)
 Թարզի — դերձակ (թրք. terzi)
 Թարիֆ էնիլ — նկարագրել, բացատրել (թրք. tarif etmek)
 Թարխանօ — ծեծած ցորենով և մածունով պատրաստված ուտեստ, որը
 չորացնելով ձմռանը եփում են և ուտում իրեն ապուր
 Թարխիլ — թարախոտել
 Թարկիլ, թարկրի — թողնել, դադարել, հրաժարվել (թրք. terk etmek),
 դադարեցի
 Թարմօ — որթատունկ
 Թարօխ — թարախ
 Թարօխըմօն — թարախոտած
 Թարօֆ — կողմ (թրք. taraf)
 Թափթրիօլ — թափթփած
 Թափիլ, թափրջի — թափել, թափեցի
 Թափը — միայն (թրք. tek)
 Թեզբէհ — ուլունքներով համրիչ (թրք. tezbeh)
 Թեթխիլ — թաթախել
 Թէհ — շատ հասած և չորացած խաղող
 Թէմբէլ — ծույլ (թրք. tembel)
 Թէմսիլ — առած, ասացվածք (թրք. temsil)
 Թէնէքօ — թիթեղ (թրք. tenekte)
 Թէնջիրօ — կաթսա (թրք. tencire)
 Թէշտ — տաշտ
 Թէսէլի ըննիլ — միսիթարվել
 Թէսիլ ըննիլ — հանձնվել (թրք. teslim)
 Թէսօ — հոգս, մտմտուր (թրք. tasa)
 Թէրբիյէ — դաստիարակություն (terbiye)
 Թէրէք — օջախի մեջ կողմնակի տեղ, ուր նստում են փոքրիկները
 Թէրէք — դարակ (թրք. terek)
 Թէրիկ — մանուկների զիսանոց (թրք. terlik)
 Թէրջիմօն — թարգմանիչ, թարգմանված (թրք. tercuman)

Թէրս — հակառակ (թրք. ters)
 Թէփէ — զազար (թրք. tepe)
 Թէփսի — մատուցարան, պնակ (թրք. tepsi)
 Թէր — միայն, զեր (թրք. tek)
 Թէրէվոյր — թազավոր
 Թէրէվիրըթին — թազավորություն
 Թէրէր — անիվ (թրք. teker)
 Թէրիֆ — հրավեր (թրք. teklif)
 Թէրրար — դարձյալ, կրկին (թրք. tekrar)
 Թը — թէ
 Թըզընի — թզենի
 Թըզպարիլ — կարգադրել
 Թըզընի — թթենի
 Թըլըսըմ — թալիսման (թրք. tilism)

Թըլըլուկ — թափթփած, թույլ
 Թըլիսաղիր — թի կամ բահ, որը հարսի ձևով հազնում են, զարդարում և
 տնից տուն պտտացնելով զվարձանում
 Թըլիիլ, թըլիրջի — խայտի (նախշ) շուրջ բոլորելով խայտել (նախշ անել)
 Թըլիմիլ, թըլիմրջի — սեղմել, սեղմեցի
 Թըլնիլ, թըլնրջո — շարժել, թունդ գալ, շարժեցի
 Թըլնիր — թոնիր
 Թըրշըմօն — թորշումած
 Թըրշըմիլ, թըրշըմրջո — թորշուել, թորշուեցի
 Թըրշօկ — նորածնին փաթաթելու շոր
 Թըրոիլ, թըրոո — թոչել, թուա
 Թըսիխտ — սիսէռով քյուֆթա
 Թիյարօ — օդանավ (արար. թրք. tiyare)
 Թըրէն — գնացք (թրք. tren)
 Թըրմըշիլ — թոշնել
 Թըրշըմօն — թրջված
 Թիրիվնիլ, թիթիվցօ — թեթևանալ, թեթևացա
 Թիրիվսոլիկ — թեթևաբարն
 Թիյ — կողմ
 Թիվթիբիլ — զգել (թրք. tiftiklemek)
 Թուաֆ — տարօրինակ (թրք. tuaf)
 Թութջօր — վաճառական (թրք. tutcar)
 Թութվիլ, թութվրջի — թոթվել, թոթվեցի

Թութքն — ծխախոտ (թրք. tütün)	(առաջին) մասամբ — արգել
Թուլմիլ, թուլցո — թուլանալ, թուլացա	(զօտ զդոց) ժարար — ձերժել
Թուխտ — թուղթ	(հայոց լամբ մաղարձառան և լիութենական) մաղարձառան — լիութենա
Թուխտ հեյիլ կամ հեյիցընիլ — թուղթ նայել, բախտագուշակին դիմել	(առաջին պատճեն) մաղարձառան — լիութենա
Թուղիլ — թողնել	(պատճեն պատճեն) մաղարձառան — լիութենա
Թուղթին — թողություն	(առաջին պատճեն) մաղարձառան — լիութենա
Թոմ — բոլոր, լրիվ (թրք. tum)	(առաջին պատճեն) խմիլու — վըգըն
Թումօր էնիլ — փորել, մշակել, փիրեցնել, մարգ անել	(առաջին պատճեն) դիմացք — ժիգըն
Թուջ — անազ	(առաջին պատճեն) այլիք լուծար — դաշտուն
Թուրշու — աղաջրով թթու (թրք. turşu)	մազ — զնի
Թուրդիլ — թրոտել	(առաջին պատճեն) արտաքսություն և պարզություն
Թուրնիլ — թթել	(առաջին պատճեն) մաղարձառան — լիզարցն
Թուֆենկ — հրացան (թրք. tufenk)	վիճակ — միջացն
Թօգ — թակ	(առաջին պատճեն) այլանական և նիւթուն
Թօգ — փոշի (թրք. toz)	յուրա ձախզիսազ — մուզզուն
Թօրվիլ — թռափել	(առաջին պատճեն) այլանական և նիւթուն
Թօլուվ — տեղատարափ (թրք. tolu)	(առաջին պատճեն) այլանական և նիւթուն
Թօխմօխ — սանդի փայտյա մուրճ (թրք. tokmak)	(առաջին պատճեն) այլանական և նիւթուն
Թօխօծ — լաթ թակելու համար փայտե տափակ թակ (թրք. tokaç)	(առաջին պատճեն) այլանական և նիւթուն
Թօղ — թաղ	(առաջին պատճեն) գլխաւոր և դպրություն
Թօնծըլը — թանձր	(առաջին պատճեն) ճակատագործ և մօնղություն
Թօց — թագ	(առաջին պատճեն) ճակատագործ և մօնղություն
Թօռթօռոխին — դրկից, հարևան	(առաջին պատճեն) օգնեցուց և ինչուն
Թօռուն — թռո	(առաջին պատճեն) այլանական և մօնղություն
Թօս — ջրի մետաղյա զավաթ, թաս	(առաջին պատճեն) առաջ մօնղ լիութենա
Թօրք — դիրտ, զինու կարասի տակ նստած կեղտ, մրուր	(առաջին պատճեն) առաջ մօնղ լիութենա
Թօփ — 1. հրանոթի արկ, 2. խաղալու գնդակ 3. կտավի, կտորեղենի փաքեր	(առաջին պատճեն) առաջ մօնղ լիութենա
Թօփ էնիլ — հավաքել	(առաջին պատճեն) առաջ մօնղ լիութենա
Թօփուզ — գուրգ	(առաջին պատճեն) օգնեցուց լիութենա
Թօփուխ — կրունկ	(առաջին պատճեն) ուղարկություն և թիւսիւթյուն
Ճ — հերք, սնամուց (թրք. taze)	լիութենա
Ժամուց — քահանային տված նվեր	(առաջին պատճեն) լիութենա
Ժանիք — դժգոհ դեմք	(առաջին պատճեն) մաղարձառան և լիզարցն
Ժէնկ — ժանկ	(առաջին պատճեն) մաղարձառան և լիզարցն

ԺԵՆԿՈՐՈՒՀԻ — ժանգոտել
ԺՈՒՄ — ճաշի անզամ, ժամանակ
ԺՈՂՎԻԼ — ժողովել, հավաքել
ԺՈՒՄ, իժում — եկեղեցի

Ի

ԻԳՕ — արի
ԻԳԻՐ Է — եկել է
ԻԴԱՐԱՎԱՐԻՒՄ — ապրուստ (թր. idaralik)
ԻԴ — ետ
ԻԴԻՎ — ետև
ԻԴԻ ԴՅԱH — ետևի կողմ
ԻԴԻՎԻ — ետևը
ԻԳ — հետք (թր. iz)
ԻԳՈՐԻ, իգորցի — զատել, զատեցի
ԻԳՈՐՎԻԼ, իգորվրցո — զատվել, զատվեցի
ԻԳԻՆ — թույլտվություն (թր. izin)
ԻԳԻՐՔ — եզերք
ԻԳՈՐ — զատ
ԻԹ — շուն (թր. it)
ԻԺԱՄԼԿՈՒՑ — ժամկոչ
ԻԺՈՒՄ — ժամ, եկեղեցի
ԻԼԵՒՆ — լազան, տազիկ (թր. legen)
ԻԼ — ելիր
ԻԼԻԼ, իլլօ — ելնել, բարձրանալ, ոլորել, ելլօ¹
ԻԼԻՐ — ուսկրածուծ (թր. ilik)
ԻԼԼԷ — անպայման (թր. ille)
ԻԼԶՈ — դեղ, ճար, դարման (թր. ilaç)
ԻՄԱՎԼԵԹՅԱՆԼ — գործառուն (թր. imaleth)
ԻՄՊԱԴ — օգնություն (թր. imdad)
ԻՄԾՈՒՑ աղօվ — սիրտը վկայեց
ԻՄԾՈՒՅԻԼ — իմացնել
ԻՆԳԻԼԻԳ — անզիհացի
ԻՆԹԻՔՐԱՄ — վրեժ (թր. intikam)
ԻՆԾԻ մաշօ երիր — ինձ դարդոս թողեցիր
ԻՆՆԻՆՉԻ — իններորդ (ինն + թր. inçi)

Ինչիր — թուզ
 Ինտիրկօցք — եսինք, հետո, երեկոյան (ընդ + երեկ)
 Ինքար — մերժում, հրաժարում, ուրացում (թրք. inkär)
 Ինօդ — ոխ, քեն, ի հեծուկս
 Իշաղօք — հիշատակ
 Իշիլ, իշիղի — հիշել, հիշեցի
 Իշնէվոր — շնորհավոր
 Իշտօհ — ախորժակ (թրք. şdah)
 Իշկի — խմիչք (թրք. icki)
 Իշմիրգուն — ամրող օքք
 Իշքընիլ — իշեցնել
 Իշնօլ — իշնել
 Իս — ես
 Իսգի — ուսկի
 Իս է — ես է
 Իսղեղձիլ, իսղեղձըհի — ստեղծել, ստեղծեցի
 Իսղեղձող — ստեղծող
 Իսղօզ — հստակ, մարուր
 Իսղօզիրիս — պարզերես
 Իսղըզվիլ, իսղըզվըօ — մաքրվել, մաքրվեցի
 Իսկէլէ — նավահանգիստ
 Իստէմ — որտեղից
 Իվէր — դարիվայր
 Իվիլ-բազոս — ավել-պակաս
 Իվիր — դարիվէր
 Իվիլ — ավել
 Իվիլցընիլ — ավելացնել
 Իվիլցուգ — ավելցուկ
 Իվիրիվէր — վայրիվէրո
 Իվրէն, իրվէն — վրան, ի վերայ
 Իրարիլ, իրարըօ — երերալ, երերացի
 Իրգէնդ — երկար
 Իրգէննիլ — երկարել
 Իրգինը — երկինը
 Իրգըզօն — երեկոյան
 Իրգէնդցընիլ — երկարացնել
 Իրգօք — երկար

Իրգօմ — երիկամ
 Իրգուն — իրիկոն
 Իրգօնք — երկանք
 Իրթըվիլ — երդվել
 Իրթում — երդում
 Իրէկ — երեկ
 Իրիս — երես
 Իրիսպարտում — երեսպարտում (հարսի երեսիքողը հանելու արարողություն)

Իրիսոնց — երեսանց
 Իրից — երեց
 Իրիցգին — երեցկին
 Իրինց, իրունց — իրենց
 Իրիշկիտ — երշիկ (թրք. iriskik)
 Իրիք — երեք
 Իրվէ-կրօխի — վրա-զլուխ
 Իրօճ — երազ
 Իրօվ — իրավ
 Իփիլ, իփոցի — եփել, եփեցի
 Իփուն — եփուն
 Իփմօն — եփած
 Իփիկ — թել, դերձան (թրք. iplik)
 Իփի — երբ
 Իփու բէլի — երբվանից ի վեր
 Իփուց — երբվանից
 Իք — բան, իքք — բանեք
 Իքաղէ — հարցաննություն (թրք. ifade)
 Իփտիրօ — բանսարկություն (թրք. iftira)

Լ
 Լարլարու — բոված սիսեռ
 Լազամօն — շան լակաման
 Լազիլ, լազրցի — լակել, լակեցի
 Լազիդ — լակոտ
 Լաթիր — լաթ, հազուստ
 Լալզօն — լալկան

Լալին — լոզանքի փայտյա հողաբավ, խափարակ	Խալենդ — Խորդ
Լախ-լուխ — թխկոց, ձայն հանել (բնածայնական)	Խալենդ — Խորդ
Լահանօ — կաղամբ (թրք. lahana)	Գլանդ — գլորի
Լամբօ — լամպ	Ջիրդ — ջիրոց
Լաշիվերթ — լազուր կապույտ, լաշվարդ (թրք. laciverd)	Մորդ — Խորդ
Լավ-լուվ — շատախոս	Մազը — բարձր
Լարիլ, լարըցի — լարել, լարեցի	Անդ — Ավագ
Լարվիլ, լարվըցօ — լայն նստել, տեղ գրավել	Խոստախամբ
Լարօն — լար	Վանդալ — օճախի
Լափիլ, լափըցի — լափել, լափեցի	Անդամական
Լափօ — շատ եփած կերակուր, (գոյրգոնդ լափօ, պըլդուր լափօ) (թրք. lapa)	Անդամական
Լեհիֆ — վերմակ (թրք. lehif)	Անդամական
Լեղի — լեղի	Անդամական
Լեն — լայն	Անդամական
Լեննօլ — լայնանալ	Անդամական
Լըզզիլ, լըզզըցի — լիզել, լիզեցի	Անդամական
Լըխզիլ — սաստիկ թրչել	Անդամական
Լըկրողօձ — աներես	Անդամական
Լըղըզուգ — աղտոտ, ավրված	Անդամական
Լըմլըմիլ — լմլմացնել, ծամծմել	Անդամական
Լըմընցօ — վերջացրի, ավարտեցի	Անդամական
Լըմընցուցի — վերջացրի	Անդամական
Լըմօն — լման, ամբողջովին	Անդամական
Լընքիգ — լիքը	Անդամական
Լընքուգ — լեցուն	Անդամական
Լընքվիլ — լցվել	Անդամական
Լըպատօ — պարզ շապիկ	Անդամական
Լըպպիլ, լըպպըցի — արագաբար ուտել	Անդամական
Լըսսիլ, լըսսըցի — լսել, լսեցի	Անդամական
Լըսավրիլ, լըսավրըցի — լուսավորել, լուսավորեցի	Անդամական
Լըվիօս — լոբի, չոր լոբի	Անդամական
Լըփլընքիգ — լեփլեցուն	Անդամական
Լիզուանի — լեզվանի	Անդամական
Լիլիլ — լալ	Անդամական
Լիպլօ — լոբի	Անդամական
Լիս — լույս	Անդամական
Լիրա — ոսկեղբամ	Անդամական

Լուղգոյի — լեզու	գովազնագրաց ծափմ խորոշա ճախէ — ձիյաօն նդմու տամբար — քաջդրան
Լուղիլ — լողալ	քայլած — կողած
Լուսընծո — լուսնկա	լուսընծո — կողած
Լուսնիլ — լուսանալ	լուսընծո — կողած
Լուս ու լրսեղեն — լուս-լուսեղեն	լուսընծո — կողած
Լուսավորիչ — Լուսավորիչ	(առաջ գոյ) լուսընծո — կողած
Լուցոյն — լեցուն	լուսընծո — կողած
Լոզ — լակ, շան կերակուր	լուսընծո — կողած
Լոխմա — պատառ	լուսընծո — կողած
Լոցք — լացի զիշեր, Ավագ շաբաթվա զիշերային արարողություն	լուսընծո — կողած
Խ	լուսընծո — կողած
Խազմո — քլունգ	լուսընծո — կողած
Խազօ — փորձանք	լուսընծո — կողած
Խալլ — գորգ (թրք. hali)	լուսընծո — կողած
Խալսա — օղակ (թրք. halha)	լուսընծո — կողած
Խալկին — խոշոր ջրաման, դույլ (հուն. halkos)	լուսընծո — կողած
Խալտէր — մանանեխ	լուսընծո — կողած
Խաձնիլ — կծել	լուսընծո — կողած
Խաղցրնիլ, խաղցրի — խաղացնել, խաղացրի	լուսընծո — կողած
Խաղիլ, խաղօ — խաղալ	լուսընծո — կողած
Խաղը ու խայրառօք ըննիլ — խայտառակվել	լուսընծո — կողած
Խամզիլ — մատնել	լուսընծո — կողած
Խայլալլամբշ էնիլ — երազել	լուսընծո — կողած
Խայօղ — խաղող	լուսընծո — կողած
Խան — իջևան	լուսընծո — կողած
Խանզդրիլ, խանզդրօ — գունաթափվել, գունատվեցի	լուսընծո — կողած
Խանըմ — խանում	լուսընծո — կողած
Խանձիլ — այրել, խանձել	լուսընծո — կողած
Խանչէր — դաշույն (թրք. hancer)	լուսընծո — կողած
Խանվինդ — կես վառած փայտ	լուսընծո — կողած
Խապօր — լուր (թրք. haber)	լուսընծո — կողած
Խառընդիլ, խառընդրջի — խառնշտել, ձեռք դիպցնել	լուսընծո — կողած
Խառիսրջ — խարկված դմակի մնացորդը	լուսընծո — կողած
Խառնիլ, խառնրջի — խառնել	լուսընծո — կողած
Խաս — բնտիր, մետարս (թրք. has)	լուսընծո — կողած

առաջ — նորույն
բարոյ — ըմբռույն
արձանոյ — օրձանույն
խոհնանոյ — իշմունույն
քոյ — մերժանոյ ու սանույն
տառոյ — վեցլինույն
ժամոյ — ժացցույն
խորդ մաք զիսյ — քալույն
պատուա — մանչույն
թի գրչքի ընտ — զրոյն
զիմք լուիս (քույս առաջ)

Խըլասմօն — ազատված	բաժակություն — բիզնես
Խըլընք — խինք	բառը — բառաւով պահանջ
Խըլլող — խնդրոտ	բանք — պահանջառ պահանջ
Խըլփըշդիլ, խըլփըշդցի — հափշտակել	(բառաւով պահանջ) բանկություն — գումար
Խըլխմիլ, խըլխմցի — թթզել	(բառ գոյաց մասքարադիամիլ) — կտու
Խըլխտիլ, խըլխտցի — խեղդել	գլուխոյ միուր մաշնում — ծեծնությ
Խըլխտուգ — խեղդուկ	յիսուս — պահանջառ պայման
Խըլխում — բոլորովին թաց	յանուս — պայման
Խըլծպիլ, խըլծպրցի — 1. խոշոր կարել, 2. եզրակար՝ եզրերը ծալելով	յանուս — քայլություն
Խըլմխրմ — քմային խոսող	յանուս — քայլ
Խըլնամիսու ըրթիլ — նշանախոսության գնալ	յանուս — քայլ
Խըլնտումիրիս — ծիծաղերես	յիսուս մասմասություն վիճուն — միօպություն
Խըլնձիր — խնձոր	մարդու մարդացուունի մարդու — յաօս
Խըլնտիլ — ուրախանալ	մարդու մարդացուունի մարդու — յաօս
Խըլշիր — կձեպը չխանված բամբակի կնգուղներ	մայիսի թիվյարքի — խոցու
Խըլշվէշ — բամբակի չոր կձեպներ	յար դրու — յիմյից մայուս
Խըլշխըշիլ, խըլշխըշցո — սաստիկ ցավել	մայուսություն առաջարկ պարունակություն — և ունախանուցու
Խըլպըլիկ — առատություն	(խօս գոյաց ոյցու — բազու)
ԽըլպՃնիլ — ճանկուել	մասմասություն թշունքի թշունքի
Խըլպնիլ, խըլպնցո — ամաչել	մարդու — մարդու
Խըլոտիլ, խըլողոց — քնից արթնանալ	յիշություն — բացուցնեցու յիշություն
Խըլովըրթին — խոռվություն	յիշություն — բացուցնեցու
Խըլսղիլ — ցավել, խզզալ	յիշություն — մարդու
Խըլսղուք — խիթ, ցավ, խոցտուք	յիշություն — բացուցնեցու յիշություն
Խըլսխըս — քույլ, անազդու	յիշություն — բացուցնեցու
Խըլսմաք — բախստ, բաժին (թրք. gismet)	ամիս — սեպտեմբեր
Խըլքօզ — մտրակ	զանություն պատճեն պահպանություն
Խըլքթ-խըլքթ — կոճիկ	պահպան — պահպան
Խըլքխըլիլ, խըլքխըլցո — խարխվել	պահպան պահպան — պահպան
Խըլքխօ — բամբակյա բամկոն	պահպան պահպան — պահպան
Խըլքս — հերս, ջղայնություն	մատակարարություն — մատակարարություն
Խըլքֆըլմօն — շատ ծեր	մատակարարություն — մատակարարություն
Խիլք — խելք	մատակարարություն — մատակարարություն
Խիվ, խէվ — խև, խենք	մատակարարություն — մատակարարություն
Խիվնօլ — խենթանալ	գրեզման գրեզմանություն — գրեզմանություն
Խոնդ — խոտ	գլուխություն — գլուխություն
Խոնդ — խող	մատակարարություն — մատակարարություն

Խուլնիլ — խլանալ
Խուղ — հյուղ
Խումիլ, խումուցիքի — խմել
Խումօր — դումար (արար. gumar)
Խույ — բնավորություն (թրք. huy)
Խունձօն — խոնջան, գոտի, վարտիք
Խուսիլ, խուսարցի — խոսել
Խուրու — խորունկ
Խոց — խոց
Խոզ — խակ
Խոշ — խաղ
Խորթլօխ — մեռելի ուրվական, ողի
Խոնչ — փայտե մատուցարան, սեղան
Խօշ — դուրեկան, քաղցր (թրք. hos)
Խօշաֆ — մրգերից եփված ուտելիք և ըմպելիք
Խօշին ըկկիլ — դուր զալ
Խօշա — ուսուցիչ, հարուստ (թրք. hoğa)
Խօշախանում — ուսուցչութիւն
Խօրօօ — արլոր (թրք. horoz)

Ծ
Ծաղակ — մոխիր
Ծըկմըթիլ, ծըկմըթըցի — կսմթել
Ծըկտիլ — ձգտել
Ծըմիր — ձմեռ
Ծըրիցը — զրույց, խոսք
Ծի — ձի
Ծիթ — ձիթ, ծամոն
Ծիյէվուր — ձիավոր
Ծին — ձյուն
Ծիկ — ձև
Ծիվիլ — ձևելու առաջնակ
Ծիր — ձեր
Ծիրքանիրէքը — ձեռքերը
Ծիրինդէք — ձեռքինդէք

Ծէն — ձայն

Ծէոր — ձեռք
Ծուղօլ — զղալ, հնն
Ծոր — ձոր
Ծումուրուգի — ձմեռափառ գործուցիք
Ծուց — ծոց
Ծուցվուր — ծոցվոր, հղի
Ծօր — ձագ
Ծըլդրսը ծօր — ծիծեռնակ (մահտեսի ձագ)
Ծըլդրսը — Երուսաղեմ ուխտի գնացած քրիստոնյա

Կ
Կազօն — զազան
Կազօրիկ — մանր պալար մաշկի վրա
Կալցընիլ, կալցըցի — վերցնել
Կաղդուց — զողտուկ
Կանսըռնօլ, կանսըռնըցօ — ծերանալ, ցնդել
Կանսըռնօծ — ցնդած ծեր
Կանտարօ — կամուրջ
Կասնի բըդուղ — վայրի պտուղ (կասկենազգիների ընտանիքին պատկանող)
Կավազօն, կավզօն — զավազան
Կավօթ — զավաթ
Կարի — զարի
Կարիկ — աշքի վերը
Կէլ — զայլ
Կէլաղօն — զայլի տոն
Կէհիլ, կէհիցի — քշել, տնել
Կէղ — զյուղ
Կէմ — կամ, հացահատիկ կալսելու գործիք
Կէնէ — մակարույծ, որ կաշում է չորրոտանիների վրա
Կըդնիլ, կըդո — զոնել
Կըզ-կըզ — ատամ (մանկական)
Կըզ էնիլ — կծել, խածնել (մանկական)
Կըժօղ — կարձ
Կըժօղ ավիլ — կարձացրած ավել, կարձահասակ խոր — ժայռած լմբան
Կըժօղ մում — կարձ մում

Կըզիլ, կրզիցի — զգել
 Կըզվըդուք — զգվոտոց
 Կըզուիլ, կրզեցօ — կեղծ կրիվ անել
 Կըլսրօվ — գլխացավ
 Կըլօխ — գլուխ
 Կըլօխը ուղիլ — մեղնել
 Կըծիլ, կծրօ — քերվել
 Կըծիլ — խայթել
 Կընտիլ, կընտրցի — խմորը գնդել, գունդ անել, զիմի մազը կարձ կտրել
 Կըռընճիլ — մանկան ձեռքով—ոտքով քայլելը
 Կըրիլ, կրրցի — գրել, գրեցի
 Կիդանիլ, կիդացո — զիտենալ
 Կիդացկունդէք — ծանոթ-բարեկամներ (զիտեցողներ)
 Կիդին — զետին
 Կիկիլ — կորեկի տեսակ, որից հաց են պատրաստում
 Կիձ — մեղվի խայթոց
 Կիմի — պէս (թր. gimi)
 Կինի — զինի
 Կիշիր — զիշէր
 ԿիշիրՓր — զիշէրով
 Կիչնիլ, կիչնիցի — կորցնել
 Կիշչիլ, կիշչիցի — թակով լաթ ծեծելը
 Կիր — զիր
 Կիրիզմօն — զերեզման
 Կիրծիլ, կիրծիցի — գործել, կտավ գործել
 Հօյը կիրծիլ — ոստայնանկել
 Կիրք — զիրք (եկեղեցական)
 Կուլի — զոտի
 Կուլտուրիլ — զորել
 Կուլտուրվցո — զորվեցի
 Կուլըրին — զողություն
 Կուլնիլ, կուլցո — զողանալ, զողաց
 կո՞լ — զող
 Կունտ — զնդակ
 Կունտուլվիլ — թափալվել
 Կուվիլ, կուվրցի — զովել առանձնայիլ — բլիւ բոյեր
 կո՞րգ — զիրկ

կո՞րձ — զորձ
 Պօն — կո՞րձ — բանուգործ
 կո՞ւփոչք — թակիչ փայտ, որով զետի կամ ջրի ափին շոր են լվանում և զարնելով շորին լվանում են
 կո՞րք — զող
 Կոլ դարի — եկող տարի
 Հ
 Հարօ — հապա (շում. aba)
 Հաղիզ-հաղիզ — հատ-հատ
 Հաղիյէ — նվեր (թր. hadiye)
 Հազզիլ, հազզրցի — հազալ
 Հազըրիլ — պատրաստել (թր. hazir)
 Հազզօր — հազար
 Հալբուրի — մինչդեռ, այնինչ
 Հալալլիս — հրաժեշտ (թր. halallih)
 Հալլաջ — բամբակազի
 Հալցընիլ, հալցուցի — հալեցնել
 Հալօլ — հալալ (թր. halal)
 Հախէն ըկկիլ — հաղթել, պատժել (թր. hah)
 Հաճը լէյէկ — արազի
 Համայիլ — հմայիլ, 1-2 մ թուղթ՝ վրան աղոթք զրած, թուղթը փաթաթում են կտավի մեջ և կրում իրենց վրա կամ տան մեջ՝ ընդդեմ շարի
 Համբօլ — բեռնակիր
 Համըզա, համըզան — չիրիշե յուղաման
 Համ էնիլ — ուտել (մանկական)
 Համսրզ — անհամ
 Համրօնք — թիվ
 Համօմ — բաղնիք
 Համօր — համար, դաս
 Համօր — համար
 Քիզի համօր — քեզ համար
 Հայմօ — այզիների ոստաշեն հյուղակ
 Հայօթ — կյանք
 Հանիլ — հանել
 Հանկճիլ — հանգչել

Հանկուց — հանգույց
 Հանկուցիլ — հանգուցել
 Հաջի — մահտեսի, Երուսաղեմ ուխտ զնացած
 Հաջօր — գործիք (արար. haflat)
 Հասնըմօն — չափահաս
 Հասրօթ — կարոտ
 Հայս — հայս, խմոր
 Հավադիլ — հավատալ
 Հավզիք դարձօծ — ձվածեղ
 Հավդացնիլ — հավատացնել
 Հավէճ — պղպեղ
 Խէկ հավէճ — սև պղպեղ
 Խէկ հավէճ, զըձնու հավէճ — կարմիք պղպեղ, կծու պղպեղ
 Հավուզ — ավազան
 Հավողք — հավատք
 Հավո — օդ, եղանակ, երկինք
 Հավօն — սանդ
 Հատկրտիլ — մաշկի վրա կարմրություն առաջացնել
 Հարամ — ապօրեն, անարդար (արար. haram)
 Հարք — պատերազմ
 Հար էնիլ — հարել
 Հարկիլ, հարկրփ — հարզել, հարզվեցի
 Հարկինք — հարզանք, մեծարանք
 Հարման — կալ
 Հարսնցու — հարսնցու
 Հարսնիք — հարսնիք
 Հարսնուկ — հորեղուկ
 Հարսնուկ — կին
 Հարփօծ — հարբած, խմած, նաև՝ սարխոշ (թրք.)
 Հացրուրդ — հացով կարագով և ոռոփով պատրաստված կերակուր
 Հացիք — հաց (մանկական)
 Հափք — բանտ (թրք. tarpus)
 Հափքու — անուշապուր, օվայով ու ոռոփով պատրաստված քաղցրեղեն
 Հարքէս — ամեն ոք, յուրաքանչյուրը (թրք. herkes)
 Հափք — բոլորը (թրք. hep)
 Հափքուն — բոլորին (թրք. hep)
 Հարքէս — ամեն ոք, յուրաքանչյուրը (թրք. herkes)

Հափք — հափք (թրք. hep)
 Հափքուն — բոլորին (թրք. hep)
 հարնիլ, հարօ — հազնել
 Հաֆքիլ, հաֆքրդի — հավաքել, հավաքեցի, ժողովեցի
 Հաֆքողիլ — հավաքել
 Հելքէք — անշուշտ, հարկավ (թրք. helbet)
 Հելլաք — ուժասպառ (թրք. helak)
 Հելի — հայելի
 Հեծոն — գերան
 Հեղ մը — մեկ անգամ
 Հեմէն — անմիջապես (թրք. hemen)
 Հեմէնջօ — անմիջապես
 Հեյիլ, հեյրո — նայել
 Հեյդէք — հայերէնի դի — նայեի
 Հենիլ — նայել
 Հեշչիլ — հաշալ
 Հեսօր — հաշիլ
 Հեսօր ուղըրթիլ — հաշիվ մաքրել
 Հերիսօ — հարիսա (արար. harrisa)
 Հերիք — հարյուր
 Հերիքիլ — բավականանալ
 Հերիմ — բժիշկ
 Հերիօք — հերիաք (արար. hikayat)
 Հեփքիզ — թեթևողիկ
 Հըլիք — ուլունք
 Հըկկու հօց — հոգեհաց
 Հըմմօ — հիմա
 Հըմմրգու — հիմիկվա, արդի
 Հընդըրիլ, հընդըրըցի — ընտրել, ջոկել
 Ուրուզ հընդըրիլ — բրինձ մաքրել
 Հընդըրմօն — ընտրված
 Հըննըդի — հնոտի
 Հըրիլ, հըրըցի — հրել
 Հըրմըշղզիլ — հրմշտկել
 Հըրըշդօգ — հրեշտակ
 Հիդդիլ — հնոտել
 Հիկկի — հոգի

Հիկկի ող — հոգևարքի մեջ լինել
Հիձնիլ — հեծնել
Հիյէ — նայիր
Հինդէք — այդպես
Հինթէս — այսպես
Հիննէս — այնպես
Հիննէնքընօվ — այդպիտով
Հինիլ, հինիցի — հինել, գործել
Հինթիթօլ — հոտոտել
Հիննօ, հիննէ — հինա
Հիսսիլ, հիսսիցի — հյուսել, հյուսել
Հիսսիմօն — հյուսված
Հիվօնտնիլ, հիվընտոց — հիվանդ
Հիրզիլ, հիրզիցի — հերկել
Հոյդ — հոտ
Հոյդ, յուդ — հոդ
Հոյյուկ — բլուր (թրք. huyuk)
Հոյնէր — շնորհը
Հոյօնմ — զրոհ (թրք. hucum)
Հոյրուցք — օրորոց
Հոյրմեթիլ — հյուրասեր, հարզալի
Հոյր — ոստայնանկի հոր, այն
ոտքերը՝ ոստայնը գործելու ժա
Հոյր կօրծիլ — ոստայնանկել
Հուրքիր — հորաքույր
Հոյք — հոգ
Հօդ — հատ
Հօդ — հոդ, այնտեղ
Հօզ Էնիլ — ախործել (թրք. haz)
Հօլ — վիճակ (թրք. hal)
Հօմ — համ
Հօն — հոն, այնտեղ
Հօս — հոս, այստեղ
Հօսդ — հաստ
Հօվ — հավ

Հօրս — հարս	մայոց ծածկել — միջնից հօնել
Հօրսընքիր — հարսնաքույր	բախման — վեճիմից քիմիով
Հօրս ըննիլ — հարս լինել	յուր ձև — յօդուն
Հօց — հաց	բաճ — թաճ
Հօքումաք — պետություն (թրք. hökümət)	պափած — զայրօշ
Հօ — այս	ըմած — զյուկօշ
Հօխ — իրավունք (թրք. hak)	առաջամանակ գիմեցրած
Հօնց է — ահավասիկ	առն — ոռն
Հօմ էնիլ — ուտել (մանկ.)	
Հօմդիսիլ, հօմդիսիցի — համտեսել, համտեսեցի	
2	
Հալլրվիլ, ձալլրվըցօ — ծալապատիկ, ծալված	(հանձնաւ գրք) բուօչ — լուսաղամ
Հախիլ — ծախել	(մանձնաւ գրք) վժմելոր — մումիարմ
Հաղզընիցք — բուրաստան	(մանձնաւ գրք) զնալանան — լիճ բարմ
Համիլ, ձամըցի — ծամել	(առձն գրք) լոճի — քարմ
Համձըմիլ — ծամծմել	
Հարվընիլ, ձարվըցօ — ծարավել	(մահաւ գրք) բախազ — մերամ
Հեթիլ — ծագել (արիվը ձեթից — արևը ծագեց)	(բախաւ գրք) բախուսը — զբամ
Հեր — ծայր	(մահաւ գրք) վճարուն — մորմ
Հարօվ — ծարավ	(առձն գրք) ցիլազ — մերամ
Հըլիլ, ձըլլրցի — ծլեցի	(առձն գրք) զնանդոմի — արմ
Հըկմիթ — կսմիթ	
Հըկմըրիլ — կսմթել	
Հըձաղիլ, ձըձաղըցի — ծիծաղել	(մասաւ գրք) թիւաց — զնարմ
Հըձիլ, ձըձըցի — ծծել	(մասաւ գրք) թիւնան — զնիւրմ
Հըզօն — կաթ տվող կին, ստնտու	
Հընիլ, ձընըցի — ծնվել	(մասաւ գրք) թիւոյ — տերմ
Հընցընիլ, ձընցըցի — ծնեցնել	(մասաւ գրք) թիւսի — յիւրմ
Հըոմըրգիլ, ձըոմըրգըցի — ծոմնել	
Հըրարիլ, ձըրարըցի — ծրարել	(մասաւ գրք) պրամի մարտամ — յիւրմ
Հըրիցք — զրույց, խոսք	
Հըրրիլ — ծոել	
Հըրօր — ծրար	(մասաւ գրք) ազյուսի — լեյս
Հիձիլ — ծեծել	(մասաւ գրք) զարարայ — զրույց
Հիձվիլ, ձէձզըլըցօ — ծեծվել, ծեծկվել	

Ղիծօձ ցիրին — ծեծած ցորեն

Ղիփիլ, ձիփիցի — ծեփել

Չուղոլ — հոն, զղալ

Չօգ — ծակ

Չօգաչք — ծակաչք

Չօնդըր — ծանր

Չօնդըրնիլ, ձօնդըրցո — ծանրանալ

Չօռ — ծառ

Ղ

Ղաբաղայը — շոայլ (թրք. kabadayı)

Ղաբախլըն — դդմենի (թրք. kabaklık)

Ղաբահօթ — հանցանք (kabahat)

Ղարուլ էնիլ — համաձայն լինել, ընդունել (թրք. kabul)

Ղարօր — կծու (թրք. gabor)

Ղարա — ցավ

Ղաղիկ — բաժակ (թրք. kadeh)

Ղաղըր — դատախազ

Ղաղէր — ծակատագիր (թրք. kader)

Ղաղըն — տիրուիի (թրք. kadın)

Ղաղիֆէ — թավիշ (թրք. kadife)

Ղազա — փորձանք (թրք. kaza)

Ղազան — կաթսա

Ղազանջ — վաստակ, շահ (թրք. kazanc)

Ղազանմըշ ընինիլ — շահել (թրք. kazanmak)

Ղազէլ — խազալ, չոր ձյուղէր, տերևներ

Ղազըն — ցից

Ղազմա — քլունգ (թրք. şazma)

Ղազմիլ — փորել (թրք. şazmak)

Ղարօն — սև ձյութ, կուպր

Ղալաբալըն — աղմուկ, աղաղակ, զիխացավանք (թրք. kalabalık)

Ղալայչի — կլայագործ (թրք. kalayıcı)

Ղալիք — կեղծ

Ղալէմ — մատիտ (թրք. kalem)

Ղալըր — կաղապար (թրք. galib)

Ղամըշ — եղեգ (թրք. kamis)

Աղաս — սղաս

Աղողամասուն — որդումասուն

Աղոյի սղաս — յիմաց աղոյ

Աղոյ — րոշ

Աղոյաչք — պանդուցած

Աղոյալ գույնը — մաս

Աղոյախնամ — լրաց

Աղոյունը — բլուզ և լուսական

Աղոյութիւնը — կանաչ պատճեն

Ղամբշլին — եղեգնուտ

Ղայըր — կորուստ (թրք. kayib)

Ղայըր էնիլ — կորցնել (թրք. kayib)

Ղայըր ըննիլ — կորչել

Ղայթօն — մտրակ

Ղայր — ուրիշ, այլ (թրք. gayrı)

Ղայմաղամ — զավառապետ, քաղաքապետ (թրք. gaymagam)

Ղայմօն — սերուցք (թրք. kaymak)

Ղայնանօ — հարսի մայրը (թրք. kaynana)

Ղայրօթ — ջանք (թրք. kayret)

Ղայօ — ժայռ (թրք. kayaya)

Ղանջըլին — էզ, լիրք (թրք. kancık)

Ղանօդ — թև (թրք. kanad)

Ղապօլ — կապալ (արաք. kabala)

Ղասարիսանէ — սպանդանց (թրք. kasabhané)

Ղասօթ — մսագործ (թրք. kasab)

Ղաստօլ — աղբյուր

Ղավուրմօ — տիալ (թրք. kavurma)

Ղարաքըր — սահման, որոշում (թրք. karer)

Ղարաղու — ծառի վրայից միրզ հավաքելու հարմարանք մինաց — ջնալ

Ղարընչօ — մրջուն (թրք. karinça)

Ղարիք — պանդուխտ (թրք. karib)

Ղարդա — ազռավ

Ղարըք — դիմաց (թրք. karsı)

Ղարշըլամըշ էնիլ — դիմավորել (թրք. karsılamak)

Ղափօխ — կափարիչ

Ղափմըշ էնիլ — հափշտակել

Ղափէս — վանդակ (թրք. kafes)

Ղափօ — գլուխ

Ղէփէ — սուրճ

Ղըդըր — մինչև շինուալուն

Ղըզիսանջ — նախանձ (թրք. kskanc)

Ղըզիսանմըշ ըննիլ — նախանձել, խանդել

Ղըթըլին — սով

Ղըթօլ — եղեռն

Ղըյախ — հրաշալի

Ղըյամօթ — 1. սառնամանիք, 2. աշխարհի վերջը (թրք. kiyamat)

Մալ	ապրանք (թրք. mal)
Մալեզ	այսուրով կես հեղուկ կերակուր
Մախիր	մոխիր
Մախիրի իրենց	մոխրագույն
Մախսըմ	խեղճ (թրք. maxsim)
Մախսուս	միտումնավոր, դիտավորյալ (թրք. maxsus)
Մախրամէ	դատ, դատաստան (թրք. mahkeme)
Մախօր	մեծ ասեղ կտավ կամ քուրձ կարելու համար
Մահանօ	առիթ, պատրվակ (թրք. mahana)
Մահրամօ	քաշկինակ (թրք. mahrama)
Մահրիբա	կորիվ, պատերազմ (թրք. mehriba)
Մահրում	ընչագուրկ, զուրկ, կարոտյալ (թրք. mahru)
Մաղարօ	քարայր (թրք. mahara)
Մաղիլ, մաղրցի	մաղել, մաղեցի
Մաղմուղ	մարմանդ կրակ
Մամըխ	սալորի տեսակ
Մայիս	կովի քաց քակոր (չորր թէղէք)
Մայիս տընիլ	կտավը ձերմակեցնելու համար մայիս
Մայրօմ	Մարիամ
Մանամշէ	մանուշակ (թրք. menevse)
Մանդրիլ, մանդրըցի	մանրել, մանրեցի
Մանդրողիկ	մանր
Մանդրուկ	մանր դրամ
Մանիլ, մանըցի	մանել, մանեցի
Մաննի, մարնի	մատանի
Մանտանք	զույգ գրպանով մազից կամ բրդից պատ
Մանօծ	մանած
Մաշա	ունելի (թրք. maşa)
Մաշալլա	կեցցե (արաբ. mashallah)
Մառնիլ, մառնօլ, մառցո	մոռանալ, մոռացան
Մառընիլ, մառըցի	մոռացնել, մոռացրի
Մասրո	եղեգե փոքրիկ փող, որի վրա թէլ են փաթռ
Մասօ	սեղան (թրք. masa)
Մավը	կապույտ (թրք. mavi)
Մար	մար

Մարիֆաթ — շնորհը, ձիրը (թրք. merifet)
Մարօն — հնզ (թրք. marak)
Մափուս — բանս (թրք. mapus)
Մարտուր — նամակ (թրք. mektub)
Մարդիք — մարդ (թրք. mekik)
Մեղմական — մեկմեկու, զիրար
Մեյդան — հրապարակ (թրք. meydan)
Մեյսանե — զինեսուն (թրք. meyhane)
Մենդիլ — թաշկինակ (թրք. mendil)
Մերջան — բուստ, մարջան (թրք. merjan)
Մեզօր — գերեզման (թրք. mezar)
Մեզարլիս — գերեզմանց (թրք. mezarlık)
Մեզդէքի — մազտէքի, խնկի (թրք. mezdeki)
Մեզէ — աղանդէր (թրք. meze)
Մեզուն — մազոտ, մորուքավոր թուրք կասարական
Մելքո — վերմակի երես (թրք. melefe)
Մելօն — թանաք (հուն. melan)
Մելսկ — մեղք
Մելսկ տընիլ — մեղաղբել
Մելսկընիլ — մեղքանալ
Մելոր — մեղք
Մելո — մեղա
Մեծկ — մեջք
Մեմուն ըննիլ — երախտագետ լինել, գնհում
Մեչկօ — միրզ (թրք. meyva)
Մենժիվօր — համբարձում
Մաշիլ — մաշվել
Մէջ — ձավարով պատրաստված կերակուր
Մառիլ — մեռնել
Մէսէս — երկար զավազան՝ ծայրը զամանակակից
Մէրէս — ժառանգ (թրք. meres)
Մէրդիկօն — սանդուղք (թրք. merdivan)
Մարիլ — մարել, նվազել
Մէքտէբ — դպրոց (թրք. mekteb)
Մըզլիմօն — ամպած, մեզք պատած
Մըզկիլ — մզկութել, հոտել, բորբոսնել

Սըղածիլ — մտածել
 Սըղնիլ — մտնել
 Սըղօցր — միտքը, սիրտը, հաճույքը, փափազը
 Սըղէզը մրդնիլ — համակրություն շահել
 Սըզգիլ — քամել, թորել
 Սըզմըզ — դանդաղ
 Սըզմըզիլ, մրզմըզըցո — թեթևապես ցավել
 Սըզրօխ — նիզակ (թրք. mezrak)
 Սըթիլ — առանց երեսի վերմակ
 Սըլայըմ — մեղմ (թրք. milayim)
 Սըխիլ, մըխըցօ — մխալ, մեջը մտնել
 Սըղդըսի — մահտեսի
 Սըսըրի գիրիզ — եզիպտացորեն
 Սըրգիլ — մաղել (ձյունը)
 Սըրգիզ — մերկ
 Սըճըր — ածուխի մանրուր կամ նրա կրակը
 Սընացագօն — մնայուն, ապրող զավակ
 Սընդըրիլ — պղծել
 Սընիլ, մընացի — մնալ, մնացի
 Սըսաֆիր — հյուր (թրք. misafir)
 Սըրգընիլ — մերկանալ
 Սըրգօդ — մկրատ
 Սըրմըրիլ, մըրմըրըցօ — ցավել, ցավեցի
 Սուրքիր — մորաքույր
 Միզել — մյուս
 Միզենօր — մյուս օրը, վաղը չեմյուս օրը
 Միդէ — ստամոքս (թրք. mide)
 Միլլէթ — ազգ, ժողովուրդ (թրք. millet)
 Մինարէ — մզկիթի աշտարակ (թրք. minare)
 Մինասիպ — հարմար (թրք. minasip)
 Մինավիր — մենավոր, մենակ, առանձին
 Մինից — շատ փոքր
 Մինձնիլ, մինձո — մեծանալ
 Մինք — մենք
 Միշմիշ — ծիրան (թրք. mismis)
 Միրայիլ — կրակի ամբողջովին մարելը
 Միրինք — մերոնք

Սիրինց — մերոնց
 Սուլդուր — վերակացու (թրք. müdür), նաև՝ նախազահ
 Սուլք ու զլնտօն — սաստիկ մուլք
 Սուլվօխ — խոհանոց (թրք. mutvok)
 Սուլժայ — ավետիս, աշքալուսանք (թրք. müjda)
 Սուլլը — ունեցվածք (թրք. mülk)
 Սուլհաբբար — սեր, համերաշխություն (թրք. mühabet)
 Սուլհաջիր — զաղթական (թրք. muhajir)
 Սուլհուր — կնիք (թրք. muhur)
 Սուլոզ էնիլ — մտիկ անել, պահպանել
 Սուլուխ — մժեղ, մժղուկ
 Սում — մոմ
 Սումքօր — հաստ աղի
 Սունտօն — պիղծ, աղտոտ (թրք. murdar)
 Սուշամբօ — մոմլաթ, անձրևանց (թրք. müşamba)
 Սուշտէրի — հաճախորդ (թրք. muşteri)
 Սուտղի յափրօխ — մոտենի
 Սուրութի — մորուր
 Սուրօզ — մուրազ
 Սօրիյա — կահույքս
 Սօրիյաջի — կահույքազործ
 Սօղ — մոտ
 Սօզ — մազ
 Սօհտանց — ապավեն, հույս (թրք. mohdej)
 Սօղ — մաղ
 Էլիր մօղ — այսուրի մաղ
 Սօնդըր — մանք
 Սօն — ալ կարմիր, մոռ (թրք. mor)
 Սօս — մաս (եկեղեցի)
 Սօղ — մատ
 Սօրք — մարդ
 Սօրի — շամի ձյուղից յուղոտ ձյուղ
 Սօրջ — մուգ կանաչ գույն

Յաղացի — բախտի բերմամբ
Յարանի — վայրենի
Յարանջի — օտար (թրք. yabancى)
Յազմա — կանացի գլխաշոր (թրք. yazma)
Յաթօխ — անկողին (թրք. yatak)
Յալնըզ — մենակ (թրք. yalnız)
Յալնըզ — սխալ (թրք. yalnız)
Յալվարմը էնիլ — աղածել, աղերսել (թրք. yalvarmış)
Յախըշըլլը — տեսրով, շրեղ (թրք. yakışıklı)
Յախօ — օձիք (թրք. yaka)
Յախօդ — և կամ կամաց կամաց
Յահնը — սիխով պատրաստված կերակուր
Յահուդի — հրեա (թրք. yahudi)
Յաղ — յուղ (թրք. yak)
Յաղլի — յուղալի (թրք. yağlı)
Յաղջրմուռ — կարագով, ոռոփով և հացով պատրաստված կերակուր
Յայ — աղբյուրի ակ (թրք. yay)
Յայընդըրմը էնիլ — արածեցնել (թրք. yayındırmış)
Յայլօ — ամառանց (թրք. yayla)
Յայօն — հետիոտն (թրք. yayan)
Յանի — իբր (թրք. yani)
Յանուուն — երեսուն
Յաստըլս — բարձ (թրք. yastık)
Յավրու — ձագուկ, զավակ (թրք. yavru)
Յարալը — վիրավոր (թրք. yaralı)
Յարամազ — անպետք, անարժան (թրք. yaramaz)
Յարդըմ — օգնություն (թրք. yardım)
Յարո — վերք, խոց (թրք. yara)
Յափրօխ — որթատունկի տերև (թրք. yaprak)
Յեղէն — քրոշ տղա
Յել — քամի (թրք. yel)
Յեմէնի — կիսակոշիկի տեսակ (թրք. yemeni)
Յեշիլ — կանաչ գույն (թրք. yeşil)
Յեղի — տեղացի, ընտանի (թրք. yerli)
Յեսիր — գերի (թրք. yesir)

Յեղացի — բախտի բերմամբ
Յերք — աղնված, զգված բամբակի քուլա
Յուլար — սանձ (թրք. yular)
Յումրուկ — բոռնցք (թրք. yumruk)
Յուռ — հետույք
Յուվօ — բույն (թրք. yuva)
Յուրլուզի — պատի մեջ անկողիններ պահելու խոռոչ (թրք. yukluk)
Յօրնէխսպէր — Մեծ Արջ համաստեղությունը
Յօլ — յալ, շան կամ կովի կերակուր, լափ
Յօլ — ճանապարհ (թրք. yol)
Յօլդաշ — ընկեր (թրք. yoldaş)
Յօխուշ — զարիվեր, դիք (թրք. yokus)
Յօն — կողմ (թրք. yan)
Յօնջօ — առվույտ (թրք. yonja)
Յօր — յար, սիրած
Յօրդան — վերմակ (թրք. yorğan)

Ն

Նազիկ, նազլու — փափուկ, փափկակյաց
Նազօկ — ոստայնանկի գործիք
Նազօր — աչք (թրք. nazar)
Նալ — պայտ (թրք. nal)
Նալպօնս — պայտար (պարս. թրք. nalband)
Նախըր — նախիր
Նախըշ — ծաղկանկար զարդ (թրք. nakış)
Նախշիլ — նախշել
Նահադօզ — նահատակ
Նադդ — կանխիկ (թրք. nağd)
Նամութըլու — երանի (թրք. namutlu)
Նանուկ — հորեղբոր կին
Նաչօր — աղքատ, անձար (թրք. naçar)
Նաջօր — հյուսն (թրք. najar)
Նասիր — հաջողություն
Նէ — եթէ
Նէղանիլ — նեղանալ
Նէղըթին — նեղություն

Նէնէ — նան, մեծ մայր	տառող լորդ գիշած զինս — ընթաց
Նէնի — օրոր (թրք. nenni)	այլող վիւշիար հայրը ասիմս — լորձ
Նէրգիզ — նարգիզ	(լուս լուս) հենու — պատճեն
Նէֆէս — շունչ (թրք. nefes)	մաստակ լուսուղ — լուսուղներ
Նըսիլ, նըսդո — նստել	զառաճ — առն
Նըսդրմօն — նստած	(շախ զոր) մատ — օլոր
Նիշանիլ — նշանել	գիտելու լուսութան գիտ իշանը — իշաններ
Նըշանլը — նշանած	գիտելու լուսութան գույն է՛նը — զիմաններ
Նիշանօլ — նշանած	լուսութան գույն նոր մար լու — լու
Նիշօ — նիշաստա (թրք. niše)	(լուս լուս) մաստունք — լու
Նիշօն — նշան	(լուս լուս) մատին — օլոր
Նիրս — ներս	(լուս լուս) մատինը — զարյան
Նոր — նոր	(առ լոր) կուր կուրինը — մուս
Նորի հօրս — նորահարս	(առ լոր) պահառ — օլոր
Նորիլ, նորլըշի — նորել	պարխ զոր — լու
Նօզ — նազ	(աշխան զոր) մակուդի — մակուդ
Նօխըլ էփիլ — պատմել (թրք. nahil)	
Շ	
Շաբխօ — զլիարկ (թրք. şabha)	գիծուր զլիարկանուն — քօրուն
Շազիրդ — աշակերտ	(հաշու զոր) զօն — քօրուն
Շալզիլ շալզըշի — շալակել	— (ևր զոր) ուսուրի — լու
Շալօզ — շալակ	
Շախազօզ — զբաղված	լուսան — զույնան
Շահաբանիլ — խոսքով պատվել	լուսան — զույնան
Շնիշնդ — վկա (թրք. sahad)	թշվան — մեցյան
Շահօն — արծիվ	(իջու զոր) միսիմայ — բրան
Շաղիլ շաղըշի — շաղել	
Շամարօ — աղմուկ (թրք. şamata)	(աղմուկ զոր) միակը — այց տիկուն
Շամօր — ապտակ (թրք. şammar)	միջ գողովուր — մանուն
Շաշըրմօ ըննիլ — զարմանալ (թրք. şasrmış)	շատանան — բառանան
Շաշղըն — մոլորված, շշմած (թրք. şşskin)	(շատ զոր) ուանձու ուանձու — քօնան
Շապշօխ — փայտյա կամ թիթելյա խոշոր թասէ զուր խմելու համար	
Շարից — շարոց, սպիտակ սավան, որով հարսները փաթաթվում և եկեղեցի կամ բաղնիք են զնում	
Շարօբ — զինի (թրք. şarab)	

Շափշաղ — թրի եկող	բաշ — յօշ
Շափրիգ — ծափ	բառում պատճենը պարզ պատճեն — սօն
Շաքօր — շաքար	բառ — սօն
Շեհիր — քաղաք (թրք. şehir)	քաղաք պատճենը պարզ — սօնց
Շեմշիյէ — հովանոց (թրք. şemsiye)	(ածուղություն) պատճեն — սօնց
Շէն — ուրախ, զվարթ	մասնաւոր պատճենը մասնաւոր — սօնց
Շէնիք — մարդ, ժողովուրդ, շենություն (թրք. şenlik)	մասնաւոր պատճեն — սօնց
Շէն մընօս — ուրախ, զվարթ մնաս	մասնաւոր պատճենը մասնաւոր — սօնց
Շէշ — շղարշ	
Շէո — մեզ	
Շէրբէր — շաքարաջուր, օշարակ (թրք. şerbet)	մասնաւոր պատճեն — սօնց
Շէրէֆ — պատիկ (թրք. şeref)	մասնաւոր պատճեն — սօնց
Շէֆթէլի — դեղձ (թրք. şefteli)	մասնաւոր պատճեն — սօնց
Շըլիսի — թափթփած	
Շըշըլի խոնդ — բանջարի տեսակ, ուտելիք	մասնաւոր պատճեն — սօնց
Շընթըրոգիլ — շնթոկել	պացօքար — սօնման
Շըպտըռ — թէրևսողիկ	մասնաւոր պատճենը դժագիւց վարություն — սօնման
Շըռողիլ — միզել	
Շըտտիգ — մաշկի վրա փոքրիկ պալար	մասնաւոր — սօնման
Շիրօ — քաղցր (թրք. şire)	զանանք — քունան
Շիրօ հէնիլ, շիրօ էնիլ — խաղողից քաղցրեղեններ պատրաստել	մասնաւոր
Շիփիտիկ — ցավոտ աչք	բարձրացնել — սօնման
Շոնուիրք — շնորհք	մասնաւոր պատճեն — սօնման
Շուլլօլ — խոշոր կար	մասնաւոր պատճեն — սօնման
Շուլլիլ շուլլըցի — շուլակել	մասնաւոր պատճեն — սօնման
Շուխօր — քրտնիսաշ	մասնաւոր պատճեն — սօնման
Շուղ — տաք, շոգ	մասնաւոր պատճեն — սօնման
Շուղնիլ, շուղօ — տաքանալ	մասնաւոր պատճեն — սօնման
Շուղ դաղ — բաղնիքի տաք տեղ	մասնաւոր պատճեն — սօնման
Շուրջօն — շուրջառ	մասնաւոր պատճեն — սօնման
Շուրուր — օշարակ (թրք. şurub)	մասնաւոր պատճեն — սօնման
Շուփիցը — շփոց, շփելու համար պարկիկ, քիսա	մասնաւոր պատճեն — սօնման
Շուքք — փառք (թրք. şükür)	մասնաւոր պատճեն — սօնման
Շուփօն — վարսակ	պացօքար տրիմանչ ունարագնար — սօնման
Շուակ — վերք	մասնաւոր պատճենը պամապահել միջամտ — սօնման
Շող — շատ	
Շողնիլ — շատանալ	մասնաւոր միջամտի գործող — սօնման

Չոլ — շալ
Չոխ — մաս, կտոր, փերք
Չոհ — շահ
Չոն — խոսք (արար. մէշվերեթ բարի արմատը)
Չօրփօ — ապուր (թրք. şorba)
Չօրք — պայման (թրք. şart)

Չ

Չարալամբջ ըննիլ — չարչարվել, տվայտել (թրք. çabalamak)
Չաղըր — վրան (թրք. çadır) (առաջ գոյր) մասսաց պահպանություն — գնդըթ
Չաթ — փայտի կոտրելու ձայն
Չաթմօ — եռոտանի, որի շուրջի տակ դաշտի աշխատավորները ջրի սափոր կամ ուտելիք են պահում ամռանը (թրք. çatma) ազ — մասմազ
Չալիլ — նվազել, հնչեցնել արձակա քանի մասմազ — բնոյ մասմազ
Չախմօխ — կածքար
Չախչախ — ջաղացի չախչախը, աղմկարար սարքը
Չաղալօ — խակ պտուղ, ծիրան կամ նուշ
Չամբըշ — կատաղած (ջորի) (թրք. çambış)
Չամբջօց — անամոք
Չամօն — չաման
Չանգօլ — կեր երկար, որից ինչ-որ բաներ են կախում (թրք. çengel)
Չանօխ — ափսէ (թրք. çanak)
Չանօխ — թրծված աման
Չարէ — ձար, հնար (թրք.)
Չարըխ — տրեխ
Չարշը — շուկա (թրք. çarşı)
Չարշաֆ — սավան (թրք. çarşaf)
Չարչըրիլ — չարչարել
Չարտօխ — տախտակամած
Չարփմօլ էնիլ — խփել, ոլորել (թրք. çarpmak)
Չառօշ — ենթասպա (թրք. çaus)
Չափիլ — չափել
Չափուղ — լաթ (թրք. çapud)
Չափօ — բանջարանց մշակելու գործիք
Չափօր — ծաղիկի հիվանդությունից ավերված դեմք
Չէ — ոչ
Չերէ — բուրք լեռնային հրոսակ

Չելթուկ — թեփր չհանված բրինձ
Չելիք — կարճ ու երկար զավազաններով խաղ
Չինզօ — կզակ, դունչ
Չինէ — եթե ոչ
Չինէ-չինէ — ծնուռ
Չինչ — խաղողի հյութը հանելուց հետո մնացած մասը
Չէշիղ — տեսակ (թրք. çeşid)
Չէրիջ — մուրճ (թրք. çekij)
Չէրիրգէ — մորեխ (թրք. çekirge)
Չըգանօղ — անկարող
Չըլփօխ — մերկ (թրք. çiplak)
Չըլըսսվլիք — չավելիք
Չըխըն — կապոց, ծրար (թրք. çikin)
Չըղըր — կածան, շավիղ, նեղ ձանապարհ, նաև՝ ձյան վրայի ոտնահետքեր
Չըմարցըվօղ — անմոռանալի, չմոռացվող
Չըննըլիք — անկարելի, չեղող
Չըպուխ — չիրուխ, ծխամորձ, նաև՝ կերպասի վրա գունավոր երիզներ
Չըրալիխ — ձրազու
Չըրզօզ — լողանալու տեղ
Չըքազվօղ — չքանդվող
Չըքացխըմօն հօց — բաղարչ
Չիղիսնըլվօղ — չտեսնված
Չիթ — զույգ (կոշիկի)
Չիթիլ — մատաղատունկ, սածիլ
Չիլ — ցանոտ, պեպենոտ
Չիլթիմ — ողկույզ
Չիկիտըրվօղ — անիմանալի
Չիվիթ — լեղակ
Չիրթօն — չորթան
Չիրթօնաբուր — չորթանից պատրաստված ապուր
Չիրիշ — շրեշ բույսը կամ փոշին
Չիրնիլ չիրցօ — չորանալ
Չիրցընիլ, չիրցըջի — չորացնել
Չիրին — տղեղ
Չիփթէ — զույգ (lift)
Չիփթչի — հողագործ

Չուխուր — փոս
 Չոնքի — բանի որ (թրք. չոնք)
 Չուշ — էշին կանգնեցնելու ձայնարկություն
 Չուր — չոր, նաև՝ մինչև որ
 Չուրսինջի — չորրորդ
 Չուրցու — չորացնելու բանջարեղեն
 Չուվոլ — մազեղեն թելով հյուսված պարկ (թրք. çaval)
 Չօթ — երկու ճամփաների միացման տեղը, նաև՝ վարտիքի երկու փողքերի իրար միացման տեղը
 Չօլ — անապատ, անմարդաբնակ վայր
 Չօմչո — փայտե խոշոր շերեփ
 Չօմօխ — հաստ գավազան
 Չօյ — թեյ (թրք. çay)
 Չօն — զանգ (թրք. çan)
 Չօշ — էշ թշելու ձայնարկություն
 Չօպօն — հովիկ
 Չօռ — հիվանդություն, ախտ, չոռ
 Չօրքա — արգանակ
 Չօրկք — հաց, U. Զատկին թխվող ծիսական շաքարահաց
 Չօրք — կոշտ, ձախող
 Չօրշօֆ — սավան
 Չօրօր — գուլպա
 Չօփ — չափ
 Չօրկէլիք — հորած պանիք
 Պ
 Պազլամա հօց — սաջի վրա լավաշի նման բարակ թխած հաց
 Պազուգ — բազուկ
 Պաժնի, պաժնըցի — բաժանել
 Պալինք — բանալի
 Պաղնիք — բաղնիք
 Պամրօց — բամբակ
 Պամպասօնք — բամբասանք
 Պանիլ — բանել, աշխատել
 Պանիտ — կընու

Պանձօր — բանջար
 Պանօղէք — բանվորներ, աշխատողներ
 Պաշօխ — հասկ, հասկաբաղ անել, բաշախ (թրք. başak)
 Պառնչփաղ — բոնիչ փայտ, որը օգտագործում են գորգագործները
 Պարզինունք — բարիկենդան
 Պարդօխ — կուժ, ջրաման (թրք. bardak)
 Պարի — բարի
 Պարի լիս — բարի լույս
 Պարօգ ցով — թոքախտ
 Պեստիլ — պաստեղ, զանազան պտուղների հյութից եկվող լավաշանման ուտելիք (թրք. bestil)
 Պերպօտ — կեղտոտ (թրք. berbat)
 Պըզընտի, պըզընտրցի — ավրել, բրրել
 Պըզի, պըզրցի — փաթաթել
 Պըզքիք — հոգն. մանուկներ
 Պըզքընիլ — ոլորել
 Պըլրուր — եփած և մանրած ցորեն, բլոր (թրք. bulgur)
 Պըլպուր — կոկոն
 Պըղիք — գարշել
 Պըռնիլ, պըռնըցի — բռնել
 Պիրիք — բորիկ
 Պիրիլ — բերել
 Պիրօն — բերան
 Պիլլպուլ — բլորու (թրք. bülbüл)
 Պուլուգ — մանուկ
 Պուխէրիք — 1. ծխան, 2. պատի մեջ վառարան
 Պուղ — գոլորշի (թրք. bığ)
 Պունդոլ — բնկալ
 Պուսնիլ, պուսո — ավարտել, բռնել
 Պուսցընիլ, պուսցըցի — բռնցնել, բռնցըրի
 Պուտալո — հիմար (թրք. budala)
 Պուրվոն — բուրվառ
 Պօխու — բախտ
 Պօն — բան
 Պօն — կոնք էնիլ — բանուցործ անել
 Պօնցըր — բարձր
 Պօնցընօլ — բարձրանալ

Պորց — բարձ
 Պօրքէնիք — կանաչ սոխի այն երկար մասն է, որ սերմ է կապելու
 Պորօզոն — շեփոր. (պարս. թրք. boruzan)

 Չ
 Չագօղ — ճակատ
 Չագօղակիք — ճակատագիք
 Չադը — վիուկ
 Չադը — վիուկ, ջադու
 Չաթրոտուկ — Ճեղուտված
 Չահրօ — դեղին դեղարուս (թրք. cehre)
 Չաձրիս — մածունով և վարունգով պատրաստված կերակրատեսակ
 Չանհաննամ — դժոխք (թրք. cehennem)
 Չաղօցք — ջաղաց
 Չաղօցին թօրը — ջաղացի բար, երկանք
 Չամբազ — լարախաղաց
 Չամբի, ջամբը — ճամփու դնել, ճանապարհել
 Չամբօք — ճամփաս
 Չամբը — գոմեց (թրք. camus)
 Չամի — մզկիթ (թրք. cami)
 Չանախտօր — ծաղկազարդ
 Չանախտօրին զիրազին — ծաղկազարդի կիրակի
 Չանավար — զազան
 Չաննանք — դրախտ
 Չանգի, ջանգը — ճանկել, ճանկեցի
 Չանզըռդիլ, ջանզըռդը — ճանկուտել, ճանկուտեցի
 Չաշօզ — հաղորդություն
 Չապրիլ — տարածվել
 Չասարօք — համարձակություն (թրք. jesaret)
 Չարթըրիլ, ջարթըրը — զարդարել, զարդարեցի
 Չարիլ, ջարը — ճարել, հարմարեցնել, ճարեցի
 Չարչարօք էնիլ — ճարը, միջոցը գտնել
 Չարօզ — օգնություն
 Չարօ — պտուկ, հողէ աման՝ յուղ, պանիք դնելու համար
 Չեք ձօզ — զրպանը ծակ, աղքատ
 Չեզա — պատիժ
 Չեթիլ, ջեթիք — ճարել, ճարեցի

Չելօթ — դահիճ (թրք. jellat)
 Չեհիկ — օժիտ (թրք. jehiz)
 Չնիմըքան — պատշամբ, շուշարանդ (թրք. jemeken)
 Չնիմ — ապակի (թրք. jam)
 Չենզարի — ժանզի գույն
 Չենէք պախչօ — դրախտ
 Չեռահ — վիրաբուժ (թրք. jerah)
 Չէֆէ — տանջանք, տառապանք (թրք. jefa)
 Չըզմիլ, ջըմմիլ — ձգմել
 Չըլս — վիշացած հավկիք
 Չըլսկիլ, ջըլսկըջի — ճեղքել, ճեղքեցի
 Չըլսկըմօն — ճեղքած
 Չըլսկըրդուք — ճեղքեր, պատովածքներ
 Չըղարա — սիզարես
 Չըմոիլ, ջըմորջի — ճմռել, ջրալի պտուղը ձգմել, ձգմեցի
 Չըղավուխ — ծղրիդ
 Չիզմէ — երկարածիտ կոշիկ (թրք. jizme)
 Չիլվէ — քմայր, նազանք (թրք. jilve)
 Չիյէր — յարդ (թրք. jiyer)
 Չին — դն, ոգի (թրք. jin)
 Չինզանք — բոշա, գնչու (թրք. jingene), հաշող, գոմոացող շուն
 Չիվ-ջիվ — հավ կանչել, բնաձայնական
 Չիրիտ — մական, մականախաղ
 Չիրմօզ — ճերմակ
 Չոյք — ճոյք, ծայր
 Չուլֆօ — ջուլիակ
 Չուղօք — պատախան (թրք. cuhab)
 Չուլման ալամ — համայն մարդկություն (թրք. jumle alem)
 Չոյչոյիկ — վառեկ (թրք. jüyük)
 Չուլիլ — կանչել
 Չուլզուլիլ — գոռզոռալ
 Չուվուլի — պատախան (թրք. juğab)
 Չուրուն — ջրիուն, գուռ
 Չօղ — մետաղյա շյուղէր, որոնցով գուլպա են գործում
 Չօմօրք — առատաձեռն
 Չօնիք — ճանկ

Զօնց — Ճանձ

Զօշմուշ ըննիլ — հորդել

Զօր — զրոյց

Զօրջօր — մանուկների հետ մի խաղ: Մեծերը մանկան երկու ձեռքերից բոնած տարութերում են ու երգում:

Ո

Ուսուցան

Ուսիկն — ուեհան

Ուսմազան — մահմեդական ամանոր (թր. ramazan)

Ուէին — զրավ (թր. rehin)

Ուչէքօ — դեղատում (խտալ, reçeta)

Ս

Սարբար — պատճառ (թր. sebeb)

Սարբախտան — առավոտյան (թր. sabahdan)

Սարբահաղարշը — լուսադեմ (թր. sabahakarsı)

Սարբը — համբերություն (թր. sabır)

Սարգիլ, սարգրի — սատկել, սատկեցի

Սարլածօն — թոքարոր (թր. satılıcan)

Սալթանաթլը — փառավոր (թր. satanatlı)

Սալիխիլ, սալիխըի — հասցե ցույց տալ, տեղ բացատրել (թր. saliklamak), բացատրեցի

Սալլանմըշ ըննիլ — օրորվել (թր. sallanmak)

Սախալ — մորուք (թր. sakkal)

Սախօր — վնասված, անդամալույծ (արար. sakat)

Սախըթնիլ, սախըթօ — վնասվել, մի տեղը կոտրել (թր. sakatlanmak), վնասվեցի

Սահար — տեր (թր. sahab)

Սահի — իսկապես (թր. sahi)

Սաղ — անվնաս, ողջ, առողջ (թր. sağ)

Սաղըր — խոլ (թր. sağırlı)

Սաղլօմ — ամուր (թր. sağlam)

Սաղնիլ, սաղօ — առողջանալ, կենդանանալ, առողջացա

Սաղընիլ, սաղըրի — առողջացնել, առողջացրի

Սաճ — բարակ երկաթաթերթ, որի վրա շատ բարակ հաց են թխում (թր. sac)

Սաման — հարդ (թր. saman)

Սանարօր — սանահայր, կնքված երեխայի հայրը

Սանամանը — սանամայր, կնքված երեխայի մայրը

Սանջը — ցավ, խիթ, փորացավ (թր. sancı)

Սարին — օձառ

Սարնիլ, սարնըցի — սապոնել, օձառել, օձառեցի

Սառօս — խոշոր անցքերով մաղ՝ հող մաղելու համար (թր. serrad)

Սարայ — պալատ, ապարանք (թր. saray)

Սարը — դեղին (թր. sari)

Սարբաստ — ազատ, համարձակ (թր. serbest)

Սարիօշ — հարբած (թր. sarhos)

Սարմաշ-տօլաշ — զրկախառն

Սափրդմըշ ըննիլ — ցնելել, խելազարվել (թր. sapıdmış)

Սէլ — հեղեղ (թր. sel)

Սէլամիթը — ապահով, անվնաս (թր. selamat), ողջ

Սէհեթ — 1. ժամ, 2. ժամացույց (արար., թր. sahat)

Սէվդա — սեր (թր. sevda)

Սէրք — կոպիտ (թր. sert)

Սէրին — հով (թր. serin)

Սէրփինչ — փայտ, հենակ, որի վրա տնկվում է որթատունկի ճյուղերը

Սէփէտ — կողով, քթոց (թր. sepet)

Սէրի — դոների առջև շինված հողե բազմոց

Սէրսէն — ութուն (թր. seksen)

Սէֆէ — երանություն, ուրախություն, քեֆ (թր. sefa)

Սէֆիլ — խեղճ (թր. sefil)

Սէֆէր — անզամ (թր. sefer)

Սէթմա — դողերոց (թր. sitma)

Սէլլըտիլ — թրև զալ, թափառել

Սէխմիլ, սըխմըրի — սեղմել, նաև՝ պարունակել (թր. skmak)

Սէխոդիր — սխտոր

Սէկըրթիլ — ափսեի տակը մարել

Սէղըր — անասուն

Սէնտուգ — սնդուկ

Սէրում — առասան, բարակ փայտե ձող

Սէրը — գաղտնիք (թր. sir)

Սէրո — հերթ (թր. sira)

Սէրըր — թիկունք (թր. sırt)

Սըրմա — ուկերել (թրք. sırma)
 Սըրսըրիկ — սարսուռ
 Մէջ սըրսըրիկ մըդով — մէջը սարսուռ մտավ, մրսեց
 Սիթթիկ, սիթթիկի — սոթթել, քշտել
 Սիլօհ — հրացան, գենք (թրք. silah)
 Սիլլէ — ապտակ (թրք. sille)
 Սիմինտ — աղացած ձավարի այուրանման մանրութը
 Սինսիլէ — տոհմ, գերդաստան, ցեղ (թրք. sinsile)
 Սիվ — սև
 Սիվիրիս — սևերես
 Սիվուց — յարդ
 Սիփէր ըննօլ — պատսպարվել
 Սայիրտօ — լուցկի
 Սուզէկ — քամիչ (թրք. süzek)
 Սուխ — սոխ
 Սուխում — սոխերած
 Սուլինիլ — թանկանալ
 Սունգու — սվին (թրք. sünkü)
 Սուչ — հանցանք (թրք. suç)
 Սուվարլմէ էնիլ — հարդը քամուն տալ (թրք. suvarlamak)
 Սուրգուն — արսոր (թրք. sürgün)
 Սուրմու էնիլ — քշել (թրք. sürmek)
 Սուրմի — ոչխարի հոտ, նախիր (թրք. sürü)

Սուֆ — զավիր
 Սոլ — աջ (թրք. sol)
 Սօխու — քարե մէծ սանդ (թրք. soku)
 Սօղ — ձախ (թրք. sağ)
 Սօմուն — փորի երկարավուն հաց (թրք. somun)
 Սօնդըր — սանք
 Սօնրա — վերջ (թրք. sonra)

Վ
 Վաթան յօդաշ — հայրենակից (թրք. vatan yoldaş)
 Վալի — նահանգապետ (թրք. vali)
 Վալիզ — ձամալուկ (թրք. valiz)
 Վախնիլ — վախենալ
 Վախշի — դաժան, վայրենի (թրք. vahşi)
 Վախշիթին — դաժանություն
 Վայ — վայ
 Վայ ըննօ իրվէդ — վայ լինի վրադ, վայ քեզ (անեծք) զառ — բժիշկ զառ
 Վառուօ — վառելիք
 Վասդօց — վաստակ
 Վասդզիլ, վասդզրցի — շահել, վաստակել, վաստակեցի — մասմասութ
 Վասիաթ — ավանդ, կտակ (թրք. vasiat)
 Վարթաքիդ — վարդապետ
 Վարթիվօր — վարդավառ
 Վարժաքիդ — վարժապետ
 Վարժատուն — դպրոց
 Վափօր — շոգենավ (թրք. vapor)
 Վեկիլ — վայելել, սագել
 Վեր — վար
 Վերանօ — ավերակ (թրք. verana)
 Վերզի — հարկ, սուրք (թրք. vergi)
 Վըլվըլուք — շնչյուն, ցածրածայն խոսակցություն
 Վըլվըլուգ — աղմուկ
 Վիրնիլ, վիրցո — բարձրանալ, բարձրացան
 Վից — վեց
 Վըլանիլ, վըլացի — լվանալ, լվացի
 Վըլիլ — լվալ
 Վըրցընիլ, վըրցցի — վերցնել, վերցրեցի
 Վօխոդ — ժամանակ (արար. թրք. vakit)
 Վօղը — վաղը
 Վօրթ — վարդ

Տ
 Տահրօ — էտոց, սուր դանակ էտելու համար
 Տաղիլ, տաղըցի — դաղել, դաղեցի

Ցըցընիլ, ցըցըցի — ցույց տալ	յմբը — յմբչ
Ցըցուիլ — ցցվել	
Ցիրիզ — ցերեկ	
Ցիրին — ցորեն	
Ցիրունք — ձերոնք	զժմառ — (դժմաճք) դժմաճք
Ցիրունց — ձերոնց	
Ցուղիլ, ցուղուցի — ցողել	յումանցը — յիմանցն յօմանց
Ցուղուիլ, ցուղվըցո — ցողել, լվացվել	յումաճքը ոյմճճն նշու — զժրու
Ցօն — ցան	(առևի գոր) մախիր — մօխիչ
Ցօվ — ցավ	(մախաթման) բլուա — յիմմ մժամչ
ՈՒ	բնզ, մածումքը — մոցոյչ
Ուղիլ — ուտել	բար — բաշ
Ուղիլ — բավել	յարուցըր — բիրուսըր
Ուղնամօն — ուտնաման	յանգարար — յուղուար յինցըրուու
Ուղուկիր — ուտելիք	(աշին գոր) մանզում — բօչուու
Ուղք — ոսք	բաց խոյամ — սիօնուան
Ուղրամիշ ըննօլ — հանդիպել (թրք. uğramak)	զօյսիր — զյօխօս
Ուղուր — բախս, հաջողություն (թրք. uğur)	յանգարուումքը — յիմացյ նօց
Ուղուրք — ձշմարիտ, ուղիդ, շիտակ	որ — մուս
Ուղուրմըթին — ողորմություն	ուղուր — սօս
Ուղուրմօծ — ողորմած	
Ունցիր է — ունեցել է	
Ուրդաղ — որտեղ	
Ումուդ — հույս, ապավեն (թրք. umud)	
Ուտուփ — խաղողի հյութից պատրաստված դոշար	
Ուսգիր — ոսկոր	
Ուսք — ոսպ	
Ուսնիլ — սովորել, ուսանել	յունացըսայ — օրձոր յիմմաճք
Ուսուօվ — դանդաղ, կարգ ու կանոնվ	յունացըս, յունացը — յիզեւած
Ուրուգ — բրինձ	յունացը — զօնուած
Ուրուկվիլ — տեղափորվել	յանցըսպայն քամար — մօղմար յիմաճք
Ուրքմուշ ըննիլ — խրտնել (թրք. ürkmeke)	մինար — օքյյար յինցիս
Ուժծօվ — ուժեղ	յանցիս սորոր յմբք յազմաս — բիյուծ
Ուր — որ	յանց յմբքը — բանցիս
Ուր մր — որր, որ մեկը	

Ուրէնը — օրէնը	(առաջ զգոյ) մասմա ձրիմ — մօշդրիք
ուրնօզ — օրինակ	(առ զգոյ) անուանագրայի խոհու — թուրքի
Փ	թուրքի — մատուցված պատրաստություն — ափ
բույր բույր — բույր ան բույր	թուրմիք — մատուցված պատրաստություն — ափ
Փազիլ փազրցի — կալնել	թուրմիք — մատուցված պատրաստություն — ափ
Փազմօն — փակված	(առ զգոյ) մատուցված պատրաստություն — ափ
Փազչիլ — փակչել	թուրմիք — մատուցված պատրաստություն — ափ
Փազընիլ փազրցի — փակցնել	(առ զգոյ) մատուցված պատրաստություն — ափ
Փայտ — փայտ	թուրմիք — մատուցված պատրաստություն — ափ
Փաղիշօն — թագավոր (թրք. padışah)	(առ զգոյ) ոճություն — գլուխություն
Փաթաթէս — գետնախնձոր, կարտոֆիլ (թրք. patates)	թուրմիք — մատուցված պատրաստություն — ափ
Փաթթիլ — փաթաթել	թուրմիք — մատուցված պատրաստություն — ափ
Փաթ — ընկնելու ձայն	թուրմիք — օքարություն պատրաստություն — ափ
Փալան — համեստ	թուրմիք — մատուցված պատրաստություն — ափ
Փախիլ, փախօ — փախչել	թուրմիք — մատուցված պատրաստություն — ափ
Փախօ — բակլա	թուրմիք — մատուցված պատրաստություն — ափ
Փախուզ — խենթուզ	թուրմիք — մատուցված պատրաստություն — ափ
Փայդիխտ — արքունիք	թուրմիք — մատուցված պատրաստություն — ափ
Փայլանչօ — փակիսան (թրք. paylanco)	թուրմիք — մատուցված պատրաստություն — ափ
Փանջարան — պատուհան (թրք. penjere)	թուրմիք — մատուցված պատրաստություն — ափ
Փաշափօրք — անձնագիր (թրք. paşaport)	թուրմիք — մատուցված պատրաստություն — ափ
Փաշա — խաշ, փորոտիք (թրք. paşa)	թուրմիք — մատուցված պատրաստություն — ափ
Փապուզ — հողաթափ (թրք. pavuç)	թուրմիք — մատուցված պատրաստություն — ափ
Փառլամըշ էնիլ — փայլել (թրք. parlamak)	թուրմիք — մատուցված պատրաստություն — ափ
Փարդէ — վարագույր (թրք. perde)	թուրմիք — մատուցված պատրաստություն — ափ
Փարչա — կտոր, պատոս (թրք. parça)	թուրմարք — խօսքիք
Փարո — դրամ (թրք. para)	թուրմարք — խօսքիք
Փալիլ — փայլել	թուրմարք — խօսքիք
Փախիլ, փախրցի — փոխել	թուրմարք — խօսքիք
Փեմփէ — վարդագույն (թրք. pembe)	թուրմարք — խօսքիք
Փէնէս — արույրէ կեղծ դրամ (թրք. penes)	(առ զգոյ) ափ — թօն
Փէնչէ — ներբանի տակի կաշի, ափ (ձեռքի) (թրք. pençe)	թուրմարք — խօսքիք
Փէշքիր — սրբիչ, ցամքոց (պարս. peşkir)	(առ զգոյ) ափ — թօն
Փէշ — քղանցք (թրք. peş)	(առ զգոյ) մասություն պատրաստություն — ափ
Փար — բեռ	թուրմարք — խօսքիք

Փերիշօն — խեղճ, անտուն (թրք. perişan)

Փերվերդո — դդումով և դոշաբով պատրաստված անուշեղեն

Փերվօզ — սոխով պատրաստված սալաթանման ուտելիք (թրք. riyaz)

Փիդդիլ փիդդիցի — փետուել

Փիճ — ապօրինի զավակ (թրք. rij)

Փիճի — 1. թափ, 2. խեժ

Փին, փիննիզ — բույն (թրք. pin)

Փինչ — պինչ, դրունչ

Փինո — կոշիկի կարկատան (թրք. pine)

Փիոս — փեսա

Փիր — ծեր (թրք. pir)

Փիրք — փերք, կտոր

Փիրիլ, փիրիցի — փորել

Փըդդիլ, փըդդրօ — փտել

Փըթըզ — աճապարող, անհամբեր

Փըլիլ, փըլլօ — փլել, ավերել

Փըրշօնք — փշրանք

Փըրցընիլ — ձգել, պոկել

Փուզօն — փիլոն

Փուլի — փոխ

Փուլիկ — փողք, կոկորդ

Փուլինարք — փոխնորդ

Փունօր — ակ, գետնի տակից բխող աղբյուր (թրք. punar)

Փուր — փոր

Փուրք — բուրք

Փուրքիլ — փերք, կտոր (քակորդի)

Փուրցօվ — փորացավ

Փուրքիլ — փորհարություն

Փօհրէնկ — փողրակ, ջրի հողե խողովակ

Փօմփուլ — փափուկ, գիրուկ

Փօյ — փայ (թրք. pay)

Փօչ — պոչուկ, ողնաշարի ստորին ծայրի ուկոր (թրք. röç)

Փօս — ժանգ (թրք. pas)

Փօստ — մորք, կաշի (թրք. post)

Փօստօլ — երկար ճամփորդության համար հնաձև կոշիկ (թրք. postal)

Փօց — բաց

Գամեց — գամեց

Գ

Գարի խաղ — խաղի անուն

Գայլ — ձաղատ (թրք. käl)

Գայմար — կամար, գոտի (պրոկ. թրք. kemer)

Գայլփաթին — արցան (թրք. kälpätin)

Գազիլ, քազրջի — քակել

Գահրիբար — հակինք, սար (թրք. kähribar)

Գահին — տևում է

Գահիլ — քշել

Գամիլ, քամըցի — քամել

Գանքուլ — մազափունջ (թրք. kankül)

Գաշիլ, քաշըցի — քաշել

Գաշկել — զոնե (թրք. keşke)

Գաշուիլ, քաշըցօ — քաշվել

Գառուուն — քառասուն

Գառումար — մոր մայրը

Գասարա — ավան (թրք. kasaba)

Գավուն — քարավան (թրք. kevron)

Գայր — օգուտ (թրք. kyar)

Գարիլ, քարքջի — նետել

Գարվիլ, քարվըցօ — նետվել

Գարփիջ — աղյուս (թրք. kärcic)

Գաշիլ — թթվել

Գացիս — քացախ

Գաֆկիլ — տափակ, և ծակոտկեն շերեփ (թրք. kefkir)

Գելէշ — գեղեցիկ (թրք. keles)

Գելէփչէ — երկարյա ձեռնակապ (թրք. kelepçe)

Գելիլ, քելլըցի — քայլեցի

Գելիզ — մանկական թեթև կոշիկ

Գեմրէրի — բորս (թրք. kemreki)

Գենդիր — թոկ, պարան (թրք. kendir)

Գեսո — քասկ (թրք. kise)

Քերթիչ — մողես անհամարժ քառակ
 Քերէջ — կակազ (թրք. kekec)
 Քըթըր — չոր հաց (թրք. kitir)
 Քըթօնց — քթի միջից, քմային
 Քըռովօլ — եռալ
 Քըսսիլ, քըսսըջի — քսել
 Քըսփու — փսփսուկ
 Քըսըրսու — քուլու ու դանդաղ մարդ
 Քըրավար — փողկապ (թրք. kravat)
 Քի — որ (թրք. ki)
 Քիլիմ — կարպետ (թրք. kilim)
 Քինք — քիք
 Քինիտ — քոնք
 Քիշտիլ, քիշտիցի — խփել, զարնել
 Քիրա — վարձ (թրք. kira)
 Քիրաջ — կիր (թրք. kirej)
 Քիր — քոյր
 Քիրքիլ, քիրքըջի — քերքել
 Քիրիլ, քիրիցի — քերել
 Քիրկըրուր — քորելու հիվանդություն
 Քիթքուգ — կոճակ (թրք. qutug)
 Քիլախ — փափախ (թրք. qülah)
 Քիչչինէ — անասնակեր
 Քիրէգ — քահ, թի (թրք. queg)
 Քիրէգ քէշիլ — թիավարել
 Քիլէկ — փայտյա դույլ (թրք. külek)
 Քիրըր — մուշտակ (թրք. qürq)
 Քուրց — քուրձ, պարկ
 Քիփ — գուր, կարաս (թրք. qüp)
 Քիրքիրդ — ծծումբ (թրք. qüqürd)
 Քիրքմիշ աղօվ — փոթորիկ եղալ (թրք. kükremiş)
 Քիֆ — քորքու (թրք. küf)
 Քիլէնմիշ — քորքսած (թրք. küflenmiş)
 Քիֆուր — հայհյանք (թրք. küfür)

Քօթուի — վատ (թրք. kötü)
 Քօմուր — ածուխ (թրք. kömür)
 Քօյ — զյուղ (թրք. köy)
 Քօշանք — անկյուն (թրք. köşe)
 Քօշկէր — կոշկակար (թրք. köşker)
 Քօչիլ — քոչել
 Քօնիլի, քօնոնօլ — կուրանալ, կուրացա
 Քօր — քար
 Քօփիրու — կամուրջ (թրք. köprü)
 Քօր — արմատ (թրք. kök)
 O
 Օգ — ակ (մատանու), նաև՝ ջրի բխած տեղը
 Օդօր — օտար
 Օզկ — ազգ
 Օլ — ալք, չար ոզիներ (արք. ol)
 Օլլրիլ — ոլորել
 Օլքէ — զայրույթ (թրք. ölke)
 Օլլիմ — մահ (թրք. ölüm)
 Օխլաղը — բարակ հաց բանալու երկար ձողու (թրք. ohlağı)
 Օղ — աղ
 օղ — օղ
 Օղդ — աղտ
 Օմբ — ամպ
 Օմուզ — ուս (թրք. omuz)
 օմուր — կյանք (թրք. ömür)
 Օյա — ասեղնագործություն (թրք. oya)
 օյքիլի — զայրացած (թրք. öykeli)
 Օնբաշի — տասնապետ (թրք. onbaşı)
 Օսղ — աստղ
 Օսանմօշ ըննիլ — ձանձրանալ (թրք. osanmak)
 օրդագի — քաղ (թրք. ördek)
 Օրթա — մեջտեղ (թրք. orta)
 Օրթանջի — միջնեկ (թրք. ortancıl)

Օրմօն — անտառ (թրք. orman)	(օրման գոյր) սայչ — մազոց
Օրուճպէջ — պահրի յոթ շաբաթները նշանակելու համար սոխ, որի վրա անցկացնում են յոթ փետուր, կախում առաստաղից և ամեն շաբաթ մեկը հանում	(օրուճ գոյր) սայիլս — մազոց
Օրուսպու — պոռնիկ, բող (թրք. oruspu)	(օրուսպու գոյր) սայիլսը — մազոց
Օց — օձ	(օց գոյր) սայիլը — մազոց
օքսոնիզ — որբ (թրք. öksüz)	(օքսոնիզ գոյր) սայիլը — մազոց
Ֆ	բայց — գոյր
Ֆալախօ — հաստ փայտ, որով զանակոծում են հանցազործին	(ֆալախօ գոյր) սայիլը — մազոց
Ֆալ — հմայություն, բախտազուշակություն (թրք. fal)	(ֆալ գոյր) սայիլը — մազոց
Ֆալաքը — ձակաստազիր (թրք., արար. felek)	(ֆալաքը գոյր) սայիլը — մազոց
Ֆալջը — զրբաց (թրք. falcı)	(ֆալջը գոյր) սայիլը — մազոց
Ֆայդո — օգուտ (թրք. fayda)	(ֆայդո գոյր) սայիլը — մազոց
Ֆայթօն — ֆայտոն	(ֆայթօն գոյր) սայիլը — մազոց
Ֆաննուս — լապտեր (հուն., թրք. fenese)	(ֆաննուս գոյր) սայիլը — մազոց
Ֆարֆարը — թեթևաբարոն	(ֆարֆարը գոյր) սայիլը — մազոց
Ֆաս — ֆես, գղակ թրբական (թրք. fes)	(ֆաս գոյր) սայիլը — մազոց
Ֆասուլյա — լոբի (թրք. fasulya)	(ֆասուլյա գոյր) սայիլը — մազոց
Ֆերման — հրաման (թրք. ferman)	(ֆերման գոյր) սայիլը — մազոց
Ֆընջօն — բաժակ, զավար (թրք. finjan)	(ֆընջօն գոյր) սայիլը — մազոց
Ֆըրլիդօն — քամուց պտտվող խաղալիք (թրք. firıldak)	(ֆըրլիդօն գոյր) սայիլը — մազոց
Ֆըրըն — փուռ (թրք. firin)	(ֆըրըն գոյր) սայիլը — մազոց
Ֆըսդօն — հազուստ (թրք. fistan)	(ֆըսդօն գոյր) սայիլը — մազոց
Ֆըրթանօ — քամի, փորթրիկ (թրք. firtana)	(ֆըրթանօ գոյր) սայիլը — մազոց
Ֆըրսօնդ — արիթ (թրք. firsand)	(ֆըրսօնդ գոյր) սայիլը — մազոց
Ֆիլդիշէ — փղոսկըյա (թրք. fildiş)	(ֆիլդիշէ գոյր) սայիլը — մազոց
Ֆիրիգ — ցորենի խանձված հասկ	(ֆիրիգ գոյր) սայիլը — մազոց
Ֆուլ — խաշած բակլայով եփված արաբական ազգային կերակուր	(ֆուլ գոյր) սայիլը — մազոց
Ֆորթախօլ — նարինջ (թրք. portakal)	(ֆորթախօլ գոյր) սայիլը — մազոց

3. ԲԱՐԱՑԱՆԿ

ԳՐԱԲԱՐԻՑ — ԲԵՅԼԱՆԻ ԲԱՐԲԱՌ

աղբ — օխալ
աղբանց — ափիանո, ախպանից
աղբյուր — բունօր
աղեկ — ըրինդ
աղիք — աղէք
աղուր — աղվիր
աղուրանալ — աղվիրնօլ
աղուրութիւն — աղվըրթին
աղջիկ — ախճին
աղտ — օղդ
աղտոտ — աղդիդ
աղտոտել — աղդրռիլ
աղքատ — ախկօտ
աղքատանալ — ախկըդնօլ
աղքատութիւն — ախկըդթին
աղօթել — աղութիլ
աղօթք — աղուտկ
աման — ամօն
ամաշել — ամընօլ, ամընիլ, ամըշնիլ
ամաշեցուցանել — ամչըցընիլ
ամառն — ամօռ
ամբար — ամպօր
ամբարել — ամպըրիլ
ամենա — ամմընէն
ամէն — ամին
ամիս — էմիս
ամպ — օմք
ամպել — օմքիլ
ամսական — ամսըվօն
այզի — էկկի
այդ — էտ
այս — էս
այն — էն
այդտեղ — էտդաղ
այդշափ — էոչօփ
այդքան — էտքօն
այսքան — էտքօն

այսօր — էսուր
այծ — էծ
այր — էրիգ
այրած — էրօծ
այրել — էրիլ
անազան — անզօն
անալի — անլի, ալլի
անանուխ — աննուխ
անարատ — անարօդ
անարգել — անըրքիլ
անարդար — անարթօր
անդին — անթիյը
անէծք — անիձք
անթեղ — անթիղ
անթեղել — անթըղիլ
անիծել — անըձիլ
անիրաւ — անիրօվ
անկանել — ընգիլ
անկողին — դանդիր
անկուտ — անգուդ (դրամ չունեցող)
անհամ — ահնօմ
անհամանալ — ահնըմնիլ
անհաւատ — անհավօդ
անճաշակ — անջաշօգ (հաղորդությ)
անճարակ — անջարօգ
անշահ — անշօհ
անշնորհք — էնշոնուրք
անոյշ — անուշ
անուն — անըն
անցանել — անցընիլ
անցուցանել — անցըցնիլ
անուշանալ — անուշնիլ
անօթի — անթի
անօթենալ — անթընիլ
աշակերտ — շագիրդ
աշխարհ — աշխօր
աշք — աշք

ապրել — աբրիլ
ապրիշում — աբրըշում
ապուր — արուր
առաջ — առէչ
առաջեալ — առջիվ
առաջնեկ — առջընիկ
առաստաղ — արդադօխ
առատ — առօդ
առաւտու — առորու
առնել — էնիլ
առնուլ — առնուլ
ասեղն — ասսիլ
աստառ — ասյօն
աստղ — օսդ
աստուած — ասվօձ
արածել — արձիլ
արդար — արթօր
արեւ — արիվ
արեւել — արիվիլ
արքնանալ — արքըննօ
արժան — արժօն
արժել — էժիլ
արի (եկ) — իզօ
արիւն — էրին
արիվնիլ — էրինիլ
արծար — էրձօր
արձակել — արցրգիլ
արձիճ — էրձմճճ

աւագ — ավօք
աւագ — ավօգ
աւաշել — ավշիլ
աւել — իվիլ
աւելի — իվիլի
ավելել — ավլիլ
աւելցուկ — էվլիլցուգ
աւետիս — ավլիս
աւերել — ավրիլ, ավլիրիլ

աւուր — ավուր
ափն — օփ

Բ

բազուկ — պազուկ
բաժան — պաժան
բաժին — պաժին
բաժանած — պաժնօծ, պաժնըմօն
բաժանել — պաժնիլ
բախտ — պօխտ
բակլայ — փախլօ
բաղանիք — պաղնիք
բամբակ — պամբօց
բամբասել — պամպասիլ
բան — փօն
բանալ — փանօլ
բանալի — պալինր
բանեցուցանել — պանցընիլ
բանիլ — պանիլ
բանջար — պանձօր
բարակ — պարօց
բարեաւ — պարիվ
բարեկամ — պարիգօմ
բարեկենդան — պարզինդօնք
բարեւել — պարիվիլ
բարի — պարի
բարի լիս — պարի լիս
բարձ — պօրց
բարձր — պօնցըր
բարձրանալ — պօնցըրնօլ
բարձրացուցանել — պօնցըրցընիլ
բաց — փօց
բերան — պիրօն
բերել — պիրիլ
բղիսել — փուխիլ
բնակալ — պունդօլ, պընկօլ
բռպիկ — պիրիգ

բոյն — փին, փիննիգ

բռնել — պըռնիլ

բռկ — փոնխլ

բռւսանել — պուսնիլ

բռւրուառ — պուրվօռ

գ

զազաթն — կակօթ

զազան — կազօն

զալ — ըկկիլ

զահել — կէհիլ (քշել, տեել)

զադտուկ — կադդուգ

զայլ — կէլ

զարի — կարի

զարիկ — կարիկ

զաւազան — կավազօն, կավզօն

զաւաթ — կավօթ

զդալ — տրկօլ

զէսին — կիոյին

զերան — կէրօն

զերեզման — կիրիզմօն

զզել — կըզիլ, կըզզի

զին — կին

զինի — կինի

զիշեր — կիշիր

զիտենալ — կիդանօլ, կիդանիլ, կիդնօլ

զիտեցկան — կիդացգուն (ծանոթ, ձանչվոր)

զիր — կիր

զիրկ — կուրզ

զիւլ — կէլ

զլորել — կուլտուրիլ

զլուխ — կըլօխ

զլսացաւ — կըլխրցօվ

զնալ — ըրթիլ

զնել — կընտիլ

կշտանալ — զիշտանօլ

դովյա — դուսա
մօ — միխա

բուրգմանք ճամեար — ճամանաց
բժմեար — բժմանաց
այսար — այսանց

զմիւրայո — զմիւրանց
բայնար — բայնանց
բիւրայո — բիւրանց

բիւրայո — բիւրանց
զմանք — զմանաց
զմանք — զմանաց
զմանք — զմանաց
զմանք — զմանաց

նօրմանք — նամենաց
այսիւրայո — այսիւրանց
բիւրայո — բիւրանց

բիւրայո — բիւրանց
ոյլ վրաք — ոյլ վրանց
որոք — նառաց
զգումօս — զգումնաց

բայնորմօս — բայնորմնաց
բիւրուքօս — բիւրուքնաց
զօֆ — նառ
ձօրիք — նառնաց
բիւրք — բիւրեց

բիւրք — բիւրեց
բիւրք — բիւրեց
բիւրք — բիւրեց
բիւրք — բիւրեց

յօիկը յօրմար — յօրմանց
բիւրք — բիւրեց

զողանալ — կուղնիլ, կուղնօլ
զողտուկ — կաղդուգ
զողութիւն — կուղըթին
զովել — կուվիլ
զործ — կոնրձ

զործել — կիրձիլ
զուանել — կըդնիլ, կըդնօլ
զրել — կըրիլ
զօտի — կուդիլ
զուբ — քոնիլ
զունդ — կունստ

Դ

դառ — նուռն

դադարիլ — տատրիլ (հոգնել)
դադարեցուցանել — տատրըցընիլ
դազզահ — տէզ կիահ

դալ — տոլ
դաղել — տաղիլ
դանակ — տանօգ
դառնալ — տառնօլ, տառնիլ
դաս — տու

դատարկ — տարդօգ
դատարկել — տարդրզիլ
դատել — տադիլ
դարձուցանել — տարցընիլ
դարման — տէրմօն

դդում — տըդօմ
դեհ — թիյ
դեղ — տիդ
դեղել — տիդիլ
դեղին — տէդին

դեղնել — տիդնիլ
դեղնուց — տիդնուցը
դերձան — տիրցօն
դեւ — տիվ

դէսուդէն — էսթիյ-էնթիյ

մօտօցու — զվօնք
յօւնիյու յիմանիյու — յամնուցը
զօնու — բանուց
մարզումա — մարզունցը
բիւրուտ — բիւրունցը

մասնաւ — մասնուցը
բիւրուտ — բիւրունցը
մազարուտ — մազարունցը
մազունա — մազունուցը

մասուն — մասունցը
բիւրուտ — բիւրունցը
մասուն — մասունցը
բիւրուտ — բիւրունցը

մասուն — մասունցը
բիւրուտ — բիւրունցը
մասուն — մասունցը
բիւրուտ — բիւրունցը

մասուն — մասունցը
բիւրուտ — բիւրունցը
մասուն — մասունցը
բիւրուտ — բիւրունցը

մասուն — մասունցը
բիւրուտ — բիւրունցը
մասուն — մասունցը
բիւրուտ — բիւրունցը

մասուն — մասունցը
բիւրուտ — բիւրունցը
մասուն — մասունցը
բիւրուտ — բիւրունցը

մասուն — մասունցը
բիւրուտ — բիւրունցը
մասուն — մասունցը
բիւրուտ — բիւրունցը

մասուն — մասունցը
բիւրուտ — բիւրունցը

դօխը — տըծօխկ
դիմանալ — տիմանիլ, տիմանոլ
դիմաց — տիմօց
դիմացկուն — տիմօցգօն
դիպնիլ — տըբնիլ
դիրս — թօրք (զինու կարասի նստվածք)
դիւան — տիվօն
դմակ — տըմբօգ, տըմմօգ
դնել — տընիլ
դոդ — տո՞դ
դոդալ — տուդիլ
դոդացուցանել — տուդցընիլ
դոդոդալ — տուդտըդիլ
դոել — տըտըրիլ
դու — տօն
դուդուկ — տո՞ւտո՞ւկ
դուռն — տօռ
դուրս — տօրս
դրախտ — տըրօխտ
դրացի — տըրացի
դրացութիւն — տըրացըթիւն

Եզր — իզզիրք
Ելանել — իլիլ
Եկի, Եկիր, Եկն — ըկկօ, ըկկօր, ըկկօվ
Եղան — իղօն
Եղբայր — ախապար
Եղբայրութիւն — ախապըրթիւն
Եռալ — քըռոօլ
Ես — իս
Ետ — իդ
Ետև — իդիվ
Երազ — իրօձ
Երազել — իրօզիլ
Երբ — իսի

Երգ — Երք
Երգել — Երքիլ
Երդումն — իրթում
Երդմնել — իրթըվիլ
Երեկոյ — իրգուն
Երես — իրիս
Երեսաց — իրիսօնց
Երեսպարզ — բօրգիրիս
Երեսուն — յառտուն
Երևանալ — ըրվըննօլ
Երեք — իրիք
Երեքշաբթի — իրիքշօփթի
Երէկ — իրէզ
Երերալ — իրարիլ
Երէց — իրից
Երիցակին — իրիցզին
Երթալ — ըրթիլ
Երիկամ — իրզօմ
Երկաթ — իրզօթ
Երկաթեայ — իրզօթէյ
Երկայն — իրզէնդ
Երկանք — իրզօնք
Երկարանալ — իրզըննօլ
Երկարացուցանել — իրզընցընիլ
Երկինք — իրզինք
Երկրորդ — ըրգուինջի
Երկու — ըրգուր, ըրգու
Երկուշաբթի — ըրգուշօփթի
Եփել — իփիլ
Եփուն — իփուն
Եօթն — յօթ

10

զանգ — զօնկ
զատ — իզող
զատանալ — իզօղվել

զատել — իզադիլ

զատիկ — զաղիգ

զարդարել — շարթըրիլ

զարթնուլ — արթըննօլ

զարկանել — զարզիլ

զէնուլ — զէնիլ

զզուել — զզզվիլ

զրկել — զըրզիլ

զրոյցք — ծըրիցք

զուլալ — զուլօլ

զօրութիւն — զօրքին

զօրութիւններ — զօրքիններ

Է

էշութիւն — էշըթին

էրնել — պէրնիլ

զորու — զօրու

Ը

ընկոյզ — ընզիզ

ընտրել — հընդըրիլ

ըոզակ — ըոզօզ

Զ

թազ — թօզ

թազաւոր — թաքքավոր

թադաւորութիւն — թաքքավիրըթին

թագուհի — թարուիի

թաթախել — թէթիսիլ

թակ — թօզ

թաղ — թօղ

թաղել — թաղիլ

թանձր — թօնձըր

թանձրանալ — թօնձըրնիլ

թառամիլ — թըռմըշիլ

լոր — լոր

լորու — լորու

լուսորդ — լուսուրդ

լուսուրդ — լուսուրդ

թաս — թօս

թարախ — թարօխ

թարախուվել — թարխօնվիլ

թաց — թօց

թափել — թափիլ

թէթել — թիթիվ

թէթևանալ — թիթիվնօլ

թէւ — թիվ

թէփ — թիփ

թթուել — թթթվիլ

թթուեցուցանել — թթթվըցնիլ

թնդալ — թընդօլ

թոթափել — թօթվիլ

թողու — թուղիլ

թողութիւն — թուղլըթին

թոնիր — թընդիր

թոռն — թօռուն

թորշոմիլ — թօրշըմիլ

թոնիլ — թընօիլ

թոչիլ — թըննիլ

թոջիլ — թըրջիլ

թուզ — թուզ

թութ — թութ

թուլանալ — թուլնիլ

թուլացուցանել — թուլցընիլ

թուլութիւն — թուլըթին

թուղթ — թուղս

թքանել — թըքնիլ

թքոտել — թուրըդիլ

Ժ

ժամ — ժօմ, իժօմ

ժամակոչ — իժամ կո՛չ

ժանգ — ժէնկ

յիւղըմժե — յմուրնե

(յիւղ յարել յմնես — յմնես

յիւրոն — յմուրնե

յոնի — յոն

յուլի — յուլ

յունանել — յունանուն

յունց — յուն

յունի — յուն

յունիլ — յունիլ

ժանգոտել — ժէնկըռողիլ
ժանիք — ժանիք (դժգոհ դէմք)
ժողովել — ծօղվիլ
ժում — ժում

FUNDAMENTALS

իմ — իմ
իմանալ — իմանոլ
ինձ — ընծի
ինն — ինը
ինչու — ընչէ

ինքն — ինք
 իշխան — իշխոն
 իջանել — իջնոլ
 իջեցուցանել — իշրջնիլ
 իրար — իրօր
 իւղ — յաղ
 իւղել — յաղիլ
 իւրեանք — իրունք, իրունքներ
 իւրեանց — իրունց
 իւրք — իւրք (բաներ)

L

լազան — իլէհեն
լաթ — լաթիր
լալ — ըլիլ
լալկան — լալգօն
լակ — լազ
լակել — լազիլ
լակոտ — լգոտուն
լայն — լէն
լայնանալ — լէննալ
լայնութիւն — լէննութիւն
լաջուարդ — լաջուարդ
լար — լարօն

լարուիլ — լարուիլ, լայն նստել, տեղ զրավել
լարել — լարիլ

լաց — լօց
լացուցանել — լօցըցնիլ
լափ — լափօ
լափել — լափիլ
լեզու — լուզզոն

լեզուանի — լիզուանի
լեհեֆ — լեհիֆ
լեղի — լաղի
լեցուն — լընքիգ
լիզել — լրզզիլ
լիմոն — լէմօն (հուն., թրպ. leymon)
լինել — ըննիլ
լման — լրմօն
լոռվ — լընքցընիլ
լողալ — լուղիլ
լոյս — լիս
լոբի — լիպլօ, լրվիօս
լուանալ — վըլանիլ
լուացք — վըլօցք
լուսանալ — լուսնիլ
լուսնկայ — լուսընգօ
լսել — լրսսիլ

1

խաբերայ — խափեփօ
խաբել — խափիլ
խածանել — խածնիլ
խակ — խօզ
խաղ — խօղ
խաղալ — խաղոլ, խաղիլ
խաղացուցանել — խաղընիլ
խաղող — խայօղ
խայթ — խէթ
խայթել — խէթիլ

խանձել — խանձիլ
խաշ — խաշ
խառնել — խառնիլ
խարկել — խարզիլ
խաչել — խաչիլ
խարշել — խարշիլ
խելացի — խըլանի
խելոք — խըլանի
խելք — խիլք
խեղդել — խըխտիլ
խէշ — խաշ (մոտ)
խեւ — խիվ
խեւանալ — խիվնօլ
խզուել — խզդյիլ
խթում — խըթում
խփախիկ — խըբրիկ (առատություն)
խանալ — խունիլ
խինք — խըլանք
խխում — խըխմիլ
խմել — խումիլ
խմոր — խումիր
խմցնել — խումցընիլ
խնամի — խընամի
խնդալ — խընտիլ
խնկաման — խընգամօն
խնձոր — խընձիր
խող — խողից
խոշոր — խողիշիր
խոշորնալ — խողիշիրնօլ
խոշորեցուցանել — խողիշիրքընիլ
խոստովանանք — խուսդըվանօնք
խոստովանել — խուսդըվանիլ
խոտ — խողից
խորան — խօրօն
խպնիլ — խըբնիլ

խստոր — սրխսդիր
խոթել — խեթիլ
խոնջան — խունձօն
խորունկ — խուրու
խօսեցուցանել — խուսաբընիլ
խօսք — խմասկ

०

ծալիլ — ձալիլ
ծախել — ձախիլ
ծածկել — դածգիլ
ծակ — ձօգ
ծակաչը — ձօգաչը
ծակել — ձօգիլ
ծաղիկ — ձաղիկ
ծաղկազարդ — շանախտօր
ծաղկել — ձաղգիլ
ծամել — ձամիլ
ծանր — ձօնդըր
ծանրանալ — ձօնդըրնիլ
ծանրութիւն — ձանդըրթիւն
ծառ — ձօռ
ծարաւ — ձարօվ
ծարաւել — ձարվընիլ
ծեծել — ձիծիլ
ծեծած — ձիծօծ
ծեծուիլ — ձիծուիլ
ծիլ — ձիլ
ծիծ — ձիձ
ծիծաղել — ձըձաղիլ
ծլել — ձըլիլ
ծխել — ձըխիլ
ծծել — ձըձիլ
ծծմայր — ձըձմայր
ծծկան — ձըձգօն
ծնանիլ — ձըննիլ

ծնեցուցանել — ձըննըցընիլ
ծոմ — ձօմ
ծով — ձուվ
ծոց — ձո՞ց
ծոել — ձըռոյիլ
ծրար — ձըրօր
ծրարել — ձըրարիլ

կաթ — գօթ
կաթեցուցանել — գաթըցընիլ
կաթիլ — գաթիլ
կալցուցանել — գալցընիլ
կախել — գախիլ
կաղանդ — գաղընդոս
կամ, կաս, կայ — զօմ, զօս, զօ
կամաց — զամօց
կամն — զէմ
կայծ — զէձ
կանաչ — զէնէնչ
կանգնել — զանգիլ
կանչել — զէնչիլ
կապ — զաքիր (օրորոցի կապեր)
կապերտ — զարբիդ
կառ — զօվ
կատաղել — զադղիլ
կար — զօր
կարաս — զարօս
կարգել — զարքիլ
կարդալ — զարթիլ
կարել — զարիլ
կարժ — զէժ
կարկաչել — զարզընչիլ
կարկատան — զարզադօն
կարճ — գայքօց
կարմիր — գայքմիր

կարոտ — զարուղ
կարոտանալ — զարուղնոլ
կափանք — զափօնք
կաքաւ — զաքօվ
կեղեւել — գանդվիլ
կեղտ — օղող
կենալ — զինոլ
կեր — զիր
կէս — զիս
կէս աւուր — զիսսավուր
կթել — զըդթիլ
կին — զընիգ
կիրակէ — զիրազի
կլանել — զըլիլ
կծկել — զըձգիլ
կծու — զըձծու
կնունք — զընունք
կշեռք — զիշիրք
կշտանալ — զիշդանոլ
կոթ — գոթիթ
կոխել — գանձիլ
կոյր — քօն
կոչնակ — զուչնօց
կողերք — զուղիրք
կողպել — զըղիլ
կողպեք — զըղլբանք
կոճակ — զուջօց
կոճկել — զուջզիլ
կով — զուվ
կորեակ — զիրիգ
կորկոտ — գոթիրգոթին
կոնակ — զըռնօց
կսպել — զըսփիլ
կրակ — զըրօց
կրծել — զըրձիլ
կտրել — զըդբրիլ

կոշիկ — գուշիզ
կոշկակար — քօշկան

Հ — Հայոց

հա — հօ

(հ)ազանելի (թ) — հաբնըլիք

հազ — հօզ

հազալ — հազիլ

հազար — հազզօր

հալել — հէլիլ

հալեցնել — հալցընիլ

համ — հօմ

համայիլ (հմայիլ) — համայիլ

համար — համօր

համարել — համբըրիլ, համրօնը

համբարձում — համփարցում

համբերել — համփըրիլ

համոզել — համօզիլ

համտեսիլ — հօմդիսիլ

հայ — հէյ

հայել — հիյիլ, հէնիլ

հայելի — հէյլի

հանգիստ — հօնկիստ

հանգչել — հանգջիլ

հանգոյց — հանկոյց

հանդիպել — հանթըրիլ

հանել — հօնիլ

հաշել — հաշչիլ

հապա — հարօ

հասանել — հասնիլ

հասկանալ — հասգընօլ

հաստ — հօսդ

հասուցանել — հասցընիլ

հատ — հօդ

հատիկ — հադիզ

հարբիլ — հարփօլ

բազար — բազաք
բարձար — բարձառաք
բաժնոր — բաժնորք

խօսք — խօսքք
խնձոր — խնձոքք

բրո — բրոքք
յանք — յանքք

լովիտանք — լովան սեքք
յիզուրք — յիզուրքք

բաղդաք — բաղդաքք
յիշուրք — յիշուրքք

տեհք — տեհքք
վանուցք — վանուցքք

բանուցք — բանուցքք
յիշուրք — յիշուրքք

տեհք — տեհքք
վանուցք — վանուցքք

գույզք — գույզքք
յանքք — յանքքք

բանուցքք — բանուցքքք
յիշուրքք — յիշուրքքք

տեհքք — տեհքքք
վանուցքք — վանուցքքք

բանուցքքք — բանուցքքքք
յիշուրքքք — յիշուրքքքք

տեհքքք — տեհքքքք
վանուցքքք — վանուցքքքք

բանուցքքքք — բանուցքքքքք
յիշուրքքքք — յիշուրքքքքք

տեհքքքք — տեհքքքքք
վանուցքքքք — վանուցքքքքք

բանուցքքքքք — բանուցքքքքքք
յիշուրքքքքք — յիշուրքքքքքք

տեհքքքքք — տեհքքքքքք
վանուցքքքքք — վանուցքքքքքք

բանուցքքքքքք — բանուցքքքքքքք
յիշուրքքքքքք — յիշուրքքքքքքք

հարել — հարիլ

հարզել — հարկիլ

հարիւր — հարիրք

հարսանիք — հարսնիք

հարսն — հօրս

հարսնցու — հօրսընցու

հարսութիւն — հարըստըթիւն

հարցանիլ — հարցընիլ

հաց — հօց

հաւ — հօվ

հաւանիլ — հավնիլ

հաւանգ — հավօն (սանդ)

հաւասար — հավսօր

հաւատ — հավօդք

հաւատալ — հավադօլ

հաւաքել — հավքիլ

հաւաքուիլ — հավքընվիլ

հաւկիթ — հավկիթ

հեծան — հէծօն (գերան)

հեծանել — հիձնօլ, հիձնիլ

հերիսայ — հէրիսօ

հեղ — հանդ

հենուլ — հէնիլ

հեռու — խարու

հեռանալ — խառվընօլ

հիմայ — հըմմուգ, հըմմօ

հինայ — հիննօ

հինգ — հինկ

հիւանդ — հիվօնստ

հիւանդանալ — հիվօնտնիլ

հիւսել — հիսսիլ

հնազանդ — հընազօնստ

հնանալ — հիննօլ

հնոտիք — հըննըրէք

հնզ — հնիք

հնզի — հիկկի

հնղ — հնիղ

րան — ռան

միքուճ — միւնչ

բլեգամիք բլեգութ — միւնչութ

զնուն — զնուն

բլոգմաք — բանութ

գլուխութ — գլուխութ

զանք — զանք

միք — միաք

բլուրիք — բանութ

ինք — մնք

զիք — զիք

գլուխք — գլուխք

զիքք — զիքք

բլուրք — բանութք

ինքք — մնքք

զիքքք — զիքքք

բլուրքք — բանութքք

ինքքք — մնքքք

զիքքքք — զիքքքք

բլուրքքք — բանութքքք

ինքքքք — մնքքքք

զիքքքքք — զիքքքքք

բլուրքքքք — բանութքքքք

ինքքքքք — մնքքքքք

զիքքքքքք — զիքքքքքք

բլուրքքքքք — բանութքքքքք

ինքքքքքք — մնքքքքքք

զիքքքքքքք — զիքքքքքքք

բլուրքքքքքք — բանութքքքքքք

ինքքքքքք — մնքքքքքք

զիքքքքքքք — զիքքքքքքք

բլուրքքքքքք — բանութքքքքքք

ինքքքքքք — մնքքքքքք

զիքքքքքքք — զիքքքքքքք

բլուրքքքքքք — բանութքքքքքք

ինքքքքքք — մնքքքքքք

զիքքքքքքք — զիքքքքքքք

հնտ — հնիդ
հնտիլ — հիդրիլ
հնտուել — հիդրիդիլ, հինքիթիլ
հնր — հնիր
հրել — հըրիլ
հրեշտակ — հըրըշոգ
հօրաքոյր — հուրքիր

3

ձագ — ծօր
 ձայն — ծէն
 ձարմաղ — ցիրմօղ
 ձեւ — ծիվ
 ձեթ — ծէթ
 ձեռն — ցէրք
 ձի — ծի
 ձիաւոր — ծիյէվոր
 ձիւթ — ծիթ
 ձիւն — ծին
 ձմեռն — ծըմիոն
 ձմերուկ — ծումուրուզ
 ձուկն — ծուգ
 ձև — ծիվ
 ձևել — ծիվիլ

8

Ճաղը — ջաղը
Ճակատ — ջագօդ
Ճակատազիր — ջագօդակիր
Ճաղ — ջող
Ճամբայ — ջամբօք
Ճամբել — ջամբիլ
Ճանկ — ջոնկ
Ճանկել — ջոնզիլ
Ճանաչել — ջանչրնօլ

Ճանձ — ջօնջ
Ճաշակ — ջաշօգ
Ճարտար — ջարթօր
Ճգնաւոր — ջըքնավուր
Ճեղք — ջըխկ
Ճմուկ — ջըմոիլ
Ճոր — ջոյթ
Ճրագ — ջըրօր
Ճեղք — ջիխկ
Ճեղքել — ջըխկիլ

Մ

մազող — մազիդ
մազ — մօզ, մազզիր
մազդաք — մէզդէքի
մախար — մախօր
մաղ — մօղ
մաղել — մաղիլ
մայիս — 1. մայիս, 2. լույծ, թրի
մայր — մար
մայրութիւն — մարըթին
մանել — մանիլ
մանր — մօնդրը
մանրել — մօնդրիլ
մաշուիլ — մաշիլ
մասն — մօս
մատադ — մադօն
մատանի — մադնի
մատն — մօդ
մարզարիտ — մարբըրիդ
մարդ — մօրթ
մզիլ — մըրլիլ
մեծ — մինձ
մեծանալ — մինձնիլ, մինձնօլ
մեղայ — մէդօ

մեղատր — մեղէվոյք
մեղը — մէխսկ
մեղքանալ — մէխսկընիլ
մեռանիլ — մառնիլ
մեր — միր
մերկ — մըրգիգ
մեկ — մէգ
մեկ այլ — միգել
մէռոն — մէռօն
մէնք — մինք
մժեղ — մուճուխ
միտք — միտկ
մլրատ — մըրգօդ
մնալ — մընիլ
Մնացական — Մնացագօն
մոծիր — մըծըր
մոմ — մում
մոռանալ — մառնիլ, մառց
մոռացուցանել — մառցընիլ
մորաբույր — մուրքիր
մորուք — մուրքիք
մուրացկան — մուրացգօն
մտածել — մըրածիլ
մտանել — մըրնիլ, մըրնօլ

3

յարզ — հարկիլ
 յետ — իդ
 յետել — իդիվ
 յիշատօլ — հիշաղօց
 յիսուն — իսուն
 յստակիլ — իսդքիլ
 յուղարկել — իսրգիլ

Նա — Էնի
 Նազ — Նօզ
 Նազիզ, Նազլու — Փափուկ, Փափկակյաց
 Նալբանդ — Նալպօնտ
 Նախիր — Նախըր
 Նախշ — Նախըշ
 Նախշել — Նախշիլ
 Նահատակ — Նահադօգ
 Նամակ — Նամօգ
 Նեղանալ — Նեղանօլ, Նեղանիլ
 Նեղացուցանել — Նեղցընիլ
 Նեղութիւն — Նեղըթիւն
 Ներս — Նիրս
 Նման — Նըմօն
 Նշան — Նիշօն
 Նշանել — Նիշանիլ
 Նշանած — Նիշանօձ
 Նշխար — Նըշխօրք
 Նոր — Նոյր
 Նորել — Նոյրիլ
 Նստած — Նըսդրմօն
 Նստել — Նըսդիլ
 Նրան — Էնուր
 Նուրն — Նառ

6

շաբաթ — շափօթ
 շալ — շօլ
 շալակ — շալօց
 շալակել — շալգիլ
 շահ — շօհ
 շաղել — շաղիլ
 շապիկ — շափիկ
 շատ — շօդ

շատանալ — շօդնիլ
շատացուցանել — շօդքընիլ
շարական — շարագօն
շարել — շարիլ
շարժել — շարժիլ
շարժեցուցանել — շարժքընիլ

շաքար — շաքօթ
 շեն — շէն
 շինել — շիննիլ
 շիտակ — շիդօգ
 շնորհ — շոնոնդրպ
 շնորհաւոր — իշնեվոյը
 շնութիւն — շընթիխն
 շողանալ — շուլնիլ
 շուրջառ — շուրճօռ
 շփել — շուփիլ

ոլորել — օլըրի
ողողել — ուղըղիլ
ողորմած — ուղուրմօծ
ողորմութիւն — ուղուրմըթիւն
ոջիլ — ուչիլ
ոսկեայ — իսգիէ
ոսկը — ուսգին
ոսպն — ուսբ
ով — իվ
ոտն — ուդք
ոտնաման — ուդնամօն
ոռոռոգ — ուրուց

շաման — շամօն
շամիչ — շամիչ

չար — չօր
 չարշարանք — չարշարօնք
 չարշարել — չարշըրիլ
 չարութիւն — չարըթին
 չափ — չօփ
 չէ — չէ
 չեք — չըք
 չոր — չիր
 չորանալ — չիրնօլ, չիրնիլ
 չորացուցանել — չիրցընիլ
 չորութիւն — չօրըթին
 չորք — չի՞րս
 չուան — չըվօն
 չուխայ — չուխօն

۱۰۱

պազանել — բաքնիլ
պազութել — բաքվըդիլ
պակաս — բազօս
պակասել — բազսիլ
պակասեցուցանել — բազսրցընիլ
պակասութին — բազասըթին
պահ — բնի մը
պահել — բնիիլ, բնիվըդիլ
պահք — բօք
պաղ — բօղ
պաղել — բաղիլ
պապ — բօք
պապանձուիլ — բաբընծիլ
պառաւ — բառօվ
պառաւել — բառվընիլ
պատ — բօղ
պատանք — բադօնք
պատառել — փաթթիլ
պատարագ — բադարօք
պատինճան — բադրնօօն

պատկեր — բաղզիք
պատուհան — բաղիկին
պարապ — բարօք
պետքութիւն — բեղկըթին
պատիկ — բըզիկ
պժգալ — բըշկիլ
պինդ — բինդ
պիտի — բըդը
պղծել — բըդիլ
պսակ — բըսօգ
պտույտ տալ — բըդրդիլ
պոչ — փօչ

Զ

ջարդել — ձարթիլ
ջաղաց — ձաղօցը
ջուր — ձուր
ջրել — ձըրիլ

Ռ

ռահան — ռահէն
ռաստ — ռոսդ
ռուփ — ռուփիք

Ս

սա — ըսօ
սազել — սազզիլ
սայլ — սէլ
սանտըր — սօնդըր
սանտրել — սանդըրիլ
սապոն — սաբին
սատակիլ — սադզիլ
սատանայ — սադանօ
սատանայութիւն — սադանըթին

գոզ — զոզ
վեցուղաց — վենցուղաց
վիզուալ — վիզուալ
վիզուալ — միզուալ
հոն — հոն
իշ — իշ
զուզ — զուզ
վիճիք քանիք — քանուք
վիճություն — վիճություն
միջուռ — միջուռ
աղան — զղոն
սօխու — մաշու
օվուց — ռավուց

սատաֆ — սանդաֆ
սարսուռ — սըրսըռիկ
սեաւ — սիվ
սեղան — սէդօն
սեղմել — սըխմիլ
սեր — սիր
սերմն — սիրմ
սեւանալ — սիվնոլ
սեւացուցանել — սիվցընիլ
սեւութիւն — սիվըթին
սիսեռն — սըսէր
սիրել — սիրիլ
սիրտ — սիրդ
սկեսուր — բարմար

սկեսրայր — բարնօրք
սկրել — սըզըրթիլ
սնդուկ — սընտուգ
սոխ — սոչիխ
սիմազ — յիսամազ
սորազ — տախազ
սիսրազ — յիսամազ
սուպարազ — միջաւասարազ
զի մոն — մար
յիշինն քճան — բիժան
գոշ — զմայք
լոշ — բարք
յիշազ — յիշայք
զոշ — բանչ
վենցազ — վիշանազ
իշանզ — մաշանչ
բիշինն քճայք — բիշայք
րոշ — ռաշոք

Վ

վազել — վազզիլ
վախ — վօխ
վախենալ — վախնուալ
իշանզ — մաշանչ
բիշինն քճայք — բիշայք
րոշ — ռաշոք
վենցազ — վիշանազ
իշանզ — մաշանչ
վախկոտ — վախզիտ
վաղը — վօղը
վայելել — վէիլ
վայր — իվօր
վանք — վօնք
վառել — վառիլ

դիմայք — զմայսախ
րօսափ — բատսափ
մուզամ — միմասամ
ովժմութափ — տախութափ
զորի — բուրի
բիշապայք — ակսարտան
շոբի շիմորիք — բամադիք
միմուզաք — միմութիք
զիլիք — դիլ չ
օվիուք — աղմայ չ
խոսիք — մեմք
զինք — զմիք

զինք գոք — բատ
զրօս — բախազ
րօսիոք — բատուխազ
զօրք — բատ
միզաք — միչազ
բիշաք — իմասու
զգաք — բրամա
միմաք — միմաչ
հաօք — հնաչ
աշուք — աշչաչ

վաղմոք — վիշանաչ
բորչը — բարչաչ
միշտոք — միշտուչ
նոշաք — մաշտաչ
ալազոք — սօստաչ
ցոք — մասոչ
բիշունօք — բիշունաչ
գրանչոք — միշունաչ
զորչոք — մաշունաչ
մեզոք — մաչչաչ
բախուք — բախչաչ
վախուք — վախչաչ
վանքոք — վօնքաչ
վիշուքոք — վիշունաչ
զօրք — զմոչ

Վառելիք — Վառըլիք
Վաստակ — Վասդօց
Վաստակիլ — Վասդրգիլ
Վարդավառ — Վարթիվօռ
Վարդ — Վօրք
Վարդապետ — Վարթարիդ
Վերանալ — Վիրնիլ, Վիրցօ
Վերցնել — Վըրցընիլ
ի Վեր — Իվեր
ի Վերայ — Իրվեն
Վերեւ — Վիրիվ
Վեց — Վից

s

տալ — դոլ	դըվիր
տախտ — թօխտ	
տախտակ — դախոզ	
տակ — դօգու	
տաղել — դաղիլ	
տաճիկ — դաշիկ	
տայքր — դաքրուր	
տանիլ — դանիլ	
տանձ — դօնձ	
տաշտ — թաշտ	
տանջանք — դանջօնք	
տապակ — դաբօց	
տապակել — դաբգիլ	
տապան — դարօն	
տառոս — դարուս	
տասն — դօսը	
տասնեկ — դօսնըմիօ	
տասներկու — դօսնըրկ	
տարի — դօրի	
տափակ — դափօց	
տարտըղիլ — դըրդըր	
տաք — դօք	

տարանալ — դաքնոլ
տեսոնընդառաջ — դէրինտէս
տեսանել — դիսնոլ
տերեւ — դիրիվ
տէր — դէր
տլիսմ — թըլըսմ
տղայ — դըղօ
տնակ — դըննօգ
տոպրակ — դըրրօց
տուն — դուն
տուն-տեղ լինել — դուն-դանդ ըննիլ

3

ցած — ցօձ
ցածրանալ — ցածնիլ
ցածուցանել — ցօծցընիլ
ցամաք — ցամօք
ցամաքիլ — ցամքիլ
ցան — ցօն
ցանել — ցանիլ
ցաւ — ցօվ
ցաւել — ցավիլ
ցաւեցուցանել — ցավցընիլ
ցերեկ — ցիրիգ
ցորեան — ցիրին
ցուցանել — ցըցընիլ
ցող — ցո՞ղ
ցողել — ցո՞ղիլ
զզուիլ — զրզուիլ

ΩΗ

ուխտ — ուխտ
ուխտաւոր — ըստավուր
ուղօրդ — մեծուրք
ունենալ — ունընիլ

ուրոյց — ուրիցք
ուրեցնել — ուսցընիլ
ուսանել — ուսնիլ
ուստի՝ — ուրգի՞՛
ուտել — ուդիլ
ուտելիք — ուդրլիք
ուրբաթ — ուրփօթ

Φ

փաթաթել — փաթթիլ
փախուցանել — փախցընիլ
փախչել — փախիլ
փախուցանել — փախցընիլ
փակ — փօգ
փակել — փազիլ
փակչել — փազչիլ
փայլել — փայլիլ
փայտ — փայդ
փայտանալ — փայդնօլ
փառք — փօռք
փեսայ — փիսօ
փետել — փիդդիլ
փիլոն — փիլօն
փլանալ — փըլիլ
փլուցանել — փըլցընիլ
փշրել — փրշրիլ
փշրանք — փըրշօնք
փոխել — փախիլ
փող(ք) — փո՞նիք
փոր — փո՞ր
փոխանորդ — փո՞նինո՞րդ
փոռձանք — փուոզօնք

46

քաթան — քայթօն
քակել — քազիլ
քաղաք — քաղօք
քաղաքացի — քաղքցի
քամել — քամիլ
քայլել — քայլիլ
քայլեցուցանել — քայլցուցանել
քանի — քօնի
քարշել — քաշշիլ
քառասուն — քանչոսուն
քար — քօր
քարաւան — քավոն
քարել — քարիլ
քացախ — քացօխ
քացախել — քացխիլ
քերել — քիրիլ
քերթել — քէրթիլ
քիթ — քինք
քնանալ — քընանոլ
քշտել — քիշտիլ
քոր — քորիր
քոյր — քիր
քոր — քիրկըդուր
քսան — քըսօն
քսել — քըսախիլ
քիրտն — քըրդինք
քրտնեցուցանել — քըրտնեցուցանել
քուոծ — քուոծ

9

օժիտ — ուժիղ
օդ (ակ) — ուղօց
օտար — օդօք

օրէնք — ուրընք
օրինակ — ուրնօգ
օրորոց — ուրուց
օձ — og

5

ֆես — ֆես
ֆեղայի — ֆեղայի

4. ՆՍՈՒՅՆԵՐԻ ԲԵՅԼԱՆԻ ԲԱՐԲԱՌՈՎ

ԹԻՎՆԵՔ ԶԸՆԱԽՈՂ ԱԽՃԻՆԸ

(Հ. Թումանյանի «Կոնստ աղջիկը» հերիաթը)

Գ'անո, չըք ընս վօխտին քիր մը, ախաղար մը զ'աննօն: Քիրը էնդրդը աղվիր զ'անո, քի լիսնին զ'ասսէ իս գայ զ'իլիմ, տուն մ'իլէ: Անունը Լուսիկ զ'անո: Ախաղարը զա զարքըվի, զընիզ գի փիրէ դունը:

Էս ախազօր գնիզը գի դիսնո, թի Լուսիկին հափն է շօղ-շօղ գի սիրին, չըր զան դանք: Մօրթուն թիրուն համ աղվըրթինը, համ խըլանըրթինը օգը զաննօ կիսի սիրդը բըլանմըշ զ ըննօ. տուշունմուշ զ աննօ, թի ինչ էնք, թի թօթըրթին էնք Լուսիկին ամմէն օր: Ամմէն օր իվիլ-բազու ձօրդէք գու խուսօ, զա լացցընք, ինքն է սեվինմիշ զ աննօ էնուր ըլլըւն: Ախապնը հար փօն գան զէնք, թի թիրը սեվինմիշ ըննօ: Մէկ օր ձաղիգ գի փիրէ, մէկ օր ֆրստօնցու մը, մէկ օր է մէյվօ: Ամմա Լուսիկը հափուն թարօֆէն գի սիրվի իր խլանըթօն, աղվըրթօն համօր: Հօրսը տուշունմուշ զ աննօ, թի ինչ էնք թի օրթայէն դայրա էնք Լուսիկին: Տուշունմուշ զ աննօ, տուշունմուշ զ աննօ, օր մէ դունը-դանը զա խարնք մէգ-մէգու, հար փօնը զը զըդրէ, ամօնդէքը տուրս զա քարէ, ինքն է ցերդդէքը զա տընք ձուցը, տուրս գան զիլլէ, զա զանզի, պէրկէմիշ գան զ'էնք մօրթուն, թի փօնէն ըկկօ դունը: զի դիսնօ, թի մօրթը զ ակկօ, զա պաշլի ըլլըւն: Մօրթը զա հարցընք ինչ ըննըմօն է, թի զա զըլօ զընիզը իինտէտ: Գնիզը զ ասանք, թի էսի է ըսկին սիրօծիտ թիրիտ, հար փօն խառնից, ամօնդէքը զըդըրդից, դունը-դանը տուրս քարից, ինչ ունինք-չունինք դի:

— Է, ինչ էնինք,— զ’ասսէ մօթթը,— Էտ հայփը առնվլու փօնդէք ին, տուշշնմուշ մընսօ, զընիգ, ամօնդէքը գրդըրդից, զարօ չունի, նուրը զ’առնունք: Ամմա թիրուս սիրող գրդի նէ, չինք զանօ նուրը առնունք:

Գնիզը զի դիսնօ, թի էս մեզը չաղով: Միզել սէֆէր մօրթը գէնէ տուրս զ'արթօ: Մօրթուն հանդի ծին զա հանէ տուրս, դայրաց զան գ'էնէ,

Էվելու գանգօծ դաշը զա գանգի, ցերինդեքը զա ձալլէ ձմբը, զա գրլո:
Մօրթը զա՝կի դունը, զի դիսնո, թի գընիզը զէնէ զա գըլո, զ ասսէ.

— Ինչ ըննըմօն է, գընիզ:

Գընիզը զա պաշլէ ջըվջըվըլու, ըլըլու:

— Էսի է ըսկին խըլանի քիրիտ, ըսկին ըրինդ քիրուտ էրօձը՝ ծիս
դարից տուրսը, դայրապ էրօց, միզի համօր պէլօ է քիրիտ, հասզրօ՞ր:

Մօրթը զ ասսէ.

— Ինչ էնինը, քիրուսնէ պահալը չէ ծիս, ծի զանօմ առնու, ամմա քիր
չիմ զանօ կըդնօ առնու:

Գընիզը զի դիսնո, թի չըրո զանօ ոսօթ էնէ, ինչ էնէ, թի մօրթը
Լուսիկին քօթմիթոն էնէ: Շոյ խըլանմըշ զա՞ննո, օր մը կիշիրվօն մէզ
վօխտ գայ գիլլէ, զի դիսնո հային է քնացմօն ին: Տուշոնմըշ զա գըննօ՝ ինչ
էնէ, թի Լուսիկին իրվէն քարէ: Գ արթօ տանօզը զա զ առնու, իր պուլուզին
գայ զէնէ, էրինօդ տանօզը զա դանէ Լուսիկին ձեպը զա տընէ: Կիշիրվօն
մէզ վօխտ մազզիրը զա քագէ, զա պաշլէ ջուվջուվըլու՝ աման պուլուզին,
աման պուլուզին:

Բառզըմօն ահալին զա զ արթըննօն, շաշմըշ զա զ ըննօն. «Էս ինչ
ըննըմօն է... ի՞վ էնմօն է, իվ էնմօն է: Զօրսը զ ասսէ, թի իվ գըրնօր էնէր,
ըսկին քիրութնէ պաշխօ: Իգէք փընդըրինը, դիսնօնը՝ ու՞մ ձեպը էրինօվ
տանօզ զօնէ, էսի է զէնօղը:»

Գ արթօն, գայ հէնօն, գայ հէնօն, զի դիսնոն, թի Լուսիկին ձեպն է
տանօզը, շաշմըշ զ աննօն զա մըննօն: Զօրսը զ ասսէ մօրթուն.

— Էսի է ըսկին խլանի, համ աղվիր քիրիտ:

Գա պաշլէ ըլըլու, ջըվջըվըլու, թի պուլուզին զա գուզիմ, պուլուզին զա
զուզիմ...»

Սարախտան էրքէն, լիսը չըպացվօծ դունյան զի կիդանօ, թի Լուսիկը
ախապօր բուլուզը զէնմօն է. ահալին զա գուզէ, թի Լուսիկին հախէն ըկօն: Մայրը զա գըլօ, թի իլլէ պուլուզին զա գուզիմ, Լուսիկին է զարօր մը դօն: Աղվիր Լուսիկին գայ քէշին, քիրվէքը զա գըրըրին, զա վըրընդին դըննէն
տուրս:

Գ արթօ, զ արթօ Լուսիկը, լարդեքը զա զ ընգի, մինձ պախչաղէքին մէշը
զա մընօ: Հինթէս միս-մինավիր գուզ զա՝կի Լուսիկը թիվսիզ, թիլ չունի,
թի իրվէն նըսդող ջանջողէքը վըրընդէ. իրվէն զա նըսդին, զա խաձնին իրին:
Էնդրդըր գուզ զակի ձօրդուցը մէշը, թի իրվէն լաթիր չըրո մնօ.
Ճըսճըլուս զա մընօ զավալլըն, լաթիրի փիրը մը չունի իրվէն: Գա մընօ
ձարի մը դավօխին օրթէն, թի մէզ մը չի դիսնօ իրին:

Օր մ' է փաղիշօխին դըղան զարթօ հայվօն թիշտըլու: Հայվօն թիշտըլու
վօխտ շընդէքը գայ հայշին մէզ թարօֆին իրվէն: Փաղիշօխին դըղան շաշմըշ
զաննօ, թի էս շընդէքը աջապ ընչի՞ն իրվէն գայ հայշին: Չառին չուրս
թարօֆը ֆըրլանմըշ զ աննօն, գայ հայշին: Փաղիշօխին դըղան իր հեղ
քացօղդուցը զ ասսէ.

— Էսանդ իլլէ փօմ մը զօ, թի էսլդըր հուցում գայ զ էնին շընդէքը:
Կացէք իյէցէք ձառին դավօխին մէշը ինչ զօ:

Ախաճինը գու ջուզո.

— Փաղիշախի դըղօ, շընդէքը հուցում չիլէն էնէ իմ իրվէն, իս իսսօն իմ,
հայվօն չիմ:

— Իսսօն իս նէ, տուրս իլ:

— Իմ իրվէն լաթիր չունիմ, ընչօց իլլիմ, զա զ ամըշնօմ:

Փաղիշախին դըղան ծիէն գայ զ իննօ, իրվէվին մանթօն զա հանէ, զա
զըդո իր հեղին իսսօնդուցը, զ ասսէ.

— Դարէք թըղ հաքնի, թըղ ըկի քովիս:

Ախաճինը զա հաքնի, զակի դըղուն քովը: Դըղան գայ հէնօ, ինչ դիսնօ. աղվիր
ախաճինը լուսնին զ ասսէ. «Էս գայ զ իլլիմ, տուն մ' իլլէ». Էտղըրը
աղվիր զա՞ննօ:

— Իվ իս տուն, աղվիր ախաճին, ի՞նչ գայ զ էնիս էս ձառին դավօխին
մէշը, էսլդըր աղվըրթին դիսնըմօն չիմ տահա:

Ախաճինը զ ասսէ.

— Էս հինթէս ախաճին ի դի, դունյային մէշը մէզը չունիմ, հօդ մը ախապար
ունիմ, էսի է ընծի թուլմօն է, իս է դունյային թուլմօն իմ:

— Ախապար թիզի թուլմօն է նէ, դունյան է թուլմօն է, ամմա իս թիզի
չիմ թուլէ, ըրինդ կիդցի, աղվիր ախաճին:

Փաղիշօխին դըղան զա զ առնու Լուսիկին, զա դանէ իրունց դունը:

Բարուն, մարտուն գ' ասսէ, թի իս էտ ախճինին հեղը բը՝ զարքըլիմ: Էզէր էսուր հեղը զը զարքըլիմ՝ ըրինդ է, չիմ զարքըլի՝ իս ընծի զարօր մը գուղօմ:

Բօրը հիլէն մարը գ' ասսին իրունց դըղուն.

— Յավըրմ, էտ ինչ գայ գ' էնիս, հէշ մը դունյէն ախճին ըրօ պաշխօ. միր նազիր-վէզիրդուցը ախճինդէքին ինչ ըննըմօն է թի, հարուսդէքին ախճինդէքին, թի էս թիվդէքը զըղըրմօն, չըրիօխ, մէկ մը չունի, էտուր զա գուղիս:

Դըղան գ' ասսէ.

— Իս էտուր չ'առնում նէ, հէշ չըննօ, էտուր զա գուղիս:

Բօրը հիլէն մարը ուզին-չուզին խլանիդէքին զա հավքին, գ' ասսին, թի ինչ էնին, թինէ իրունց դըղան չարնու թիվդէքը զըղըրմօն ախճինին:

Էտ շէհիրին խրլանի խսօնդէքը գ' ասսին, թի հէշ փօմ մըն է չին զանօ էնէ էտուր համօր, թի մօրթուն հիլէն զընզօն պօխողը խսօնին սըրդէն զա'կիօ: Ծիր դըղուն պօխողն է էս ախճինն է, սիրդը էս ախճինին զա գուղէ. ասդըձուն փօնն է, թըդ զարքըլին:

Դըղուն բօրը հիլէն մարը գայ գ' իլլին հարսնիք ընըլու: Յօթ օր, յօթ կիշիր հարսնիք գայ գ' էնին, ֆաղիշօխին դըղան զա զարքըլի Լուսիկին հեղը: Մէկ փօխող սօնրա ֆաղիշօխին դըղան զարթօ խարու-խարու: Ծրթըլու փօխող գ' ասսէ մարտուն, բարուն՝ զընիզը պուղուզ ունանո նէ, իրին խապօր էնին: Գ' ասսէ, գ' արթօ:

Փաղիշօխին դըղան ըրթըլէն թօնի մը ամիս սօնրա զընիզը աղվիր, իսզի մազզիրօվ դըջո մը զա գ' ունանո: Փաղիշօխիր հիլէն զընիզը շօղ սէվինմիշ գ' աննօն պըրլզին համօր, խապօր զա ձամբին դըղուն, մարտուա զա կըրին, թի զընիզիտ աղվիր, իսզի մազզիրօվ դըջո մը ունացօվ, աշքիտ լիս տէյի: Մարտուա դօնըլու փօխող էս մարտուա դանօղը գ' արթօ Լուսիկին ախապօր դունը մըսաֆիր գ' աննօ: Կիշիրը զա ըընանօ էտունը: Իրգունը զա խուսօնքէնէ, էս մարտուա դանօղը զա բաղմէ, թի ֆաղիշօխին դըղան հինթէս-հիննէն ախճինի մը հիդ զարքըլիզ, հըմմօ է դըջո մը ունացօվ իսզի մազզիրօվ:

— Գա'րթօմ, մարտուա զա դանիմ ֆաղիշախին դըղուն:

Ք'օթի հօրսը տուշընմուշ գ' աննօ, թի էսի իրունց Լուսիկը գ' ըննօ: Գա հանչ էտ մօրթուն ձէպէն մարտուա զա քարէ, ինք մարտուա նուրը զա կըրէ, զա տընէ դաղը: Գա կըրէ.

— Ըսկին զընիզիտ ըրթըլուտ սօնրա շըննի ծօր զի փիրէ: Հինթէս ոնզիլ աղօնը տունյայօվ մէզ, հըմմօ թիզի զա կըրինք, թի ինչ էնինք, ինչ չ'էնինք:

Էս մարտուա դանօղը թի ըրթըլու փօխող ախճընին ախապօր դունը գ' արթօ, ըրթըլու փօխող գէնէ ըտ դունը գ' ակկօ, միսաֆիր զա զըննօ:

Փաղիշախին դըղան մարտուա զա գ' առնու, զա զարթօ, թի զընիզը շըննի ծօր ունացօմօն է, տուշընմուշ գա'ննօ, շօղ գայ նէղվի, թի իր պօխողը հինդէտ է, ասվօձ ինչ դըլմօն է, էսի է իրն է: Մարտուա մէշ զա կըրէ, թի փօմ մը չըսսին իր զընզօն, թա թի ինք ըկկօ դուն:

Ըսինք թի էտ մարտուա դանօղ-փիրօղը գէնէ Լուսիկին ախապօր դունը միսաֆիր զաննօ:

Ք'օթի հօրսը կիշիրվօն մէկ փօխող գայ գ' իլլ է, գէնէ մարտուա զա հանչ էտ մօրթուն ձէպէն: Գա զարթօ, զրօզը զա քարէ, ինք մարտուա զա կըրէ, զա տընէ էտ մօրթուն ձէպը: Մարտուա մէշը զա կըրէ.

— Իմ զընիզիս ինչ թի ունացօմօն է, իր ձըննօձ շօն լագիդը դօշին զարքըլէք, տուրս գ' ըննէք, թըդ դայըրպ ըննօ, ըրթօ: Ըկկօմ նէ, չի դիսնօմ իրին միր դունը, չէ նէ իս ընծի զարօր գ' ուղօմ:

Բօրը հիլէն մարը մարտուա զա գ' առնուն, շաշմըշ գա'ննօն, թի էս ինչ է, ինչ փօն է, ինք պիրից, ինք է տուրս գայ գ' էնէ...

Շօղ տուշընմուշ գ' աննօն, մէխկմընին գ' ակկօ, ամմա ինչ էնին, տուրս գայ գ' էնին, գայ պիրին պուղուզ մարտուն դօշը զա զարին, տուրս գայ գ' էնին ըլլուօվ: Պուղուզ դօշին զարմօն, Լուսիկը ըլլուօվ գ' արթօ:

Շօղ գ' արթօ, թիշ գ' արթօ, զա գ' անցընի լարդէք, բարդէք, մինձ-մինձ պախչադէք, ըտղաղը մէզ մը չըք յաշամըշ ըննօ, մօրթ-մարթասօնք չըք ըրթօ, ձըրսըզ դաղ մը զա հասնի: Լուսիկը ձարօվ է, ձուր չըք խումուլու, միս-միննավիր, ասվօձ կիդէ, ինչ դաղըր լարդէք անցնըմօն է, զա հասնի ձըրի դույու մը, գայ հէնօ, թի դույույին մէշը ձուր զօ, ամմա լընքիզ չէ: Գա ձըրվի ձուր խումըլու, պուղուզ զա գ' ընզի ձըրին մէշը: Գա պաշէ ըլլու,

Էստին զա վազգէ, Էնդին զա վազգէ, զա զըլօ, զու ջուվօ, չըքօ զանօ փօմ մը Էնէ: Իղիվէն ծէն մը զակէօ.

— Մը վախնօ, ղըզըմ, հանէ պուլուզին:

Իղիվ զա տառնօ, գան հենօ, թի դիսնօ իվ է: Գի դիսնօ, թի ըխտիյօր մը շիրմօգ, իրգէնդ մարտրօվ.

— Ընչօց հօնիմ, մինձ բօք, ցիրքէք չունիմ:

— Հանէ, ղըզըմ, ցիրքէքիս իրգէնցուր:

Լուսիկը թիվէքը գան գ՝ էրգընդընէն, մէգ յաղէն թիվէքը զա պացվին, պուլուզին զա հանէ ձըրէն: Իղիվը զա տառնօ, թի ըխտիյօրին մէրսի ըստ յարդըմ էրօց տէիի, ամմա չըքէր ըխտիյօրը, շաշմըշ աղօվ, թի ինչ աղօվ:

Էսուր էսդան թուղինք իր պուլուզին իիդ: Ըկկօնք փաղիշօխին դըղուն, դիսնօնք թի ինչ բիդ էնէ:

Փաղիշօխին դըղան դարիպթինէն դուն գ՝ ակէօ, դուննը չըմըդնօձ, դահա տուրսը զա կիդանօ, թի ինչ ըննըմօն է իր զընզօնը: Կէրի զա տառնօ, գ՝ արթօ, թի գուգ ըկէօ, դիսնօ ինչ ըննըմօն ին զընիզը հիլէն պուլուզը: Դունյայէն դունյա գուգ զակէօ, չըքօ կըտնօ, Էսուր զա հարցընէ, Էսուր զա հարցընէ, փօմ մը չըքօ զըրնօ կիդանօ զընզօնէն: Մէգ դան մօրթ մը ոսու զա՝ կէօ:

— Պարօվ, ասդըձու պարին, ուր հինթէս պարօվ:

— Իմ թիրուս զա փընդըրիմ:

Փաղիշօխին դըղան զաստ:

— Իս է իմ զընզօն զա փընդըրիմ պուլուզին իիդ, տահա ըրինդ գ՝ ըննօ, թի բարաբօր փընդըրինք, տուն ըսկին թիրուտ, իս իմ զընզօն, պըլըզին իիդ:

Երգուրը մէգ յօլ զա գ՝ ընզին, գուգ գ՝ ակէօն, մէգ դարի, ըրգու դարի, իրիք դարի, նէ դանդ զա կիդանօն, նէ դէ խապօր զա գ՝ արնուն: Փաղիշօխին դըղան գա՝ կէօ մինձ յօլին օրթէն, շատըր մը գան թիշտէ, զա նըսդին, յաշամըշ գ՝ աննօն, իր արխադօշն է գ՝ արթօ իր դունը-դանը, զընզօն գի փիրէ, յաշամըշ գ՝ աննօն. ըրթօղ ըկկօնէն զը հարցընին՝ խապօր մը զօ աջապ: Օր մը շատըրին տուրը գ՝ ակէօ հօդ մը ախկօն զընիզ իր բըզդիզ դըղուն հէդը: Փաղիշօխին դըղան զա զըստ իր արխադօշին.

— Նէրս զէնչինք էս ախկօն զընզօն իր պըլըզին իիդ: Էսուր ըրինդ հէրիարդէք զա կիդանօն, թըլ բաղմէ զը լըսսինք կիշիրը սաբախտան դատար, կիշիրը գ՝ անցընի գ՝ ըրթօ: Արխադօշին զընիզը բազը չըքօ ըննօ, թի միզի դան չըքօ, անջախ մինք յէրկշմիշ գ՝ աննօնք, Էսուր ուր գի պիրէք: Թաղիշօխին դըղան շօդ զա գ՝ ուզգէ, թի նիրս ըկկօն էտ զընիզը իր պըլըզին իիդ: Մէրը դուվօրին դօքը բազը լմուշ գ՝ աննօ, պուլուզն է բօվը: Փաղիշօխին դըղան գ՝ ասսէ.

— Քունմընիս չըքօ դանէ, թիրիս, մէգ փօմ մը բաղմէ էսգէ-էնգէ, լըսսինք: Լուսիկը գ՝ ասսէ.

— Իս հէշ մէգ փօն չիմ կիդէ, բաղմիմ նէ, մէգ փօն կիդիմ, թի ըննըմօն է, զա զուզիք նէ զը բաղմիմ, լըսսըցէք:

— Ինչ կիդիս նէ, խուսօ, լըսսինք, թիրիս:

Լուսիկը զա պաշլէ բաղմըլու:

«Գ՝ աննօ, չըքօ ըննօ թիր մը, ախպար մը գ՝ աննօն: Ախպարը զա զարքըվի, զընիզ գի փիրէ դունը: Էտ զընիզը շօդ-շօդ ձատու, թօթու հօրս գ՝ աննօ»:

Ինչ պաշլամըշ գան գ՝ էնէ, էտ ապտօլը գ՝ ասսէ, դըղանին զընիզը զու զուվչուզօ: Մօրթը խըրալանմըշ զաննօ զընզօնը իրվէն, «ա՛ս» գ՝ ասսէ, թըլ, թըլ բաղմէ:

— Բաղմէ, թիրիս, բաղմէ:

Ախկօն զընիզը զա բաղմէ զէնէ:

«Էտ ախպօր թիրը շօդ աղվիր, համ խըրանի գ՝ աննօ, համփը գան սիրին Էտ ախճինին: Ախպարն է դուն ըկկըլու վօխու թիրուն համօր յա ձաղիզ գի փիրէ, յա տա ֆըստօնցու, թի թիրը ամէն օր սէվինմիշ ըննօ: Ամմա հօրսը շօդ բէրբօտ զընիզ զաննօ, Էնդրդըր թօթու զաննօ, թի տուշունմըշ զաննօ ինչ էնէ, թի դայըզ էնէ աղվիր ախճընին դըղննէն...»:

— Ծիր, դիսէք, դիսէք, ինչ զաստ էս խէվը.— զէնէ հուշում գան զէնէ դըղննին զընիզը:

— Խըրանի գիցի,— խույլանմըշ զաննօ մօրթը,— ինչ աղօվ թիզի, թուր լըսսինք, դիսնօնք ինչ գ՝ ասսէ: Տուն խուսօ, խուսօ, մը լըսսէ Էսուր:

Ախկօղ գընիզը զա պաշլէ խուսուլու:

«Հար փօն տուշումուշ զա՞նո քօթու հօրսը: Օր մը դըննին ընսօծըննօծը զա գրդըրէ, տուրս զա քարէ, զա քարէ դոլուչ իրվէն, միգէ օր մօրթուն շող սիրօծ ծին տուրս զա հանէ, գու քուլէ, գէնէ զա քարէ դոլուչ իրվէն: Գի դիսնօ փօմ մը չըր գըրնօ հասզըցնէ իր մօրթուն, սօնրա իր պուլուզին գայ գէնէ, երինիտ տանօզը զա տընէ դոլուչը ջէրը»:

— Ծէնիտ գրդըրէ, անխըլք ախճին, իվ լրսամօն է, թի մարը իր պուլուզին զը գէնէ, — գու ջուվզուվո դըննին գընիզը:

Էտ գընզօն մօրթը խըրալանմըշ զաննօ, գ՝ ասսէ.

— Տուն բըդ քուլի՞ս, թի էս ախկօղ գընիզը իր հերիօթը բաղմէ միգի, զի դիսնօս, թի շող աղվիր բաղմութին գայ գէնէ:

Ախկօղ գընիզը գէնէ զա պաշլէ իր ձօրը:

«Հինդէտ էտ հօրսին ուզրով թիվդէրը զա գրդըրին, աղվիր, համ խըրանի ախճընին զա վըրընտին դըննէն դանէն, դայըպ զաննօ ախճինը խարու-խարու դանդ... Էտ ախճինը գ՝ արթօ, գ՝ արթօ պախշա դունյադէր, լարդէրը, բօրդէրը զա գ՝ ընզի, ձառդէքին դօզը յաշամըշ զա՞ննօ: Էտ շահիրին փաղիշօխին դըդօն օր մը զարթօ օվ էնըլու: Օվ էնօձ վօխտը ձառդուցը արլանիր զա կըդնօ էտ աղվիր ախճինին, զա դանէ դունը, զա զարբըվի ախճինին հէդը: Փաղիշօխին դըդօն խարու դունյա գ՝ արթօ: Էնուր ըրթըլուն սօնրա ախճինը դըդօ մը զա գունանօ՝ իսզի մազզիրօվ: Մարթուա զա կըդին դըդուն, զա ձամբին: Էտ մարթուա դանօդը գ՝ արթօ, միսաֆիր զաննօ թիվդէրը կըդըրմօն ախճինին ախապօրը դունը: Քօթու հօրսը կիշիրը գայ փայխէ մարթուա, զա կըրէ փաղիշօխին դըդուն, թի ըսկին գընիզիտ շըննի լազիդ ունացմօն է...»:

— Հերիք է, — գու ջուվզուվո դըննին գընիզը, — ինչ դագէն, իրվէն զա խուսու, տուրս կընօ:

Փաղիշօխին դըդան գ՝ ասսէ արխադօշին.

— Ախապա, զընզօտ ըսսօ ծէնը թըդ գրդըրէ, զա գուզիմ լրսամ, ինչ զա բաղմէ էս ախկօղ գընիզը: Խուսօ, թիրիս, խուսօ:

Ախկօղ գընիզը զա պաշլէ խուսըլու:

«Փաղիշօխին դըդան զա զարթօ փայխվըմօն մարթուապը, ամմա ինչ էնէ, զուղօր զա կըրէ, թի «գընզօս գայ բահիր, իս ըկկօմ դուրը»:

Մարթուապին գէնէ զա՝ կի միսաֆիր զա՞ննօ էվէրի ըկկօլ դունը: Էս մարթուան է կիշիրը զա հանէ, զա խրզդէ, գրոօզը զա քարէ, նոր մարթուապ զա կըրէ, թի էս մարթուապը արնօձմընիտ կիմի իմ գընզօս իր ձըննօծ պուլուզը զաբըցէր դօշին, տուրս հանըցէր: Էս մարթուապը զա գ՝ առնուն, տուշում զաննօն, թի էս ինչ փօն է, թի հինքէս կըրմօն է միր դըդան: Պուլուզը դօշին զա զարին, տուրս զա հանին:

— Էս շունը ուրգէ իգիր, — գու ջուվզուվո դըննին գընիզը:

«Սօնրա փաղիշօխին դըդան դուն գ՝ ակկօ, զա լրսան, գ՝ արթօ փընդըլու: Ռօստ զակկօն թիվդէրը զըդըրմօն ախճինին ախապօրը, ախապարն է իլլըմօն է թիրուն փընդըրըլու: Արխադաշթին գայ գէնին բարաքօր, զա փընդըրին ախապարը՝ թիրուն, մօրթը՝ զընզօն հիլէն պուլուզին: Շող զա փընդըրին, հէց մէգ դանդ չըրօն զանօ կըդնօ: Գակկօն մինձ յօլին իրվէն քարվանսարա զի շինին:

— Սուդ գ՝ ասսէ, — գու ջուվզուվո դըննին գընիզը:

Փաղիշօխին դըդան հիլէն ախապարը շաշմըշ զաննօն, թի էս ախկօղ գընիզը ինչ զու խուսօ հինքէս, բէքլէմիշ գայ գէնին, թի սօնրա ինչ զաննօ: Հինդէտ ախկօղ գընիզը սօնրային զա հասնի: Անթի, ձարօվ, գուզ ըկկօն մարթը հիլէն իսզի մազզիրօվ դըդան զա հասնին քարվանսարային տուրը, շըպլօխ, անթի, անջախ գայ թէլին:

Մօրթը հիլէն ախապարը մախկ է ըսսըլօվ նիրս զայ գէնչին, յավրալմըշ զաննօն, թի մէգ փօն բաղմէ իրունց համօր...»:

— Վայ..., — գու ջուվզուվո դըննին գընիզը, պայըլմըշ զաննօ:

— Լուսիկ ձան, էս տուն իս մը, — գ՝ ասսէ փաղիշօխին դըդան հիլէն իր արխադօշը, — Լուսիկ ձան...:

— Հօ, հարօ իվ է, իս ծիր Լուսիկն իմ, հարօ իվ իմ, էսի իմ ախապարն է, էսի է մօրթիս, էսի է իսզի մազզիրօվ պուլուզին է, էսի է իմիս քօթու հօրսիս...:

Լուսիկն չը գըրնօ ըսսօ էտ սէվինչը թի ինչ սէվինչ է. մէգ մէզու զա

ԱՌԱՋՆԵՐ ԵՎ ԱՍԱՑՎԱԾՔՆԵՐ
ԲԵՅԼԱՆԻ ԲԱՐԲԱՌՈՎ

1. Ասվօծ մօրթուն խիլքը առնելու, հիկկին առնէ դահօ ըրինդ է:
Աստված մարդու խելքը առնելու տեղ հոգին առնի ավելի լավ է:
 2. Ասվօծ շունդուցը ծէնը լրսակը նէ, իրզինքէն ուսգիո գը մըրգէր:
Աստված շների ձայնը եթե լսեր, երկնքից ոսկոր կմաղեր:
 3. Ասվօծ աբուրու ում դվիլը է, իշտօհը՝ ում:
Աստված ամոթը ում է տվել, ախորժակը՝ ում:
 4. Ասվօծ խիլք խըսդո էնօծ վօխդը տուոսն իդիվն է մնացիր:
Աստված խելք բաժանելու ժամանակ դռան հետևն է մնացել:
 5. Ասվօծ ձագօծ պուլօգին դրսմօթը գ՝ ուղոյ:
Աստված ծակած կոկորդի դամարթը կտա:
 6. Ասվօծ հիկկիտ չրգիշնըցընք:
Աստված հոգիդ չկորցնի:
 7. Ասվօծ ըսսօղը մահրում չըմնօ:
Աստված ասողը կարոտ չի մնա:
 8. Ասվօծ սօղ աշքը սօլին մօհտէջ չենք:
Աստված աջ աշքը ձախին կարոտ չթողնի:
 9. Ասվօծ դիսօծ օրէն իդ չըքարէ:
Աստված տեսած օրից հետ չզցի:
 10. Ասվօծ ուղուրթին հիդն է:
Աստված ձշմարտի հետ է:

11. Ասվօծ մինձ է, ուղուրմըթինը՝ շող:
Աստված մեծ է, ողորմությունը՝ շատ:
12. Ուզունգօնը փիլօն չըննօ, Ասղումամ խիլք, շոնտիրը ուզգէ:
Ուզածը փիլոն չինի, Աստծուց խելք, շնորհը ուզիր:
13. Էն սահօթը չէ նէ, էն Ասվօծն է:
Եթէ այն ժամը չէ, այն Աստվածն է:
14. Իժամուն մումը ուղող մուզօն աշքը զը քօնու:
Եկեղեցու մոմը ուտող մկան աշքը կկուրանա:
15. Չոր հօրսը ջարթըրվի, բաղարօքը զ'արցըրվի:
Մինչ հարսը զարդարվի, պատարազը կարձազվի (կավարտվի):
16. Չոր Շուշօնը ջարթըրվի, իծօմը զը զադարվի:
Մինչ Շուշանը զարդարվի, ժամը (պատարազը) կկատարվի:
17. Էս մուրութը հինթէս շող բաղարօք դիսօծ է:
Այս մորութը այսպէս շատ պատարազ է տեսել:
18. Հար մէխկը իրիցին չին ըսսէ:
Ամեն մեղքը երեցին չեն ասի:
19. Սօրթ զօ, մօրթ է զօ:
Մարդ կա, մարդ էլ կա:
20. Մարթօցմէ էշ չըննօ նէ, մէգ էշը հազօր դուրուշ զ'էժմէ:
Եթէ մարդկանցից էշ չինի, մէկ էշը հազար դուրուշ (մանրադրամ) կարծենա:
21. Անխիլք մօրթուն մի դիսօն իրիսի:
Անխիլք մարդու երեսը մի տես:

22. Մօրթ աղեր տէ մօրթու խառնըվիր է: Խար միրօք զը մարթու շումիլ 12
Մարդ է դարձել, մարդու է խառնվել:
23. Մօրթը մօրթիվ է:
Մարդը մարդով է:
24. Ամմէն փօն մօրթուն գօրէ է:
Ամեն բան մարդու համար է:
25. Ամմէն մօրթ ինք իր դաշդը ունի:
Ամեն մարդ իր տեղը ունի:
26. Հար զընզօն իփօձը չ'ուրվի:
Ամեն կնոց եփածը չի ուտվի:
27. Հերիք զընիգ հավքըրվի նէ՝ ցովը պուլուզը պիրօղը քայ քաշչէ:
Հարյուր կին թէ հավքըրվի, ցավը երեխա բերողն է քաշում:
28. Ամմէն մէխկը մօրթուն իրիսին չին ըսսէ:
Ամեն մեղքը մարդու երեսին չեն ասի:
29. Ախճինըս քիզի զ'ասսիմ, հօրսը տուն լըսսէ:
Աղջիկս քեզ եմ ասում, հարսս դու լսիր:
30. Ախկօղին իրիսը բող զ'ըննօ:
Աղքատի երեսը պաղ է լինում:
31. Ախկըրդինը զրրօգէ շաբիզ է:
Աղքատությունը կրակէ շապիկ է:
32. Ասվօծ ախկօղին խընտացնիլ ուզգէ նէ, էշը զը կըդնօ:
Աստված եթէ ուզի աղքատին ուրախացնել, էշը կգտնի:

33. Անուշ լուսական օքը ձօքէն զա հան՞է: Անուշ լեզուն օքը ծակից կհանի:
34. Ազգ ու խմ զիրէ, թի ազուս դամաշմբշ ըննօ: Ազոյի չեմ կերել, որ ատամս սրտոա:
35. Անծրիվէն փախսնը, թօլուվին պըռնըվօնը: Անձրևից փախսնը, կարկուտին բոնվեցինը:
36. Անծրիվ օքը հավերտը ձուր դրվող շող գ'ըննօ: Անձրևոտ օքը հավերին ջուր տվող շատ կլինի:
37. Ամմէն ձօրը ամմէն դանդ չին ըստ: Ամմէն խոսքը ամմէն տեղ չեն ասի:
38. Ամմէն կըլօխէն ծէն մը գ'իլէ: Ամմէն զլիից մի ձայն է ելում:
39. Ասվօծ դրվից Ասադուրին մուրօզը: Աստված տվեց Ասատուրի մուրազը:
40. Ամմէն պօնըս պուսսօվ դէ, խաղիլը մընօց: Ամմէն բաները բուսավ, պարելս մնաց:
41. Աշխօրին ըոգօզը աշխօրին զը մընօ: Աշխարհի ունեցվածքը աշխարհին կմնա:
42. Աշխօր ըկկօն էշը զը զընո: Աշխարհ եկող էշը կզոռա:
43. Ախկօդ իս նէ, մանիր տէ, խըլասիր: Եթէ աղքատ ես, մերիր, վերջացիր:
44. Ասվօծ մօրք մը դիսսօծ օքէն իդ չըթօդու: Աստված մարդուն տեսած օքից հետ չթողնի:

45. Անդէր մանուկ, դայնանասը հօրսնուզ: Անտեր մանուկ, անսկեսուր հարս:
46. Ասվօծ մինձ է, ուղուրմըթինը՝ անչօփ: Աստված մեծ է, ողորմությունը՝ անչափ:
47. Դունյէվին ըոգօզը դունյէվին զը մընօ: Աշխարհի ունեցվածքը աշխարհին կմնա:
48. Դունյէն ըկկօն էշը զը զընո: Աշխարհ եկող էշը կզոռա:
49. Դունյէվին մինձըթինը ինչ էնիմ, քօնի ուղնամօնս նեղ է: Աշխարհի մեծությունը ինչ անեմ, քանի ոսնամանս նեղ է:
50. Դուվօրք էնգէճ ունի: Պատը ականջ ունի:
51. Ճօրք ճօր զա պանօ: Խոսքը խոսք է բացում:
53. Էշը շամուռու չուրէ նէ, ճամքօք ցըցընօտ շող զըննօ: Էշը ցեխի մեջ թէ չորի, ճամփա ցույց տվող շատ կլինի:
54. Էշը շամուռու չուրէ նէ, դիրօմէն զիյասո դայրէթ էնօշ չըննօ: Էշը ցեխի մեջ թէ չորի, տիրոջից բացի հոգ տանող չի լինի:
55. Էշը էշին խանչը զարիս նէ, յա խույէն, յա խուսէն: Էշը էշի մոտ թէ կապէս, կամ բնավորությամբ, կամ խոսրով:
56. Էշը չի գանօղ ձիձօղը փալօնը զի ձիձէ: Էշին ծեծել չկարողացողը փալանը կծեծէ:
57. Էշը հարսնիրին ջըվի՝ յա փանդ բազսիր է, յա՝ ճուրը: Էշը հարսանիրին թէ զընո, կամ փայտն է պակասել, կամ ջուրը:

53. Անուշաբեկ օքածեան նախորդ քայլամասկար քայլան ըլբան ։
58. Էշը ինչ կիդէ, թի նուշը ինչ է:
 Էշը ինչ զիտէ, թէ նուշը ինչ է:
59. Էսի՝ հին, հազգօրը՝ նոր:
 Սա՝ հին, հազարը՝ նոր:
60. Էստոր հօղիդ է, վօղը՝ զաղիզ:
 Այսօր հատիկ է, վաղը՝ զատիկ:
61. Էս կիշիր ըռահօթ բառզինք ըստինք, դօնշըվին իշուն դույրուխը գըղրըցին:
 Այս զիշեր հանգիստ պառկենք ասացինք, հարևանի էշի պոշը կտրեցին:
62. Էս կիշիր դայդըսըզ բառզինք ըստինք, դօնշըվին իշուն դույրուխըն ։
 Այս զիշեր անհոգ պառկենք ասացինք, դրացիի էշի ազին է կտրվել:
63. Էշը աղօվ իշխօն, քօրը աղօվ չիրթօն:
 Էշը եղավ իշխան, քարը եղավ չորթան:
64. Ըսիզէց կացինք պէո մը մախօթ, իզինք, դահօ թէթէր, աղօնք սախօթ:
 Այստեղից զնացինք մի թեռ մախաթ, եկանք, ավելի վատ,
 եղանք սախաթ (հաշմանդամ):
65. Թըփի ըստօծ է, թինթէն ընզօծ է:
 Թըփի է ասել, քրթից ընկել:
66. Ինչ էնիմ աշխըրքին պօլրթինք՝ ուղնամօնըս նեղ ըննըլէն սօնրօ:
 Ինչ անեմ աշխարհի առատությունը, ոտնամանս նեղ լինելուց հետո:
67. Ինչ զը բըրթիս, էն զ'ուղիս:
 Ինչ կրդէս, այն է կուտես:
68. Ինչ զ' էնիս՝ էն զը կըդնոսու:
 Ինչ որ կանէս, այն կգտնէս:

55. Ինչու օտար բառն, ուստի իւ անձին միտու հանուխն, ուստի իւ անձին:
69. Ինը իր շուրթէն զա վախնօ:
 Ինը իր շուրթից է վախենում:
70. Իս զ' ասսիմ, իս զա լրսսիմ:
 Ես ասում եմ, ես լսում:
71. Իրիս դրվինք, ասոոն է զ'ուգէ:
 Երես տվինք, աստառ էլ է ուզում:
72. Ինչ զը ցանիս, էն զը հընծիս:
 Ինչ կցանես, այն կինձես:
73. Ինչ քօր վըրցընիս՝ նիրքիվէն զ'իլ ։
 Ինչ քար վերցնում ես, ներքնից է ելուս:
74. Իվ՝ հօրս, տուն՝ հօրսընքիր:
 Ով հարս, դու հարսնարույր:
75. Իվ վասդըգէ, իվ ուղէ:
 Ով վաստակի, ով ուտի:
76. Իժօմին է խունզն ու մումը զը բազսի:
 Ժամի խունկն ու մոմն էլ է պակսում:
77. Իժօմ կացինք մէդօ, մէդօ, դունք իզինք դահօ թէթէր:
 Ժամ զնացինք, մեղա, մեղա, տունք եկանք, ավելի վատ:
78. Իս զ'ուղիս հէճնըլու, Ասվօծ զըդո շալգըլու:
 Ես ուզում եմ հէճնել, Աստված տախս է շալակել:
79. Իփօծ արուրին իրվէն բոդ ձուր չին լըննէ:
 Եփած ապուրի վրա պատ ջուր չեն լցնի:
80. Լուզզուն ուսգ իո չ'ունի:
 Լեզուն ուկոր չունի:

81. Խըլանի քարուն՝ խըլանի դրդո:
Խելացի հորը՝ խելացի տղա:

82. Խիլքը խիլքէն իվիր է:
Խելքը խելքից քարձր է:

83. Խելք ըսսօց, խըլանին հավկօց:
Խենթը ասաց, խելացին հավատաց:

84. Խելք վեյիլ է, խըլանին զիցէր հեյիր է:
Խենթը վայելել է, խելացին կանգնել նայել է:

85. Խելք մը դույուն քօր մը քարից, հազզօր խըլանի հավքըդվօն, չը զանին
դի հանէ:

Խենթը փոսը մի քար նետեց, հազար խելացի հավաքվեցին, չկարողացան
հանել:

86. Խելք յա հարսնիքը, յա պաղնիքը:
Խենթը կամ հարսանիքը, կամ քաղնիքը:

87. Խելք խըրօղը ինչ թըր էնէ, սիվը սարինը ինչ թըր էնէ:
Խեվին խրատն ինչ կանի, սևին՝ սապոնը:

88. Խեվին ամեն օր զաղիգ է:
Խենթի համար ամեն օր զատիկ է:

89. Խելք կըդօնք, կավզօնը մընօց:
Խենթը զտանք, զավազանը մնաց:

90. Խաղողը գիր, Էկկին մը հարցընէ:
Խաղողը կեր, այզին մի հարցնի:

91. Խաշը ձուրու իշօվ՝ դահօ իմ խելիս բըդը խլանընօ, դահօ իմ
սարախտանըս բըդը լուսնօ:

Խաշը ջուրը իշօվ, դեռ իմ խենթը պիտի խելոքանա, դեռ իմ առավոտը
պիտի լուսանա:

92. Խորուրդ մարթօց գօմք Ասդուձո:
Խորհուրդ մարդկանց՝ կամք Ասսծոն:

93. Գուշդը անըթըվին հօլէն ինչ կիդէ:
Կուշտը անոթիի հալից ինչ գիտէ:

94. Գիր տէ՝ հապօ կօհացիր:
Կեր՝ հետո գոհացիր:

95. Կուրգուս նըսդիր է, մուրգութիւն գան փիդդէ:
Գիրկս է նստել, մորուքս է փիդում:

96. Կուլտուրվիլ է դողիզը, կրդիր է խփիզը:
Գլորվել է տոտիկը, գտել է խփիկը:

97. Գուղէ, գուղէ, գուղ գուղէ, Ասվօծ կիդէ իվ գուղէ:
Ուտում է, ուտում, կուտ է ուտում, Աստված գիտէ ով է ուտում:

98. Կուղ, կուղ, Սաղանօ, զէսի իս, զէսի քիզի:
Գտիր, զտիր սատանա, կեսը ինձ, կեսը քեզ:

99. Գէնէ խունգ մը մը ձըխէ:
Նորից խունկ մի ծըխիր:

100. Գօթէն պիրօնը էրիլ է տէ, այրօնու փշիլէն գու խումէ:
Կաթից բերանը այրվել է, թանը փշելով է խմում:

101. Հօրսուգ քիզի գ'ասսիմ, դոլուգ տուն լըսսէ:
Հարսիկ քեզ եմ ասում, տալուկ դու լիիր:

102. Ֆըրնին իլք հօցը գը զըդիի:
Փոի սոաջին հացն այրվում է:

103. Հօրվեք ուղիք, ձուր դրվեք խուսմ, դաձզրցեք՝ հիկկին չիլլէ:
Հաց տվեք թռող ուտի, ջուր տվեք թռող խմի, ծածկեցեք՝ հողին չելնի:
104. Հօսդ ու պարօք մեզ կին է, վայ պարօք մանողին:
Հաստ ու բարակ մի գին է, վայ բարակ մանողին:
105. Հերքէս ինք իր մանուկու զա զրո: Ամեն մարդ իր մանուկն է լալիս:
106. Հերքէսին տաշտը ինք իրի հերիք է:
Ամեն մեկի դարդը իրեն հերիք է:
107. Ղուրախօնիս ըննօմ, անուշ Ասվօձ, դանգին է զօթ ըսդէղձիք է:
Մատադր լինեմ, անուշ աստված, համապատասխան էլ կոր է ստեղծել:
108. Ղըսմէթ զօ, ամմա ծըկտիլ է զօ:
Ղըսմաթ կա, բայց ձգտել էլ կա:
109. Ճուր խումիլինիքն օցը բիլէ մօրթուն չը տրբնօ: Զուր խմելիս օձը անգամ մարդուն չի կպնի:
110. Ճուրը՝ բրդղզին, խուսքը՝ մինձին:
Զուրը՝ փոքրին, խոսքը՝ մեծին:
111. Զօնզըս ինչ թըրքցիր, թի իրիսիտ ինչ քըսիմ: Ճանկը թի թմուտ թիլու
Ճանկու ինչ թըրեցիր, որ երեսիդ ինչ քսեմ:
112. Ճաղօցը ճուրը դարիք է շախշօխը զը փընդրոխ:
Ճաղացը ջուրն է տարել, շախշախն (ճաղացքարը) ես փնտրում:
113. Մօրթուն փարէն շաղնօ նէ, տինտիրին մարթօզը ձուռ գ'իրվըննօ:
Մարդու փողը թէ շատանա, տանիքի հենասյունը ծուռ կերևա:

114. Միր հօրսը դարգօձ հավզիթ չ'ուղիք:
Մեր հարսը տապակած հավկիթ չի ուտում:
115. Մօզը իրգէնդ, խիլը՝ գայրօ:
Մազը՝ երկար, խելը՝ կարձ:
116. Մը զըդրէ էշին դույրուխու, թիմինը գայրօ է գ'ըսս է, թիմինը՝ իրգէնդ:
Մի կտրիք էշի պոչը, ոմանը «կարձ է» կասեն, ոմանը՝ «երկար»:
117. Մինձ էշը ախուռու մատցօնը:
Մեծ էշին ախոռում մոռացանը:
118. Մուզ չ'աղօձ, քուրձ զա զըդրիս:
Մուկ չեղած՝ քուրձ ես կտրում:
119. Մուզօն շանը դէնիզին ֆայրո է:
Մկան շեռը ծովին օգուս է:
120. Մէգ գ'ուղիմ ըսսօղէն վախցիր, մեզ է չիմ ուղիք ըսսօղէն:
Մեկ կուտեմ ասողից վախեցիր, մեկ էլ չեմ ուտի ասողից:
121. Մ'էնէ, մը կըդնօ:
Մի արա, մի գտնիր:
122. Մէղոր ձախօղը մօդը զը լրզգէ:
Մեղը ծախողը մատը կլիզի:
123. Մէղոր մօդը իրգէնդ ըննօղը չ'ուղիք, ղըսմէթ ունցօղը գ'ուղիք:
Մեղոր մատը երկար եղողը չի ուտի, ղըսմաթ ունեցողը կուտի:
124. Նէրսիս ընծի զիրիք է, տուրսիս՝ պաշխեկինն:
Նէրսս ինձ է կերել, դուրս՝ ուրիշին:
125. Մէղըմէզու միս զա գ'ուղին:
Մեկմեկու միս են ուտում:

126. Մեզրմէզու պիրօն զա թըքնին:
Մեկմեկու բերան են թըռու:
127. Մինձին հիդր մինձ աղիր, բրգորգին հիդր՝ բրգիզ:
Մեծի հետ մեծ եղիր, փոքրի հետ փոքր:
128. Մինձ կլօխը մինձ ցով գ'ուննօ:
Մեծ գլուխը մեծ ցավ կունենա:
129. Մինձիր է, մինձիր է, բրգորգիր է:
Մեծացել, մեծացել, փոքրացել է:
130. Մինսալիր ծեռը ծէն չ'ուննօ:
Մենակ ձեռը ձայն չի ունենա:
132. Մեզ ցերքիտ դվօձը միգէլը թըդ չըլըստ:
Մեկ ձեռքիդ տվածը մյուսը թոդ չլիի:
133. Մինձ լօխմէն զիր տէ, մինձ մը խուօս:
Մեծ կտորը կեր, մեծ մի խոսիր:
134. Մեզը նալին գայ քիշտէ, միգէլը՝ մըխին:
Մեկը նալին է խփում, մյուսը՝ մեխին:
136. Սուրութ չունիմ, քի ծըրիցը պըռնըվի:
Սորութ չունեմ, որ խոսը լսվի:
137. Սօրթ մօրթու հօլէ չ'ուղէ, կէս կիշիրին իծօմ գու ջուվո:
Մարդու հալից չհասկանա, կէսզիշերին «իժամ-եկեղեցի» կզոռա:
138. Սուզն է քինիտն է, ձերէն է քինիտն է:
Սուլկն էլ քոնը, կարասն էլ:
139. Նէ հաղիզ, նէ Զաղիզ, խէվն է հարօձ ըրգու շարիզ:
Ոչ հատիկ, ոչ զատիկ, խէնքն է հազել երկու շապիկ:
140. Նէ գ'ուղէ, նէ զի զիրցընէ, քօրը թէրէքը զի հիդրցնէ:
Ոչ ուտում է, ոչ կերցնում, ք...քը դարակում հոտեցնում է:
141. Նուր պարտօխին ձուրը բող գ'ըննօ:
Նոր կուժի ջուրը պաղ կլինի:
142. Նաշօրը գ'ուղէ պանձօրը:
Խեղճն է ուտում բանջարը:
143. Շունը շըննին միսը չ'ուղէ:
Շունը շան միս չի ուտի:
144. Շունդէն է մար շըննօն:
Շներն էլ մայր շլինեն:
145. Շունը գայ հէչէ, քէրկօնը գայ քէչէ:
Շունը հաշում է, քարավանը՝ քայլում:
146. Շունը հիշէ, փանդը քանչէ:
Շանը հիշիր, փայտը քաշիր:
147. Շէն զիցիր, բարմարըտ թըդ մեռնի, տուն զիցիր:
Շեն մնաս, զոքանչդ թոդ մեռնի, դու մնաս:
148. Չուր խըլանին մըդաձիր է, խէվը դըղան զարքիր է:
Մինչ խելորը մտածել է, խենթը տըղին պսակել է:
149. Չ'ուղօղին ըոզօզը գ'ուղին:
Չուտողի ապրանքը կուտեն:

150. Չուրողին ըոգօքը ուղողին հալոլ է:
- Չուռողի ապրանքը ուտողին հալալ է:
151. Չիմ ուզգի, ձեպս տիր:
- Չեմ ուզում, զրպանս դիր:
152. Չըլացող պուլուզին ձիձ չին դո:
- Չլացող երեխային ծիծ չեն տա:
153. Բօքը դրդուն էկկի մը դվիր է, դրդան բարուն չիլթիմ մը խաղուտ չէ դվօձ:
- Հայրը որդուն այզի է տվել, տղան հորը մի ողկույզ խաղող է չի տվել:
154. Փօնը սահօթվա մը, հոնդը դարվօ մը:
- Գործը մեկ ժամվա, հոտը մեկ տարվա:
155. Բողը էնգէճ ունի:
- Պատը ականջ ունի:
156. Պարի լիս ըստինք, պարզինդօնք աղօվ:
- Բարի լուս ասացինք, բարեկենդան եղավ:
157. Պինօրըտ պանըլու դան՝ աշքիտ պօց:
- Բերանդ բանալու տեղ, աշքդ բաց:
159. Սո՞ւխը սրխդիրին հիդ գարրօծ ին, քանուն դարի հոնդմընին չէ իլօծ:
- Սոխը սխտորի հետ են ամուսնացրել, քառասուն տարի հոտը դուրս չի ելել:
160. Դերաբուն հիկկին կինի մը ուզգիր է, «իժամկուցին կինի մը դրվեք» ըստիր է:
- Տեր հոր սիրտը զինի է ուզել, «ժամկոչին զինի տվեք» է ասել:
161. Դըղատ խըլանի է՝ ըոգօքը ինչ թըղ էնէ, դրդան խէվ է, ըոգօքը ինչ թըղ էնէ:

- Տղադ խելացի է, ունեցվածքը ինչ թող անի, տրդադ խենթ է, ունեցվածքը ինչ թող անի:
162. Դըղօ շ'ունցօղը մեզ տէրտ ունի, ունցօղը՝ հազզօք:
- Տղա չունեցողը մեկ դարդ ունի, ունեցողը՝ հազար:
163. Տուն տուն իս նէ, իս է իս իմ:
- Եթե դու դու ես, ես է ես ես:
164. Տուն՝ քուն, պօխդըտ՝ արթուն:
- Դու՝ քնած, բախսդ՝ արթուն:
165. Տավուլին ծենը խարուէն անուշ գ'ակկօ:
- Դհոլի ձայնը հետուից անուշ է զալիս:
166. Ուղիս՝ մունտօն է, շ'ուղիս՝ մահօն է:
- Ուտես մունդան է, չուտես՝ մատադ է:
167. Ուխնօծ օղ զիրմօն է:
- Օրինած աղ է կերել (բարի է):
168. Ուշ թըղ ըննօ, անուշ թըղ ըննօ:
- Ուշ լինի, անուշ լինի:
169. Ուշ իզօ, անուշ իզօ:
- Ուշ արի, անուշ արի:
170. Ուզօղին մեզ իրիսի, ըղըվողին ըզու իրիսի:
- Ուզողի մեկ երեսը, չտվողի երկու երեսը:
171. Ուզօձը ըստօղը՝ չուզօձը զը լըստ:
- Ուզածը ասողը՝ չուզածը կլսի:
172. Ունրու շինիմ ըստինիքին՝ աշք չին հանէ:
- «Ունրը շինեմ» ասելիս, աշքը չեն հանում:

173. Ունքու շինըլու դաղ աչք մը քօրցընք:

Հոնքը շինելու տեղ աչքը մի կուրացրու:

174. Ուղքիս դաղ էնիմ, դիս քիզի ինչ գ' էնիմ:

Ուտք տեղ անեմ, տես քեզ ինչ կանեմ:

175. Ուղքուտ դեղիրիս գօրք իրզընդցուր:

Ուտք անկողնուդ համեմատ երկարացրու:

176. ուղուրք բողը չը փըլի:

Ուղիղ պատը չի փլվի:

177. ուղուրք խուսասողը դաղ չէ ունցօձ:

Ճիշտ խոսողը տեղ չի ունեցել:

178. Քաղօքու կեղ կիդացօր:

Քաղաքը զյուղ կարծեցիր:

179. Քօրը դաղը զա տընք:

Քարը տեղն է դնում:

180. Քիշ պարծէ, թեզ տարծիր:

Քիշ բարձիր, շուտ դարձիր:

181. Քոյնին քոյնի ըստիս նէ, քոյնին է դոյնիք գ' ըստէ:

Կժին կուժ թէ ասես, կուժն էլ դումք կասի:

182. Քօնց մանիմ ջող մը ըրգուր, զը լըստիմ ձօր մը ըրգուր:

Մինչ մանեմ երկու ձաղ, կլսեմ երկու ձոր (խորը):

183. Օմք օրու խելվին առղու է:

Ամպ օրը խենթին առավոտ է:

184. Օղին խեթօձը քնացիր է, անթին չէ քնացիր:

Օձի խայթածը քնել է, սովածը չի քնել:

185. Օղը զիրիր է մաղողը:

Աղն է կերել մատաղը:

186. Ախզօղը հօց-բանիր ընանօ նէ, կիշիրը քունը չը դանէ:

Աղքատը թէ հաց ու պանիր ունենա, զիշերը քունը չի տանի:

187. Աջը պատլրձօնին բողը չի քիշտէ:

Դառը բաղրիջանին ցուրտը չի խփի:

188. Ասվօձ ամիրի չէնէ նէ, յափրօխ չոթընո՞:

Աստված թէ չիրամայի, տերևը չի շարժվի:

189. Ասվօձ՝ մինձ, հօցը՝ բըզդիգ:

Աստված՝ մեծ, հացը՝ փոքր:

190. Բօր մը պուլուզ չը գըրցէ բահէ, մար մը քանուն պուլուզ վասդրզիր, բահիր է:

Հայրը երեխա չի կարողացել պահել, մայրը քառասուն երեխա է վաստակել, պահել:

191. Բօշ ցիրինին կրթիսը հար փխըդ դիք գըննօ:

Դատարկ ցորենի գլուխը ամեն ժամանակ դիք կլինի:

192. Բօրջը՝ դըվլով, մէխսկը՝ ըլլով:

Պարտըր՝ տալով, մեղրը՝ լալով:

193. Ըննըլիքը ինչ է նէ, բըդ ըննօ, դըխմարն է չաբալանմըշ գըննօ:

Լինելիքը կլինի, տխմարն էլ կչարչարվի:

194. Ըննօդ պըլրզին դըսմաթը ասվօձ հիդր գըդո:

Ծնված երեխայի դսմաթը Աստված հետը կտա:

195. Իդ ընգօդ փօնին իրվէն ցին գ'ըկկօ:

Մնացող գործի վրա ձյուն է նստում:

196. Ինքիրին խելի դաղ զը տընէ, վօնքին հավդէքը գ'ուղէ: Տ վեճը զրօ չա
Ինքնիրեն խենթի տեղ է դնում, վանքի հավերն է ուսում:

197. Ինք չ'ըկկօձ, ո՞նք իրմէ եվէ գ'ըկկօ: Ա օմաց գիմաց-քօ յրարօն Յ. 88
Ինք չգնացած, անունն իրենից առաջ է գնում:

198. Իսզին բօշուշ գ'էնէ, քէֆը՝ բօշուշ չ'էնէ: Չ զատ միմօձյար ցցՍ ՀՅ
Ուկին կմանրի, քէֆը՝ չի ավերի:

199. Իսզին փօլուդէն բըզդիգ է, ամմա դըյմօթը մինձ է: Մէ դիւն ճօխու Յ. 88
Ուկին կարկուտից է, բայց արժեքը՝ մեծ:

200. Իսսօնը իսսօնօվ է շէն: Թ վրաց զրօ Հնդին ծօխու Յ. 88
Մարդու մարդով է շէն:

201. Լընքիգ ք'ուփը բօշին քիշտըվի նէ, բօշը զը գըղրի: Բ այլուր ցն զօ՞ն ՅԵ
Եթէ լիքը կարասը պարապին զարնվի, պարապը կկոտրվի:

202. Խարուին սուրփը դուվեթի գ'ընսօ: Յ թմառ ցմիառսախ
Հեռվի սուրբը զորավոր է լինում:

203. Խէվին իրզօնքը ասվօծ գ'աղօ: Ա անառ մինա ցմույր վմժոր մզառու Յ. 88
Խենթի աղացն աստված է աղում:

204. Խըլանին տուշունմուշ ընսօ դրդը, խելվը օրը օր գ'էնէ: Յ թուառ ցըսուար
Խելոքը մինչև մտածի, խենթը օրը օր կանի:

205. Խլէք հավեջը բըզդիգ է, ամմա գրամօվ գա ձախին: Յ թմառ ցմույր մզառու Յ. 88
Սև պղպեղը փոքր է, բայց գրամով են ծախում:

206. Խումօր խաղօղը զընզօնը ռէկին զը տընէ: Յ թամար ցմայն ճային
Խումար խաղացողն իր կնոջն է գրավ դնում:

207. Խօրօզը սաղգիր է, աշքը օղիին իրվէն մըննըմօն է: Մ վայր ք պահ Յ. 88
Աքլորը սատկել է, աշքն աղբին է մնացել:

208. Կեղը գայնէ, դիրօ զը գըղրէ: Ա միմօձյար ցըսուար մըն գուրա Յ. 88
Գյուղ կանգնի, գերան կկոտրի:

209. Հայր իսսօն իր խրթին հօցը գ'ուղէ: Ա մայսի կամաց միան մայսի Յ. 88
Ամեն մարդ իր խելքի հացը կուտի:

210. Հայր փօնը մարլցի, մողին դօգը մընացի: Ա մայսի կամաց միան մայսի Յ. 88
Ամեն բանը մաղեցի, մաղի տակը մնացի:

211. Ղըսմէթ չ նէ՝ Հինդ ու Յէմէնն գ'ըկկօ, ղըսմէթ չէ նէ՝ հօրսը բէզիրէն
գ'իչնօ: Եթէ բախտն է՝ Հինդ ու Եմէնից կզա, եթէ բախտը չէ՝ հարսը ձիուց կիշնի:

212. Ղուրդը դըննէն շընսօ նէ, դունը չըփըլի: Ա մայսի կամաց միան մայսի Յ. 88
Որդը եթէ տնից չինի, տունը չի փլվի:

213. Ղուրդլանմըշ ընսօղ փախլէն ք'օոր գ'առնու: Ա մայսի կամաց միան մայսի Յ. 88
Որդնոտած բակլան կույրը կզնի:

214. Մադօղին օղը հասցընին դրդը, գրօգը անցօվ: Ա մայսի կամաց միան մայսի Յ. 88
Մինչև աղը հասավ մատաղին, կրակը հանգավ:

215. Մէկ սօզը ք'ոյմ է: Ա մայսի կամաց միան մայսի Յ. 88
Մէկ խոսքը թուղթ-գիր է:

216. Մէկ օրվօն փաղիշօխթինը՝ փաղիշօխթին է: Ա մայսի կամաց միան մայսի Յ. 88
Մէկ օրվա թագավորությունն է՝ թագավորություն է:

217. Մէկ միգ՝ ալին հիյլցօն, հազըր դունը քանտըցին: Ա մայսի կամաց միան մայսի Յ. 88
Մէկը մյուսին նայեցին, պատրաստ տունը քանդեցին:

218. Շողը գ՝ ուղին՝ զիշդանօն դրդքը, թիշը գ՝ ուղին՝ խըլասի դրդքը:
Շատն ուտում են մինչև կշտանան, թիշն ուտում են մինչև վերջանա:

219. Սադանօ թուրքը դավշօնին ֆայթօնօվ թիլա զա հասնի:
Խորամանկ թուրքը նապաստակին կառքով անզամ կհասնի:

220. Սուիխին անուշը չ'ըննօ:
Սոխի քաղցրը չի լինում:

221. Տանօգին յարէն գ՝ անցընի, լուզզուլին յարէն՝ չ'անցընի:
Դանակի վերքն անցնում է, լեզվի վերքը չի անցնում:

222. Տուն բերկմիշ գ՝ էնիս, ամմա Գաբրիել մելեզը բերկմիշ չ'էնչ:
Դու սպասում ես, բայց Գաբրիել հրեշտակը չի սպասում:

223. Փըսիկ չըննօձ դաշոր մրգդեքը ջիրիդ զա խաղօն:
Կատու չեղած տեղում մկները ձիարշավ են խաղում:

224. Փըսիկին ըստին՝ քօրիտ իլօշ է, առօվ բանից ձօգչ-ձօգ:
Կատվին ասին՝ թ...թդ դեղ է, առավ, պահեց ծակից ծակ:

225. Փըսիկը անցօվ՝ մրգդուցը յօլ պացվօվ:
Կատուն անցավ՝ մկների ճամփան բացվավ:

226. Քէլ կրլսին՝ ֆիլդիշ սօնդըր:
Ճաղատ զլսին՝ փղոսկրից սանր:

227. Քէշէին չուրս ձայրը ձուրը քարցինք:
Թաղիքի չորս ծայրը ջուրը նետեցինք:

228. Քէսրին քացօխը իր թուփին զարօր զու՝ դո:
Թունդ քացախն իր կարասն է վնասում:

229. Քօթու իսսօնը թօմուր կիմի է, եզէր չը գըղդըցնէ նէ զի սիվցընէ:
Չար մարդն ածուխի պես է, եթէ չայրի՝ կսեացնի:

230. Օղունկ ունիս նէ՝ կըլօխիս քէրէ:
Եղունգ ունես՝ զլուխի քորի:

231. օրդեգին օմքը լախ-լախօվ գ՝ անցընի:
Բաղի կյանքը լախ-լախով է անցնում:

232. Անուշը անուշը անուշը
Ուն առ ժիմնը .
Շուրջութիւն անուշը
Շուրջու պի շիմնը .
Միմք բախ մի.

233. Անուշը անուշը անուշը
Ուն առ համուշը .
Շուրջութիւն անուշը
Շուրջու պի համուշը .
Միմք բախ մի.

234. Անուշը անուշը անուշը
Ուն առ անուշը .
Շուրջութիւն անուշը
Շուրջու պի անուշը .
Միմք բախ մի.

235. Անուշը անուշը անուշը
Ուն առ անուշը .
Շուրջութիւն անուշը
Շուրջու պի անուշը .
Միմք բախ մի.

236. Անուշը անուշը անուշը
Ուն առ անուշը .
Շուրջութիւն անուշը
Շուրջու պի անուշը .
Միմք բախ մի.

237. Անուշը անուշը անուշը
Ուն առ անուշը .
Շուրջութիւն անուշը
Շուրջու պի անուշը .
Միմք բախ մի.

238. Անուշը անուշը անուշը
Ուն առ անուշը .
Շուրջութիւն անուշը
Շուրջու պի անուշը .
Միմք բախ մի.

239. Անուշը անուշը անուշը
Ուն առ անուշը .
Շուրջութիւն անուշը
Շուրջու պի անուշը .
Միմք բախ մի.

240. Անուշը անուշը անուշը
Ուն առ անուշը .
Շուրջութիւն անուշը
Շուրջու պի անուշը .
Միմք բախ մի.

241. Անուշը անուշը անուշը
Ուն առ անուշը .
Շուրջութիւն անուշը
Շուրջու պի անուշը .
Միմք բախ մի.

ԲԵՅԼԱՆԻ ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ ԵՐԳԻ ՆՄՈՒՅՆ,
ՈՐ ՎԱՐԴԱՆ Ա. ԳԱՐԱՊԱՃԵԱԾ ԼԱՏԵԼ Է ԻՐ ԼՈՒՍԱՀՈԳԻ ՀՈՐԻՑ՝
ԱԲՐԱՀԱՄ ԽՎԵԼՏԵՐ ԳԱՐԱՊԱՃԵԱԾ

Իս շիմ հավանի
Իս շիմ դավանի
Իս շիմ իլլ ըրթօ
Թաքվորին խաչը:

Թարվիրն ուղուրգից
Պարին ուղուրգից
Իս զ իլեմ զ ըրբօմ
Խաչն իմ թարվրին:

Միր դըննին իդին
Ու առշիվի թին
Ըսզրզի ձօն զօ:
Չոփին մօդ դան մը
Ճուրի աչք մը զօ
Ճուրը բօղ գ ըննօ:
Ամըրվօն շնողին
Ըսզրզի ձօփին
Շուրը զը բառզինք
Բօղ ճուր զու խումինք:
Ըսզրզենիէն
Ըսզիզ զը հավքինք,
Չիրցընէլու զինք մինք
Տինտիր զը փըռոինք:
Չիրցօձ ընզիզը
Տինտիրէն գ առնունք,
Դունը զի պիրինք
Սընտուգ զը տընինք:
Միր դըննին իդին
Ու առշիվի դին

Թըզզի ձօռդէք զօն:
Թուզը զը հավքինք
Տինտիր զը փրոտինք,
Չիրնօ նէ թուզը

Իդ դուն գի պիրինք
Սընտրգուցը մէչ
Զիրինք զը շարինք:
Թուզէն իզօտ մինք
Բօնէ զը շինինք,
Թուզը մինք զ իիփինք
Չօխտօգ գի շինինք:
Ցըմիր ըկկօ նէ,
Չոյր թուզ զը հանինք,
Ընզրգին հիդը
Գ՝ուղինք, զը բառզինք:
Ամօռվընէ մինք
Փայդը զը հավքինք,
Չիրցընըլու զինք
Արիվին դօզը
Դանդ մը զը շարինք:
Ցըմըրգօն բաղուն
Գուշին մէշը մինք
Չոյր փայդ զը տընինք
Գըրօգ զը վարինք:
Մուխը բուխուրիգէն
Գ՝իլէ ու զ ըրթօ,
Գըրօգը, գուշին
Մէշը մընօ:
Գուշին առշիվը
Շարվօծ զը նըստինք,
Գը դաքնօնք զ իլլինք,
Թուզ, ընզիգ զ ուղինք:
Միր դըննին իլլին
Քիչ մը էնդի դին

Եկակի մը ունինք:
 Խաղուղ զը հավքինք,
 Ըրինտ զը ջրզմինք,
 Ճուրը զը հանինք,
 Ուրուա մինք գ իփինք:
 Ցըմբրվօն բաղուն
 Ուրուա շող գ ուղինք,
 Գարուն ըկկօն նէ,
 Ուրուայը գ առնունք
 Մածունին հիդր
 Գը խառնինք, գ ուղինք:
 Գուզ ըկկըլու մինք
 Լարդէքը գ իլինք,
 Զաղիգ զը հավքինք,
 Դէսո զը զարինք
 Դունք զի պիրինք:
1982 թ.

ՕՍՄԱՆԼԸ
(Օսմանի)

Քօն ըննու տուն օսմանլլ
Տիզին-տիզին քայլիս տուն,
Լազիդուցը սաղօքը
Չուրս մօրթու շալօց ըրթօն:
Երթօն ու իդ չըտառնօն
Երնդուցը փոյ թռդ ըննուն,
Ուրուլու հօց չըկըդնօն
Խումուլու ճուր չի դիսնօն:

Յըլդրգ նըստօն էն շըննին
Յէրզըրբագին, բաշդրցին,
Իրիք հէրիք աղվիք զին
Իր հարեմը լընքցըցին:
Համիտին խիլօք իլյօն

Համիտը իվեր առին
Դանդ Թալէօթը տըրին,
Ըրգու միլիօն հե զէնից
Ալմանիա փախօվ կընօց:
Թալէօթը կընօց սաղօվ,
Քէմօլ մը դանդ պուսօվ,
Էնի է հեյուն քիշտից
Կարս, Արդահանը գրլից:

Հինքես անցով միր օրը
Դեր-Զօր թաղրցին հելք,
Ֆիրենգդէքը, ուտուսը
աշքով դիսօն ըննօղը:

Էս դին, Էն դին հավըրվօն,
Մէզըզմէզու պրլլվօն,
Ֆիրենց ու թոյրը սիրվիդօն,

ԳՅՈՒՂՅԱՆ ՎԵԿՏՈՐՅԱՅԻ ԴԱՏԱՎԾ

Գըսախն, թի բէլէսլիդեքք ըկկրմօն ին Անիին թարօֆէն: Դեղէմընիս ըննրմօն է Ազուն անունով շող աղվիր մօրթ մը: Թոյրքդէլքը «Գյօգէլ օղլան, գյօգէլ օղլան» ըստըէն Գյօգէյան լաղաքք թըրմօն ին: Սօնրա միր դէղեղէքք Սօվոլուիխն իշօլ ին, օրմօնը հանօլ ին, քանրօլ ին, էնդանը քօյ մը շինօլ ին, Գյօգէլիդուցը անունով Գյօգէլի թըրմօն ին: Իս էնդանը ձըննրմօն իմ: Մէֆէրբէրլիգէն ըկկրլուն քէրի, իմ րօրիս (վից ախսպար ըննրմօն ին, բէս րօրիս ըկկրմօն է) գէնէ Գյօգէլի քօյին հին դունը նըսդրմօն է: Սօրիս առնըլէն քէրի իս ձըննրմօն իմ, ետ քօյը մինձնրմօն իմ: Ցըմէրը զ'ըրթինք դի Սօվոլուս, էնդանը մէքտէք զ'ըրթինք դի, իննը ամիս զը մընինք դի, ամօրն է յայլէն Գյօգէլի զ'իշնինք դի: Էնդանը բախչելք ունինք դի, ամէն ինչ ունինք դի:

Իս ուսնըմօն իմ Սօվոլուխին մեքտէքը, չուրս դարի էնդադը նախակըրթարանը ուսնըլուն, խըլասըլուն քէրի բարեգործականը ընծի ճամբից Ղանլըդէրէ քօյը խօշէրին ընըլու: Էն վօխողը իս դոսնըշըրսդոսնըհինկ դարվօն ի դի: Իս մեքտէքին շող կիրք գարթըլէն ընծի իրէլի դանմօն իմ, ըրինդ ուսնըմօն իմ: Բարեգործականի բարօֆէն հօգարաձութինը Ղըրխանէն իզիք, հիյէցօն զանօն մը էնէ դէհի, ինծմէ փօս մը վըրցըցին, ըսսին դէրս թըլ ըդօ: Մէկ դարի Ղանլըդէրէն խօշէրին էրի:

1938-ին քոյլը ասլյարը իզիք նէ, յէրլէշմիշ աղօվ, 39-ի հունիսին գէնէ իլլօնք դանմընէս: Ֆրանսըզը չուրս հօդ վափօր փիրից, Խսկէնդէրունին լիմանը զանզըցոց, էնդադը միզի հավքից չուրս վափօրին մէշը: Խըդէվի վափօրը (Խըդէվի վափօրին անունն էր, չիմ կիդէ, հինդէտ ըսսին) խսկէօ էլ չունէր: Միզ քի դայըխուուցը մէշը լընքըցին, դէնիզը դարին: Հինքէս վափօրին հասսըցընին դըղը դէվիլ-դընվալ դարին: Էնիզէց դարին միզի Լիքանան, Թարթուս իշիցըցին: Թարթուս թըզզի ձառուուցը դօզը մնացինք ութու օր, դօսը օր: Տուրսը ամէն ձօնին դօզը մէկ հօդ այլէ նըսդօվ. թա քի Բէրութէն քամյօնդէրը իզին, գէնէ էս միլլէրին լընքըցին քամյօնդէրը, դարին Բէրութ: Իժօմդէրը, մեքտէրդէրը դաձգումօն էր ամօրը, դէրս չըրօր դէյի, միզի դարին մեքտէրդէրին մէշը:

Քոյլըն հէյդէրը միզի յարդը էրին, միզի դարին Սուրի Նըշանի քօվը մեքտէր գէր: Ըրզու ամիս մինք էտ մեքտէրդուուցը, իժամդուուցը փագդէրը մնացինք: Էնիզէց սօնրա թէքրօր միզի ըսսին, քի Սուր քաղօրը բըդ դանին, Ֆալէստինի թարօֆը՝ Սուր, Սայդա: Վափօր մը փիրին գէնէ, լընքըցին միզի: Ամմա էտ վափօրը հէջ ըրինդ վափօր չէր, շոդ փիրուշօն աղօնք, սէրսէմ էրօց միզի, տուն մ'ըսսէ՝ դափօր դանօն վափօր է աղը՛: Էնիզէց լընքըցին միզնիզի, դարին Սուրը իշիցըցին: Էնդադը է մինձ փօրթ չունէր. խարուն զանզըցըցին, դայըխուուցը մէշը լընքըցին միզի, դարին թափիցին էնդադը: Սօնրը, նուֆուսի կրլօխ ըրգու մէքրօ ջիրմօց գրդօվ դրվին, ըսսին, քի էտ գրդավդէրը չաղըր բըդ շինին:

Ուսս Ուլ Այն ըսսօձ դանդը դարին, մինձ դէփօ մը գէր: Էտ դէփէվին կրլօխը դուզգուն դանդ մը գէր: Հէքրէշ ընչըռոր զանօր, էտ գրդավդէրը մէզըզմէգու զարըցինք, չաղըր շինքըցինք, նըսդօնք դօզը: Էփ քի սէպտէմբէր ամիսը իզիք, օր մը հէյցօնք, քի դէնիզը քոյլքրամիշ զաննօ. դէնիզէն ըրգու, իրիք հէրիք մէքրօ իվիր ինք, ֆըրթանօ մը իլլօվ, նէ գրդօվ

թուղից, նէ չաղըր թուղից, անծրիվ մը, ֆըրթանօ մը, հանին է արօվ դարից: Մընացինք էտ անծրիվին դօքու: Հէմէն Բէրութէն, բարեգործականէն գէնէ իզին, քոյլըն միլլէրին իրիսարրփողդէրը, քէլի խսօնդէրը միզնիզի հավքըցին, Սուր քաղօրը իշիցըցին: Իրիք քիլօմէթրօ էր, ինչ էր միր նըսդօձ դանդօցը: Էտադա արարդուուցը հիդ խուսացին, ույուշմուշ աղօն, միզնիզի մաղազադէրը բապցըցին: Ամէն մաղազային մէշը իրիք-չուրս այլէ, հէքրէշ սընդրգդէրը հինթէս դուն գիրի շինից, դէղիրի դանդ շինից, էն դըղըր, քի յէրլէշմիշ ըննօն: Ամմա ֆրանսըզը միզի էն վօխողը գոյնըն դըվից, յոյնընցըր զինօն պըլրգդուուցը բիլէ այլըխ զարից, ամմա ուղըլիքին հէջ փիրուշան չաղօնք, յանի հիննէն ըրօհօթ օր անցըցինը: Դընդէք բը շինվին, քի միզի դօն, էրքէգդուուցն է, ցէրքը փըրնօղդուուցը, հանիուն է այլըխ զարից: Էրքէգդուուցն է 25 թուխտ այլըխ զարից, մինձդուուց զա զըդէր դի, պըլրգդուուցն է գէսը զա զըդէր դի: Էփ քի դընդէքը շինիցին, հէքրէշին է նուֆուսի կրլօխ իրիք դոնում (հէկտարէն քիչ մը բազու է) հոյն դրվին, թարլօ դրվին: Էտադա յէրլէշմիշ աղօնք, իծօմը, մեքտէքը շինիցինք, իս իրիք դարի վանօ էտ մեքտէրին մէշը, դէրս դրվի: Ութը դարի շոդ ըրինդ հայօթ մը անցըցինը: Զէշ մէկ մը իր դայըրը էնօձը չըփընդըրից: Խսկիվի իրիս շինհսնօղդէրը իսզի դիսօն: Շոդ ըրինդ աղօնք էնդադը: Ութը դարի սօնրը դըրդըրուուց մը ընզօվ, քի Հայաստան յուրիդ զա վացվի, Հայաստան բըդ ըրթօնք: Էս սէֆէր նէրգաղյօ կօմիտէն, (առջի դարին ըկկօղը Կարապէտյան անունօվ մօրթ մըն էր), էղի իզիք, հիյէցօվ դէփէվին կրլօխը զիցու մեքտէրին, իժամին քօվը զանզօն թարլադէրը, բախչադէրը, ըսսօց:

— Ժողովուրդ, էսդադըն է Հայաստան է, տուր էսդադը կիցէք, Բէրութը թէնէրէդուուցը դօքը, թախթըրդուուցը մէշը յաշամըշ ըննօղդուուցը դանինք, մէխս ինս, էնունք բըդ ըրթօն Հայաստան, էսդադըն է ծիզի համօր Հայաստան մ'է:

Յանի մօրթը հասգըցուուց միզի: Քացին. ըսսին, քի թարլէվին մէշը ինչ գէլիմ ունինք: Գիրիգդէրը հավքըցին, փիրին, ցըցըցին: «Էսի Հայաստան է, — ըսսօց, — էսդադը»: Ամմա լըսսօդ չաղօվ:

— Զէ, մինք բըդ ըրթօնք, բըդ ըրթօնք, Հայաստանին յօլը անջախ վացվիք է:

Գոյնըն էր: Էտ դարին մէկ քանի ընդանիք քացին: Միզի ըսսին, քի միզէ սէֆէրը վափօրը գ'ակկօ: Դէնզմընդէրմընիս, սընդրգմընիս

գաբրցինք: Մինք է 450 դողոն մեղու ունինք դի, թարլեդեմընիս, դըննին մէշը ազգօք ունինք դի, ամսէն փօմմընիս գ'ենէր էտ ազգօքը, շող ըրինդ դըդո էր, Արթին անընօվ: Սօրթիս է շոտ գի սիրէր Լիբանանի լարդէքը: Էնդանդը մօրթիս է ըրինդ արխադաշտէք ունէր՝ Սալաֆյան Արամը, դոկտոր Սուլթանյանը, Քազանջյանը, ժամագօրծ Ալբէրը: Դուրսունյան Լևոնը մինձ մաղաց ունէր, գօր գը գարէր, քուտիմէք գը գարին դի: Էտ հայօթը...

Էտ ծըմէր վափօր չ'իգիր էնիգէց սօնրա:

Միգէլ դարի, բահարին, թէքրար, «Փարեդա» վափօրը իգիր Հայաստանէն, արաշին կարավանին իշտէ, հազրըլանմըշ աղօնք, ընչղըդըր ըսի նէ, նուֆուսի կըլօխ հէրիր հիսուն լիրօ գուղըր ուզզըցին՝ դանըլու համօր: Էն վօխտն է հինկ ու գէս թուխտը լիբանանյան մէկ թէլին խսդի էր: Մինք էտ 450 դողոն մեղուն ինչ բիդ էնինք: Պանիրյան Արրօնօս մը գէր, ինք թութօքօր էր. էտ մերդը լէհէմլէմիշ զըննիր, հիսուն ըրգու քիլօ թէնէրդէքը գը լընքըցվէր: Դուն ունինք դի, հինքէս մերդը բութին գը լընքըցնին էնդանդը, լէհէնդէքը: Քիլօն չուրս ու գէս թուխտօվ գը ձախինք դի: Շող ըրինդ գէլիմ ունինք դի: 450 դողոն մեղուն արարի մը դըվինք: Բէս մէշէն մերդը ինչ զանօնք արնու, արօնք քիչ մը: Էնիգէց սօնրը հուլիսին ձամրօ իլլօնք: Մարտուրդէք արօնք, մանոնօ մինձ մօրթիս քըրմօն ին դի, քի մ'ըկէքը: Դէրօրին համօր քըրմօն ին դի, քինէ քինիտ լաթիրդէքը լսդանդօց ցըմէրին մուհաֆըզ չէ, լաթիրդուցը ցիկը փախէ, հիննէն իգօ: Քըրմօն ին դի, քինէ Շամին Լէփիջի (արաքօ «մ'ըկէք» ըստիրէ) բազզօրէն մէկ դուրի վախլավը լան հինկ քիլօ բուշնէվըվի (օքուզդուցը գը զըրգընին դի, չուր քէհօղ հայվօնդուցը) քիդար վիրէք: Փախլավըվին հէդ հայվօնի ուղրիր: Շող փօնդէք քըրմօն ին դի: Դինլէմիշ չէրինք: Բարընքօրը ըստօց, քի վաթանին յօլ անջախ փացվիր է, վաթան ըստըլօվ մանոնք, դահա՞ թէլէմիշ բըդ ըննօնք:

Էնդանդը մէզը գէր. Երվանդ Սէվիլյան էր ինքը, Հայաստանէն փախնըմօն ըկէլըմօն էր:

— Յալնըշ գայ գ'ենէր, մ'ըրթէք,— ըստօց:

— Չէ, բըդ ըրթօնք, Երվանդ,— ըստօց Խաչադուր դադա:

— Օլէյսէ, գըրթօք, Խաչադուր դադա, Էջմիածնի յօլ գըրթօք, Էնդան

Խրիմյան Հայրիկը թաղնըմօն է, էտ կիրիզմօնին կըլօխը գորթօս, իմ ըստօդէքը գիքը գ'ենիս:

Չըլսարցինք: Իլլօնք Բէրութ քացինք, քարանթինա: Գէնէ քամյօնդէքը լըցվօնք, Բէրութ իչօնք: Քարանթինավլին մէշը առօն միզնիզի, Էնդանդօց վափօրին փայրը թամօս ըննըլուն քէրի լընքըցին (հայր թարաֆէն գի վիրին հէյդէքը), Հայաստանին յօլ վըրնըցինք:

Մինձ, ըրգու դուփիու սէփէդրէք շինքըցինք, մէշը քէսկէդէք շինքինք, տըրինք: Բաստըրմէդէքը, սուջուխտէքը, ուղրլիքէքը, չէշիդ-չէշիդ պարօք հացդէք իփիցինք՝ վափօրին մէշը ուղրլու համօր:

Վափօրին մէշը նըստօնք, մէկ օր, ըրգու օր սիմ-սիմ քէրփիջ գիրի հօց (էսի շարաբօվ շաղմօն է, ըստին, քի կըլուխմընիտ չըպընէ: Զի գիրօնք, դէսիզը թափըցինք: Մինձ ցուգդէքը վափօրին իդիվէն իգին, յէլիմ զա թափիջ չէ): Հէդմընիս ուղրլիք ունինք, էնուր մօհնէց չինք դի: Մէրդը, փէսօ յաղը, ամսէն փօն հիդմընիս է: Յօթ օր քացինք հինդէտ, դավուզօվ, գուլնէվօվ, հինդէտ սէվինմիշ ըննըլով քացինք, հասօնք Բաթումին փօրթը: Էնդանդը վափօրը զանգօվ, անջա ըստին, քինէ հէդմընիտ ուղրլիք չիբդէք իշըցնէ: Դօրդօրդէքը բըդ ըկէկօն ըստին, հիվօնտդուցը հէնըլու համօր: Էփ քի էս դօրդօրդէքը վափօրին իլլօն, էտունց իրվէն մինք ուղրուցը ուղնամօնը հիյէցօնք, վիրէմընին, կըլուխմընին... շաշմըշ աղօնք, հարվօձմընին վիրմա-վիրուցօն, զարգրդնըմօն, ըստին էս ինչ փօն է, էտուր դօրդօրդէքը էսի գը հարնին, միլէթը ընչօց գը հարնի: Վափօրին տուրար գայ հէնօնք: Մէկ է հիյէցօնք սարախտան էրքէն քամյօն մը իգիր զանգօվ, խըրխէդէքը վիրէմընին հարնըմօն (խըրխօ մինք դիսնըմօն չինք դի դահօ), բուրդէքը ուսմընին, զընիգդէքը կըլուխմընին զարմօն, շալդէքը, ուղրմընին՝ ձիզմէդէքը հարնըմօն, զա թըրրին քամյօնդուցը իրվէն, զա լընքին, զարթօն: Անի զա դանին աղրէ: Ային-թէյին աղօնք, չիգիցօնք: Նէ դավուզի ծէն մընօց, նէ զունէվի ծէն մընօց, նէ սէվինջ մընօց միլլէթին. մէկմընիս զըրթօվ: Ըստին ուղրլիքը չըրդէք իշըցնիք, շաշմըշ աղօնք:

Մինք էփ քի բըդ ըկէկինք դի քառասունյօթին, մարիս, բօխս ուր մը սօվիսօցը զա նըստին նէ, էդուր դիրաքդօրն է աղրէ Հովհաննեսյան, միր աղրէսը դըվօձ ին: Մարիս, բօխս էտանդօց ըստօծ ին, քի միր փիսէն, ախճինք հօն ին, զըրթօս, գի դիսնոս: Էս մօրթը իգիր միր դունք (դահա վափօրը իլլըմօն չինք), մինք է սէվինմիշ զաննօնք՝ նէրգաղթ կօմիտէվին

մինձը դընմընիս իզիք դէհի, իզիք, մըղօվ, հէյիցօվ, ցիրինը՝ թափմօն դըննին մէզ թարօֆը լընքիգ, մէրդին թէնէքէդէքը մէզ թարօֆը, հազըրլանմըշ գըննօնք: Մօրթիս Է զվիցերիական ավտոմատ ունիր հինկ ֆիշէնգօվ, եղիզօվ ավի շող գրրեէր ինքը: Բէս բասի.

— Ինչ դանինք, ընգեր Հովհաննէսյան:

— Հետո: Ամուսինին գրասիս թի, ես օրէնքով չ' նե՛, սիլոհը հեղիս գրդանիս:

Հունիս, 2005 թ., Լու-Անցելես

ԽՐԱՏԱԿԱՆ ԱՍԱՑՎԱԾՔՆԵՐԸ

Ամեն մէգուն քէնդիրօվ ղույխն մ'իշնօ:

Ամեն մեկի պարանով հորը մի իջիր

Դահո ըրինդ է անթի բառզիս, յաղա՛ բօրջօվ արթըննու

Լավ է անոթի պառկես, քան՝ պարտքով զարթնես:

Էնգ էվելի իսսոնը իրին դուշմօնին լուզացն բիդ կիդնօ

Ամենից առաջ մարդ իր թշնամու լեզուն պետք է գիտենա

Ըստ դրանք լուսական կիղնու, էն դրանք իսսօն իւ

Որպան լեզու գիտես, այնքան մարդ էս

Ըստ առաջին կու ըստ երրորդին ըկեց տէմիտ

Բարիք արա՝ բարիքը զա դեմու

Ըրընդություն տեմ ըրընդութին՝ հայր իսսունի փօն, քօթըթօն տեմ ըրընդութին՝ բրինդ իսսունի փօն:

Բարիքի դեմ բարիք՝ ամեն մարդու գործ, չարիքի դեմ բարիք՝ ազնիվ մարդու գործ:

Յուզր դէսիզը՝ բազարյրի մէնք

Չուկո ծովում արկանուր մի անհ.

Ղրամկթին հիդր դայրէթ բրդ ընանու:

Բախտի հետ նաև ջանք պիտի ունենաս:

Ղույումը փանօտուն մէջ զ'րնգիս:

Փոս մի փորիք, դու մեջը կընկնես:

Մօրթուն դմտիղը յօթը մուղօմ գ'ուննօ. յօթը սէֆէր տուշունմուշ աղիք խուսափէտ էվէ:

Մարդու դուրսկը յոթ եղանակ ունի՝ յոթ անգամ մտածիր խռովուց առաջ:

Սող աշքիտ սօլին գովկենմիշ մ'ընսօ:

Աջ աշքդ ձախին մի վստահիր:

Տուն քիզի ըրինդ կիղցիր, քի քիզի կիղնօն:

Դու քեզ լավ ձանաչիր, որ քեզ ձանաչեն:

Տուռբտ ըրինդ գըղբէ դօնշուդ կփան մը հանէ:

Դուտդ լավ կողպիր՝ հարեանիդ գող մի հանիր:

Ում մամլաքնաթը ըրթօս՝ էնուր շափիսօն տիր:

Որ երկիրը գնաս՝ նրա գդակը դիր:

Ունիս նէ դուր, զաննօս նէ երօ, տէմը փօմ մը բէրլէմիշ մ'էնէ:

Ունես՝ տուր, կարող ես՝ արա. փոխարենը ոչինչ մի սպասիր:

Օխա մը էլիրը հօց իփողին դուր՝ զիսը ուղիք նէ հալոլ է:

Մի չափ այսուրը հացազործին տուր, եթե կեսը ուտիր՝ հալալ է:

Ենիմրա զիզադ նոր զայդոց ձերտորդան մմաս զիզադ նոր զայդոց

Ենիմրա զիզադ նոր զայդոց ձերտորդան մմաս զիզադ նոր զայդոց

Ենիմրա զիզադ նոր զայդոց ձերտորդան մմաս զիզադ նոր զայդոց

Ենիմրա զիզադ նոր զայդոց ձերտորդան մմաս զիզադ նոր զայդոց

Ենիմրա զիզադ նոր զայդոց ձերտորդան մմաս զիզադ նոր զայդոց

Ենիմրա զիզադ նոր զայդոց ձերտորդան մմաս զիզադ նոր զայդոց

Ենիմրա զիզադ նոր զայդոց ձերտորդան մմաս զիզադ նոր զայդոց

Ենիմրա զիզադ նոր զայդոց ձերտորդան մմաս զիզադ նոր զայդոց

Ենիմրա զիզադ նոր զայդոց ձերտորդան մմաս զիզադ նոր զայդոց

ԱՆԵԾՔՆԵՐ

Անիձք դվօղը քօն ընսօ:

Անեծք տվողը կուրանա:

Ասդուձմէն կըդնօս, իշալլահ:

Աստծուց գտնես, երանի:

Դուվարին դօզը մընսօ:

Պատի տակը մնաս:

Էմէզիտ օդ զիմի հալլի:

Երախստիք աղի պէս հալվի:

Ընծի մէզ ցավցընօղին՝ ասվօծ դօսը թըղ ցավցընէ:

Ինձ մեկ ցավացնողին՝ աստված տասը թող ցավացնի:

Կիղինը մըդնօս:

Գետինը մտնես:

Կիղնէ կիղին մըդնօս:

Գետնե գետին մտնես:

Ղըրօնը մըդնօս մէշմընիտ:

Որդը մտնի մէշներդ:

Մըրմընու մըխզըռու:

Մըրուս՝ մղկտաս:

Սուրօզիտ չըհանիս պարօվ:

Նպատակիդ չհանես բարով:

Չըհանիս գօնէնմիշ չընսօ:

Չհանես՝ չվայելես:

Չըձընվիր դի՝ չըննիր դի խսօն:

Չծնվեիր մարդ շղառնայիր:

Զէհեննէմին դիբը հասնիս:

Դժոխիր հատակը հասնես:

Զիրմօգ մտքութիւնու:

Ճերմակ մորուք շղառնաս:

Սաղանէն դանի:

Սատանան տանի:

Սաղանէն դիսնօ իրիսիս:

Սատանան տեսնի երես:

Սիվ-սիվ խաղուղ ուղիս՝ յարօնիրըտ շաղնօն:

Սև-սև խաղուղ ուտես՝ վերքերդ շատանան:

Իրզունը բառզի, սարախտան չիլլ:

Երեկոյան պառկի, առավոտյան շարթնան:

Անց անց որօնիր զեմու

անազոյ զրոյո զօնու

անցաց առօնյո մնուազու

մնազ ամօնք բանուազու

անց զրո մնայիւու

անց զիսո մնայ

մնայ մնայ ու ամուսին

ՆԱԽԱՊԱՇԱՐՈՒՄՆԵՐ

Պուլուզին ուրբացքը բարօք իրիս նէ՝ զը մանի:

Շունը ուլումուշ ըննօ նէ, ուղնամօնը թէրս տարցուր՝ ըրին չէ:

Դըննի մը իրվէն պայդուշ մը խուսօ նէ՝ էն դըննէն մանիլ զիլլ:

Պուլուզը կըորնաճ նէ՝ միսաֆիր զակո:

Ուղըլիք ուղիլնիքէն տկօլը ցիրքէտ ընզի նէ՝ միսաֆիր զակո:

Ախօցին առջի շափօթը ուսրօվ շօրվօ, յա քուֆտո չըրդէ էնիս, մէշէն ուսգիո զիլլ:

Ասվօձաձին չըկկօձ՝ խաղուղ ուղիլը մինձ մէխիկ է:

Բըզիկ պուլուզուցը ցէրքը բարուն քէսէվին մէշը զայ խէթին, քի տըրնօխնէքը թափի:

Բըզիկ պուլուզին տըրնօխնը զըդրիս նէ, կուն զ ըննօ:

Կիշիրը այնօ հէյս նէ, դուրպէթ զ ըրթօս:

Էրօծ հօց ուղիս նէ՝ գունդութ զը կըդնօս:

Մինձդուցը խմօծ ձուրին էվլցուզը խումիս նէ՝ Ուրսադըմ զ ըրթօս:

Մօրթուն պուլուզը թօրէմիշ չըննօ նէ՝ յօթը թէվուր լաթիր բըդ հակցընիս:

Տղօձօնին բառօծ դանը կիշիրը ձուրին բունօրը պօց չըրիդի թուլվի, ալր զըկո, պուլուզը զը խըխտէ:

Գէնէնչ-գայրմիր կուտին (ծիրանի գոտի) կիրիզմօնին իրվէն ծեթի նէ, ըրին չէ, յօլէտ զ ըննօս, զ ասսին:

Գէնէնչ-գայրմիր կուտին մօտէվիտ ցըցընիս նէ՝ մէխիկ ունի:

Զօնզիս մէշը քէրվի նէ՝ դըսմէթ զ ըկկօ:

Գընզըդօցը գէժլացքը բարօք տարցընիս նէ՝ դիրօչը կըլօխը զը ցավի:

Թարխանօ էննըլիքէն ձուր խումիս նէ՝ անծրիկ զ արգըննէ:

Կիշիրը ծիթ ձամիս նէ՝ մէտիլուցը միսը զը ձամմիս:

Ախօցան առջի շափօթը սնտուգ, հօցամօն, զահրէ, քուրձ չըրիդի պացվի:

Ախշամ նամազէն սօնրօ տըրացըվին դըննէն բըդինծ պիրիս նէ՝ արօս մը զայ պիրիմ բըդը ըսսիս, չըսսիս նէ՝ մէխիկ զ էնիս:

Իրօձիս մէշը թուրք դիսնու նէ, ըրինդ Է. թուրքը սուրբ է:

Իրօձիս մէշը ծի նըստիս նէ՝ տէվլէր է:

Իրօձիս մէշը դրդո դիսնու նէ՝ ծրբից է, ախճին դիսնու նէ՝ թէզ խարօ է,
ուղըլիք ուղիս նէ՝ դրսմէր է, խաղուղ ուղիս նէ՝ արցունը է:

Հօգամօնը հօց առնըլու համօր պանու նէ՝ «Հիսուս Քրիստոս» ըստ, քի
հօջին բէրեքէրը չըփախի:

Փրունզընու նէ կիտցիր, քի քիզի հիշքին:

Պուլուզին թէրլիքին իրվէն մավի պօնձուիս մը զա զարին, քի չօր նազօրի
չը հանտըրի:

Պուլուզ մը ուշ լուզգոյ իլլէ նէ՝ իժօմին տօրին պալինքը պինօրը գայ խէրին,
քի լուզգոյն պացին:

Անծրիվ չըկո նէ՝ սրդըթին ըննօ նէ, Չոմշա կէլին (խուճկուլուու) զը
պըլլըցընին, իրվէն ձուր զա թափին, քի անծրիվ ըկո:

Մրսաֆիր մը թօց զարբիդ գիմի նըսդի մընօ նէ՝ ուղնամօնին մէշը օղ
տընիս նէ՝ թէզ գ'ըրթօ:

Անծրիվ չըկո նէ՝ սրդըթին ըննօ նէ, Չոմշա կէլին (խուճկուլուու) զը
պըլլըցընին, իրվէն ձուր զա թափին, քի անծրիվ ըկո:

Մրսաֆիր մը թօց զարբիդ գիմի նըսդի մընօ նէ՝ ուղնամօնին մէշը օղ
տընիս նէ՝ թէզ գ'ըրթօ:

Անծրիվ չըկո նէ՝ սրդըթին ըննօ նէ, Չոմշա կէլին (խուճկուլուու) զը
պըլլըցընին, իրվէն ձուր զա թափին, քի անծրիվ ըկո:

Անծրիվ չըկո նէ՝ սրդըթին ըննօ նէ, Չոմշա կէլին (խուճկուլուու) զը
պըլլըցընին, իրվէն ձուր զա թափին, քի անծրիվ ըկո:

Անծրիվ չըկո նէ՝ սրդըթին ըննօ նէ, Չոմշա կէլին (խուճկուլուու) զը
պըլլըցընին, իրվէն ձուր զա թափին, քի անծրիվ ըկո:

Անծրիվ չըկո նէ՝ սրդըթին ըննօ նէ, Չոմշա կէլին (խուճկուլուու) զը
պըլլըցընին, իրվէն ձուր զա թափին, քի անծրիվ ըկո:

Անծրիվ չըկո նէ՝ սրդըթին ըննօ նէ, Չոմշա կէլին (խուճկուլուու) զը
պըլլըցընին, իրվէն ձուր զա թափին, քի անծրիվ ըկո:

Անծրիվ չըկո նէ՝ սրդըթին ըննօ նէ, Չոմշա կէլին (խուճկուլուու) զը
պըլլըցընին, իրվէն ձուր զա թափին, քի անծրիվ ըկո:

Անվիր Սար կը միօն ։ Ե հօնութիւն առաջ մասն ուղարկութիւն ամ զօնա
ՆԱՍԱԿՆԵՐ ԲԵՅԼԱՆԻ ԲԱՐԲԱՌՈՎ

ՀՈՒՆԻՍ 17, 1958 թ.

Բեյրութ

ՀԱՄԵՍՏԱՓԱՅԼ ՏԻԿԻՆ ՍԱՌԱ ՔՈՉԻՆՑԱՆ

Աղվիր Սար նէնէ: Մաքրտութիւն չօխտան առօ: Էնդրդըր փօն ունիմ քի
կըրըլու, ամմա վօխըդ չ'ունիմ: Քիզի հէյերէն բրդ կըրիմ: Ամմա չխ կիղէ
(դալփազանթին չիլլէ ըննօ): Էնուր համօր միր լուզգոյն վօվ, բէկնալիծ զա
կըրիմ: Հինթէս դահօ ըրինդ Է, մինք միզի նըսդըմօն գու խուսօնք կիմի
գ'ակո ընծի:

Սինք հայփիս է հըմմօ ոսօր ինք: Բըզդիկ Կարօն զարմըրուգ հէնից,
հըմմօ ըրինդ Է: Դուր օր սօնր լար գ'ըրթօնք, յայլամըշ էնըլու, գէնէ
Պիսրէնթէ բըդ ըրթօնք, շող աղվիր դաշ է, շուտ ըրինդ Է, իրվէն Տօղը¹
(Ամանոսի լեռներ), դօգը՝ Աթըլիր: Գյուզելլին հինկ Աթըլիս դըդըր գօ: Շող-
շող ըրինդ ոսօր էնըլիր դաշ է: Հէֆթէլին, ընզիզը, իսզի կիմի խընծիրը շող
մէնշուր է: Ըրգու, իրիք շափօթը յադ մը գ'իլլիմ, գ'ըրթօմ, իրիք օր զա
մընօմ, շող ըրինդ Է: Հըրամմէ, ամմա պաշխէն չիլլէ ըկո, դապու չխ էնէ,
մինք դափօ դէնզի ինք: Հէլէ Պոզապալտէրը հէշ չիլլէն ըկո, դընմընին
փօն-փօն գայ գէնէ, շող բէրքու փօն պըլլըցին, պազը տանդալախտէրն է
գ'ասսին, քի «Կիցի պարօվ» Է շըսսին, տահա դահիր գայ գ'էնին: Էսգէ հօն
դահիր զը հասնի՞ մը, ճարըստ բըդ ըննին դի, իսդօգ փօն աղօվ, քէփիտ
հիյէ:

Էս մաքրտուպը թօնի մը օր եկէ պաշլցի, գէս մընօց դի, հըմմօ
սապախտան զա կըրիմ: Հէսօպ էրօ, ընշղըդըր շախազօց իմ, զաթէն կիղի՞ն
յա: Գէշէնդէրը Աթըլին ախապարէտ մաքրտուպ առի, հէրիկէտա թուլթի
համօր էր. Թրապլուսէն քօվիտ բըդ ըկոն գասսէր, նէ ըկո աղօվ, նէ տէ
ըրթօդ: Ըրգու ամիս Է, Սուր բըդ ըրթօմ, չըրօմ զանօ: Էհմալթինը չօքմուշ
ըննըմօն Է, տահա էփ զըրթօմ, չխ կիղէ: Հիննէն քի, անցօձ օրը խըլանի
Զարուհին էրգօնը հիղը իզիր էր, իդ կացին, հօն մընացօղ 8-10 դունը

ոհօք ին, իրունց համօր փօն չըրօ: Ասվօծ ուղարկում է: Քօնի մը օր էվել ախպրօսնիս կացի, Փեքա նէնէն դիսօ, ոհօք է: օրտէկ Ակուեիին ուղրամըշ աղօ, ըրինդ, ոհօք ին, շօղ պարիկ ունին, մինձէն բըզդիգը ոհօք ին: Ակուեիին դունը էփէի Պէլէնի ձօրը աղօվ, քիշ մը աձերէնմիշ աղօնք, բահմեթլիք օրտէք (ինչ աղվիր մօրթ էր), անցօն կացին, զըլսը պըրնէ զիրինք: Իսսօնք զա փընդըրէ, ամմա ինչ ֆայդօ, անցօն, կացին: Թուղթիրը շինցըցի, զա ճամբիմ, ըսկին միլլէթին համօր է, խըզմեթիտ մառնըլիք փօն չէ: Էգէր ըկկօղ ըննօ նէ, ֆըստօնցումը, մավի շալվօրցումը բրդ ճամբիմ, հարվի, գուգ իզօ, ինչ գ'ուզգէ թըր ըննօ: Իրէգ միր Լէվունինց ուղրամըշ աղօ, շօղ պարիկ ունին քիզի: Հըմմօ կըրօձիս դանը ինչ միդքիս իզիք, կիդի՞ս. Սօվուգ Օլուխին Արթին ախպարիտ զա զարքին դի, ընզիզին դօզը դավուլը գայ քիշտին, բօրիտ զուպունին ձերդէքը մէշը խէթիր էր, փօստօլը ուղըը, տավուլին առչիվը հիննէն խօղ մը զա խաղէր, Քէրօր էֆէնտիին Քէշիշանին հեղը դարշոյա-դարշը, որվըրը-որվըրը, ինչ ըսսիմ... բահմեթլիք Օրտէք, ինչ մուրթու ին դի, ծիզիյէ, միզիյէ մէխը աղօվ, տուր խըլասօր:

Հօտ կըտնըլողուցը մինձէն բըզդիգը հանկուն հասրէթօվ պարիվը խուսարցէք, Ռափայէլինց, Պօզապալինց, Փաշինց, Մէրմէրինց, Քէրմարինց, Պօյաճըլինց,

Մարգարինց, Քէսէպլյինց, Կէօզէյանինց, Աղօրյանինց, Թլասինց, Խանձանինց, Սարաֆինց, վէր հասրւ պէլէնցի, աթըլսիցի, սովուգ օլուխիցի, խսկէլցի, փարտըլսըցի, մառնօձիս հանկուն է, պայթուն կիդացկունդուցը պարիվնիրս խուսօ: Հըմմօ ըսսօ, քօնի մը խուսք կըրօձիս դանը, սիրդիս ինչ գ'աննօ, Ասվօծ կիդէ:

Սուր գինողէքը հանի է ոհօք ին: Խաշատուրինց Հակոբը, դըղան Խաշիկին զարքից միր Իփրիմինց Սարգիսին՝ Արարիին դըղուն ախճինը աղօվ: Ծրինդ ին: Գիրազի օրը խսկէլէվէն Համամձը Խսկէնտէրին ախպարը՝ Կարապէտը մանօվ, 15 օր էվել գէնէ խսկէլէվէն քէլ դօց Գէվօրին դըղան՝ Խսկէնտէրը մանօվ, տուր սօղ զիցէք:

Գիցէք պարօվ, Ասվօծ հէլմընիտ ըննօ: Ծիզի համօր աղօթօն՝
Քահանա Հովհաննէս Պողոսյան
(Քէյլանցի Ռափայէլ Վրթանեսյանի ձեռագրերից)

ՀՈՒՓՍԻՄԵՎՐԹԱՆԵՍՅԱՆԻ ՆԱՄԱԿԸ

Դըզը Հայկուիի: Ուղու-խմօնիտ անուշ ըննօ: Դիսօձիտ աղվիրդէքն խուսօ: Ընչօց անցուցիք Օնիկը հիլէն տուն բըլըգդէքիտ հիլէն խըսըմդուցիտ հիդը: Շօղ սէվինմիշ աղօ զիզի համօր: Ինձնէն հօրցընիս նէ, իս քիդիս, քի մարինային դօզը ինզօ: Դունը բարգրմօն իմ, ուղըը չըրօս զանօ թնդընէ դանդէն:

Աղվիր Հայկուիիս, թուն քիզնէ խուսօ: Իս խարօր էնմօն ի դի, թըխթէքիս ճամբրցի, քի համայնքը (հանգուն, փանօղդուցը խսկին հէղիտ գի սիրիմ) յարդը էնէ՝ լիսին գուղնիքը ըղվըլօվ: Շօղ գուզի դի դիսնի դի քիզի: Քիշիր-ցիրիզ զա վառիմ պլիտան, քի ինձի համօր շուղ ըննօ:

Իմ շօղ պահալը դըզը Հայկուիի: Ասդուձօ սիրօվ գի սիրիմ հանգմընիդ մէզ: Ընձի խարօր էրօ, էտ յարդըմը բէքլէմիշ էնիմ, թը չէնիմ: Անջախ նէֆէւ զա գ'առնում: Քիզի շօղ սիրըլուս քիզնէ յարդըմ բէքլէմիշ գայ գէնիմ: Ինչ ըսսիմ, շօղ փօն զա գուզիմ ըսսիլ, ամմա զա գ'ամրչնօմ: Ասվօծ ուզէ նէ ուղըի զըրնօմ նէ իլլէ, գ'ըկկօմ համայնք, քիզի հիլէն ինձի յարդըմ էնօղդուցը իս իմ սըրդիս շօղ սիրիլը գ'ըսսիմ իրունց: Հայկուիի, դըզըմ, Ասվօծ հանգմընուդ հիդը ըննօ: Ասդըձուն ցիրքը իրվըմընիդ ըննօ: Ցիզի թիկիվիզրօվ դիսօ, սէվինջէս չի քիդօ ինչ էնիմ: Ում քի դիսօ նէ, հանգունէ գայ քիզնի դի. Էղունց է իմ թարօֆէս ըստ. Ասդըձու դըզօվ շուննիքը հար վօխու իրունց իրվէն ըննօ: Գա աղութիմ կիշիր-ցիրիզ, քի հանգմընիտ էտ մասատուցը նըստօն ըննօր: Զուղօքը բէքլէմիշ գայ գ'էնիմ: Իմ դունյախ մէզ հօդը քի տուն իս:

Սըրդօվ սիրօ՝ ըսկին Ռիփսիմէդ:

Ղօշ Սառօ նէնէ, կիդինը չըմընօսու, տահա սօ՞ն իս, աղրան մըղկէս պիլէ չըրէր անցընէր քիզի մարդուալ կըրիլ: Միր Վարթօնը թօրունիդ Ակիրին մարդուալ զա կըրէր, իս է խըլքիս փուչից հէլ իս է ըրգու պարօվ կըրիմ ըսսի: Ընչօց իս, ըրի՞նդ իս, ոհօ՞թ իս: Ռափայէլը յադ մը կըրիլ էր քի կիդացկունդուցը դունը իշմիրգուն գուգ գ'ակկօ, քէֆը պէկին, քօվը չըրօս

տեյի, դիսնում ըսկի, ուղրիտ բինդ գէխտ, չըխափվիս, չըրթօս, ևն դըտըր խափվըօր քի, նէ մօրըտ զանու դիսնօ, նէ դէ բօրիտ, ելիսիմի դպնիտ նըսդի զիցի:

Սօն սէֆէր օր մը թրանվէն նըսդըլու վօխող Մաքրուիին խարուվօնց դիսօ, ինչ կիդանօմ, քի փօնին մէշը փօն զօ աղէր, վօխող մը սօնրօ լըսսըցի, քի ճուվէ կիմի ճըրբըմօն ին, կացօլ ին, ինանմըշ շայօ:

Օր մը պըրզդուցը հիդր Անթիեաս, տէնիզին կացինք: Վարթօնը ըսսօց դընմընին ըսօ է: Հիյէցօ նէ մօրթ-մարթասօնք չըրօ, ամմա իրունք զաթէն չօխտօն հասնըմօն ին դի, էսդըրը իսդօգ փօն չըննօ, դահիր էնօ էնօդին: Շող է «Կիցէր պարիվ» չըսսին տէյի, անխըլդէրը հէշ հինդէտ փօն միդըր տընօղը ինքինքի բէգիլ գէնէ՝, պուտալօ իսսօնդէր, տահա էսգէ իսդօգ փօն չէր զանէր էնէր դի, ըրինդ աղօվ: Դէր Նշանինց թէրզի Լուսան ամօրը Աթթախ կացիր էր, շօն պէրապօն նօխըր գա գէնէ, հինկ-վից դուն ին, մէգրզմէգու հիկկի բրդ առնուն գ' ասսէ, թօնի մը յադ Պէլէն իչօլ ին, նումօր թօդը դուն շինօլ ին: Ժօմը փըլլըմօն է զաթէն չընօրին ձօրը գի գինօ, ըրգու դարի էվէլ դուրդէր համօմը դըդըր կացի, Պէլէնի լարդէրը սադանօ գի դիսնիվին դի աշքիս: Շըմմօ նըսդիր ինք, սէհէթը ինն է, Վարթօնը, Վարօն քնացմօն ին, Շնօրհիկը, Ափրօհօմը, Արթինը արթուն ին: Իս մաքրուա զա կըրիմ, իրունք է զա խընտօն, էսսուր իշմիրգուն ծիր խուսքը գ' աննօ: Կէշէնդէրը Սուր կացինք, ծիր դըննին թրօնը առշիվը: Խարնուպին ձօրը հիննէն մինձնըմօն է, քի ինչ ըսսիմ: Շնօրհիկը «Սառո նէնէ» տէյի գէնչից, ինչ դիսնօսու, արապի գընիգ մը իլլօվ, թամ քիզի գրլմանէր, սօյուխան չէր կիդէր միր լուզզոն, անձա «շուտի մին պիտտէր» ըսսօց նէ, հասգըցօնք քի տուն չիս: Հօն կըրնըվօդրէրը թօհօր ին: Միզնէ պաշխօ հէրքէս թարլէն ձախից, հարուստ աղօն: Կէշէնդէրը պազզօրը ըխթիյօր դէրբօր մը գ' արթէր, իդիվէն հասսօ, հօս հինդէտ դէրբօր մը չըրօ, աձէպէ ի' վ է ըսսի, մըդրիս անցնօղը իլլօվ. Անթիեաս մէրուն իլլօծ օրը պարապօր թասվիր քաշվօնք, օրթավինը Տաճօտ Սրփազօնն է: Էտ թասվիրէն հօդ մը քիզի զա ձամբիմ, հիյէ դիսնօնք: Գի դիսնօ՞ ս 88 դարվօն է, հէլէ ընծնէ սաղլօմ է, ինք ծիզի հարցուց, իս է բէդր ըննօղը ըսսի: Մինք հօս թօհօր ինք, Մաքրուիին հէլպէր միր խապօրը դըվին: Օրը զա գ' անցընի, էսգէ սօնրա ինչ բրդ

ըննօնք: Զօրսը, Ափրօհօմը, Վարթօնը, Արթինը, Կարօն թօհօր ին, պարիվ գա գ' էնին: Կէշէնդէրը օր մը օրտէր Սկուհիինց կացի, ըրինդ ին, թօհօր ին: Աղզարինց Բէկա նէնէն մօդ ին, էնունք է ըրինդ ին: Քէօրձին քարօն Ռափայէլը մանիր է Գըպըրզ, տուք սօդ զիցէր: Կիդացկունդուցը հանին է պարիվը խուսօ, Ռափայիլինց, Գրիգօրինց, Պօզապալինց, Փաշինց, հանի, պութուն հարցնօղուցը: Կիցէր պարօլ, Ասվօլ հիդմընիտ ըննօ: Ծիզի համօր տուվաձը իրսըմիտ: Պօշ փօն է ամէնը, գ' անցընի, ինչ էնինք, դատէրմընիս հինթէս է աղէր:

Ք. Տողոսյան
Նոր Սիս, 17 նոյեմբէր, 1957

ՊԱՇԽԵՎԻՆ ԸՍՍՈԶՕՎ ՓՈՆ ՊԸՌՆՈՂՎ

Պէլէնի իսկէլէվին դէնիզը վըլացվըլու գ' արթօն իրիք դըրօ: Դէնիզին քէնօրը զա հանին լարիմընին, գա գ' իշնօն դէնիզին մէշը, յուզմուշ գա գ' էնին: Գա հէնօն քի դէնիզին մէշը վափօր մը զօ: Յուզմուշ էնիլէն զա հասնին, իրէն գ' իլլէն մէրդիվանէն: Գուզ գ' ակկօն: Դըղուն մէզը ամրօրը գա գ' իշնօ, ամմա միգէլդէրը գէնէ զա քարվին, գա գ' իլլէն քէնօրը, լարիմընին զա հարնին, գու թուղին-գ' արթօն իրունց ձամբէն: Ամմա էն միգէլը քի իշօվ ամրօրը, իլլըլու չըրօ մընօ, ամրօրին փիրօնը զա դաձգին վափօրին վանօղդէրը: Դըղան ինչըդըրը գու ջուվօ նէ, չըրօն լըսսէ: Վափօրը գ' արթօ: Ինք նիրսէն գու ջուվօ, ամմա լըսսօ չըրօ ըննօ, էնունք զա կիդնօն, քի իրիք է կացին: Դըղան մէզ մը ընանըլուն փընդըրօն շաղօվ: Լարիրը զա մընօ դէնիզին քէնօրը: Միգէլդէրը զա հարնին գ' արթօն, էնի գ' ըկկօ դէկի: Վափօրը յօլը գա գիլէ, գ' արթօ: Քօնի մը օրէն Մարսիլիյէ զա հասնի: Ամրօրը զա փանօն փանօղդէրը, բայրլիս դըղուն զա կըդնօն, այըխտըրմըշ գա գ' էնին: Անթի, մըրգիգ բայրլմըշ աղիր էր, զա հանին իվիրը: Իրի զա հարցընին.

— Տուն ընչօց աղօվ քի մնացիր վափօրին մէշը, իվ ունիս էնդանը: Էգէր իդ ըրթիլ զա գուզիս նէ, հիննէն էրօ: Քափթէնը ախճին մը ունի բէս, պաշխօ էվլու չունի, ինք է հանի վափօրդուցը մինձն է.

— Քիզի մէզ օր վօխըր զա գրդօնք, միզի ջուղօր դուր:

Լարիր զա հարցընին, զա գրքընին, օդային մէշը զը մընօ: Միգել օրը դրդան զա գ ըստ:

— Տուր ընչօց զա գուգեկ նէ, իինսէն թըղ ըննօ:

Գա դանին իզինքի քափթանին, նօխըլ գա գ'էնին ըննօղ փօնը, քափթանը մէմմուն զա մընօ, դրդուն զա գ'առնու քօվը, իրի էվլօդ: Փաղնիր զա ճամբին, զա վըլացվի, նո՞ր լարիր զա հարցընին: Գ'ակօ դունը, նո՞ր քարուն, մօր ցէրը զա բարնէ, դըննի էվլօդ զ'աննօ:

Մաքրտէր զա ճամբին իզինքի Մարսիլիյէն (խլանի աղիր է դըղօն), ըրգու դարվօն մէշը զը խըլասի մաքրտէրը: Բօրը իզինքի Լոնդոն զա ճամբէ ուսնըլու: Էսի զա գ ըննօ 1891 թվին: Մարսիլիյէն մէշը զա գ'ուսնի ֆըրանսըզօ, Ինգլիթէրէն է գ'արթօ մաքրտէր, զը խըլասի ըրգու դարվօն մէշ, ինգիլիզք զա գ'ուսնի: Աբուրաթուն մաքրտէրը խլասից: Բարուն թէլէգրօֆ էննըմօն էր, ֆայթօնօվ իզին դէնիզին քէնօրը: Ֆայթօնին նըսդօն, կացին դընմընին: Նըսդօն մասէվին քէնօրը, գիրօն, խումըցին: Բօրը ըսոց թի, իս զա գ ուզիմ ախճինիս դօմ թիզի, բնթան հարըսդթինըս բը մընօ ծիզի: Հըմմօ ըսսօ, ինչ զա գ ըսսիս, տո՞ւշո՞նմո՞շ աղի, սօնրօ ձէվօր դուր: Դըղան մըրկէն անցուց. «Իս օքսո՞գ դըրո ի դի, իզիս գարթըցուց, իսսօն էրօց, հըմմօ մէրժիմ նէ, ամութ զ ըննօ»: Գ'արթօ զ'ասսէ քարուն.

— Տուն ինչ ըսսիս նէ, ընծի համօր ուրէնը է:

Ամմա ախճընին ուղբը թօփօլ է, չէնգէն՝ ձուռ: Իս հանքը դրդան թիդանըլով զա գ'առնու ախճընին: Հազրըլանմըշ զա գ'ըննօն, մաքրտուր զա քարէ Լոնդոն արխադաշտուցը, թինէ իզեկ հարսնիքիս: Էնունք զա գ'ուշանօն, ինք զա գարքըլի:

Շափօթ մը սօնրա զ'ակօն արխադաշտէրը: Մասօ զա թընէ, զա գ'ուղին, գու խումին: Էսի թի մասէվին քէնօրը զ'ակօ ախճինը, ցէրքմընին զա գ'առնու, փարօվ իզիր դէհէն, ընչէ թի ախճինը մասէն նըսդըլիք փօն չէր: Քըշուգ մը կըլօխմընին շուղնըլուն քէրի, դըղդուցը մէզը զ'ասսէ թի ըրգու դարի մինք ըսկին հիդիտ մաքրտէր զ'ինք դի, իզինք թինէ հօրսիտ դիսնօնը: Դըղան զ'ասսէ. «Քըշուգ մը էվէլ իզիր, ցէրքմընիտ առօվ, փարօվ իզիր դէհէն, չիդիսօ՞ր»: Արխադօշը զ'ասսէ, թը էսի է՞ր ըսկին հօրսիտ, յօխսա խըզմէթչի էր դի:

Դըղան զ'ասսէ չէ, գընիգըս էր:

Դըղուն մէզը զ'ասսէ.

— Մէխսկ ըսկին, էտղըլըր մաքրտէրը գարթացօձիտ, տուն յադ մը դունյէն թըղ ըկկօ՞ս մը, թի ըսկին դալէմիտ կիմի դունյէն չըրօ, ամմա առնօձիտ հօրսը կիմի է չըրօ:

Դըղան զ'ասսէ.

— Իզիս իսսօն էնօղը, գարթըցնօղը բօրն է, գո՞ւդո՞րին դէրը ինքն է, իս մըրգիզ դընմընին ըկկըմօն իմ, գանօ՞ս մը մէրժէ:

Ամմա պաշխէվին փուշտը չը թուլէ հալիտ, թի տուն թիզի փօն էնիս, պաշխէվին սօզին ինանմըշ ըննօղը էսիգէց ըրինդ չըննօ: Դըղէրը խումմօն ին, իզինքի զա համօզին՝ էվէր տուն էսիգօվ յաշամըշ ըննօն նէ, տուն միզի արխադօշ չիս, ըսսրօվ: Դիսնօղը թըղ ըսսէ փէհ, ինչ աղվիր հօրս ունիս: Դըղան զ'ասսէ իմ դաղէրիս է հինթէս աղիրէ:

Դըղէրը զ'ասսին.

— Ուզիս նէ, գանու ուղուրթէ փօնիտ:

— Ընչօց էնիմ, թի ուղուրթի:

— Մինք թիզի զ ուստուցընինք. մինք հըմմօ բըդ ըրթօնք, արխադաշիտ մէզը չիզիր, դայինքարուղնէ իզին զ'առնուս, ինչ աղօվ դէհի, զը նըսդիս էրքապրէս չիմէնդէֆէրը, մէզ ըստասիօն զ ըրթօս, թիշիրօվ իդ զը տառնուս, կաղդուգ նիրս զը մըննօս, մէզ մը չիլէ դիսնօ ըսկի, գընզօնիտ գի գէնիս, փիրթ-փիրթ զ'էնիս, կէնէ զը նըսդիս չիմէնդէֆէրը, իդ զը հասնիս դաղիտ, թէկըրօս զ'էնիս, թի իս հասսօ, էսինչ օթէլին, էսինչ համարին օղէվին, էսինչ թէլէֆօնի համարն է:

Դըղէրը գա զ'իլէն զ'արթօն, ինք է ըսսօձմընին կիմի գա զ'էնէ:

Միգել օրը, սարախտան, բարուն դունը խըզմէթչիդէրը հօրսիտ զօթ զա դանին, թուրը գի ձիձին, գի ձիձին, չըրօ փացվի: Նէ հայէթ ումուտմընին զա գըղըրին, բարուն զ'արթօն զ'ասսին, թի թուրը ձիձիցինք, փացօղ չաղօվ: Բօրն է զ'ակօ, թուրը գի ձիձէն մէզ-ըրգու յօդ, չըրօ փացվի, ուղրօվ գա թիշտէ, թուրը զը գըղըրէ: Նիրսը ինչ դիսնօ էրինք թըրօն իդիվը դըղըր լընքվըմօն է, ախճինը փիրթ-փիրթ ըննըմօն է: Բարուն սիրդը չըրօ ցավի ախճինին համօր, դըղին տո՞ւշո՞նմո՞շ

գ՝ աննօ: Հեմէն սընտուգ մը զի փիրէ, մասունք մէշը զա թընէ, զա դանէ զա թալէ, քինէ մէզ մը փօմ մը սէզմիշ չիլէ էնէ:

Բօրբ թէկըրօս զա ճամբէ դըղուն, քինէ զընիզըտ ձօնդըր հիվօնս է, թէզ իզօ: Դըղան թէկըրօմը զա գ՝ առնու, յօլը գան գ՝ իլէ, գ՝ ակկօ զա հասի:

Բօրբ գ՝ ասսէ թի խաստախանէն դարինք, հըմմօ հեղիս գ՝ ըրթօնք: Հըմմօ դըղուն հարցուր, թի խըլքին մէշը ինչ զա փանի: «Իս չըրս փիրթ էրի, խաստախանէն ինչ փօն ունի», — տուշընմուշ գ՝ աննօ դըղան: Միդկը զա խառնըվի, զա վազզէ խաստախանէն, գ՝ արթօ դիսնօ, թի տահա սօղ է մը աջապ: Բօրբ թէկէֆօն գան գ՝ էնէ դօկտօրին, թի դըղուն թէսէլլի էրօ, իս ըկկօմ դըղըր: Հեմէն ֆայթօն զա նըսդի, զա հասնի փիսուն իդիվէն: Դղան խաստախանէն ըրթօլուն քէրի, դօկտօրը գ՝ ասսէ թիչ մը զիցի, իլօց դըլինք: Դըղան դահա բիրէր գան ինէվնօ: Դօկտօրին յումրուխօվ զի թիշտէ, նիրս զը մըդնօ: Էն վօխտը դըղըր բօրբ զա հասնի: Բօրբ իլէն դօկտօրը դըղուն զը մըխիթարին, բօրբ գ՝ ասսէ.

— Գընիզըտ մասով, թաղըցինք, տուն սօղ զիցի, իս թիզի տահա ըրինդը գ՝ առնում, ըսկին ուզօձ ախճինիս զը գարքիս: Իլ ֆայթօնը նիսդ, դունը կընօ, իս է հըմմօ գ՝ ակկօմ:

Դղան նըսդըլօվ ֆայթօն, գան գ՝ իլէ, զա գ՝ ըրթօ դունը: Բօրբ գ՝ ակկօ, գ՝ ասսէ.

— Էս ինչ գան գ՝ էնիս էսդանդը, իս գունդուր ունիմ, իվ բըդ ուղէ:

Ըրգու կաղդուգ ջանդարմա զա կըրէ, այլըխը արշըվէն արնըմօն գ՝ աննօն, զա գ՝ ըրթօ մօրթը, գ՝ ասսէ.

— Գուգ ըկկէր իմ տուշմօնիս իվ է նէ, 'ընչէ՛ հինթէս ըննըլու է:

Դըղան խապօր չունի ջանդարմայէն: Դըղին գունդուր շօղ է: Գ՝ արթօ դահիվէն, պիլյարտ զա խադօ, ըրինդ չի կիդէ, ամմա կիոցօղին հիդը զա խադօ, ամմա էնունց գունդուր չըրօ դրվընէ, ինք զա գ՝ ըդօ: Օր մէ՛ իր հիդ խադօդ մօրթօւն հիդը շիշօ մը բախի զի փիրցընէ, զա նըսդին, զու խումին էփէյի: Մէզ-ըրգու դատէխ խումուլուն սօնրա, դըղան «ախ» մը գան քանչէ: Արխադոշը գ՝ ասսէ, թի տահա զա գ՝ ուզիս նէ, բախի փիրցընիմ, ընչէ

«օֆ» գան քանչիս, մասունքնիս բազու դան գօ մը:

— Իս ըդուր համօր չէ, թի «օֆ» գան քանչիմ:

— Հապօ ընչի համօր գան քանչիս:

— Իս, — գ՝ ասսէ արխադոշը, — Ամէրիքայէն ըկկըմօն իմ, մարիս, բօրիս հօն մընօց, միդքիս ընզօվ:

Դըղան գ՝ ասսէ.

— Իս զընզօնիս ըսբաննըցի, ընուր-ըսուր ըսսօձին ինանմըշ ըննըլօվ, միդքըս իզիք:

Էս վօխդը դըղըր դդան է թիչ մը խումմօն է, ինք է զա փացվի.

— Տուն է իմ էրօձիս էննըմօն իս:

Քափթան ժօլիին փիսան նախըր գան գ՝ էնէ կրլիւմընուն ըկկօծը:

Միգէլ դըղօն գ՝ արթօ ջանդարմա արխադոշին զա կըրնօ, էնուր հայր փօնը գ՝ ասսէ, թի մէզ սօց էրի, հելէ վօղը զու խուսօնք, քափթան ժօլին թըլ լըսսէ իր անզըձօվը, տուն է զը կըրիս, թի թասթըլս էնինք, թի միր այլըխը առնունք:

Միգէլ օրը քափթան ժօլին իլէն ջանդարման զա գ՝ անցընին մէզ պաշխօ օտա: Գա նըսդին իրունք էրօվի օտան, մասօյի մը քէնօրը: Լընքիգ մասօն զա գուլին, զու խումին, թէֆ գան գ՝ էնին: Ամմա միգէլ օտան նըսդըմօն ջանդարման զա պաշլի կըրըլու դըղուն ըսսօձը: Խումօդէքը խումուլուն սօնրա սարխօշ գ՝ աննօն: Դըղան զա պաշլէ խուտուլու, չըրօ կիդանօ ըսսօձը, սէրպէստ զու խուսօ, ամմա էվէլ ջանդարմային փանօդ մօրթը զու խուսօ, սօնրա ժօլիին փիսէն:

— Հըմմօ սըրէն ըսկին է, խուսօ հէնօմ, ինչ է տէրտիս:

Զանդարման գ՝ ասսէ, թի ինք Ամէրիքայէ ըկկըմօն է, իրին մարը, բօր իրին ճամբըցին, թի մարնօ, հայմ իրուն չըկըդնօն վօխդ մը, ընչօց թի նօխը էրօց էվէլ:

— Հըմմօ սըրօն ըսկին է, ըսսօ հէնօմ, ընչօց աղօվ ըսկին փօնիս:

Բաղմից ընչօց կինէ կըրվըմօն է:

— Իս կացի էքափրէս չիմէնտէփէրօվ, իո իզի գրորըցի:

Դըղան զա լըսսէ դալէմին ցէնը, զա լըսսէ, հէմէն գան փիէխէ իսնսկը:

— Սապախտան իլլօ թի էրին քըրդինքի մէշ զօմ, գօթ փիրողը ըկկըմօն

Ե, թէկրոս փիրմօն է: Փիրողը ըկլրմօն է Խսկէնտէրունէն: Բո թընդըլու հօլ չունիմ, զամօց մը իչօ, պացի թուրը, զօթը հիլէն թէկրոսը առօ, զարթոցի, քի ձօնդը հիվօնս ին, թէկ իցօ տէյի: Գօթը խումուցի, սօնրա իլլօ, զաթէն իս ըրգու օրվօն համօր կացօծ ի դի:

Քափթան ժօլին գայ զ իլլէ դաշտէն, ըրգու ջանդարմադուցը իրիսը զա թըրնէ, քի իս ծիզի գունդուր դրվի դունիս կուլխուս փլէր տէհէ մը: Իմ փիսէն իմ դրդու է, ընծի համօր տունյան զը տըրնօ, անցէր, քացէր էսդաշտէն, շամընօղէր:

Գ՝ ասա՛, Գա զ՝ արնու իր զարխօշ դըղուն, զ՝ արթօ դուն: Դարի մը չըրօ, զէնէ դրդին զա զարքին հարուստ ախճինի մը հիլը: Մէկ դարվօն դրդո մը զա զ՝ ունանօ, անունը ժօլի զա տըրնէ: Սօնրա բօքը մանոնըլուն քէրի, ինը զա զըննօ քափթան Մարսէիկի վափօրդուցը իրվին:

Հօնցէ հինթէս զ՝ ըննօ Պէլէն խսկէլէվէն օքսուզ դըղոն, զ՝ արթօ իսսօն զա զ՝ ըննօ, հօն զա մընօ:

Պատմեց Նուրար Մխախ–Գևորգյանը
Լու–Անջելէս, 2005 թ.

ՄԵՆԹԻՎԱՐԻ (ՀԱՍԲԱՐՁՄԱՆ) ԽԱՂԻԿՆԵՐ

1. Համբօրցումը գ՝ ակկօ,
Զաղիզը սէվինմիշ զ աննօ,
Էյ, պօխող հանօղ ախճին,
Ծէնիտ ճիվիլտէմիշ զ աննօ:

2. Արիվը իրգինքն անցօվ,
Միր դունը ըրընդըթինօվ լընքվօվ,
Միր հօցը Հայր Ափրօհոմին հօցն է,
Միր ճուրը Ասվօձամօր զօքն է:

3. Գարօվ իմ բաղին մէշը,
Գը զարթօմ դէրէվին մէշը,
Ասվօ՛ձ, իմ մուրօզին դուր
Ըկկօղ շափթըվօն մէշը:

4. Գունդուր գուզիս՝ քիզի փուլի դօմ,
Բսզի՝ դօմ, չէնէ յուղ դօմ,
Էգէր էտի է զիս հալնի,
Ճիկկիս հօնիմ, քիզի դօմ:

5. Արիվը իլլօվ հէծանին,
Իս մանիր իմ Ավդէրանին,
Չուր մը կօկէրչին իլլօվ
Գէնէնչ խունդը պիրօնին:

6. Ճուրը իր յօլօվ զ՝ ըրթօ,
Ախճինը վօրթի յափրօխն է,
Իմ սիրօձիս զըդրիչ դըղան
Հազզօրին մէշ մէկ հօդ է:

7. Փասլը մախօթ,
Քիզի իվ է հասրօթ:

8. Տէնիզը քիզի շարօպ, դաշըղը գուղէ,

Տուն լընքու, տուն խում, Ասվօծ քիզի զռո,

Հօրս, հանէ պօխդը պարի,

Համբօրցումը մուրօզիտ թըդ զադարի:

9. Ախապարը ախապօր բունօրն է,

Էփ ձարօվ է, քող ձուրն է,

Էզէր տուշմօնը իրվէ դօ,

Ախապարը ախապօր դըլընձն է:

10. Տուն միսաֆիր իզիր,

Իս դուն չունիմ,

Տուն զա գուզիս ավշիմ,

Իս սէվինձ չունիմ:

11. Տուն իրօձիս իզիր,

Ընծի հասյա դըվիր,

Ամմա ըսկի ընչօց դիսնօմ,

Իփ իս քուն չունիմ:

12. Տինտիրը պուլդուր գը փըդին,

Մ'իլլէ, պօյըտ գի դիսնօն,

Մազզիրիտ էպրուշում թէլի

Խանչալի յայ գի շինին:

ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ ԽԱՂԻԿՆԵՐ (հարսի գովքը)

1. Իսզի թասին մէշը հիննօ գը շաղին, աղվիր իս, ամման,
Էրձօթ սանդրօվ մազզիրըտ գը սանդրին,
Էսդաղ խանըմ մը հօրս քիզ էնին,
Մարիտ ըսկի յօտէլրէ հօրս էրօց,
Բօրիտ ըսկի իկիտի մը դուլ էրօց:

2. Իսզի թասին մէշը հիննօ գը շաղին, աղվիր իս, ամման,
Էրձօթ սանդրօվ մազզիրըտ գը սանդրին,
Էսդաղ մէկ աղվիր ախճընին հօրս է գա գ'էնին, աղվիր իս, ամման,
Մարիտ ըսկի խարուդէրը չըդրվից,
Բօրիտ ըսկի մէկ աղեվին դուլ էրօց:

3. Հէսը զա շաղին, կունդ էգա գ'էնին, աղվիր իս, ամման,
Պուխչէդ զա փանօն, Ճէհիզըդ գը փըրրին,
Էսդաղ մէկ աղվիր ախճընին հօրս է գա գ'էնին, աղվիր իս, ամման,
Բօրիտ ըսկի մէկ իկիտին յօր էրօց,
Մարիտ ըսկի մէկ ճիզիթին դէր էրօց:

4. Տինտիրը ջրօր վարօցի, չըվարօվ, աղվիր իս, ամման,
Ախապարը բըգոիկ էր, հավէն չիկիղօվ,
Էսդաղ մէկ աղվիր ախճընին հօրս էգա գ'էնին, աղվիր իս, ամման,
Բօրիտ ըսկի մէկ ճահիլին յօր էրօց,
Մարիտ ըսկի մէկ դըննի դէր էրօց:

5. Իսզի գէնճիրը վիզզիտ զա տընին, աղվիր իս, ամման,
Սալըն-սալընը գ ըրթօս ուղուրթ յօլիտ,
Էզէր մէխւ ունիս նէ, մօրիտ, բարուտ վիզը թըդ ըննօ,
Մարիտ ըսկի մուրօզիտ հասցուց, խանըմ իս, ամման,
Պէս քի սիրօվ աղէր օմրումընիտ սօնը, աղվիր իս, ամման:

6. Պաղչեղեքը զընսօ աննուխ,
Իս զա զըտտիմ, գայ գ'իլ է մուխ,
Իս թի անհավոդ, իգօ խիղջի,
Ընծի մինասիայ յօր մը կըդէք:
Ճահիլ սիրդըս դունսուզ չընսօ,
Չընսօ, անամ, չընսօ,
Կէնձը սիրօձէն չի զըշդանօ:

7. Պաղչեմընիդ վօրք ընսի դի,
Տալին բուլքու զիմի նըսդի դի,
Ախ, սիրօձիս, տօրիստ զանզըմօն իրիսըտ հէնի դի:
Ընծի մինասիայ յօր մը կըդէք,
Ճահիլ սիրդըս դունսուզ չընսօ,
Չընսօ, անամ, չընսօ,
Կէնձը սիրօձէն չի զըշդանօ:

8. Պախչեղեքը զընսօ գէհրիգ,
Հեյդէքը զը փըրնին բահրիգ,
Մարը վօրք է, ախճինը՝ նէրկիգ
Ընծի մինասիայ յօր մը կըդէք:
Ճահիլ սիրդըս դունսուզ չընսօ,
Չընսօ, անամ, չընսօ,
Կէնձը սիրօձէն չի զիշդանօ:

9. Պախչեղեքը զընսօ հաշիշ,
Տախը խումըցի, աղօ զարիօշ,
Սիրօձիս հուղը զակիօ մէգ խօշ,
Ընծի մինասիայ յօր մը կըդէք,
Ճահիլ սիրդըս դունսուզ չընսօ,
Չընսօ, անամ, չընսօ,
Կէնձը սիրօձէն չի զիշդանօ:

10. Խանըմը ֆայթօն նըսդի է,
Յօն-յօն բէլրցէք, յօն-յօն բէլրցէք,
Ֆայթօնձին աշխի իգիր է, ցիյուցը զի բէլրէք

Պարօգ մէշին էրծօթ քամար, ըրինդ է գէ վէլէ,
Զագդին է վօրք տըրիր է, հէլիվէն ըրինդ է:

11. Իս ըսկի սիրիցի, սիրալը դընմընիտ չըկկի, դընմընիտ չըկկի
Մարիտ զը լըստ քօթիտ, զը լըստ, զու խուսօ միզի, զու խուսօ միզի,
Պարօգ մէշին էրծօթ քամար, ըրինդ է գա վէլէ,
Զագդին է վօրք տըրիր է, հէլիվէն ըրինդ է:

12. Իս ըսկի սիրիցի սիրալը քըրրացի թափօ, քըրրացի թափօ,
Ընանօձիս յաղմէվին դըվի խըլքէն է աղօ, խըլքէն է աղօ,
Պարօգ մէշին էրծօթ քամար, ըրինդ է գա վէլէ,
Զագդին է վօրք տըրիր է, հէլիվէն ըրինդ է:

13. Պաղտօտը ըրթօն ընսօ, իմ հալէն կիդանօն ընսօ,
Գը փըլիմ Պաղտօտ ըսկի՝ սիրօձիս փօմ մը ընսօ:

14. Պաղտատին ինսանդէքը գի հիյէն յայօն քէլօդէքը,
Ինչ աղվիր մազգիր շինիր ին Պէլէնին ախճինդէքը:

15. Պաղտօտը թէլ քիշտիցի, ճըրօ ճուրը զիցիցի,
Պէլէնին մէշը իս է մէգ ախճընին սիրիցի:

16. Պաղտօտը փաշօ իգիր, Շուլիօթը մաշօ իգիր,
Մէգ ցէրքիս յարին ձուցը, միզէն է պօշօ իգիր:

17. Պաղտօտը Պասրէվին մօղն է, ճուրը ճարէվին մէշն է,
Սիրօձը աղվիր ըննօդին սիրտը հալլըմօն յաղին մէշն է:

18. Աման, աման Պաղտատլը, յարին իրիսը մէլրէն տաթլը
Ծմէրը սիրօձին ձուցը, ամօրը՝ յայլէն տաթլը:

19. Աման, աման, էլդէք զօ, էլդէքը պըլլըլիք մէշրդէք զօ,
Ընծի գ'ըսսին՝ թուղ էտ յարիտ, յարինէ անուշ լինզինդէք զօ:

ԿԻՐԱԿԻ ՕՌԸ ԲԱՂՆԻՔԻՑ ԵԼԱԵԼՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿ, ԱՌԱՎՈՏՅԱՆ ՀՈՎ
ԺԱՄԻՆ ԱՍՎՈՂ ԽԱՂԻԿ

20. Արդրվոն լիսախն է համամն, զանում դիսնօ իմ յարին,
Վօրթին ձառին բուլբուլը նրադիրէ, ամման, գա քաշէ իմ զարօնի,
Ցերքէս առնիլ զա գուղին, ամման, իմ նազլու յարին,
Իս սէֆէն իմ, յօրիս ձէֆէն է, ամման, աղվիր է յօր, աղվիր է,
Էս աղվիրթինը քիզի, ընծի չը մընօ, հանվի, յօրէ, հանվի:
21. Արդրվոն լիսախն է համամն, նսդիր է ավետարօն զա զարթօ,
Իս էն լուզուկն չըրօմ հասզրնօ, ամման,
Ցերքէս առնիլ զա գուղին, ամման, իմ նազլու յարին,
Իս սէֆէն իմ, յօրիս ձէֆէն է, ամման, աղվիր է յօր, աղվիր է,
Էս աղվիրթինը քիզի, ընծի չը մընօ, հանվի, յօրէ, հանվի:
22. Արդրվոն լիսախն է, համամն, նրադիր է դահվէ գու խումէ,
Իսզի մըրգողը ցերքին է, ամման, յարին շաբիգ գի ծիվէ
Ցերքէս առնիլ զա գուղին, ամման, իմ նազլու յարին,
Իս սէֆէն իմ, յօրիս ձէֆէն է, ամման, աղվիր է յօր, աղվիր է
Էս աղվիրթինը քիզի, ընծի չըմընօ, հանվի, յօրէ, հանվի:
23. Ամիսը յաղ մը պարիվըտ ըկկօ նէ, ամման, էնի էրնծի հերիք է,
Զագդին մազզիրը թէլ-թէլ աղիր է, ամման, զանում դիսնօ իս է,
Ցերքէս առնիլ զա գուղին, ամման, իմ նազլու յարին,
Իս սէֆէն իմ, յօրիս ձէֆէն է, ամման, աղվիր է յօր, աղվիր է
Էս աղվիրթինը քիզի, ընծի չըմընօ, հանվի, յօրէ, հանվի:
- ՀԱՐՄԱՆԵԿԱՆ ՀԱԳՈՒՍԸ ՀԱԳՆԵԼՈՒՑ ՀԵՏՈ ՆՈՐԱՀԱՐՄԻ ԵՐԳԸ
24. Իս չիմ հավանիր, իս չիմ թավանիր,
Իս չիմ իլէ խաչը թարվիրին,

Թարվիրըն ձամբէք, պարին ձամբէք,
Իս չիմ իլէ ըրթօ խաչը թարվիրին:

25. Իս չիմ հավանիր, իս չիմ թավանիր,
Իս չիմ իլէ ըրթօ խաչը թարվիրին,
Թարվիրըն ձամբէք, պարին ձամբէք,
Իրվելին զուպունօվը թըլ ըկկօ,
Իս չիմ իլէ ըրթօ խաչը թարվիրին:

26. Իս չիմ հավանիր, իս չիմ թավանիր,
Իս չիմ իլէ ըրթօ խաչը թարվիրին,
Թարվիրըն ձամբէք, պարին ձամբէք,
Իր քեսան թըլ արնու ըկկօ,
Իս չիմ իլէ ըրթօ խաչը թարվիրին:

27. Իս զա՝ հավանիմ, իս գ՝ իլէմ գ՝ ըրթօսմ
Պէլէնի թէնճպէրին, խաչը թարվիրին,
Թըլ ըկկօ առնու իր գյանքի ընգէրին:

Դըլին թարօֆէն ախճընին դունը հօրսին լաթիր հակցընըլու գ՝ ըրթօ
Շունֆիր նէնէն՝ դումբէլէրօվ: Գի քիշտէ դումբէլէրը, գնիգդէրը զա խաղօն
«Զէյնէր» բօրը՝ տանօգդէրը ցերքմընին: Խաղօձ վօխտը գ՝ ասսին՝ «Շունֆիր
նէնէ, վէր կէսին»:

Դըլուն հարսնիք էնօղդէրը զը մըդնօն ախճինին փօքը, ավշըլօվ,
Խաղդրօվ: Քիչ մը զա խաղօն, գ՝ ավշին, խապօր գ՝ ակկօ, թի իգէր դարէք
ախճինը: Թարվիրը, սաղտըճը, էհալին չալրովօվ, խաղըլէն, թըրըլէն,
սիլահդէրը սըխմըլէն ախճինին դունը զա մըդնօն՝ հօրսը առնըլու: Տըրօնը
առչիվը էփ էփ վասըլ գ՝ էնին: Զօրսին ախպարը տօրը զը դաձգէ:
Սաղտըճը, ուզօծ գուլբուրը, (յօլ փարասը) չըդո դըլըր տօրը չը փանօ: Էփ
թի ուզօծ գ՝ առնու, տօրը զա փանօ: Զօրսը տուրս զը հանին մէզ յանէն:
Էփ թի տըրօնը առչիվը զա՝ կկօ, գլնէ գ՝ ավշ՝ ախճընին թարօֆէն մէզը՝

28. Ճուր առնօձիս բունօրդէրը,
Իմիս սըրփօձ տուվարդէրը,

Չըննօծ, մինձձօջիս դընդէքը
Հօնց է զա՝ թուղիմ, իս է գ’արթօմ,
Մօրիս զուլում էնիլօվ է գ’արթօմ:

29. Բօրիս պազզօրը չ’իլէ ըրթօ,
Իփեկ ապրուշում չ’իլէ առնու,
«Տունը ախճին ունիմ» չ’իլէ ըստ,
Հօնց է զա՝ թուղիմ, իս է գ’արթօմ,
Մօրիս զուլում էնիլօվ է գ’արթօմ:

30. Պազզօրէն ճեհիգ զի պիրին ուղուրթ դըդուն դունը,
Մօրիս, բարուս մեշկը զա ձըրին,
Հօնց է զա՝ թուղիմ, իս է գ’արթօմ,
Մօրիս զուլում էնիլօվ է գ’արթօմ:

31. Անցո տըրօն մեշէն էնդին,
Սիր դըննին շնուրքն իս ի դի,
Սիր դըննին դըյմեթին իս ի դի,
Հօնց է զա՝ թուղիմ, իս է գ’արթօմ,
Մօրիս զուլում էնիլօվ է գ’արթօմ:

32. Քրաշէք ծիիս, պիրէք քովիս,
Թաշկինակօվ սըրփըցէք աշքիս,
Գէնչէք ըկիօ ախպարիս քովիս,
Հօնց է զա՝ թուղիմ, իս է գ’արթօմ,
Իմ էօմին սիրածովիս գ’արթօմ:

33. Ճուր պիրօծիս պախչէվին բունօրդէքը,
Մէյվո ուղօծիս պախչէվին ձառդէքը,
Ըննօծ, ձըննօծ, մինձձօջիս դընդէքը,
Հօնց է զա՝ թուղիմ, իս է գ’արթօմ,
Մօրիս զուլում էնիլօվ է գ’արթօմ:

ՄԱՍՎԵԼ ՄԱՐՄԵԶԱՆԻ ՊԱՏՄԱԾԸ

Բէկնլիդէքը դօք, շող շուն իսսօն ին, մէզը միսին ախճին դըվմօն,
ախճին առնըմօն ին, խըսըն ին, զի սիրին ուղիլ, խումիլ: Էդուր համօր է իս
թօրիս ուղրիքը ուղրու վօխոդը զ’ասսէր.

— Հուրուփառումի, վօղը ինչ ք ուղինք:

— Ֆիրէ մօրթ, բուղօզէտ էսի թըր անցընի, վօղը Ասվօծ մինձ է, փօմ մը
զ’իփինք, զ’ուղինք:

Գի հիշիմ՝ մարքս սէմսէք զա փանօր, բրգիգ-բրգիգ, էգէր թօնիր
շունանօր նէ, մէշը չօքէլիք զը թընէր, զի շինին դի: Մաձունը զի քիշտին,
յաղը զա հանին, յաղը հանըլէն քէրի, ճուրը, այրօնը զը մընօ, այրօնն է
զ’իփին, զը զըրըրվի, ճուրը զը մընօ, չօքէլիք զըննօ: Էնի է դըրբօգին մէշը
զը թընին, ճուրը զա քամվի, է իշտէ, ամօրը, ցըմէրը ուղըլիք զ’աննօ: Էնիզ
է սէմսէք զ’էնին, խմօրը զա փանօն, քիչ մը կըլուխ սուխ զա մանդրին,
էնգէ սօնրա զը ձալլին, սէշին իրվէն զ’իփին, քիչ մըն է գայրմիր հավէճ զը
թընին, հընթօս, էնգէ սօնրա թէրէ յաղը զը քըսախին, զը թընին: Էգէր քիչ մը
շիշ բուղօք է նէ իփօղը, մէզ թարօֆէն զ’ուղէ: Սուրքիրը գէր, ուհմէթլիգը,
պըլրգէքը փօնէն քը ըկկօն, սէմսէք գայ զ’էնէ: Սիրանուշ էր անունը,
բէրի կիդիս, էսի գայ զ’իփէ սէշին իրվէն, յաղլամըշ գայ զ’էնէ, մէզ թարօֆէն
զա զ’ուղէ: գայ հէնօ, քի նէ խամըր մընմօն է, նէ բանիրը մընմօն է, սէմսէք
մընմօն չէ, գէնէ զա վազգէ բազզօրը, բազզօրէն գէնէ բանիր-մանիր զի
փիրէ: Աջայիք իսսօն ին:

Էգէր հարցընիս նէ բարուս, թօրիս շող հավօղ ունէր, Ասվօծավօն մօրթ
էր: Օր մը նօխըլ էրօց, քի հինքէս ցըմէր է, փօն չըրօ (ինք քօշքէրթին
զ’էնէր, յէմէնի, փօստօլ զը զարէ: Յէմէնին զօր շունի, ուղքիտ գայ խէթիս
մէշը, զի քէլիս, հինդէտ փօն մ’է յէմէնին): է իշտէ, փօն չըրօ, օր մը դուվօ զայ
զ’էնէ, իրգունը զ’ասսէ քի ըստ պըլրգէքը քիզի զա հանցընիմ, Ասվօծ,
տուն կիդիս: Իրգունը մէզ մը զ’ասսէ իրին, քի վօղը թընօ քինիտ փանօձիտ
դաղը, ուր ինք վաքէթա (մէշին) զի շինէր սումմօխօվ, նուրի դարըխօվ,

ըլնո դարախանէտ, ուրդանդ թի մէշինդէքը զի շինին:

— Իս փօմ մը չունիմ էնդանդ, թի ըրթօմ:

Միգել սաբախտան գ' իլլէ գ' արթօ, զի դիսնօ, թի հավըզին մէշը փօմ մը գօ, ուլան, զի հինօ, թի մէգ հօղ չախիսօլ ընզըմօն է: Չախիսօն է էփ էջիջէ գունդիր է: Էզէր սիլահօվ քիշտըմօն չիս, ձօց չունի էտ դէրին, շօղ բահալը է: Հեմէն զա մաքրէ, ողը զը թընէ, զա դանէ պազզօրը:

— Օ, ուստա Հազօփը աղվիր փօն փիրմօն է:

Հեմէն գ' առնուն իրմէ, ինք է պազզօրէն բանիր զա գ' առնէ, դունը զա դանէ, պըլրգդէքը գուղին:

Բէկնիդէքը շօղ-շօղ բուղօզին ընզօղ իսսօնդէք ին, բուղօզը շօղ զի սիրին:

Մէզը դրդան զա նըշանէ, յախօթ թարվիր բըդ ըննօ, հարսնիք բըդ ըննօ: Կօնշըդուցը գ' ասսին.

— Էսսուր տուն ծիկիտ (ձիուր) բըդ դօս:

— Ընչէ, բարամ, ընչէ բըդ դօս:

— Էսինչ ֆըլան իսսօնին դրդան էվլէնմիշ գ' աննօ, բը զարքըվի, բըդ ըրթօ փօն թի' փիրէ, վարըլիք թի' փիրէ:

Էշօվ, ծիօվ զըրթօն, փանդէքը թի' փիրին: Շիէրը էզէր իրվըննօն նէ, չալդըջդէքը զա պաշլին չալրլու: Շունֆիր նէնէ մը գէր, Ազադ մը գէր, իշտէ, դըղըջդըյդը, զա չալէ, գէսը թուրքչէ, փօնդէք մը գրսսին, քէֆը զը պաշլի: Քէֆին գլսսին զը զայնըցընին: Տինտիրը քօթէլդէք զօ, տինտիրը քօթէլին իրվէն զըննօ (քօթէլ — զերան): Էս քօթէլին թէլը գ' անցընին, նըսդողդուցը մէզու մը զը փըռնին.

— Էսի մէխսկ ունի:

— Ինչ մէխսկ ունի.— Հեմէն զա հավըզին.— Էսի թիդ գայխինք:

— Ընչէ թիդ գայխինք, մէխսկ է էս մօրթը:

— Զէ, ինք մէխսկ ունի, ընչօց էնինք թի էս մէխսկը բըդ սըրփըվի:

— Ըրգու դօյուն բըդ դօ էս հարսնիքին համօր:

— Իմ թարօֆէս ըրգու հօղ դօյուն գ' ակկօ:

Հեմէն գ' իշրցընին:

Էսի իրունց բէկնիդուցը սովորութինդէքն է:

Քէֆը զը շարունազվի, հօրսին ցէրքը դընա զը զաբին, է, իշտէ: Հինդէտ յօթը օր քէֆ գայ գ' էնին:

Սօնրա Բէկնինի մը մանսի նէ (հանու քիզմէ, հանու լըսսօղդուցը), իծումին չօնը զամօց-զամօց զի քիշտէ, զի կիդանօն, թի մէզը մանըմօն է: Գը հավըզին, գ' ըրթօն, յօթը օր խըսըմդէքը չին ցըքէ, թի իրունց դունը ուղրլիք իփվի: Ամմէն օր մէզը ուղրլիք գ' իփէ, զի փիրէ իրունց դունը, գ' ուղին, գու խումին:

Բէկնիդուցը Շըխօն զօ աղէր: Էսի ֆըրընջը է: Բազը բարուս գըսսէ աղրէ, թի.

— Շու ֆըրընա բախ, իս դան զա' թօսմ, բըդ ըկկօմ:

Էնդան է սինի քօֆթէսի էնին նէ, իփրլու համօր ֆըրընը բըդ ըրթօ: Սինի քօֆթէսին գ' էնին, իրիք-չնիրս հօղ է իչլի քօֆթէ գայ գ' էնին, սինիվին իրվէն զը թընին, «Շիշմիշ զըննօ, չ'ուղէ նէ»,— գ' ըսսին բէկնիդէքը: Էսի իփօղը գ' ուղէ: Էսի օր մը բօրիս զի դիսնօ, թի բօշըոզին մէզը մըդնըմօն է, քօֆթէդէքը գ' ուղէ.

— Դըվա, չըքու ամըչնօ, ինչ գայ գ' էնին, ընչէ զա գուղին:

— Հազօփ դադա, մինք խըսըմ ինք: Պաշխօ մէզը չէ ուղօղը, խըսըմ էուղօղը, ֆըրընջըվին խըսըմն է:

Յաղ մէկ մէգ մը գ' ակկօ, էսի թուրքիայի մէշ Ամերիզային թարօֆէն շասուս զիմի հասզընըլու, ինչ զօ, ինչ չըքո: Գը փըռնին էսուր: Էսի իկ զանօ մափուսէն հանէ, քէֆիլ զըննօ, գ' ըսսին, թի Շըխօյին քընօ:

Շըխօն գ' ակկօ, էս զարիտտուցը գըսսէ, թի էսի իմ փիսէն է, ցըրըցէք, իս մէսուրյաթ (պատախանատվություն) զա զանում իրվէս:

Շըխօ, տուն Շըխօ, իրգունը զա բառզի, էս մօրթը կիշիրը գ' իլլէ, մէկ զըլոր զա փախի: Միգել սաբախտանը գ' ակկօն, գ' ասսին.

— Հաղէ, Շըխօ, մօրթուն դուր, էմինյէթ մուղուրը բըդ դանինք:

— Դըվա Բնուդըս, ու' թիս, — գ' ասսէ Շըխօն:

Բնուդըսը չըքո: Շըխօյին զը փըռնին, զա դանին:

— Շըխօ, — գ' ասսին, — մօրթիս ու' թէ:

— Իս ինչ կիդիմ, իլիր փայխիր է, տուր թօփ ունիր, թովքենկ ունիր, սիլօհ ունիր, չըգորցար փրոնիլ, իս ընչօց փրոնիմ էնուր:

Մարտուր մը զա զառնու Ամերիզայէն, թովքջէ զա քըրէ.

«Շուխօ, դարդաշըմ, սանա բիր քարտ, բաշընա դախտըմ բիր փարթ, օ փարթը չըխարդո՞ն մը, չըխարմադըն մը»:

Շըխօն զաստ.

— Բարուտ ըղանդը քաքնիմ, էտ էր ըսկին իսսանթինըտ:

Իշտէ հինթէս բօխս զա խուսէր, իս էզա լըսսի դի:

Յաղ մէ հէյին մէզը զը փրոնին թովքդէքը, գ'ասսին քի տուն էս դրուտուրը էնմօն իս, տուն բըդ նըսդիս, բըդ բառզիս մափոււը: Չիմ բառզի, զը բառզիս, ըրգու յօղ ջէնդէրմէնդէքը զը փրոնին էսսուր, զա դանին մափուար, մուշտէշէրին բօվը.

— Օղլում, նիյէ յաթմիյօն:

— Ինչ կիդիմ, էսունք գ'ասսին, քի բըդ բառզիս, իրունց ինչ, իս զը նըսդիմ, գ'իլէս:

— Ուշան էրմէնի, հալալ օլսուն սանա, բըրախըն զիդախին:

— Իս չիմ բառզէ,— գ'ասսէ,— ընծի զա գուզին բառզըցնին, իս գուզին նէ գ'իլէմ, զը նըսդիմ, գուզ գ'ակկօմ:

— Ուշան, զէնէ ցէրքէս խըլասօր, հալօլ թըդ ըննօ քիզի, փըրցըցէք էսուր, թըդ ըրթօ:

Ինչիրդուշուդէքը զօն: Էսուր մէգ դըդան մընօց, իմ բարուս հուրքիրին պըլըգդէքն ին էսունք, հըմմուգ թաավիրը զի փիրիմ, զի դիսնու: Էսուր էն բըզիզը Ռուսաստան զօ: Էսունք կիշիրը խոնք քիշտիլու գ'ըրթօն, էս բուլուն նէ զա զըլօ: Գ'ասսէ.

— Ընծի է դարէք, ընծի է դարէք:

— Իգօ, ամմա խըլանի բըդ նըսդիս:

Էսունք էշը զարմօն ին, բօնի մը թովքենկէք զօ, մէգ թովքենկ մէ էշուն բօվը զօ, էշուն կըլօխը սամօնը դօլու փօմ մը զա թընին, էսունք իրիք ախարդուոց (իրունք վից ախապար ին դի) զըրթօն:

Էս բըզիզ դըդան գ'ասսէ.

— Իս է քիչ մը գուզ ըկկօմ; իս է մէգ խոնք մը քիշտիմ:

Գ'արթօ, գ'արթօ քիչ մը, քացօձ դանդէն իդ զա տառնօ, գ'ակկօ, գան հէնօ կիշիրվօն մէշը խըշըր-խըշըր փօնդէք մը զաննօ: Թովքենկը զա պըռնէ, քանչօձը քիչէ էշը հէմէն դէրէխնմիշ գ'աննօ, զա գ'ընզի:

— Դադա, դադա, իգօ, իս խոնք մը քիշտիցի, ամմա նալ զօ իրվէն: Դադա, նալլը խոնք գ'ըննօ:

— Դըվա, չըննօ՝ էշը քիշտիցիք:

Էսուր էրքը զօ.

— Դըվա դադէ, դադէ, նալլը խոնք գըննօ՝

— Դըվա էշը քիշտիցիք, էշը քիշտիցիք,

— Դըվա դադէ, դադէ, դադէ...

Բէկնվիդէքը բաշխօ խասյօթ մէ ունին:

Սարիս ուղուվիք գ'իփէր: Վիկտօրին հարսնիքին ուղուիրդէքը մարիս իփմօն նէ: Մէզը նըշանմօն միր դունը բըդ ըկկէր նէ, հօվը ինչ գ'էնէր, չիր զըրդէ մինչև սօնը, բուղազէն քիչ մը տանօօզ թէմիզլէմիշ գ'էնէր, զը մաքրէր աղվիր մը, զը դարգէր, զը գարմըրցընէր, կըլուխըն էլ զը դընզէր, մէգ հօդ դարանֆիլ յա վօրթ մը ըրգու դուղօխին, պիրօնին մէշը զը թընէր: Էնի է նըշանվօձուցը առչիվը զը թընէր:

Բէկնվիդէքը միսաֆիր սիրող, փէրվէր (հյուրասէր) գըննօն: Զօրսընցուին կըլուխը յա դամէրի (ծաղկի տէսակ) մը բըդ ըննօ, յա ռահօն, քիշիգ ռահօն: Զօրսընցու ախճին մը ըննօ նէ, հէմէն անզըճին իրվէն մէգ հօդ դըրքմուշ գ'էնին, մէգ հօդ է բըզիզ ոհօնի ձյուդ մը զը թընին:

Է, իշտէ, ինչիրդէք քանցինք, ինչիրդէք, թովքիայէն իլլօնք, փօն: Էնդանդը տըզընկընիր զի շինին դի, անուշ աբուր, բումբօր զի շինին դի, հէլէ չօխտօզ զի շինին դի: Ըսօ թուզը զի դիսնու, չիրս-հինկ չէշիդ թուզ ունինք դի. յուղէննէ, սափը բուզոյն, պախըր-սախը, թօզլու-դարա, հինթէս կիդիս քի իրվէն շարօր ցամօն ին, սալիրը (սալորը) ընչօց զը փրոնիս, ցէրքըտ բէլի գըննօ իրվէն, հիննէն բէլի գըննօ փրոնօձիտ զիմի: Շէլէ թուզ մը զէր, գ'էմ-գ'էնէնչ, կիդիս քի խօմ նէ, ամմա հընթօս փանօն նէ, մէշը գան-գանըմիր, շօն համօվ թուզ նէ: Իս քէսապին մէշը հինդէք թուզ դիսօ: Էն թուզէն իս Երևան է զիրօ, ըսսին, քի մուսալէրցի մօրթ զօ, զի փիրէ, ուզըցիր է ընծի դիսնօլ: Էնդանդը ըսօ աշըր զօ թրզգին, էս աշըէն

մայր զը թափի: Մինձ քիրըս ինչ գ'ենէր. Էն թուզը թի թէզ չի հասնէր, ֆինջօնին մէշը ծէթ գ'առնէր, ըստ խօմ թուզին հընթօս զը քըսէր, մէզ օրվօն մէշ թուզը զը հասնէր: Հեմէն զը հասնէր թուզը, զը հավքին դի, զի փիրին դի: Քանիս զը'թէր, (Էնուր աշքդէքը թ'օն էր), քիրէր, ուրդան ձօն զօ:

— Օղում, Սանյէլ,— գ'ասսէր,— ընծի էս ձօնին դօզը դօր, հաղէ իլ ձօռը, էսի փըրցուր, էնի փըրցուր:

Թուզը զը հավքին դի սէփէթօվ: Գ'իլին ձօնին իրվէն, բազը դալդէքը շօն իրգէնդ գ'ըննօն, չիս զան իլլէ, իլլիս նէ զը զըրդրվի: Էնուր համօր դարադու գ'ըննօ, իրգէնդ, ըրգու մէթրին իրվէն, ըստ դարադուվօվ գայ քայշիս, սէփէթն է հընթօս չէնգէլ մը գ'ունանօ, մէզը սէփէթին գ'անցընին, միգէլ դալէն, թի սէփէթը փըրնէ: Էն միգէլ դարադուվօվ է գայ քայշիս, զա հավքին, մէշը զը թընին: Նըմմօ էս դըդըր խուսարցինք, ամութ է, ըստ զիր հէնօմ: Բէկէնլըվի դուն ըկկըմօն իս: Իս է ուղիմ: Շոյ աղվիր չէ, ամմա «աղվիր է» գ'ասսինք, զա գ'ուղինք:

Խընծիր մը գէր, Սափը ուզուն գ'ըսսին դի: Էս դըդըր գոյթ գ'ընանօր: Էս խընծիրը ուր թընիր դի, դըննին մէշը հոնդը գ'ըննիր: Մէզը ըկկէր նէ, գ'ըսսէր, թի էսդան սափը ուզուն զօ, հիննէն անուշ զի հիդրէր:

Թուր գ'էր, քօնի չէշիդ թուր գ'էր՝ ջիրմօգ թուր, ուրումի թուր, յէղիվէրէն: Օր մը իս իլէն բըզդիգ քիրըս իլլօնք թուրին իրվէն, իրիսմընիս թոյն գարմըրցըցինք, քըսսցինք: Մարըս հիննէն վախցօվ՝ «Ինչ աղօվ պըլրգդէրիս, ուրդան ընգօր, ինչ աղօր» դէյի վախցըցինք զընզօն:

Իս դօսնըմէգինջի բուլուզն իս դըննին: Վից հօդը էփ թի քացիր ին դըրալ, էնդան մաննըմօն ին: Ղըթալէն ըկկըլէն սօնրա իս հինկինջի բուլուզն իս, չոյրս քըրօչ մէզ ախապարը:

Օր մը խըլըրս դանդ ըննօ նէ, դահօ շօն զու խուսօմ: Մարըս չոյրս ախմին գ'ընանօ, իս իրվէն բէղաղվիր է, բուլուզ բըդ ըննօ: Իրօձին մէզը գ'ակիօ՝ «Էմանուէլ, Էմանուէլ» գ'ըսսէ: Գընիզը ձունգ զը չուրէ.

— Ասվօձ, ընծի դըդօ պուլուզ մը դօս նէ, անունը Սանյէլ զը թընին:

Էքէ Ըսգուիին գ'էր: Ընծի առնըլէն թէրի գ'ըրթօ Հուրբարմէին դրունք, էնդան գ'ըսսէ, թի Մարաշ Ազօփին դըդօ մը աղօվ: Հափը սէվինմիշ գ'ըննօն, թի չոյրս ախմընին իրվէն դըդօ մը աղօվ:

Իս Բէկէն քացի 1994-ին: Ստամբուլին բաշլրցի, Աղանա, Բոկենդիրուն, Դէօրք Յօլ, Փայաս քացի, միր Լէկօն Փաղիշօխին դալէն (թէրդը), Անթէքէ կացի: Հարբիյէն զօ, Հարբիյէին ճուրդէր, էսդան թի ջերմուկ զա ձախին, հինդէտ ճուրդէր: Ուհամերլիք զընզօնըս հէդը կացի: Մուսալէր քացինք, Քէսապը մընմօն է Հալօի մէշը, իմ քածօլ դանդ Թուրքիային մէչն է: Իփ թի հէյրթինը իլլօվ էս դանդէն, գէսը դարին Անջար, գէսը՝ Սուր: Բէկէնլիդուցը պիրին Սուր, Սայսա քահօրնէրը, մուսալէրցինէրուն՝ Անջար:

Միր բէկէնլիդուցը մէշ յանօց (առավ փախավ, խարեքա) մօրթ շօն զօ: Դէր Հովհաննէս դէրբօր գ'էր: Օր մը էս արապդէքը բօրջօ զը'դօն, մօրթուն մէզն է զարթօ, յանօցը գիմի փօմ մ'է:

Արօպը զը հարցընէ.

— Անունըտ ինչ է:

— Ուրփար:

— Լաղըբըտ ինչ է:

— Շափաթյան:

Մօրթը քիրքին մէշ զը քըրք՝ Ուրփար Շափաթյան: Ըսոր բըդ ըրթօ, վօղը բըդ ըրթօ, դարի մը գ'անցընի, էտ մօրթը չըրօ: Արօպը քիրքը զա գ'առնու, գ'ակիօ Դէր Հովհաննէսին քօվը:

Դէր Հովհաննէսը բաղարօին մէշ գ'ասսէ, թի իվ թի Ուրփար Շափաթյանն է, իրգունք քօվըս թըդ ըկկօ: Էգէր իրգունք քօվիս չ'իգիք, էսդըրը ահալըվին մէշը շալվօրը զա հանիմ քիլիսէվին մէշ (Դէր Հովհաննէսը դաշաղ էր):

Իրգունք էս մօրթը գ'արթօ.

— Աման, ուղիստ բաքնիմ, իս յալնըշ իմ, կունդութին մը էրի:

— Չըրօս ամըշնօս մը տուն, գոյնդուր փիր էսդան: Կօղը սարախտան էտ մօրթուն բըդ դանինք: Էնուր բըդ ըսսինք, թի տուն ըրթըմօն իր դի Բէրութ, էնդան հիվօնսնըմօն իր դի: Տուն միր շէրէֆին հէդը զը խաղօս:

Բէկէնը հինկ հօդ թ'օն գ'էր՝ թ'օն Աստիլը, Ապրօհոմը, Ազադը, ըրգութին անունը չիմ կիդէ: Էսունք պուլուզ փօխդը զա հիվընտնօն, աշքմընին թըրաքօմա գ'ըննօ: Մէզը շարանջի Ազօփին ախապար է, էսի բախըմշըլըխի իդիկը չոյրսօվ, միգէլդէքը, իմ քայրիս մանդոլինի, ուղի դէրս զըդօր բըլրգդուցը: Ինք հըմմօ է Հալօր զօ:

Լու-Անջելէս, հուլիս, 2005 թ.

Քեռնէր ունիմ, օր չունիմ,
Դիսդիր ունիմ, լոր չունիմ,
Ինծի մէխվըցող չըք,
Քուին դէրմօն բնոօր չունիմ:

Ներգիզիկն թօփ մը ներգիզ,
Աթըխէն ջարո մը չուր,
Ախշի՞ն, ինձի խուսք մը դուր:

Իգո զըսսիմ, չիս ըկկօ,
Քընօ զըսսիմ, չիս ըրթօ,
Նըրի ձաղիգէն ֆըստօն ունիս,
Բուրջօն զիմի այ հիդդիս:

Համբըլու զիմի բէնգ ունիս
Թուն իմ կըլխոն բէկն իս,
Իզօ զլսահմ չիս ըկիօ,
Ըկոս նէ յէ, չիս ոբթօ:

Թուն ինձի զու դու
Մէզ հօղ դօչ:

Չաթօխին նուոր,
Սիրդը ընգօվ մըրմուրը,
Իգօ գրսախմ, չիս ըկկօ
Քրնօ գրսախմ, չիս ըրթօ:

Պատմեց՝ Մանվել Մարաշյանը
Լոս-Անջելես, 2007

330

ԲԵՅԼԱՆՑԻ ՄԻ ՔԱՆԻ ԿԱՆԱՆՑ ԽՈՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ
(Եկեղեցուց դուրս գալուց հետո, ճանապարհի վրա)

Թէշխօն.— Ուղուրմի Ասվօծ, Ախսափեթ ապլա:

Ախսափեթ.— Ուղուրմի հիկկիխտ, յավը Թէշխօն, ընչօ՞ց իս, ըրի՞նդ իս,
պըլզդէքը ընչօ՞ց ին: Բո՞լորուն զա փանի՞:

Թէշխօն.— Ցիրքիտ զա բաքին, Ախսափեթ ապլա, բըլզդէքը ըրինդ ին,
փա՞որ Ասդուձո, Բո՞լորուն է զա փանի: Հաջի բարբիդը ըստիր է, քի,
յավը, Բո՞լորուն, քօնի հիկկիխ սօղ է՝ քիզի բեղկ ունիմ: Ասվօծ
սըրդին գօրէ դօ. շօղ սիրդը բուխ մօրթ է: Ասվօծ պուլուզդուցը իրիսը
գա՞ հիյէ զահար:

Ախսափեթ.— Է՛, յավը Թէշխօն, Ասվօծ ձագօծ պուլոզը անըթի չը թուղէ.
դուրքոն ըննօմ Ասդուձու: Աղէզրինը աշխօրէս շրխլա (բոլորովին) չի
վիրցով յա: Սօղ ըննօ Հաջի Բո՞լորուն բարբիդը, շօղ ըրինդ մօրթ է՝
տուրուտու: Ղօնշուտ՝ Ըսկուիին ընչօ՞ց է, Հայկանուշու նըշանի՞ց:

Թէշխօն.— Ձէ տահա, Ախսափեթ ապլա, ըկկօն շափքու շափօթ իրգուն
խընամխօս բըդ ըկկօն աղէր: Գ' ասսին, քի դըղան գո՞լոր ընացօն,
խըլանի դըղո է:

Ախսափեթ.— Ասվօծ դօ, յավը, Ասվօծ դօ: Ըսկուիին է իփուն զընիգ է,
խաթըն զընիգ է, ախմինն է մօրու քաշիր է: Հայր սէֆէր, քի դընմընին
ըրթօմ՝ գ' ակկօ, ցիրքը զա բաքնէ, ցիրքէքը առշիվը զը զարէ, գի
զինօ: Հայկանուշը անթիքօ ախմին մըն է. կըրիլ-գարթիլ, մինձ-բըզդիգ
զա կիդանօ: Մինձ թօռունըս սօղ ըննէր տէ, վա՞իս, յավը, Թո՞լորուս,
վա՞իս, էնուր գ' առնի դի:

Թէշխօն.— Ասվօծ լրավըրէ հիկկին, Ախսափեթ ապլա, հօ՛, յա,
Հայկանուշին համօր ըսօձիտ հօխ գու դօմ, ուղուրթը բը խուսօնը նէ
Հայկանուշու շօղ իփուն, շօղ ձօնդըր ախմին է: Զօնդըրինը իսզի գ' էժէ:
Առնուլը չը խափվի:

Մայրօմ.— Ուղուրմի Ասվօծ, Ախսափեթ ապլա, ուղուրմի Ասվօծ, Թէշխօն:
Ընչօ՞ց իր դիսնօմ, իծօմէ՞ն զա կկօր:

Ախսափեթ և Թէշխօն. (միաբերան).— Ուղուրմի հիկկիխտ, ուղուրմի
հիկկիխտ: Ախմինըս Մայրօմ, էստոր տու՞ն է իծօմ իզիր իր դի:

Մայրօմ.— Հըրամմիր իս, Ախսափեթ ապլա, էստոր բայրօմ է, իծօմ ըրթօմ,
դիսնօմ ըսի: Թօ բաղարօքին լըմըննիլը, թօ «Օրինեալը եղերուրը» գիցօ:
Իծօմմընիս է, փոքր Ասդըձու, իծօմ աղօվ: Ծայնավօրդէքը ի՞նչ անուշ
ծէնօվ ծայնավօրդին գ' էնին. կիդիս քի հըրըշդօգդուցը ծէնը զա լրասիս:
Դէր-բօրմընիս է (Ասվօծ գօրքը քահէ) ամէն բաղարօքին իրգինքը կիդին
գա՞ գ' իշէցնէ:

Թէշխօն — Ճօ՛, յա՛, ծէնմընին սիրիմ, Մայրօմ, դուրքոն ըննօմ Դէր- բարուս
գօրքին, իծօմմընիս թօղմընուս խէրը-բէրէքէրն է: Էս իծօմ չունացօն
թօղդէքը ի՞նչ գա՞ գ' էնին օլա:

Ախսափեթ.— Էշկի օղլուինց Մարիցն է՝ իծօմ ըկկըմօն էր:

Մայրօմ.— Ըկկըմօն էր, Թէշխօն Անա, էնի է ըկկըմօն էր:

Ախսափեթ.— Ձէյ գիդի, Մարից խանըմ, էն է իմիս կիմի բառվրցօվ:
Կիդի՞ս, Թէշխօն, էն ի՞նչ զընիգ էր հօրսըթինը: Բօյլու-բօւլու, աշքդէքը,
իրիսդէքը վօրթ կիմի գա՞ս-գա՞րմիր, մազզիրի մէշկէն իվէր՝
թօփուխդէքը գի ձիձէր: Է՛հ, էստոր աշխօր գ' ասսին, ինչ զօ քի
շանցընի: Է յ գիդի Մարից խանըմ, է՛յ...:

Թէշխօն.— Էն չէ, ամմա Բըզդիգ Զաղգրվօն բօնի՞ շափօթ մընօց:

Մայրօմ.— Վարժարիդի գ' ասսէր, քի դօսըր շափօթ մընացմօն է. Էս դարի
Զաղիգն է գանց է աղէր, ի՞նչ բըդ ըննօ. բըզդիգ Զաղիգ, Բարգինդօնը,
Ախօցը, Զաղիգ, Մէնթիվօր, Վարթիվօր, Ասվածին, Խաշ՝ աշքիտ
փանըլու, խուփըլու չըրօ մընօ, դարին զա գ' անցընի:

Ախսափեթ.— Մայրօմ, ախմինըս, Թըրվօնդու պուլուզը է՝ փ բըդ զընքէ:

Մայրօմ.— Ըկկօն շափքու, Ախսափեթ ապլա, էս շափօթ բը զընքին դի՝
շաղօվ: Ըկկօն շափքու գիրազի ըրինդ զընունք մը բըդ էնին: Համփօրը՝
ընքարօմընին, պուլուզը կո՞լոր բըդ առնու: Թըրվօնդը ըստիս նէ,
թիվդէքը հիմըզուրնէ գի սիթթէ, է՛հ, էս առշինիգ թօն է, էն է դըղո է: Ընչէ՛
շէնէ՛, հօլը, վօխդը դաշն է. մօրթը, դըղան զա վասդզին, Ասվօծ դօ:

ԹԵՇԽՈՆ.— Ընթարօքը բուլուզին իվրէն լավրի շօլ մ’ իլէն փիրթ մը սէվայի դաձգիր է. ընթարօքը է թէրլիկին (զլխանց) իրվէն չուրս հող մէհմըդիյօ գարիր է:

Ախսափեթ.— «Տէջիրմէն իրի տաշտան, մուհելլեթ իրի պաշտան», ախմանըս ԹԵՇԽՈՆ, Էնունք է Համփօրին մօդը՝ խաչի պըռնից նէ՛ խզի մադնի մը անցրցին: Տօղուսու Թըրվօնդը կիդացող զընիգ է:

(Մյուս փողոցից գալիս է մի չորրորդ կին ու բարևուս)

Արարսի.— Պարի լիս, Ախսափեթ ապլա, պարի լիս ԹԵՇԽՈՆ, Պարի լիս Սայրու:

Երեքը (միաբերան).— Պարիկ, շահիկ. (Սայրօմը խոսքը շարունակելով), պարին ըկկօ կըլօխիտ, հինթէս ու թ գ արթօս:

Արարսի.— Ու թ ըրթօմ, միր Մարդուրուսու Ազօփինց ձամբըցի, թի քէսէրմընին դօն, դունու բէղկ աղօվ տէ՛: Անառօգ դըղան զիսսօր աղօվ չիգիր: Զահար սօխօխը պըլզդուցը իիդը զա խաղօ: Ըսի թի ըրթօմ դիսնօմ՝ էս դըղան ու թ մընօց. մէքտէթ ըրթըլու ատէնը իգիր: Հըմմուգ վարժաբիդը խըրալանմըշ բըդ ըննօ: Փօմ մը պօնտըրըցիր (գործի դրեցիր) նէ՛, խըլասօվ, գ ըրթօ, չըկկօ: Խաղիլ, վազգիլ ըստի նէ՛ կըրող կիմի է. զարթըլու հէ՛ իրիս չունի: Բանտըխիլ ըննօմմընին (դպրոցից արձակելուն պես) կիմի՝ ուղարք սօխօխը: Հիկկիս պինօրըս գի փիրէ էս դըղան:

Ախսափեթ.— ուղարք իս, ախմանըս, Արարսի, ուղարք իս, դըղօ մինձընիլը զօն փօն է: Ախմանը դիսօգ մը՝ դըղան՝ դիսօգ մը: Ասվօձ հիդմընիտ ըննօ: Իս է էս մազգիրիս բարօք դադ չըջիրմըցըցի յա: Թօ իրունք մինձնօն նէ՛, տուն է զը բըզդըզնօս, զը խըլասիս:

Արարսի.— Կիցէթ պարեվ, ըսո դըղան մէզ կըդնօս հէլէ:

Բոլորը (միաբերան).— Ըրթօս պարեվ:

Օր. Վարդուհի.— (Դպրոցական մի օրիորդ).— Ինչպէ՞ս էս, Ախսափեթ մայր, աղե՞կ էս. (Ախսափեթ ապլային ձեռքը կը պազնէ):

Ախսափեթ.— Ըրինդ իմ, ախմանըս Վարդուհիս, պինօրիտ բաքնիմ, լուզգուտ սիրիմ, էտ ինչ անուշ հէջիրէն գու խուսու: Վարժուհիմընիտ գ ուստուցընէ զահար էտ լուզգուդէթը: Սօ՛ դննօք, յավրդէթըս, տուք

միզնիզի կիմի ձուռումուտ հէջիրէն մը խուսօք: Շող արրիս, ախմանըս Վարդուհիս:

Օր. Վարդուհի.— Ո՛չ, Ախսափեթ մայր, ձեր հայերէնն ալ ձեզի համար աղեկ է: Քանի որ դպրոց հաճախելու առիթ չունեցաք՝ հազիկ այդ կընայիք սորվիլ: Ձեր հայերէնը տասնապատիկ ավելի աղեկ է, քան թըրերէն խոսիլը, վերջապես ձեր մայրէնի լեզուն է, որ կը խոսիք:

Ախսափեթ.— Աբրիս, ախմանըս, խիլքիտ սիրիմ, ըստօձրտ շօղ ուղարք է, ինչ էնինք, միր վօխոր ախմանդէթը հէշ զարթըլու գ ըրթի՞ն դի: Դըննէն, փօննէն-կըուրձէն աշխմընիս չըքէր պացվէր թի: Իփիլ, թափիլ, ավլիլ-սըրփիլ, հօց-վըլօցքը, գօր-գարգըյօն, օյա-խէտիվ, ինչ կիդանօմ, կիշիր-ցիրիզ փօնը չըքէր բարբէր, չըքէր խըլասէր:

Օր. Վարդուհի.— Իրավունք ունիք, տիկին ԹԵՇԽՈՆ, ատոնք ալ շատ կարևոր գրադումներ են: Սակայն չէ՛ք կարծեր, թէ մեր տարիքին համար նախ ուսումն ու կրթությունը պէտք են:

Սայրօմ.— Շող ուղարք գու խուսու, ախմանըս: Գարթիլ-կըրիլմընիտ ըրինդ է, ամմա էս զարթըցօդ ախմանդէթն է թիս մը թիթիվ գ ըննօն, մինձ-բըզդիզ չըքօն կիդանօ: Ծըրիցքըս թիզի չէ յա, ախմանըս:

Օր. Վարդուհի.— Կըրնա ըլլալ, այդպիսիներ թէն կընան ուսայալ ըլլալ, բայց ոչ կըրթյալ: Ճշմարիտ հայ օրիորդը պէտք է պահէ հայ ազգային ազնիվ բարբէրը. պէտք չէ տարվի ամեն նորույթէ, ինչ որ նոր է միշտ աղեկ չէ. ինչ որ արդէն մերն է՝ միշտ գէշ չէ:

Ախսափեթ.— Դուրքօն ըննօմ էտ խիլքիտ դըփօդ անուշ Ասդըձուն, շօղ աբրիս, յավրը մ. զաթը իս կիդիմ թի տուն խըլանի ախմին իս: Ամէն վօխոդ գ ըստիմ՝ էս միր Զաքորինց Վարդուհին շօղ խըլանի է: Ասվօձ մարդիտ, բարուտ բաղըշէ: Հուռուփիս ընչօց է, ըրթի՞նդ է:

Օր. Վարդուհի.— Շնորհակալ եմ, Ախսափեթ մայր, աղեկ է, ձեր որպիսութիւնը կիհարցն:

Ախսափեթ.— Ծրինդ ըննօ, յավրը մ, Ասվօձ աղեզըթին դօ: Հուռուփիս է խաթըն գընիզ է: Հինքէս մօրը հինթէս ախմին: Քինիտ կիմի ախման ունցօդ մարդ հէշ է հուք թըդ չ'էնէ. ձօնդըրթինըտ խզի գ էժմէ:

Օր. Վարդուհի.— Շնորհակալ եմ, Ախսափեթ մայր, ինծի ներեցէր, մնար բարով:

Երեքը (միաբերան).— Ըրթօս պարօվ, ըրթօս պարօվ:

Սայրօմ.— Կիցէթ պարօվ, իս է ըրթօմ դիսնօմ, դունու գուշը բարխանօ օտանիւմ օգու ցն մերօց իւն միստու թ միցընար միաց

շօրվո տըրի. իկմօն բըդ ըննօ: Պըլըգդէքը թըդ ուղին դէ մեքտէք ըրթօն՝ կիցէք պարօվ:

Ախսափէթ և Թէշխօն.— Ծրթօս պարօվ: Մայրօմ, իղիվիտ մը մառնօ, վօխտ-վօխտ ուղրամըշ էրօ: Ծրթօս պարօվ:

Թէշխօն.— Է, Ախսափէթ ապլա, տահա ինչ զօ, ինչ չըք դիսնօմ: (Նույն ժամանակ քայլում են դեպի տուն):

Ախսափէթ.— Ինչ բըդ ըննօ, յավրըմ: Էս է հինքէս մեզ աշխօր է: «Ախզրդինը զըրօգէ շարիգ է» գ ըստին յա՝ ուղարք է: Ըստ միր դօնշուն՝ Խաչխաթունինք շօդ նեղն ին աղէր: Պըլըգդէքը ըրգու իրգուն անթի մընացիր ին տէյի լրսարցի նէ խիլքս աղօ: Հէլէ Խաչխաթունին իրիսէն ընգողը հազօր փիրթ գ ըննօ նէ՝ փօմ մը զօ աղրէ: Զավալը Խաչխաթուն, քօնի մօրթը հինդէտ հիվօնտ բառզրով, միգէլէքը խեղջ, ուղուրմըլի մընացին: Տօն-տըրացին քըզուգ մը զահրօ հավքինը տէ դօնք: Իրէզ, առչի օր իս թիչ մը ուղբլիք ճամբրցի: Օցին յիւթօձը քընացիր է տէ, անթին չէ քընացիր: Քօնի լրսարմօն իմ, ուղօձիս փուլիքս չըք անցնի: Վա՛խ յավրըմ, վա՛խ, ջիյէր զըդըրդուր փօմ է Ասվօդ դուշմօնը նէ դիսօդ օրէն իդ չ'էնէ: Ախզրդրթինը զօր փօմ է:

Թէշխօն.— Հինդէտ է, Ախսափէթ ապլա, հինդէտ է: Ծրինդ խիլք էրիր. իս է միր թօղը տօն-տըրացիդէքին, դօնշուղուցը ըստին տէ՝ հընթօս մեզ քօնի դըրօր պուլղուր, գուրգուր, ձիձօձ ցիրին, ուսր, թարխանօ հավքինք. պըլըգդուցը համօր է թիչ մը չամիչ, ուրուա՝ հընթօս պիրօնմընին առնըլու դադօր, գ ըննօ, գ ըրթօ: Ըստ ցըմիրը անցընի նէ՝՝ Ասվօդ ուղուրմօծ է: Սարգիսն է գ ըրընդնօ, հօց մը զի փիրէ գ ուղին:

Ախսափէթ.— Քիզի դիսնօմ, ախճինը Թէշխօն, տուն ցիր թօղէն, իս է միր թօղէն փօնդէք մը հավքինք նէ՝ շարօգմընուն զը հասնինք, աշքիտ սիրիմ, Թէշխօնը, թիզի դիսնօմ:

Թէշխօն.— Կըլխուս իրվէն, Ախսափէթ ապլա, հուր մ'էնէ, իս փօմ մը գ էնիմ:

Ախսափէթ.— Քիրքօրը ընչօ աղօվ, յավրըմ Թէշխօն, մէշկին ցօվը անց վ:

Թէշխօն.— Ըստօ ըննօ, Ախսափէթ ապլա, պազը գ անցընի, պազը զա ցավի, դուլունջ է, գ անցընի, գ ասսին: Հէլէ թօղին հէշ չըք տիմանօ,

անծրիվէն հէշ հօց չըք էնէ: Քօրը կիմի Քիրքօրը սախրտցօվ մընօց: Հէլէ թի Կէվօրկիս իզիք հասօվ, դաղուն դանդը զը փրոնէ, խանութու զա փանօ, զա դաձգէ: Ասվօդ հէրքէսին պըլըգդէքը, սօնրօ է իմիս թըդ բաղըշէ: Կիդիս յա Կէվօրկիս դըրօն արթըդը է: Ասվօդ միգէլդէքը իդիվ-իդիվ առօվ ձօզը խէթից: Ղուրքօն ըննօմ, կիդիս թի աշխօր բըդը լընքըվէր: Հազօր պիրօն մէղա: Ասվօդ միխսկ թըդ չը համրէ:

Ախսափէթ.— Է հ, յավրը մ Թէշխօնըս, Ասվօդ էրգօնիտ, դըրատ իկն ախճինդէքիտ բանի: Զօդ մը թըդ ըննօ տէ խիլքօվ, շըննըրքօվ թըդ ըննօ: Վողը էն է զը զարքիս տէ բօռունդէքիտ զի սիրիս:

Թէշխօն.— Ասվօդ պիրօնէտ լըսսէ, Ախսափէթ ապլա, թօ էս պօյու հասցրցի նէ ինչի թ քաշըդի, մեզ իվիրի Ասվօդ, մեզ է իվերի իս կիդիմ:

Ախսափէթ.— «Ասվօդ ըստօղը մահրում չը մընօ», Ասվօդ սըրդիտ գօրէ դօ, սօդ թըդ ըննօն, փօմմընին, կուրձմընին ըռօստ թըդ ըկկօ: Յավրը մ Թէշխօն, էս արալըս հէշ չըրքընցօր, պազը-պազը միզ է ուղրամըշ էրօ: Իս է զամօց-զամօց դուն ըրթօմ: Հէյ զիդի զանջըթին, թիչ մը թէլիմ նէ զա տաղըրնօմ: Կիցիր պարօվ, Թէշխօն, կիցիր պարօվ:

Թէշխօն.— Ծրթօս պարօվ, Ախսափէթ ապլա: Գարաբիդ դադայիս է շօդ պարիվ էրօ, ցէրքը զը բաքնիմ: Զօրսիտ է պարիվ էրօ: Թօռունիտ է իրիսի զա բաքնիմ: Գարաբիդ դադուս հիդ իրգուն մը իգէք տէ նըտինը:

Ախսափէթ.— Դիսնօնը, յավրըմ, դիսնօնը, օր մը զա՛կօնը, կէնէ կիցէք պարօվ:

(Բաժանվում են տարբէր ուղությամբ և մեկնում իրենց տները)

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Ս. Արենյան, Ա. Գրաբարի ձեռնարկ, Երևան, 1958:
2. Ս. Արենյան, Հայոց լեզվի տեսություն, Երևան, 1965:
3. Ս. Արքահամյան, Գրաբարի ձեռնարկ, Երևան, 1976:
4. Էդ. Աղայան, Նոր հայերենի բարբառների առաջացման մասին, ՊԲՀ, 1958, հ. 2:
5. Հ. Աճառյան, Հայ բարբառագիտություն, Սոսկա — Նոր-Նախիջևան, 1911 (պատրաստվել է 2-րդ հրատարակության ձեռագիր հավելումներով):
6. Հ. Աճառյան, Հայերեն գավառական բառարան, Թիֆլիս, 1913:
7. Հ. Աճառյան, Հայոց լեզվի պատմություն, Երևան, 1951:
8. Հ. Աճառյան, Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, Երևան, 1952–1965:
9. Հ. Աճառյան, Քննություն Վանի Բարբառի, Երևան, 1953:
10. Ս. Այտընյան, Քննական քերականութիւն աշխարհաբար կամ արդի հայերեն լեզուի, Վիեննա, 1866:
11. Մ. Ասատրյան, Ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, 1983:
12. Ա. Գրիգորյան, Հայ բարբառագիտության դասընթաց, Երևան, 1957:
13. Թ. Հակոբյան, Մելիք-Բախչյան, Հ. Բարսեղյան, Հայաստանի և հարակից շրջանների տեղանունների բառարան, Երևան, 1986:
14. Գ. Հանանյան, Սվեղիայի բարբառ, Երևան, 1995:
15. Գ. Հանեյան, Տիգրանակերտի բարբառ, Երևան, 1978:
16. Ա. Ղարիբյան, Հայ բարբառագիտություն, Երևան, 1953:
17. Ա. Ղարիբյան, Հայ բարբառների ծագման հարցի շուրջը, ՊԲՀ, 1958, հ. 3:
18. Ա. Ղարիբյան, Հայերեն բարբառների դասակարգման խնդիրը, ԵՊՀ ԳԱ, 1941:
19. Ա. Ղարիբյան, Հայերեն նորահայտ բարբառների մի նոր խումբ, Երևան, 1958:
20. Ն. Մկրտչյան, «Ում» ճյուղի մի բարբառ «Կը» ճյուղի միջավայրում, Պատմաբանասիրական հանդես, Երևան, 1966:
21. «Կիլիկիա», Մատենադարան «Արար», Պետերբուրգ, 1894:
22. Ա. Թեմիրյան, Քեսապ, Բեյրութ, 1956:
23. Գր. Գալուստեան, Մարաշ կամ Գերմանիկ եւ Հերոս Զեյթուն, Նիւ Եորք, 1934:
24. Ա. Մուրադյան, Շատախի բարբառ, Երևան, 1962:

25. Ն. Մկրտչյան, Բուրդուրի բարբառ, Երևան, 1971: Առ. Ասպազյանց Ը. Ա. ԾԵ
26. «Նոր Բարզիրը Հայկազեան լեզուի», Եժր, Երևան, 1981: ՔԾԾ Անգել
27. Վ. Ավազյան, Սուսա լեռ, Երևան, 1984: Առ. Առաջարկած Ա. Ա. ՀԵ
28. Վ. Ավազյան, Մեծ եղեռն, Երևան, 1995: ԱՀ. Հ. Շ. Առաջարկած Ա. Ա. ՀԵ
29. Ա. Պողոսյան, Հայ բարբառագիտություն, Երևան, 1996: ԱՀ. Առաջարկած Ա. Ա. ՀԵ
30. Գ. Զահորյան, Հայ բարբառագիտությունը և հայերենի բարբառների ծագման հարցը, ՊԲՀ, 1959, հ. 2–3:
31. Գ. Զահորյան, Հայոց լեզվի զարգացումը և կառուցվածքը, Երևան, 1969:
32. Գ. Զահորյան, Հայ բարբառագիտության ներածություն, Երևան, 1972:
33. Գ. Մեսկի, Հայոց բարբառների ծագման հարցի շուրջը, ՊԲՀ, 1959, հ. 1:
34. Խ. Վեմյան, Արևմտահայ բարբառների դասակարգման մասին, ԳԱՏ, 1953, հ. 10:
35. Դ. Ալիշան, «Սիսուան» — Համագրութիւն Հայկական Կիլիկիոյ եւ Լեռն Մեծագործ, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1885:
36. Հայերենի բարբառագիտական ատլասի նյութերի հավաքման ծրագիր, Երևան, 1977:
37. Բ. Եղիական, Ժամանակակից Պատմութիւն Կաթողիկոսութեան Հայոց Կիլիկիոյ 1914–1972, Անթիլիս, 1975:
38. Սոլյատ Յ. Թէրզեան, Հաճընի ութամսեայ դիւցանամարտը, Պուէնու Այրէս, 1956:
39. Տոքք. Յ. Տէր Ղազարեան, Հայկական Կիլիկիա — տեղագրութիւն, Լիբանան, 1966:
40. Յ. Պողոսեան, Հաճընի ընդհանուր պատմութիւնը, Լու Անձելը, 1942:
41. Միսար Միսենեան (Ս. Ուլնեցի), Պատմութիւն Զեյթունի — 1409–1921, Լիբանան, 1996:
42. Եղուարդ Ա. Ուսկերիչեան, Կիլիկիան յուշեր, Հայեա, 1907–1929:
43. Վեր. Եղիա Ս. Քաստնի, Լուսաշալիդ, Լիբանան, 1947:
44. Ա. Սաղըրեան, Կիսադարեան յուշամատեան — 1895–1945, Փարիզ, 1948:
45. «Քիրակն», տպագրութիւն Ն. Կ. Պէրպէրեան, 1898, 1899:
46. Ալպէտ Ս. Թէմիրեան, Քեսապ 1909–1946, Պեյրութ, 1956:
47. Ա. Բայրամյան, Ալեքսանդրետի Սանջարի հարցը և միջազգային դիվանագիտությունը 1936–1939 թթ., Երևան, 1998:
48. Ա. Արք. Միթրէեան, Պատմութիւն Հալէպի հայոց — Ա հատոր, Սուրբիա, 1941:
49. Աստուածատուր Վարդապէտ Տէր Յովհաննէսէեան, Կարձ ճանապարհորդութիւն Յասորիս, Սիռն, 1868:

50. Ա. Գ. Աբրահամյան, Համառոտ ուրվագիծ հայ զաղթավայրերի պատմութեան, Երևան, 1964:

51. Ս. Մ. Ծոցիկյան, Արևմտահայ աշխարհ, Նյու-Յորք, 1947:

52. Հակոբ Չոլարյան, Քեսապ, հ. 1, Հալեպ, 1995:

53. Տ. Անդրեասյան, Ավելիխայի բարբառը, Երևան, 1967:

54. Ն. Ակրտչյան, Անատոլիայի նորահայտ հայ բարբառները և բանահյուսությունը, Երևան, 2006:

55. Հայերենի բարբառազիտական ատլաս, Երևան, 1982:
 56. Ա. Հ. Բաղդասարյան-Թափալցյան, Մշտ բարբառ, Երևան, 1958:
 57. Բարկեն Եսիսկ. Կիվէսէրեան, Տարեւ — տարեցոյց, 1929:
 58. Սուրայյան, Հայերենի պատմական թերականություն, հ. 1, 2, Երևան, 1975:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՌԱՋԱԲՈՒՆԻ 3

Բելանի բարբառի տարածման շրջանները 5

Բեյլանի բարբառի տեղը Կիլիկիայի և Անտիոքի բարբառախմբերի մեջ ..10

ԳԼՈՒԽ I. ՀՆՁՅՈՒՆԱԲԱՆԻԹՅՈՒՆ

Հնյունաբանական որոշ առանձնահատկություններ	22
Զայնավորների փոփոխությունները	23
Շեշտից կախված հնյունափոխություն	27
Գրաբարյան երկրաբառների համապատասխանությունները	35
Բաղաձայնների փոփոխությունները	38
Փոխազդեցական և դիրքային հնյունափոխություն	51

ԳԼՈՒԽ II. ԸՆՈՒԹԵԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Բառակազմություն, բառարդում	56
Ածանցում	59
Դարձվածքներ	63

ԳԼՈՒԽ III. ԶԵՎԱՐԵՄՆՈՒԹՅՈՒՆ

Գոյականի թերականական առանձնահատկությունները.....	67
Թղվի կարգը	67
Հողառություն.....	68
Հոլովները և դրանց կազմությունը.....	70
Հոլովում	72
Ածական անուն	76
Թվական անուն	78
Դերանուն	80
Բայ.....	88

Դերայներն ու նրանց կազմությունը	8
Խոնարհում	9
Բայերի կազմությունը	11
Ժխտական խոնարհում	12
Անկանոն բայերի խոնարհումը	13
Պակասավոր բայեր	14
Սակրայ	14
Կապ	14
Շաղկապ	14
Զայնարկություն	15
Եղանակավորող բառեր	15
Մի քանի խոսք Բեյլանի բարբառի շարադրությունից	15

ՀԱՎԵԼՎԱԾ

1. Աղանայի վիլայեթի և Բեյլանի շրջանի քարտեզ.	157
2. Բարբառային բառարան	158
3. Բառացանկ գրաբար — Բեյլանի բարբառ	225
4. Նմուշներ Բեյլանի բարբառով	257
Օգտագործված գրականության ցանկ	338

Հայկուհի Հակոբի Քյուփելյան

ԲԵՅԼԱՆԻ ԲԱՐԲԱՌԸ

Արվեստի և «ԶԱՆԳԱԿ-97» ՍՊԸ տպարանում
ան, Կոմիտասի պող. 49/2, հեռ. (+37410) 23-25-28
zangak.am, էլ. կայքեր՝ www.zangak.am, www.book.am